

SGP

SP

PvdA

Keuzes in kaart 2011-2015

Effecten van negen

verkiezingsprogramma's

op economie en milieu

CDA

PARTIJ VOOR DE VRIJHEID

GROENLINKS

ChristenUnie

D66

Planbureau voor de Leefomgeving

cpb Centraal Planbureau

Centraal Planbureau

Planbureau voor de Leefomgeving

Bijzondere Publicatie

No 85

Mei 2010

Keuzes in Kaart 2011-2015

Effecten van negen verkiezingsprogramma's op economie en milieu

Centraal Planbureau
Van Stolkweg 14
Postbus 80510
2508 GM Den Haag

Telefoon   (070) 338 33 80
Telefax   (070) 338 33 50
Internet   www.cpb.nl

ISBN 978-90-5833-459-6

Inhoud

Ten geleide	7
1 Achtergronden en aanpak	9
1.1 Een moeilijke uitgangssituatie	9
1.2 Begrotingstekort, bbp en welvaart	10
1.3 Houdbaarheid van de overheidsfinanciën	11
1.4 Een bedreiging voor de democratie?	12
1.5 Praktische werkwijze	14
1.6 Veranderingen in de analyse	16
1.7 Opbouw van deze studie	17
2 De hoofdlijnen van de verkiezingsprogramma's	19
2.1 Globaal overzicht	19
2.2 Budgettaire effecten	21
2.3 Beleidsmatige effecten op koopkracht en winst	29
2.4 Structurele werkgelegenheidseffecten	30
2.5 Houdbaarheid overheidsfinanciën op lange termijn	33
2.6 Bereikbaarheid	37
2.7 Energie en klimaat	38
2.8 Landbouw en natuur	40
2.9 Onderwijs en innovatie	43
2.10 Woningmarkt	46
2.11 Zorg	48
3 CDA	51
3.1 Budgettaire effecten	51
3.2 Koopkracht en winst	55
3.3 Structurele werkgelegenheid	57
3.4 Houdbaarheid van de overheidsfinanciën	57
3.5 Bereikbaarheid	58
3.6 Energie en klimaat	60
3.7 Landbouw, natuur en landschap	63
3.8 Onderwijs en innovatie	64
3.9 Woningmarkt	65
3.10 Zorg	67

4	PvdA	69
4.1	Budgettaire effecten	69
4.2	Koopkracht en winst	74
4.3	Structurele werkgelegenheid	75
4.4	Houdbaarheid van de overheidsfinanciën	76
4.5	Bereikbaarheid	77
4.6	Energie en klimaat	78
4.7	Landbouw, natuur en landschap	81
4.8	Onderwijs en innovatie	83
4.9	Woningmarkt	84
4.10	Zorg	86
5	SP	89
5.1	Budgettaire effecten	89
5.2	Koopkracht en winst	93
5.3	Structurele werkgelegenheid	94
5.4	Houdbaarheid van de overheidsfinanciën	95
5.5	Bereikbaarheid	96
5.6	Energie en klimaat	97
5.7	Landbouw, natuur en landschap	99
5.8	Onderwijs en innovatie	101
5.9	Woningmarkt	102
5.10	Zorg	104
6	VVD	107
6.1	Budgettaire effecten	107
6.2	Koopkracht en winst	111
6.3	Structurele werkgelegenheid	113
6.4	Houdbaarheid van de overheidsfinanciën	113
6.5	Bereikbaarheid	114
6.6	Energie en klimaat	116
6.7	Landbouw, natuur en landschap	117
6.8	Onderwijs en innovatie	119
6.9	Woningmarkt	120
6.10	Zorg	122

7	PVV	125
7.1	Budgettaire effecten	125
7.2	Koopkracht en winst	129
7.3	Structurele werkgelegenheid	130
7.4	Houdbaarheid van de overheidsfinanciën	130
7.5	Bereikbaarheid	131
7.6	Energie en klimaat	132
7.7	Landbouw, natuur en landschap	134
7.8	Onderwijs en innovatie	135
7.9	Woningmarkt	136
7.10	Zorg	137
8	GroenLinks	139
8.1	Budgettaire effecten	139
8.2	Koopkracht en winst	144
8.3	Structurele werkgelegenheid	145
8.4	Houdbaarheid van de overheidsfinanciën	146
8.5	Bereikbaarheid	147
8.6	Energie en klimaat	149
8.7	Landbouw, natuur en landschap	152
8.8	Onderwijs en innovatie	154
8.9	Woningmarkt	156
8.10	Zorg	158
9	ChristenUnie	161
9.1	Budgettaire effecten	161
9.2	Koopkracht en winst	165
9.3	Structurele werkgelegenheid	167
9.4	Houdbaarheid van de overheidsfinanciën	167
9.5	Bereikbaarheid	168
9.6	Energie en klimaat	170
9.7	Landbouw, natuur en landschap	173
9.8	Onderwijs en innovatie	175
9.9	Woningmarkt	176
9.10	Zorg	178

10	D66	181
10.1	Budgettaire effecten	181
10.2	Koopkracht en winst	185
10.3	Structurele werkgelegenheid	186
10.4	Houdbaarheid van de overheidsfinanciën	187
10.5	Bereikbaarheid	188
10.6	Energie en klimaat	189
10.7	Landbouw, natuur en landschap	192
10.8	Onderwijs en innovatie	193
10.9	Woningmarkt	195
10.10	Zorg	197
11	SGP	199
11.1	Budgettaire effecten	199
11.2	Koopkracht en winst	203
11.3	Structurele werkgelegenheid	204
11.4	Houdbaarheid van de overheidsfinanciën	205
11.5	Bereikbaarheid	206
11.6	Energie en klimaat	208
11.7	Landbouw, natuur en landschap	210
11.8	Onderwijs en innovatie	211
11.9	Woningmarkt	212
11.10	Zorg	214
	Verklaring van afkortingen	217

Ten geleide

Voor u ligt de nieuwste editie van *Keuzes in Kaart*, de analyse van de effecten van de verkiezingsprogramma's van politieke partijen. Het is sinds 1986 voor de zevende keer dat het CPB dit doet op verzoek van partijen. In 1986 vroegen drie partijen om een analyse van hun programma. Dat aantal is geleidelijk aan toegenomen, tot negen partijen nu.

In de loop van de jaren is de analyse van de effecten van verkiezingsprogramma's ook een steeds breder terrein gaan bestrijken. Bij de vorige editie zijn de milieueffecten vanwege de tijdsdruk buiten beschouwing gebleven. Deze keer zijn wel effecten op milieu, natuur en bereikbaarheid geanalyseerd. Het Planbureau voor de Leefomgeving (PBL) heeft deze analyse voor zijn rekening genomen. Op verzoek van het PBL heeft het Energieonderzoek Centrum Nederland (ECN) een substantiële bijdrage geleverd aan de analyse van de energie- en klimaatmaatregelen.

We hebben inmiddels veel ervaring opgebouwd met de specifieke eisen die het politiek gevoelige traject rond de verkiezingsprogramma's stelt. Vertrouwelijkheid en scheiding van de informatiestromen naar ieder van de politieke partijen zijn noodzakelijke voorwaarden; daaraan wordt strikt de hand gehouden.

Onze waardering gaat uit naar de contactpersonen van de deelnemende politieke partijen. De contacten tussen hen en het projectteam waren intensief, constructief en zakelijk. Mede daardoor kon deze analyse succesvol worden afgerond.

Wij spreken verder onze waardering en dank uit voor het projectteam van CPB en PBL, onder leiding van Marcel Lever (CPB) en Sonja Kruitwagen (PBL), dat de afgelopen maanden onder grote tijdsdruk heeft gewerkt aan deze analyse. De planbureaus hebben voor alle partijen tezamen in totaal 2289 maatregelen geanalyseerd. Het resultaat van het harde werken door vertegenwoordigers van de partijen én de planbureaus ligt voor u.

Coen Teulings
Directeur CPB

Maarten Hajer
Directeur PBL

1 Achtergronden en aanpak

“There is no such thing as a free lunch”

1.1 Een moeilijke uitgangssituatie

De uitgangspositie van de rijksfinanciën voor de komende kabinetsperiode is zeer ongunstig. De kredietcrisis heeft in 2009 tot een krimp van de economie met 4% geleid, qua groei een historisch dieptepunt. De naweeën van die schok hebben geleid tot forse problemen bij de overheidsfinanciën. Het EMU-tekort zal in 2011 naar verwachting 4,9% bedragen. Tegelijkertijd trekt de vergrijzing een zwaardere wissel op de overheidsbegroting dan eerder werd geraamd. Wij leven steeds langer en in steeds betere gezondheid. Dat is goed nieuws, maar stelt de overheid wel voor financiële problemen. De combinatie van de kredietcrisis en de vergrijzing leidt bij ongewijzigd beleid tot een houdbaarheidstekort in 2015 van 4,5% van het bruto binnenlands product (bbp), ofwel 29 mld euro. Vroeg of laat zal de samenleving het eens moeten worden over maatregelen om dit tekort te dekken. Dit stelt politieke partijen voor een grote uitdaging, qua omvang vergelijkbaar met de bezuinigingen die na het Akkoord van Wassenaar uit 1982 zijn doorgevoerd. De voorliggende analyse laat zien dat alle betrokken partijen deze uitdaging hebben opgepakt.

Ombuigingen van deze orde van grootte zijn alleen haalbaar indien ook structurele maatregelen genomen worden. Dergelijke maatregelen hebben een gemeenschappelijk kenmerk: de vruchten van het beleid kunnen pas na verloop van tijd worden geplukt. Daarvoor zijn verschillende redenen. Allereerst moeten burgers de tijd krijgen zich voor te bereiden op het nieuwe beleid. Substantiële aanpassingen kunnen slechts geleidelijk worden ingevoerd. Daarnaast beïnvloedt veel nieuw beleid in eerste instantie niet het aantal mensen dat gebruik maakt van een regeling, maar de in- of de uitstroom van die regeling. De effecten op het aantal mensen —en daarmee op de overheidsfinanciën— zijn daarom pas op langere termijn merkbaar.

Op de korte termijn geldt juist het omgekeerde. De meeste ombuigingen leiden de eerste jaren tot een daling van de vraag en daarmee tot een lager bbp en een hogere werkloosheid. Een partij die meer bezuinigt heeft in aanvang meer last van dergelijke negatieve effecten. Op termijn herstelt de conjunctuur zich weer en krijgen de structurele effecten de overhand. Dit spoort ook met de ervaringen met de ombuigingen na het Akkoord van Wassenaar. Uiteindelijk heeft het tot 1990 geduurd voordat de gunstige gevolgen van de ombuigingen echt zichtbaar werden. Aangezien ombuigingen hoe dan ook onvermijdelijk zijn, zijn de negatieve effecten op de conjunctuur vanuit dit gezichtspunt dus vooral een kwestie van het tempo van bezuinigen. Vroeg of laat zullen die consequenties toch genomen moeten worden.

Juist bij de langetermijneffecten komen de fundamentele politieke keuzes van partijen aan het licht. Hecht een partij meer waarde aan inkomensgelijkheid of aan groei? Geeft een partij prioriteit aan het onderwijs voor jongere generaties of aan de zorg voor ouderen? Vindt een

partij het wel of niet de moeite waard om een hoge prijs te betalen voor een schoon milieu en de beperking van de uitstoot van broeikasgassen? Juist uit deze meer structurele keuzes blijkt de politieke prioriteitstelling van een partij. Bij de analyse van een verkiezingsprogramma zijn daarom niet alleen de gevolgen voor 2015 van belang, maar moet ook gekeken worden naar de structurele effecten op lange termijn. Deze nieuwste editie van *Keuzes in Kaart* bestendigt daarmee de trend waarin de aandacht voor de structurele langetermijneffecten van partijprogramma's toeneemt.

1.2 Begrotingstekort, bbp en welvaart

Bij de analyse van verkiezingsprogramma's gaat het vanzelfsprekend niet alleen om de effecten op het huishoudboekje van de overheid. De kiezer is ook geïnteresseerd in de effecten van de voorgestelde programma's op het bbp en meer in brede zin op de welvaart van Nederland. Zoals gebruikelijk hanteren we een breed welvaartsbegrip: alles wat burgers van belang vinden wordt meegewogen, inclusief bijvoorbeeld milieu, reistijd, geluidshinder en vrije tijd. In deze studie beperken wij ons noodgedwongen tot effecten van substantieel belang en effecten waarover voldoende informatie beschikbaar is om daarvan een betrouwbare inschatting te geven. Als de stand van de wetenschap onvoldoende basis biedt voor een weloverwogen oordeel, dan zullen kiezers en politici op andere gronden een keuze moeten maken. Als de wetenschap geen betrouwbare inschatting van de welvaartseffecten kan geven, dan wil dat dus niet zeggen dat de betreffende voorstellen van een partij de toets der kritiek niet kunnen doorstaan. Er is alleen onvoldoende informatie beschikbaar voor een afgewogen oordeel.

Deze terughoudende aanpak heeft in de praktijk ook nadelen. Voor partijen die een groot gewicht aan een dergelijk voorstel toekennen, is het vaak moeilijk deze terughoudendheid te aanvaarden. Het is echter onverenigbaar met de rol van de planbureaus om zonder gedegen informatie een oordeel te geven. Wel werken de planbureaus ook tussen verkiezingen door aan een verdere uitbreiding van de kennis, zodat bij een volgende editie beter op de bestaande behoefte aan informatie kan worden ingespeeld. Overigens zijn de politieke partijen daarmee zelf een belangrijke kracht achter de steeds verdergaande analyse van hun verkiezingsprogramma's door de planbureaus, omdat zij er op aandringen de welvaartseffecten in beeld te brengen op steeds meer terreinen.

Een ander nadeel van de terughoudende aanpak van de planbureaus is dat partijen de neiging hebben geen middelen uit te trekken voor beleidsterreinen waarvoor het moeilijk is een goede inschatting van de welvaartseffecten te geven, omdat partijen het gevoel hebben dat dergelijke uitgaven moeilijker aan de kiezer te verantwoorden zijn. Deze problemen doen zich bijvoorbeeld voor bij voorstellen voor institutionele hervorming in de gezondheidszorg. Ze doen zich ook voor bij voorstellen voor het stimuleren van onderzoek en ontwikkeling. Het is bekend dat onderzoek en ontwikkeling belangrijke positieve externe effecten hebben, maar er zijn weinig gedegen studies die inzicht geven hoe de overheid die effectief kan stimuleren.

Aangezien de planbureaus zich van een politiek oordeel onthouden —dat is immers strikt het prerogatief van politieke partijen— kan die analyse voor zover het de budgettaire effecten betreft alleen gebaseerd zijn op een feitelijke analyse, en waar het de maatschappelijke doorwerking op bbp en welvaart betreft, alleen op een breed gedeeld wetenschappelijk oordeel. Een dergelijke wetenschappelijk onderbouwde analyse vereist een zorgvuldige voorbereiding, inclusief een toetsing door deskundigen van buiten. Het is aan de planbureaus om permanent te bewaken op welke terreinen een dergelijk wetenschappelijk oordeel mogelijk is.

Zoals gezegd: idealiter brengen wij de effecten op de welvaart in beeld. Soms is dat te hoog gegrepen, maar is het wel mogelijk de effecten op het bbp in kaart te brengen. Zo zijn we voor de analyse van de woningmarkt in staat een redelijk inzicht te geven in de welvaartseffecten, terwijl we ons bij investeringen in kennis moeten beperken tot de effecten op het bbp. Welvaart en bbp zijn gerelateerde begrippen, maar ze zijn beslist niet identiek.¹

1.3 Houdbaarheid van de overheidsfinanciën

In deze studie wordt uitgebreid ingegaan op de gevolgen van de partijprogramma's voor de houdbaarheid van de overheidsfinanciën op lange termijn. Grofweg zijn de overheidsfinanciën houdbaar als bij handhaving van de huidige instituties ('ongewijzigd beleid') de staatsschuld niet explodeert. Bij de huidige instituties dreigt er wel een explosie van de schuld. Er is sprake van een houdbaarheidstekort van 29 mld euro per jaar, gemeten in 2015. Dit probleem kan op veel verschillende manieren worden opgelost. Een partij kan bijvoorbeeld voorstellen om met onmiddellijke ingang 29 mld euro om te buigen. Een partij kan echter ook voor een meer geleidelijke weg kiezen, door de ombuigingen ieder jaar met één mld euro te laten toenemen. Een partij kan ook besluiten om de keuze deels voor zich uit te schuiven en pas in latere kabinetsperioden aan te geven hoe de ombuigingen moeten worden gerealiseerd. Vanuit economisch oogpunt is het tempo van ombuigingen — binnen strikte randvoorwaarden² — vooral een politieke keuze. Er is echter veel voor te zeggen nu al aan te geven hoe en wanneer de ombuigingen zullen worden gerealiseerd. Onzekerheid daarover is slecht voor het investeringsklimaat. In deze studie wordt het palet aan mogelijkheden om het houdbaarheidstekort op te vangen op twee manieren in beeld gebracht. Ten eerste wordt aangegeven voor welk deel van het houdbaarheidstekort een partij nu al met concrete voorstellen komt. Voor het resterende deel schuift die partij de keuze dus voor zich uit.³ Ten tweede geven we per partij een grove indicatie hoe de voornemens van die partij de lasten van de noodzakelijke aanpassing over generaties verdelen, door het verloop van het profijt van de

¹ De effecten op het bbp zijn vaak eenvoudiger weer te geven dan die op de welvaart.

² De randvoorwaarde is dat financiële markten het vertrouwen houden dat de schulden ooit worden afgelost. Door de sterke oploop van het begrotingstekort in 2009 en 2010 is Nederland op dit punt dichterbij de kritische grens gekomen.

³ Om een consistent beeld te geven veronderstellen wij daarbij dat het houdbaarheidstekort in 2040 hoe dan ook is weggewerkt, of partijen nu wel of niet aangeven hoe ze dat willen realiseren.

overheid in de loop van de tijd in beeld te brengen. Hoe hoger het profijt in de eerste jaren, des te meer worden lasten doorgeschoven naar toekomstige generaties.⁴

Bij de houdbaarheidsanalyse wordt rekening gehouden met de invloed van veranderingen in de leeftijdsopbouw van de bevolking op de effecten van een voorgestelde beleidsmaatregel. Bijvoorbeeld: een verlaging van de aow-toeslag heeft thans reeds een gunstig effect op het EMU-saldo, maar in de toekomst wordt dat effect nog groter doordat dan meer ouderen hier recht op hebben. Daarnaast krijgen sommige van de voorgestelde maatregelen pas geleidelijk hun beslag. Zo bepleit een aantal partijen een geleidelijke verhoging van de aow-leeftijd. Bij de houdbaarheidsanalyse wordt dan ook rekening gehouden met de doorwerking van maatregelen na het einde van de volgende kabinetsperiode. Wij nemen echter alleen maatregelen in de berekeningen mee, die al in de komende kabinetsperiode daadwerkelijk gevolgen hebben voor individuele burgers, hetzij in hun inkomen, dan wel doordat hun gedrag in de komende jaren bepalend is voor de rechten die zij voor de toekomst opbouwen. Maatregelen die pas in latere kabinetsperiodes reële effecten hebben, blijven in deze studie buiten beeld. Verder worden de instituties in alle gevallen vanaf 2040 constant gehouden. Maatregelen die over een lange periode zeer geleidelijk instituties veranderen, zoals een bevrozing van de maximale schuld waarover de hypotheekrente aftrekbaar is, worden dus in 2040 afgekapt.

1.4 Een bedreiging voor de democratie?

Dit is inmiddels al de zevende editie van *Keuzes in Kaart*. De analyse van de partijprogramma's is daarmee tot een instituut geworden. Dat er een serieuze maatschappelijke behoefte aan *Keuzes in Kaart* bestaat, blijkt uit het almaar toenemende aantal politieke partijen dat het eigen programma laat analyseren, de steeds verdergaande vragen die zij aan de planbureaus stellen en de grote maatschappelijke belangstelling die er voor de uitkomst van deze analyse bestaat. Tot nog toe was Nederland het enige land waar een dergelijke analyse werd gedaan. Bij de recente verkiezingen in het Verenigd Koninkrijk heeft het *Institute of Fiscal Studies* op eigen initiatief eveneens een analyse van de verkiezingsprogramma's uitgevoerd, die ook daar grote aandacht heeft getrokken. Die behoefte blijkt inmiddels dus ook niet meer uniek voor Nederland.

Dat *Keuzes in Kaart* inmiddels een instituut is geworden, wil niet zeggen dat deze analyse onomstreden is. Meer nog dan bij vorige verkiezingen is deze *Keuzes in Kaart* al voor publicatie onderwerp geweest van publiek debat. Een veelgenoemd punt van kritiek is dat *Keuzes in Kaart* het politieke proces inperkt. De planbureaus zouden partijen rapportcijfers geven, die in de plaats komen van het noodzakelijke politieke debat en de uiteindelijke politieke keuzes die op dat debat moeten volgen. Op zichzelf is het niet verbazingwekkend dat dit debat deze keer heviger is dan bij vorige verkiezingen. De kredietcrisis en de omvang van het houdbaarheidstekort maken dat het budgettaire beleid bij deze verkiezingen een belangrijk

⁴ Het patroon van het profijt van de overheid in de loop van de tijd geeft slechts een eerste indicatie van de verdeling van de lasten over generaties. Immers, het maakt uit of het profijt van oudere of van jongere generaties wordt geraakt. In het kader van de huidige studie ontbrak echter de tijd voor deze meer gedetailleerde analyse.

thema is. Het is daarom nuttig om nader stil te staan bij de betekenis van *Keuzes in Kaart* in het democratische proces.

Allereerst: deze analyse gebeurt louter op verzoek van de betrokken partijen zelf. Partijen zijn geheel vrij om aan deze analyse mee te doen en zijn geheel vrij om daar hun eigen conclusies uit te trekken. Alleen partijen die dat willen, doen mee. De analyse is *geen* rapportcijfer of goedkeuringsstempel, en al helemaal geen stemadvies. Alle programma's zijn goed, zij behelzen echter uiteenlopende *politieke keuzes*. Als in deze studie wordt geconcludeerd dat een politieke partij weinig doet om de CO₂-uitstoot te beperken, dan is dat geen waardeoordeel, maar een feitelijke constatering. Het is goed denkbaar dat deze partij klimaatverandering geen serieus probleem vindt en daarom geen geld wil uitgeven aan beperking van de uitstoot. Dat is een legitieme politieke keuze. Het is aan de betreffende partij om die keuze te verdedigen en het is aan de kiezer om daarover een oordeel te vellen.

Hoe valt de grote belangstelling voor *Keuzes in Kaart* te verklaren? Kunnen partijen niet zelf hun prioriteiten bij de kiezer verdedigen? Waarom bestaat er behoefte aan een onafhankelijke en feitelijke analyse van de programma's? Of anders geformuleerd: wat kan een onafhankelijke analyse bijdrage aan het politieke proces? Die meerwaarde ligt erin dat politieke partijen de neiging hebben of ervan verdacht worden hun boodschap mooier te verkopen dan de feiten rechtvaardigen. Door hun programma aan een onafhankelijke feitelijke analyse te onderwerpen, vergroten zij de geloofwaardigheid van hun boodschap. De vergelijking klinkt misschien cru, maar het is niet wezenlijk anders dan de verkoper die in zijn verkoopverhaal het oordeel van een onafhankelijke organisatie verwerkt. Dat is de keuze van de verkoper zelf. Het is aan de klant om te beslissen welk product zijn voorkeur heeft, maar hij kan bij zijn keuze beschikken over het oordeel van een onafhankelijke instantie over de kwaliteit van de verschillende alternatieven. Op dezelfde manier is *Keuzes in Kaart* dus niet een inperking van het politieke proces. Een analyse op basis van wetenschappelijke inzichten komt niet in de plaats van de politieke campagne. De analyse maakt het partijen mogelijk om hun boodschap in die campagne met meer geloofwaardigheid voor het voetlicht te brengen en het maakt het kiezers mogelijk hun keuze meer weloverwogen te maken. Dat het politieke debat centraal staat betekent niet dat feiten en wetenschappelijke inzichten irrelevant zijn. *Keuzes in Kaart* versterkt juist het politieke debat, door feiten en wetenschappelijke inzichten een plaats te geven. Ook dwingt deze analyse de partijen om hun plannen concreet te maken.

Naast de dienstverlening aan de kiezer hebben vorige edities van *Keuzes in Kaart* ook in het formatieproces na de verkiezingen een nuttige rol gespeeld. De analyse geeft een inventarisatie van de gevolgen van uitvoering van de voorstellen van de diverse partijen. Die inventarisatie biedt een handvat voor de onderhandelingen over een regeerakkoord voor een volgend kabinet. Bij alle politieke verschillen van inzicht die er uit de aard der zaak tussen partijen bestaan, vergemakkelijkt de planbureauanalyse zo een goede informatiewisseling tussen partijen over de gevolgen van hun programma's. Maar ook hier geldt: het is aan de partijen en aan de (in)formateur om te bepalen of en hoe zij van deze studie gebruik willen maken.

1.5 Praktische werkwijze

De planbureaus geven een zo goed mogelijke raming van de kosten en opbrengsten van maatregelen en van de gevolgen van die maatregelen. Alle programma's worden op dezelfde manier beoordeeld. De analyse beoogt een discussie over feiten te voorkomen, zodat het verkiezingsdebat kan gaan waar het over moet gaan: over politieke keuzes. De analyse zorgt ervoor dat het niet lonend is om vanuit een ongefundeerd optimisme de voordelen van het eigen voorstel groter voor te stellen dan gerechtvaardigd (en/of de kosten lager). Partijen kunnen een euro daarbij maar één keer uitgeven. Bovendien vergroot de analyse de vergelijkbaarheid tussen partijen. Indien twee partijen precies hetzelfde project voorstellen, wordt daarvoor ook met dezelfde kosten en opbrengsten gerekend. Deze studie gaat uit van de maatregelen zoals partijen deze aan de planbureaus hebben voorgelegd. Wij hebben niet gecontroleerd of deze maatregelen overeenkomen met wat partijen in hun verkiezingsprogramma hebben voorgesteld. Aan de hand van de in deze studie opgenomen beschrijving van de voorgestelde maatregelen kan de lezer dat in principe zelf nagaan.

De analyses in deze studie zijn erg vergemakkelijkt door het voorbereidende werk dat eerder dit jaar is gedaan in de twintig ambtelijke heroverwegingscommissies. Deze commissies hebben tal van ombuigingsvoorstellen geïnterpreteerd en geanalyseerd. Politieke partijen hebben dankbaar gebruik gemaakt van deze analyses. Het CPB was als waarnemer bij het werk van het merendeel van deze commissies betrokken, het PBL bij drie commissies op het gebied van de leefomgeving. De planbureaus hebben bijgedragen aan de analyses, en waar die analyses door anderen zijn gedaan hebben de planbureaus zich een oordeel kunnen vormen over de kwaliteit daarvan. In de grote meerderheid van de gevallen zijn de inzichten van deze commissies daarom onverkort overgenomen in *Keuzes in Kaart*. Op sommige punten wijkt het oordeel van het CPB af van dat van een van de commissies. Het CPB heeft dat meteen bij het uitkomen van de heroverwegingsrapporten gemeld aan de politieke partijen.⁵ Dit illustreert ook dat wij — mede op verzoek van de deelnemende politieke partijen — maximale transparantie nastreven over de wijze waarop wij beleidsvoorstellen beoordelen.

In hoeverre is de uitkomst van deze analyse gevoelig voor *strategisch gedrag van politieke partijen*? Of, om het nog wat scherper te stellen: kunnen partijen misbruik maken van eigenschappen van de modellen van de planbureaus? Dat is niet het geval. Wil een partij een bepaald effect bereiken, dan moeten hiervoor maatregelen worden voorgesteld die naast opbrengsten ook kosten kennen. Hier is het citaat bovenaan dit hoofdstuk van toepassing, of een andere lijfspreuk van het CPB: *No pain, no gain*. Politiek is het maken van keuzes. Bijna altijd zijn er bij dergelijke keuzes zowel winnaars als verliezers. Dat is inherent aan de politiek. Immers, als er een maatregel zou zijn met alleen maar winnaars, dan ligt het voor de hand dat die maatregel allang was ingevoerd. Iedere maatregel heeft dus waarschijnlijk zowel een zon- als een schaduwzijde. Zo zal hogere arbeidsparticipatie de economische groei verhogen, maar

⁵ Zie bijvoorbeeld Aanvullende informatie over de zorg, CPB Notitie, CPB, Den Haag, www.cpb.nl, 31 maart 2010.

welvaart is meer dan groei alleen: het gaat bijvoorbeeld ten koste van de vrije tijd van burgers. Andere afruilen betreffen onder meer groei versus inkomensgelijkheid of lasten voor de huidige generaties versus voor toekomstige generaties. Partijen bepalen zelf welke afwegingen zij hierbij willen maken.

De planbureaus brengen de zon- en schaduwzijden steeds naar eer en geweten in beeld. Als de analyse van een maatregel in eerste instantie alleen een zonzijde laat zien, dan is dat reden tot argwaan. Immers, als er een *free lunch* beschikbaar is, waarom is die dan niet al veel eerder door iemand anders geconsumeerd. Is zo'n maatregel wel realiseerbaar? Een typisch voorbeeld is 'efficiënter werken bij de overheid'; 'lagere ambtenarensalarissen' is een andere. Alle politieke partijen zijn voor een zo efficiënt mogelijke overheid. Als het mogelijk zou zijn om de overheid veel efficiënter te maken, waarom is dat dan nog niet eerder gebeurd? Een dergelijke bezuiniging kan alleen geloofwaardig zijn als concreet wordt aangegeven welke activiteiten in het vervolg niet meer door de overheid worden uitgevoerd. Dan is de voorgestelde maatregel geen *free lunch*, en kan de kiezer beoordelen of hij de kosten in termen van verminderde dienstverlening vindt opwegen tegen de baten van een verminderd beslag op de staatskas. En als de collectieve sector in staat zou zijn om ook met lagere salarissen de juiste mensen te vinden om in hun sector te werken, waarom heeft zij dan al die jaren teveel betaald? Vandaar dat met de nodige scepsis naar dit soort maatregelen wordt gekeken. Omdat juist over deze twee punten voorafgaande aan de publicatie van deze studie al veel debat is geweest, besteden wij in hoofdstuk 2 en de bijlagen uitgebreid aandacht aan de mogelijkheden en onmogelijkheden op het terrein van efficiency van de overheid en lonen in de collectieve sector. Iets soortgelijks geldt voor de bijdrage aan de EU. Vermindering van die bijdrage lijkt typisch een *free lunch*: wie is daar nu tegen? Op al deze punten zijn de planbureaus van nature sceptisch. Het staat partijen vanzelfsprekend vrij om voor dergelijke maatregelen te pleiten, en dergelijke pleidooien dragen misschien zelfs bij aan een goedkopere overheid en een goedkopere EU, omdat zij die organisaties dwingen tot een efficiëntere bedrijfsvoering, maar het kan ook leiden tot minder dienstverlening of tot een uitholling van het EU-budget door een *race to the bottom* tussen de lidstaten van de EU. Er is geen objectieve grondslag op basis waarvan de planbureaus hieraan een opbrengst kunnen toekennen.

In deze studie worden alleen maatregelen meegenomen die in principe juridisch haalbaar zijn. Dit wil niet zeggen dat voor iedere maatregel een uitgebreid juridisch haalbaarheidsonderzoek is gedaan. Dat is niet onze expertise en bovendien wordt het juridisch kader door de politiek zelf vastgesteld. Juridische haalbaarheid is daarmee tot op zekere hoogte ook een kwestie van politieke prioriteiten. Echter, het wetgevingsproces en bestaande rechtsposities, waaronder de grondwet en internationale verdragen, stellen wel grenzen aan het mogelijke. Waar die overschreden worden, zijn maatregelen niet meegenomen.

Dit alles maakt duidelijk dat behalve een veelheid aan modellen voor specifieke markten, *gezond verstand* een onontbeerlijke input is voor deze analyse: iedere maatregel wordt geëvalueerd op haalbaarheid. Het zijn dus het geheel van analytische instrumenten waarover de

planbureaus beschikken én hun ervaring die het mogelijk maken om per maatregel te bezien welk analytisch instrument het meest geschikt is voor de analyse.

1.6 Veranderingen in de analyse

Deze editie van *Keuzes in Kaart* verschaft allereerst een analyse van de effecten die de diverse verkiezingsprogramma's hebben op de overheidsfinanciën in de volgende kabinetsperiode en op lange termijn. Ook worden de *gemiddelde* inkomenseffecten en de werkgelegenheidseffecten op lange termijn in kaart gebracht. Daarnaast analyseren de planbureaus de effecten op een aantal specifieke terreinen: bereikbaarheid; klimaat en energie; landbouw, natuur en landschap; onderwijs en innovatie; woningmarkt; zorg.

Door de vervroeging van de verkiezingen was er onvoldoende tijd voor een analyse van de macro-economische effecten op middellange termijn en voor de koopkrachteffecten voor verschillende groepen huishoudens. Gezien de vérgaande voorstellen die in de verkiezingsprogramma's worden gedaan is dit wel een gemis. Bij de analyse van een nieuw regeerakkoord zal het CPB wel de macro-economische effecten en de koopkrachteffecten in de komende kabinetsperiode kunnen analyseren.

De beleidsmatige effecten op koopkracht en winst (bkw) van de verschillende programma's zijn wel globaal bepaald op basis van de budgettaire cijfers. De bkw geeft een globaal inzicht van de effecten van maatregelen aan zowel de uitgavenkant als aan de inkomstenkant op het beschikbaar inkomen en op de winstgevendheid. Voor koopkracht betreft het maatregelen met betrekking tot subsidies en toeslagen, collegegeld, studiefinanciering en kinderbijslag, de hoogte van uitkeringen en lastenmaatregelen voor gezinnen. Voor de winst gaat het om subsidies en om lastenmaatregelen voor bedrijven.

Het is de eerste keer dat de gevolgen van de programma's voor bereikbaarheid als apart thema worden geanalyseerd en gepresenteerd. Voor de analyse is gebruik gemaakt van het Landelijk Model Systeem Verkeer en Vervoer.⁶

Sinds de afgelopen verkiezingen heeft het CPB veel geïnvesteerd in een instrument om niet alleen kwalitatief, maar ook kwantitatief de effecten van kennisbeleid op (materiële) welvaart in beeld te brengen. Helaas heeft de val van het kabinet de voorbereidingstijd hiervoor flink bekort. Desalniettemin kunnen we deze keer wel de effecten van een groot deel van de onderwijsmaatregelen op het bbp-niveau op lange termijn bepalen. .

Voor de analyse van maatregelen op het terrein van de woningmarkt is eveneens nieuw instrumentarium ontwikkeld.⁷ Dit instrumentarium is nog niet geheel afgerond. Bij de analyse van een nieuw regeerakkoord zal zo mogelijk ook de vermogensboekhouding van corporaties worden gepresenteerd en zal rekening worden gehouden met de welvaartseffecten van de

⁶ Dit is het 'standaard' verkeers- en vervoersmodel op nationaal schaalniveau en is onder meer gebruikt voor het doorrekenen van de Nota Mobiliteit (2004) en de Nota Mobiliteitsaanpak (2008).

⁷ Zie J.H.M. Donders, M.F. van Dijk en G. Romijn (2010), Hervorming van het Nederlandse woonbeleid, Bijzondere Publicatie 84, CPB, Den Haag.

overdrachtsbelasting en een differentiatie naar prijsniveau van koopwoningen bij de effecten van aanpassing van de hypotheekrenteaf trek.

De beperkte tijd liet niet toe de effecten van maatregelen op alle milieuthema's in kaart te brengen. We hebben ons geconcentreerd op het thema klimaat omdat partijprogramma's hierover belangrijke verschillen laten zien, zowel wat betreft de nagestreefde doelen als de maatregelen die hiervoor zijn voorgesteld. Bovendien vergen de reductie van de uitstoot van broeikasgassen en het vergroten van het aandeel hernieuwbare energie substantiële investeringen. Over de vraag of de overheid hierbij een taak heeft en hoe deze eruit ziet (normen stellen, belasting opleggen, subsidie vestrekken) zijn tussen de partijen belangrijke verschillen waar te nemen. Voorzover de voorgestelde klimaatmaatregelen ook gevolgen hebben voor de luchtkwaliteit in Nederland, zijn deze meegenomen in de analyse.

Voor de analyse van de partijvoorstellen voor de natuur in Nederland is gekeken naar de effecten op de omvang van de ecologische hoofdstructuur (ehs) en op de kwaliteit van de natuur. De laatste wordt onder meer bepaald door de omvang van de emissies uit de landbouw, de mate van verdroging, de genomen beheermaatregelen binnen en buiten de ehs, de aanwezige verbindingen tussen de verschillende natuurgebieden en de omvang van de natuurgebieden zelf. Daarbij is sprake van een afruil tussen de omvang en de winstgevendheid van de landbouwsector en de omvang en kwaliteit van de natuur in Nederland. Tevens is geanalyseerd welke effecten de maatregelen van partijen hebben voor de kwaliteit van het Nederlandse landschap. Deze wordt onder andere bepaald door de aanwezigheid van cultuurhistorische elementen (houtwallen) en de mate van openheid van het landschap.

1.7 Opbouw van deze studie

De opbouw van deze publicatie is als volgt. Hoofdstuk 2 geeft een samenvattend overzicht op hoofdlijnen. Hoofdstukken 3 tot en met 11 schetsen per partij het voorgestelde beleid, de ex ante budgettaire effecten, de effecten op koopkracht en winst, de effecten op de werkgelegenheid op lange termijn en op de houdbaarheid van de overheidsfinanciën. Deze hoofdstukken geven verder een analyse van de effecten op bereikbaarheid, milieu, natuur, onderwijs, woningmarkt en zorg. De bijlagen, die beschikbaar zijn op de website van het CPB (www.cpb.nl), geven per partij een overzicht van de concreet voorgestelde beleidsmaatregelen. Tot slot zijn er nog enkele bijlagen met toelichting op de aanpak van de analyse en met overzichten van de maatregelen en effecten van alle partijen op een bepaald beleidsterrein.

2 De hoofdlijnen van de verkiezingsprogramma's

2.1 Globaal overzicht

Wat zijn in hoofdlijnen de plannen van de politieke partijen, wat zijn de gevolgen van die plannen? Tabel 2.1 geeft daarvan een globaal overzicht. De tabel laat de effecten zien ten opzichte van het basispad. Uiteraard kunnen de ideeën en maatregelen van de partijen op een bepaald terrein niet worden samengevat in één enkele indicator. Per onderwerp beslaat de voorliggende analyse tal van indicatoren en ook dan is de analyse nog globaal van aard. In de hierna volgende paragrafen wordt daarom op alle onderdelen dieper ingegaan. Daar worden de indicatoren ook toegelicht. In de daarop volgende hoofdstukken wordt in meer detail ingegaan op de analyse per partij, in de bijlage staan de precieze maatregelen zoals meegenomen in de analyse (en enkele bijlagen over specifieke onderwerpen).

Tabel 2.1 Samenvattend overzicht (mutaties ten opzichte van basispad, tenzij anders vermeld)									
	CDA	PvdA	SP	VVD	PVV	GL	ChrU	D66	SGP
Verbetering EMU-saldo 2015 (mld euro)	18	11	10	20	15¾	10¼	16	14¾	18
Verbetering houdbaarheid (mld euro)	33	31	16	39	17	35	35	37	32
Koopkracht huishoudens (2015, mld euro)	- 3½	+ ¼	+ 1¼	- 1½	- 2	0	- 2¾	- 3	- 8
Winst bedrijven (2015, mld euro)	+1	- 1	- 4¼	- 1¼	- 2¾	- 4¼	- 4¾	- 1¾	- 1¼
Structurele werkgelegenheid (%-punt)	4	2½	- 1	5¾	¼	4½	1¼	3¾	2½
Bereikbaarheid (welvaartswinst, mld euro)	¾	¾	- ¼	¼	¼	- ½	½	¾	½
Autogebruik (2020, in %)	- 10 à	-10 à-					- 10 à	- 10 à-	
	- 15	- 15	0	0	0	- 20	-15	- 15	- 15
OV-gebruik (2020, in %)	+5 à	+5 à					+5 à		+5 à
	10	10	+ 5	0	0	+ 15	10	+ 10	10
Reductie broeikasgassen (2020, Mton CO2)	36	44	21	2	2	63	38	31	28
Natuurkwaliteit (2020)	0	+	+	--	-	++	0/+	0/+	0
Natuurkwantiteit (2020)	0	+	0/-	--	-	+	0	0/+	-
Bbp-effect onderwijs (structureel, %)	2¼	4¾	¼	4	¼	4¼	1¾	3¼	3¼
Innovatie/wetenschap (budget, mld euro)	- 0,07	- 0,2	- 0,06	- 0,1	- 1,2	+ 0,4	- 0,33	+ 0,2	+ 0,22
Woningmarkt (welvaartswinst % bbp)	0,1	0,5	0,4	0,3	- 0,1	0,8	0,5	0,9	0,7
Prijsverandering koopwoningen (2015, %)	- 1	- 7	- 6	- 2	0	- 6	- 5	- 10	- 6
Verandering netto huur (2015, %)	5	1	- 3	10	0	6	6	10	8
Zorg (werkgelegenheid, 2015, dzd)	- 10	- 15	+15	- 50	+10	+15	- 30	- 40	- 35
Eigen risico ZVW (2015, niveau, euro)	230	200- 600	0	300	210	150- 300	200- 600	210- 400	150- 500
Meer (+) of minder (-) marktwerking cure	+	0/+	--	++	0	0/+	+	++	+

De economische effecten van ombuigingen en lastenverzwaringen^a

Vanwege de vervroegde Tweede Kamerverkiezingen is het CPB deze keer niet in staat een analyse te presenteren van de macro-economische effecten van de verschillende verkiezingsprogramma's. Dit kader gaat in op de macro-economische gevolgen van ombuigingen en lastenverzwaringen in het algemeen, dus niet gerelateerd aan een verkiezingsprogramma. Die macro-economische gevolgen kunnen substantieel zijn, ook voor het uiteindelijke EMU-saldo. Een breed bezuinigingspakket van 15 mld euro leidt tot een saldoverbetering van slechts 8,6 mld in 2015. Bijna de helft van de bezuinigingen verdwijnt als gevolg van tijdelijke uitverdieneffecten. Pas na verloop van een aantal jaren wordt het structurele effect van de bezuiniging gerealiseerd.

Als uitgangspunt voor het effect van ombuigingen wordt een structureel bezuinigingspakket van 15 mld euro, gedurende de jaren 2011-2015 gehanteerd. Het pakket is uitgesplitst naar zes onderdelen, waarbij het gewicht van elk onderdeel gelijk is aan het gewicht in de overheidsuitgaven in 2011. Onderstaande tabel toont het relatieve belang van de zes onderdelen. De macro-economische gevolgen op de middellange termijn van het ombuigingspakket worden afgezet tegen de Economische Verkenning 2011-2015 en zijn weergegeven in de tabel op de volgende pagina.^b

Samenstelling ombuigingspakket, in % van het totaal

Werkgelegenheid overheid	19
Volume materiële overheidsconsumptie	25
Prijs inkomensoverdrachten (waaronder werkloosheidsuitkeringen)	26
Ontwikkelingshulp	1
Volume zorguitgaven (met name awbz)	25
Prijs subsidies	4

De meeste ombuigingen van de collectieve uitgaven verminderen in eerste instantie de binnenlandse vraag. Een lagere binnenlandse vraag leidt tot minder productie en een oplopende werkloosheid, die er op hun beurt voor zorgen dat de inflatie en de contractloonsstijging in de marktsector lager uitkomen (zie tabel op volgende pagina). De kortetermijneffecten op de overheidsfinanciën zijn tweeledig. Enerzijds verbetert het EMU-saldo door de ombuigingen zelf en doordat ambtenarensalarissen en uitkeringshoogtes minder stijgen vanwege de lagere inflatie en de lagere contractloonsstijging in de marktsector. Daarnaast resulteren de lagere lonen en prijzen in een verbetering van de prijsconcurrentiepositie, waardoor de uitvoer en de productie zullen toenemen met gunstige gevolgen voor de overheidsfinanciën. Anderzijds zorgen de toename van het aantal werkloosheidsuitkeringen en de lagere ontvangsten uit loon- en inkomstenbelasting en de btw ervoor dat het EMU-saldo verslechtert. Voor de meeste maatregelen is er op de middellange termijn sprake van een uitverdieneffect: de verbetering van het EMU-saldo is geringer dan het bedrag van de initiële ombuigingsmaatregel. Het uitverdieneffect van het gehele pakket is ruim 40%: de 15 mld euro aan ombuigingen leiden tot een verbetering van het EMU-saldo van naar schatting 8,6 mld euro.

De omvang van het uitverdieneffect verschilt per maatregel. Vermindering van de werkgelegenheid bij de overheid kent een relatief groot uitverdieneffect op middellange termijn. Deze maatregel leidt direct tot minder werkgelegenheid en een toename van het aantal werkloosheidsuitkeringen. Een lager niveau van bijvoorbeeld de materiële overheidsconsumptie of van de overdrachten aan gezinnen, zoals kinderbijslag, hebben juist een kleiner uitverdieneffect, doordat deze maatregelen een naar verhouding gering effect hebben op de werkloosheid. Alleen bij posten als ontwikkelingshulp of defensiematerieel is er geen sprake van een uitverdieneffect, maar van een inverdieneffect. Dat komt doordat de afnemende vraag volledig in het buitenland neerslaat en dus geen binnenlandse economische doorwerking heeft, terwijl de rentelasten op de staatsschuld afnemen waardoor het EMU-saldo meer verbetert dan het bedrag dat met de ombuiging zelf gemoeid is.

Op lange termijn zijn de bestedingseffecten op het bbp gering. Dan overheersen de structurele effecten van ombuigingen op het arbeidsaanbod en op de arbeidsproductiviteit.

Macro-economische effecten ombuigingspakket, 2011-2015			
	EV 2011-2015	Effect ombuigingen	Incl. ombuigingen
	groei per jaar in %		
Volume bbp	1¾	- 0,4	1½
Contractloon	2½	- 1,3	1
Consumptieprijis	1¾	- 0,4	1¼
	niveau eindjaar		
Werkloosheid (%-punt)	5¼	1,0	6¼
EMU-saldo (% bbp)	- 2,9	1,2	- 1,7
EMU-saldo (mld)	- 20	8,6	- 11¼

Een ander middel ter verbetering van het EMU-saldo is het doorvoeren van lastenverzwaringen. Lastenverzwaringen raken per definitie de consument of het bedrijfsleven en beïnvloeden zo de economische ontwikkeling. Over het algemeen resulteert een verzwaring van lasten in koopkrachtverlies, hogere kosten en lagere winsten voor bedrijven, en/of hogere prijzen. De daaruit voortvloeiende afname van de gezinsconsumptie, export en werkgelegenheid impliceert teruglopende inkomsten voor de overheid uit btw, loon- en inkomstenbelasting en vpb, terwijl er meer uitgegeven wordt aan uitkeringen. Op deze wijze gaat doorgaans na verloop van tijd een (soms aanzienlijk) deel van de initiële verbetering van de overheidsfinanciën verloren en is er dus sprake van uitverdieneffecten.

Dat is bijvoorbeeld het geval bij een verhoging van de loon- en inkomstenbelasting. Deze maatregel resulteert in een koopkrachtverlies voor gezinnen, waardoor de gezinsconsumptie en daarmee de btw-opbrengsten zullen afnemen. Ter compensatie voor de hogere lasten zullen de contractlonen in de marktsector enigszins stijgen. De hogere arbeidskosten leiden tot een afname van de werkgelegenheid. Weliswaar neemt ook het arbeidsaanbod af nu werken per saldo minder loont, maar dat kan niet verhinderen dat de werkloosheid oploopt. De hogere uitgaven aan werkloosheidsuitkeringen doen een deel van de EMU-saldoverbetering teniet.

^a In CPB Document 123 worden de macro-economische gevolgen van enkele standaardmaatregelen in kaart gebracht aan de hand van zogeheten spoorboekjes. De analyse van de uitverdieneffecten van lagere overheidsuitgaven is eerder gepubliceerd in "Nadere informatie t.b.v. doorrekening verkiezingsprogramma's", CPB notitie, 1 april 2010.

^b Zie CPB Document 203.

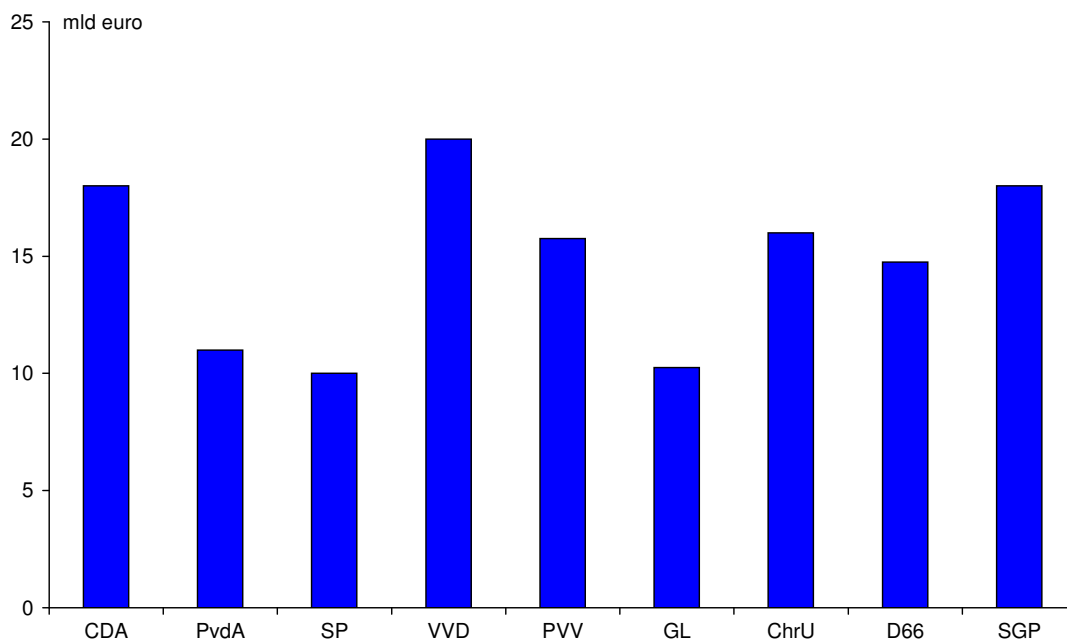
2.2 Budgettaire effecten

Alle partijen voeren per saldo bezuinigingen en/of lastenverzwaringen door, wat leidt tot ex ante verbetering van het EMU-saldo. Ex ante betekent dat de effecten van de maatregelen op de economie en doorwerking daarvan op het saldo niet zijn meegenomen. Het kader laat zien dat een gemiddeld ombuigingspakket ruim 40% uitverdieneffecten met zich meebrengt. In deze ex ante opstelling verbeteren bezuinigingen en lastenverzwaringen het EMU-saldo één-op-één.

Voor alle partijen geldt dat de voorgestelde budgettaire maatregelen per saldo bijdragen aan een ex ante verbetering van het EMU-saldo in 2015 - zie figuur 2.1. De VVD verbetert het EMU-saldo het meest, met 20 mld euro. In historisch perspectief is het effect van de maatregelen van de partijen die de kleinste saldoverbetering in 2015 nastreven (GroenLinks en SP met zo'n 10 mld euro) overigens al zeer groot. Sommige voorgestelde maatregelen zijn in 2015 nog niet volledig effectief (bijvoorbeeld vanwege een invoeringstraject, in verband met juridische

verplichtingen, of omdat de maatregel samenhangt met de vergrijzing). Indien maatregelen ná 2015 meer (of minder) opleveren of kosten, wordt dat wel meegenomen in de berekening van de houdbaarheid van de overheidsfinanciën op lange termijn. Zie paragraaf 2.5 voor een verdere beschrijving van deze houdbaarheidsmaatregelen en de verbetering van het houdbaarheidstekort. De ex ante verbetering van het EMU-saldo in 2015 wordt in deze paragraaf verder toegelicht.

Figuur 2.1 Ex ante verbetering EMU-saldo (2015, in mld euro)

Hoe wordt de verbetering van het begrotingssaldo in 2015 bereikt? Figuur 2.2 laat de grootste posten zien. De eerste vier betreffen netto uitgavencategorieën. Een negatieve uitslag betekent dat de partij per saldo bezuinigt op het desbetreffende terrein. Bij de laatste twee posten betekent een positieve uitslag dat de partij per saldo de lasten verzwaart (voor huishoudens respectievelijk bedrijven).⁸ Zeven partijen kiezen ervoor om per saldo de lasten te verzwaren ten opzichte van het basispad (waarin de lasten met 10 mld euro toenemen). Alleen VVD en CDA geven lastenverlichting ten opzichte van het basispad. Alle partijen verbeteren het begrotingssaldo via bezuinigingen op de uitgaven; de VVD bezuinigt per saldo het meest, de SP het minst.

Bijna alle partijen hervormen (versoberen) onderdelen van de **sociale zekerheid**, vaak in lijn met opties uit de rapporten van de heroverwegingscommissies. De SP is de enige partij die per saldo extra geld uittrekt voor sociale zekerheid, met name door hogere uitkeringen. De VVD bezuinigt het meest op sociale zekerheid – per saldo zo'n 11 mld euro. In paragraaf 2.3 komen

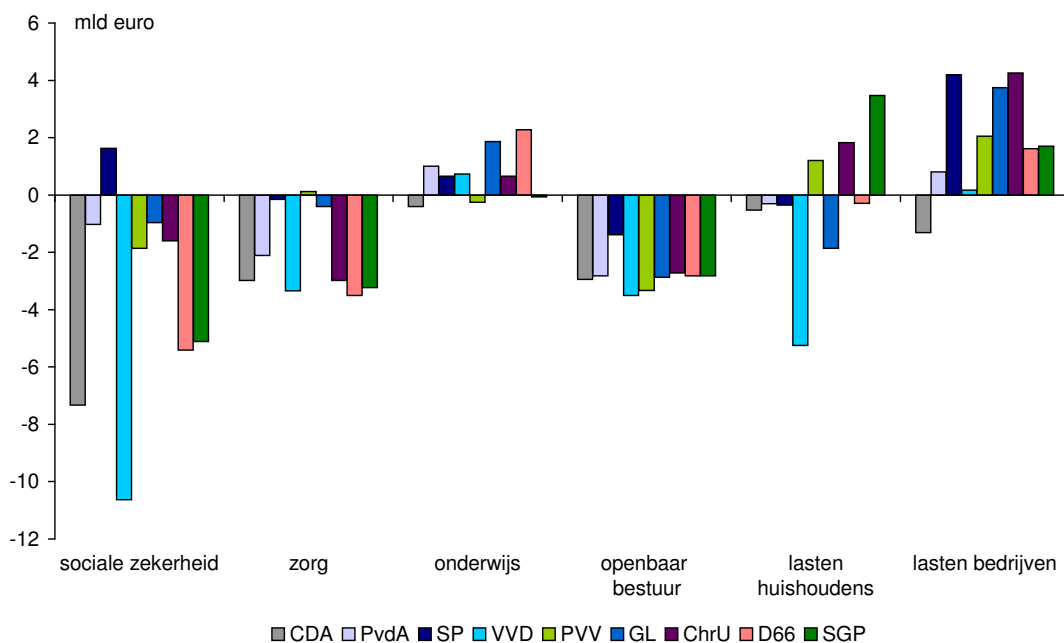
⁸ Het gaat hier om uitgaven en lasten gecorrigeerd voor financieringsverschuivingen. De aansluiting met de EMU-relevante uitgaven en -lasten (financieringsverschuivingen) worden in de bijlage per partij gepresenteerd.

de inkomenseffecten van maatregelen bij de sociale zekerheid aan de orde en in paragraaf 2.4 wordt ingegaan op de werkgelegenheidseffecten van de maatregelen bij de sociale zekerheid.

Ook op de **zorg** wordt door de meeste partijen per saldo bezuinigd. Alleen bij PVV en SP blijven de zorguitgaven per saldo grofweg ongewijzigd, terwijl de collectieve zorguitgaven bij VVD, D66 en SGP het meest dalen. Dit realiseren deze partijen onder andere door het pakket verzekerde zorg te verkleinen. Achter de cijfers voor de collectieve zorguitgaven gaan aanzienlijke verschillen schuil: sommige partijen veranderen weinig, terwijl andere het stelsel ingrijpend hervormen. Zie paragraaf 2.11 voor een meer uitgebreide beschrijving van de plannen van de partijen voor de zorg.

Figuur 2.2 Budgettaire keuzes: hoofdlijnen (netto uitgaven en lastenmutaties in mld euro)

De meeste partijen trekken extra geld uit voor maatregelen in het **onderwijs**, alleen PVV en CDA bezuinigen per saldo op deze categorie. Hierbij past wel de kanttekening dat beide partijen bezuinigen op inkomensmaatregelen zoals gratis schoolboeken, de ov-studentenkaart, of de hoogte van het collegegeld - ook andere partijen bezuinigen op deze posten. D66 trekt het meeste extra geld uit. PvdA, VVD en GroenLinks bezuinigen op de onderwijsuitgaven door de invoering van een (vorm van) sociaal leenstelsel voor de studiefinanciering. In paragraaf 2.9 wordt in meer detail ingegaan op de verschillende maatregelen.

Alle partijen bezuinigen op de uitgaven voor **openbaar bestuur**. In het basisscenario dalen deze uitgaven al als percentage van het bbp, als gevolg van eerder ingevoerde taakstellingen en veronderstelde bezuinigingen bij het rijk, gemeenten en provincies. Alle partijen willen verder bezuinigen op rijks- en gemeenteambtenaren. Het is echter de vraag hoe haalbaar deze voornemens zijn. Omvangrijke efficiëntiewinsten op het overheidsapparaat zijn moeilijk in één kabinetsperiode te realiseren, zo leert de ervaring. Hetzelfde geldt voor een drastische inperking

van taken. Bij de analyse heeft het CPB daarom de meest vergaande voorstellen van de heroverwegingswerkgroep openbaar bestuur als een maximum gehanteerd voor wat de komende kabinetsperiode haalbaar wordt geacht aan besparing. Deze maxima zijn alleen te halen via scherpe keuzes, zoals verderop zal blijken uit de bespreking van tabel 2.2, waar de implicaties voor het aantal ambtenaren aan de orde komen. Voor het Rijk en de zbo's is dit 2 mld euro in 2015 (exclusief een 'besparingsverlies' van 15 procent, als gevolg van de kosten die gepaard gaan met een reorganisatie). Dit maximum geldt als totaal voor de verschillende functies, inclusief openbaar bestuur. Voor lokaal bestuur is de maximale bezuiniging ook 2 mld euro in 2015 (exclusief besparingsverlies). Ervaringen uit het verleden leren dat bezuinigingen op openbaar bestuur zelden volledig worden gerealiseerd, ook niet als deze zijn opgenomen in het coalitieakkoord. Alleen de SP bezuinigt minder dan het door het CPB gehanteerde maximum. De door de partijen voorgestelde korting op het lokaal bestuur betekent samen met de korting in het basispad een zeer aanzienlijke uitdaging voor gemeenten en provincies. Bij diverse partijen gaan deze forse ombuigingen gepaard met een grote reorganisatie van het middenbestuur, zoals het verminderen van het aantal gemeenten en het inperken of zelfs afschaffen van provincies en waterschappen.

In de analyse zijn voorstellen waarbij ambtenarensalarissen achterblijven bij de loonontwikkeling in de marktsector niet gehonoreerd. Het structureel, eenzijdig verlagen van de ambtenarensalarissen ten opzichte van de marktsector is in het verleden niet houdbaar gebleken. In een markteconomie worden de arbeidsvoorwaarden op lange termijn bepaald door vraag en aanbod. In 1983, toen de contractlonen bij de overheid met 4,2% werden verlaagd, bedroeg de incidentele loonstijging bij de overheid 3,2% tegenover 0,8% in de marktsector. De arbeidsvoorwaarden bij de overheid verslechterden wel, maar een substantieel deel van de verlaging werd gecompenseerd door extra incidentele loonstijging (extra periodieken). Na verloop van een aantal jaren was de initiële bezuiniging geheel ongedaan gemaakt, behalve in het onderwijs. In 1994-1996 en in 2004-2005 bleef de contractloonstijging bij de overheid achter bij die in de marktsector na een beleidsmatige korting op het budget voor arbeidsvoorwaarden. In 2001-2002 en in 2006-2007 volgde echter een inhaalslag en werd de achterstand weer ingelopen. In het basispad blijft de ruimte voor loonstijging bij de overheid gedurende de komende kabinetsperiode cumulatief al ruim 2% achter bij de marktsector wegens het lage budget voor incidentele loonstijging. Het is onrealistisch te veronderstellen dat de arbeidsvoorwaarden bij de overheid meer dan dat zullen achterblijven bij de marktsector.

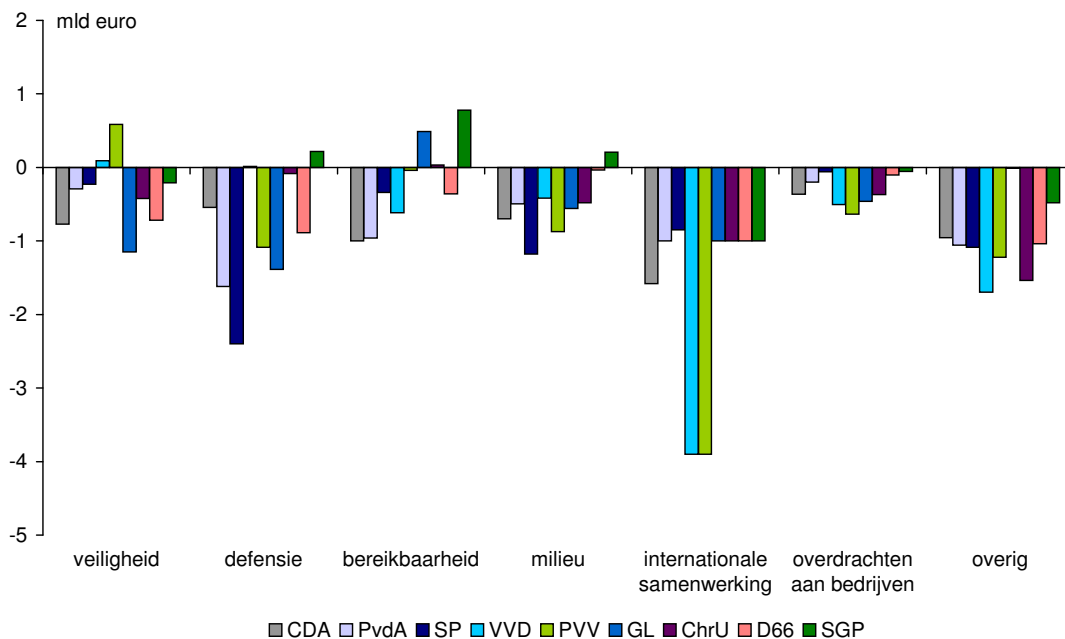
	Stand 2010	Mutatie 2011- 2015 basis	CDA	PvdA	SP	VVD	PVV	GL	ChrU	D66	SGP
Openbaar bestuur	577	- 37	- 32	- 32	- 13	- 37	- 33	- 6	- 25	- 29	- 33
wv Rijk, algemeen bestuur	74	- 6	- 7	- 9	- 7	- 11	- 11	- 6	- 6	- 7	- 7
lokaal bestuur	176	- 27	- 20	- 19	- 6	- 20	- 20	- 20	- 20	- 19	- 19
overig algemeen bestuur	327	- 5	- 5	- 5	0	- 7	- 3	+ 21	+ 1	- 3	- 7
Veiligheid	89	- 2	- 8	- 3	- 3	1	8	- 8	- 3	- 6	- 2
Defensie	61	- 2	- 4	- 9	- 20	0	- 5	- 7	- 1	- 7	2
Onderwijs	344	+ 2	- 4	+ 15	+ 3	+ 5	0	+ 20	+ 11	+ 19	0
Totaal overheid	1071	- 40	- 48	- 29	- 33	- 32	- 30	- 1	- 18	- 24	- 33
Zorg	926	+ 150	- 10	- 15	+ 15	- 50	+ 10	+ 15	- 30	- 40	- 35
Totaal collectieve sector	1997	+ 110	- 58	- 44	- 20	- 82	- 20	+ 14	- 48	- 63	- 66
Totaal werkgelegenheid NL	6577	+ 110									

In een evenwichtige of krappe arbeidsmarkt zal een versoering van de arbeidsvoorwaarden in de collectieve sector ten opzichte van de marktsector met name jongeren ontmoedigen om in de collectieve sector te gaan werken, of prikkelen om van de collectieve sector over te stappen naar de marktsector. Ouderen hebben een lagere baan-baanmobiliteit, dus ouderen in de collectieve sector zullen minder snel overstappen. De vermindering van het aandeel jongeren zal een opwaarts effect hebben op het gemiddelde loon in de collectieve sector (hogere incidentele loonontwikkeling). Verschillende partijen (CDA, ChrU, SGP) willen desalniettemin de lonen van ambtenaren matigen, maar dat leidt in de voorliggende analyse dus niet tot een verdere daling van de uitgaven aan het openbaar bestuur.

Figuur 2.3 laat de netto intensiveringen zien die de partijen op de overige terreinen voorstellen. Bijna alle bedragen zijn negatief, wat betekent dat de partijen per saldo vooral bezuinigen.

Bijna alle partijen bezuinigen per saldo op veiligheid, vooral als gevolg van een algehele taakstelling voor het rijk (die voor een deel wordt omgeslagen op de veiligheidsketen) en door het verminderen van het aantal politie- en veiligheidsregio's. Alleen de PVV trekt per saldo (iets) meer geld uit voor veiligheid, terwijl de VVD de uitgaven constant houdt ten opzichte van het basispad. De meeste partijen kiezen wel in meer of mindere mate voor meer 'blauw op straat'. Hier doet de PVV met 10 000 extra agenten het meest. GroenLinks kiest niet voor extra agenten, zij trekt wel extra geld uit voor stadswachten. Bij de voorstellen van D66 blijft het aantal agenten gelijk ten opzichte van het basispad. PvdA, SP, D66 en GroenLinks besparen geld op de veiligheidsuitgaven door softdrugs te legaliseren.

Figuur 2.3 Netto uitgaven – overige categorieën

Met uitzondering van VVD en SGP bezuinigen alle partijen op **defensie**. Voor een aantal partijen volgt deze bezuiniging uit de algehele taakstelling op de overheid, sommige partijen bezuinigen daarenboven nog extra op defensie, bijvoorbeeld door het stopzetten van het jsf-project (PvdA, PVV, GroenLinks), of het opheffen van een of meerdere bataljons (CDA, PvdA, SP – en waarschijnlijk ook D66). De SP bezuinigt het meest op defensie: 2½ mld euro.

GroenLinks en de SGP trekken per saldo extra geld uit voor **bereikbaarheid**, al zit er een groot verschil in de manier waarop: waar GroenLinks bezuinigt op wegenbouw, trekt de SGP daar juist extra geld voor uit. Bij PVV en ChrU houden de bezuinigingen en de intensiveringen elkaar in evenwicht, terwijl de resterende partijen per saldo bezuinigen op bereikbaarheid. Sommige partijen (PvdA, SP, GroenLinks, ChrU, D66) bezuinigen op infrastructuur, terwijl anderen juist bezuinigen op openbaar vervoer – onder andere via openbaar aanbesteden (CDA, VVD, ChrU). Zie paragraaf 2.6 voor een verdere beschrijving.

De SGP is de enige partij die meer geld uittrekt voor **milieu**-uitgaven. D66 verandert niets ten opzichte van het basispad. De overige partijen bezuinigen per saldo op de milieu-uitgaven. Overigens voeren de meeste partijen hun beleid op dit terrein vooral via lastenmaatregelen, zodat het verschil in uitgaven niet alles zegt over de totale inzet op het gebied van milieu. Zie paragraaf 2.7 en 2.8 voor meer details.

De VVD en de PVV korten duidelijk meer dan de andere partijen op **internationale samenwerking**, vooral door te snijden in de uitgaven aan ontwikkelingssamenwerking. Tot en met 2015 zijn er al aangegane verplichtingen, waardoor de maximaal haalbare bezuiniging daarom bij de PVV nog verder oploopt na de komende kabinetsperiode. Ook het CDA verlaagt de uitgaven aan ontwikkelingssamenwerking, de SP is de enige partij die deze verhoogt. In het basispad is aangenomen dat de huidige korting van 1 mld euro per jaar op de EU-afdrachten in

de volgende Brusselse begrotingsperiode afloopt. Alle partijen willen dat Nederland zich inzet voor continuering van de korting en in de analyse is dit gehonoreerd, hoewel alleen de onderhandelingsinzet (en niet het resultaat) wordt bepaald door het nieuwe kabinet. Voorstellen voor verdere kortingen op EU-afdrachten zijn niet gehonoreerd. Op **overdrachten voor bedrijven** (hoofdzakelijk innovatiesubsidies) wordt door alle partijen gekort. Zie ook paragraaf 2.9.

Onder de categorie **overig** vallen tal van posten. Zeven partijen bezuinigen op de publieke omroep. Alleen PvdA en SP doen dat niet. De SP en GroenLinks trekken per saldo extra geld uit voor cultuur, D66 houdt de cultuuruitgaven constant, terwijl de overige partijen allemaal bezuinigen op cultuurbeleid en/of subsidies. CDA, SP, VVD, PVV, ChrU, D66 en SGP bezuinigen allemaal op inburgering – ofwel door het beleid aan te passen, ofwel door de inburgeraars zelf meer te laten bijdragen aan de kosten. Geen enkele partij maakt middelen vrij voor het Fonds Economische Structuurversterking (FES), van waaruit additionele investeringen in infrastructuur en de kenniseconomie worden gefinancierd.

De omvangrijke bezuinigingen zorgen voor een daling van de **werkgelegenheid bij de overheid** ten opzichte van het basispad (tabel 2.2). Uitgaande van dit basispad daalt komende kabinetsperiode de werkgelegenheid bij de overheid al met 40 duizend, met name bij het lokaal bestuur (gemeenten, provincies en waterschappen) en in wat mindere mate bij het Rijk. Bij het lokaal bestuur komt dit neer op een daling met 15%. In de plannen van alle partijen met uitzondering van de SP komt daar nog 15% bij, zodat per saldo de werkgelegenheid daalt met een kwart. Dit betekent een flinke daling in de dienstverlening van het lokale bestuur en/of kwaliteit daarvan. Bij het algemeen bestuur van het rijk is de ombuiging in het basispad minder groot. De voorstellen van de politieke partijen betekenen dat hier de werkgelegenheid daalt met 15 tot ruim 20%. Dit betreft niet alleen beleidsambtenaren, maar ook uitvoerende diensten die onder openbaar bestuur van het rijk vallen zoals de belastingdienst, het CBS, de Voedsel- en Warenautoriteit en de onderwijsinspectie.

Tabel 2.3 Mutaties microlasten, 2011-2015

	Basis	CDA	PvdA	SP	VVD	PVV	GL	ChrU	D66	SGP
Totale mutatie microlasten	10	- 2	½	¾	- 5	¾	2	6	¼	½
Verdeling over bedrijven en gezinnen										
Huishoudens	5¼	- ¾	- ¼	- ¼	- 5¼	1¼	- 1¼	1¾	- ¼	3½
Bedrijven	4¼	- 1¼	¾	4¼	¼	2	¾	4¼	1½	1¾
w.v. woningcorporaties					1½	½		1	1	
Verdeling over heffingsgrondslagen										
Milieu	¼	2¼	4	3	- ¼	¾	13	3	2¾	1
Inkomen en arbeid	7¾	- 3½	- 4¾	- 2	- 3¾	½	- 15¼	¾	- 2¼	2
Vermogen en winst	2	- 1¼	- ¾	2¾	½	2	2	2¼	1	1¼
Overig	0	¼	2	0	- 1¾	0	2¼	¼	- ¼	1

In tabel 2.3 is te zien in welke mate de verschillende partijen de lasten voor bedrijven en huishoudens verhogen of verlagen. In het basispad zit een lastenverzwaring van 10 mld euro, grotendeels het gevolg van hogere zorgbetalingen (zowel premies als eigen betalingen). De voorstellen van de VVD en het CDA geven per saldo lastenverlichting, maar ook deze partijen compenseren de stijging uit het basispad maar ten dele. Alle andere partijen verzwaren de lasten ten opzichte van het basispad – de ChrU en de SGP het meest. PVV, ChrU en SGP verhogen de lasten voor huishoudens, terwijl die bij de voorstellen van de andere partijen dalen – vooral bij de VVD. SP, ChrU en GroenLinks verzwaren de lasten voor bedrijven het meest, het CDA verlaagt als enig partij de lasten voor bedrijven (waarbij woningcorporaties mee worden geteld in de categorie 'bedrijven' – ongerekend woningcorporaties verlicht ook de VVD de lasten voor bedrijven).

Met uitzondering van de VVD verhogen alle partijen de **lasten op milieu**, GroenLinks met afstand het meest. Het betreft een veelheid aan belastingen en heffingen, bijvoorbeeld een kilometerheffing voor vrachtwagens (CDA, PvdA, GroenLinks, ChrU, D66, SGP). PvdA en Groenlinks verhogen de verpakkingenbelasting (en het CDA verzwart de lasten door de verpakkingenbelasting om te vormen in CO₂-productbelasting). De VVD schaft de verpakkingenbelasting juist af. Het verplicht stellen van een aandeel duurzame energie (CDA, PvdA, SP, GroenLinks, ChrU, D66, SGP) leidt ook tot een lastenverzwaring. Bij GroenLinks, ChrU en D66 gaat het btw-tarief op vlees omhoog (D66 alleen niet-biologisch vlees). Zie verder paragraaf 2.6, 2.7 en 2.8.

PVV, ChrU en SGP verzwaren de **lasten op inkomen en arbeid**. Bij de andere partijen dalen deze lasten ten opzichte van het basispad – alleen GroenLinks bereikt met een grote lastenverlichting per saldo (inclusief basispad) een daling van de lasten op inkomen en arbeid in de komende kabinetsperiode. Zie de volgende paragraaf voor enkele grote maatregelen.

De **lasten op vermogen en winst** dalen ten opzicht van het basispad bij CDA en PvdA, bij de overige partijen nemen deze lasten toe. VVD, PvdA en CDA verlagen de vennootschapsbelasting voor bedrijven, dan wel door het tarief te verlagen, dan wel door een vermogensaftrek in te voeren. De SP verhoogt juist het algemene vpb-tarief, maar verlengt tegelijkertijd de eerste tariefschijf waar juist een lager tarief geldt (net als de PvdA). Lastenverzwaring volgt verder uit onder andere een heffing op de banken (PvdA, SP, PVV, GroenLinks, ChrU en SGP) en/of een heffing op woningcorporaties (PVV, PvdA en D66). De VVD en ChrU dragen de huurtoeslag over aan de woningcorporaties, wat ook een lastenverzwaring betekent. Lasten voor bedrijven worden verlicht door onder andere uitbreiding van de wbo (CDA, VVD, GroenLinks, ChrU, D66, SGP). De verschillende lastenmaatregelen op het terrein van de zorg komen in veel gevallen lastenneutraal uit – het zijn hoofdzakelijk financieringsverschuivingen.

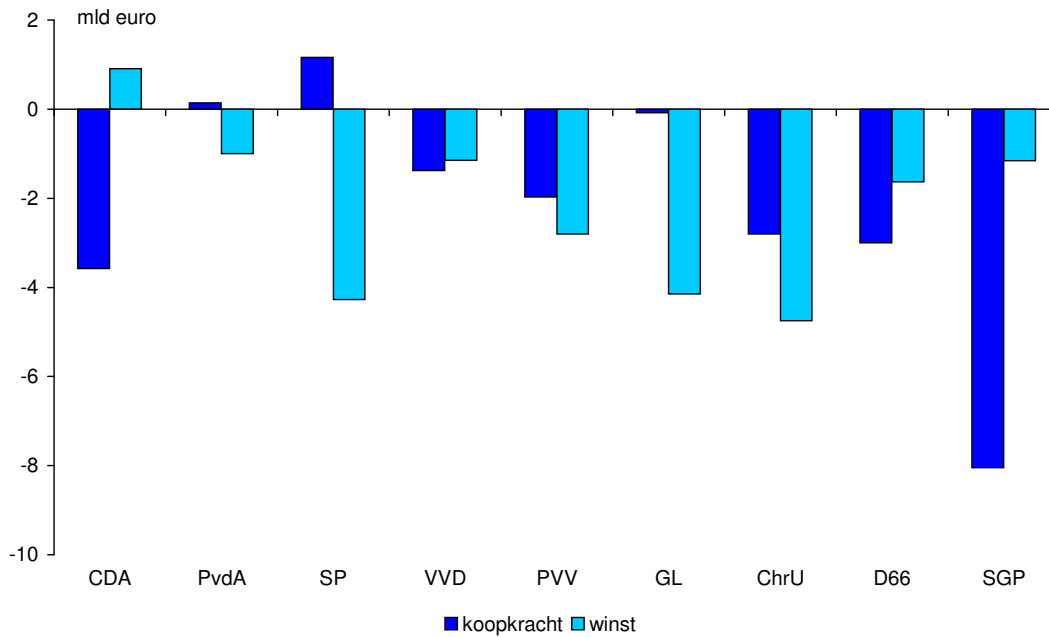
Onder **overige lasten** vallen onder andere de overdrachtsbelasting, die door de VVD, GroenLinks en D66 op termijn wordt afgeschaft⁹, door de SP wordt verlaagd en door de ChrU wordt afgeschaft voor starters. De partijen die softdrugs legaliseren, boeken hier accijnsopbrengsten.

2.3 Beleidsmatige effecten op koopkracht en winst

De partijen maken duidelijk verschillende keuzes ten aanzien van de (beleidsmatige effecten op) koopkracht en winst; zie figuur 2.4. Dit zijn de effecten van maatregelen aan de uitgaven- en lastenkant samen. De figuur is uitgedrukt in miljarden euro's. Een negatieve uitslag geeft een verslechtering van de koopkracht/winst aan. De SP en in mindere mate de PvdA verbeteren de koopkracht enigszins, terwijl die bij de maatregelen van GroenLinks per saldo gelijk blijft. Bij alle andere partijen daalt de koopkracht van huishoudens, het meest bij de SGP. Het CDA is de enige partij die met zijn voorstellen de winsten van bedrijven vergroot – bij de voorstellen van GroenLinks, de SP en de ChrU worden de winsten het meest gedrukt.

Omdat het CPB deze keer geen gedetailleerde koopkrachtberekeningen maakt, kan in deze analyse ook niet kwantitatief iets worden gezegd over de gevolgen voor de inkomensverdeling. Kwalitatief valt er wel iets op te merken. Sommige maatregelen raken de hoge inkomens harder dan de lage en middeninkomens. Dat geldt voor de invoering van een extra toptarief in box 1, wat door drie partijen (PvdA, SP, GroenLinks) wordt voorgesteld. Ook het beperken van de fiscale vrijstelling van pensioenpremies (PvdA, SP, GroenLinks, ChrU en SGP) raakt vooral de hogere inkomens. De verschillende maatregelen bij de hypotheekrenteaftrek van SP en ChrU treffen de hoge én middeninkomens, terwijl bij PvdA, D66 en GroenLinks tot en met 2015 vooral hoge inkomens hierdoor geraakt worden. Lage en middeninkomens worden geraakt door de verschillende vormen van inperking van de zorgtoeslag (CDA, VVD, D66, SGP). De SP, GroenLinks, PvdA en ChrU schaffen de zorgtoeslag volledig (PvdA bijna volledig) af, maar dit wordt gecompenseerd door een verlaging van de nominale zorgpremies, zodat er geen koopkrachteffecten zijn. Bij CDA, VVD en SGP stijgen de uitkeringen (bij SGP is dat inclusief aow) minder dan de contractlonen, wat ten opzichte van het basispad tot een verlaging leidt (en dus koopkrachtverlies voor de laagste inkomens). De SP verhoogt juist het minimumloon en daarmee ook de uitkeringen. Per saldo ontzien VVD en CDA vooral de hogere inkomens, terwijl PvdA de lagere inkomens het minst belast en SP de lagere inkomens zelfs wat extra geeft. Bij de meeste partijen neemt het verschil tussen netto inkomen en netto uitkering toe, alleen voor PVV en PvdA blijft het nagenoeg gelijk en bij de SP werken de hogere uitkeringen en de hogere arbeidskorting tegen elkaar in. Voor werknemers van 62 jaar en ouder wordt door PvdA, VVD, SP, GroenLinks, D66, ChrU en SGP de doorwerkbonus afgeschaft, wat het verschil tussen netto inkomen en netto uitkering verkleint.

⁹ VVD alleen voor woningen.

Figuur 2.4 Beleidsmatige effecten op koopkracht en winst (mld euro)

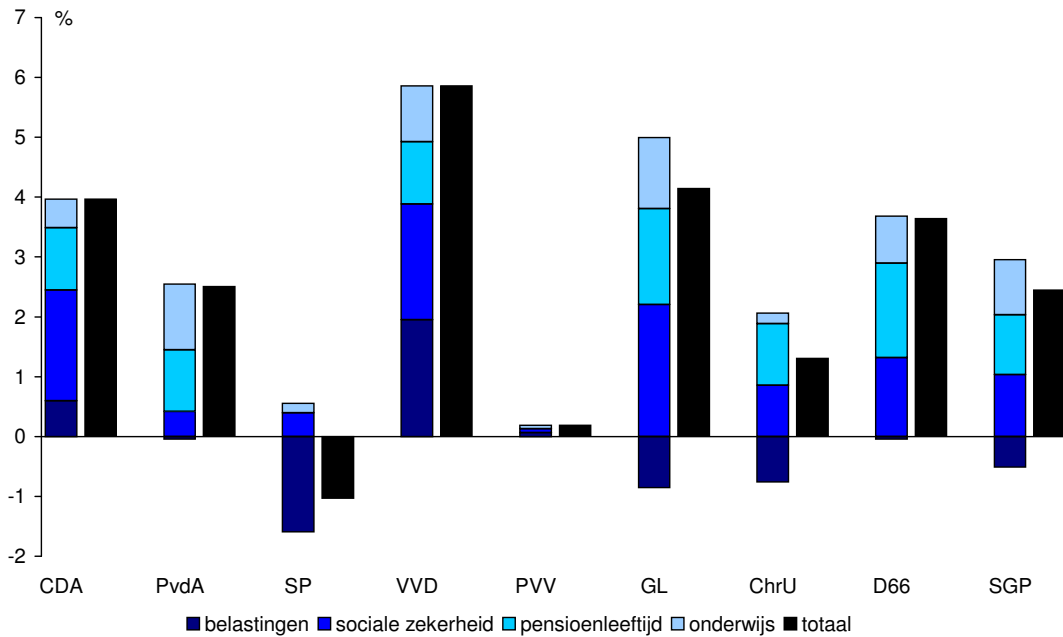
Dan is er nog een aantal maatregelen dat specifieke groepen raakt, zoals huishoudens met kinderen. Een aantal partijen verandert bijvoorbeeld iets aan de kinderbijslag: de SP en GroenLinks maken deze inkomensafhankelijk, D66, PVV en VVD beperken de regeling tot twee kinderen, terwijl SGP en ChrU het budget voor regelingen als de kinderbijslag juist verhogen (bij de SGP gaat dit ten koste van de kinderopvangtoeslag). De VVD schaft het kindgebonden budget af, D66 bezuinigt erop.

2.4 Structurele werkgelegenheidseffecten

De partijprogramma's hebben forse **structurele werkgelegenheidseffecten** (structureel is hier berekend als in 2040). De werkgelegenheidseffecten zijn per afzonderlijke maatregel berekend. Vervolgens zijn die effecten opgeteld. Het verhogen van de werkgelegenheid en het verlagen van de werkloosheid zijn echter bij uitstek beleidsterreinen waarvoor afnemende meeropbrengsten gelden: een eerste procent verhoging van de werkgelegenheid is gemakkelijker te bereiken dan de volgende. Gevolg van de afzonderlijke analyse van de maatregelen is dat het werkgelegenheidseffect van een partij met veel maatregelen enigszins wordt overschat.

Figuur 2.5 Structurele werkgelegenheidseffecten (in arbeidsjaren)

De partijen kiezen voor verschillende aanpakken. Per saldo leiden de maatregelen van de SP tot een daling van de werkgelegenheid, terwijl alle andere partijen de werkgelegenheid zien stijgen. Uitschieter is de VVD, met een stijging van de werkgelegenheid van 5¾%. Dit betekent overigens niet dat bij een gelijkblijvende werkloosheid de participatiegraad ook met 5¾% stijgt, omdat de maatregelen ook de beschikbare beroepsbevolking doen toenemen (noemereffect) en omdat het aantal gewerkte uren kan toenemen. Zoals beschreven in paragraaf 1.4 zijn de werkgelegenheidseffecten meegenomen bij de berekening van de effecten op de langetermijnhoudbaarheid van de overheidsfinanciën.

CDA, D66, GroenLinks, SGP en VVD beperken de maximumduur van de ww-uitkering. Door de beperking zullen werklozen proberen sneller een baan te vinden en daardoor ook eerder een minder aantrekkelijk aanbod aannemen. Verder heeft de beperking een drukkend effect op de lonen omdat de onderhandelingspositie van werknemers verslechtert. Door de maatregel daalt de werkloosheid en stijgt de werkgelegenheid.

D66, GroenLinks en VVD beperken de ontslagbescherming. Het effect op de werkgelegenheid en werkloosheid is gering. Bedrijven ontslaan personeel gemakkelijker, maar daar staat tegenover dat zij ook minder terughoudend zijn bij het aannemen van personeel. De beperking zorgt daarom voor meer mobiliteit en doorstroming op de arbeidsmarkt. Dit biedt ouderen meer kansen op de arbeidsmarkt en leidt tot minder langdurige werkloosheid. Ook wordt er bespaard op de kosten voor procedures bij het CWI en de kantonrechtters.

CDA en ChrU voeren een verlengende periode van loondoorbetaling door werkgevers na ontslag in. Het effect op het zoekgedrag van werknemers is gering omdat de duur van de inkomensverzekering niet afneemt. Werkgevers zullen meer moeite doen ervoor te zorgen dat

ontslagen werknemers snel een nieuwe baan vinden. Maar de omvang van dit effect is beperkt. Bij de bepaling van het effect wordt verondersteld dat een periode van loondoorbetaling niet als werkloosheid meetelt. GroenLinks en PvdA stellen premiedifferentiatie in de ww voor, wat betekent dat de kosten van de eerste maanden ww (bij ontslagen werknemers) op de werkgever worden verhaald. Werkgevers zullen meer moeite doen ervoor te zorgen dat ontslagen werknemers snel een nieuwe baan vinden, maar de omvang van het effect is gering. Doordat werkgevers direct geconfronteerd worden met de kosten gaan ze, net als bij loondoorbetaling, meer rekening houden met de sociale kosten die ze veroorzaken bij ontslag.

Met uitzondering van PVV en SP komen alle partijen met aanpassingen van de aow-regeling. Verhoging van de aow-gerechtigde leeftijd leidt tot een toename van het arbeidsaanbod en de werkgelegenheid. GroenLinks verhoogt niet direct de aow-leeftijd, maar maakt het recht op aow afhankelijk van participatie - dit bevordert de werkgelegenheid nog meer. De verschillende aow-maatregelen hebben een gering effect op de werkloosheid. Ouderen vinden bij baanverlies moeilijk een nieuwe baan, maar omdat zij zich vaak volledig terugtrekken van de arbeidsmarkt is de werkloosheid onder ouderen niet bijzonder hoog.

De PVV en de SP zijn de enige partijen die de wijong niet aanpassen. CDA, VVD, GroenLinks, ChrU, D66 en SGP beperken de nieuwe instroom in de wijong tot duurzaam en volledig arbeidsongeschikten. Naar schatting 40% van de wijongpopulatie is niet duurzaam arbeidsongeschikt. Het deel van deze groep dat geen beroep doet op de bijstand wordt sterk geprikkeld om een baan te zoeken. De PvdA introduceert een partnerinkomenstoets voor wjongers die minder dan 60% arbeidsongeschikt zijn. Ook hierdoor zal de werkgelegenheid toenemen.

CDA, PvdA, GroenLinks en D66 vervangen het huidige systeem van sociale werkplaatsen (wsw) door een systeem van loondispensatie. Mensen krijgen dan geen wsw-loon meer, maar een aanvulling op het loon dat zij in een reguliere baan verdienen. De VVD schaft de sociale werkplaatsen af. In beide gevallen wordt een deel van de mensen met een beperkte verdien capaciteit geprikkeld om een (reguliere) baan te zoeken.

CDA en VVD bouwen de dubbele algemene heffingskorting in het sociaal minimum af, waardoor werken aantrekkelijker wordt gemaakt ten opzichte van een bijstandsuitkering. CDA, VVD en SGP koppelen bovendien de uitkeringen aan de prijzen (voor een deel, bij de SGP) in plaats van de lonen, wat de relatieve aantrekkelijkheid van werk ten opzichte van een uitkering eveneens vergroot.

GroenLinks en SP introduceren quota voor bedrijven voor het aantal arbeidsgehandicapten dat zij in dienst moeten hebben. Bedrijven die niet aan de quota voldoen moeten een boete betalen. Deze maatregel stimuleert de werkgelegenheid voor arbeidsgehandicapten (en betekent een lastenverhoging voor bedrijven).

Alle partijen nemen maatregelen in de sfeer van belastingen en inkomensafhankelijke regelingen (inclusief zorgtoeslag en kindregelingen) en veranderen de marginale druk op arbeid en hebben daarmee effect op de werkgelegenheid. ChrU en SGP schaffen de inkomensafhankelijke combinatiekorting af, waarbij ChrU een belastingvrije som per

huishouden voorstelt. Dergelijke maatregelen verhogen de belastingdruk voor de tweede verdiener van het huishouden. Hierdoor nemen het arbeidsaanbod en de werkgelegenheid af. De VVD verlaagt de tarieven voor de inkomstenbelasting en verhoogt de arbeidskorting, terwijl CDA en PVV het belastingtarief voor de tweede schijf verlagen. Dit stimuleert het arbeidsaanbod en de werkgelegenheid. Overigens voeren ook ChrU, D66, GroenLinks, PvdA en SP wijzigingen in de belastingtarieven door, maar deze wijzigingen gaan gepaard met een beperking van de hypotheekrenteaftrek, zodat de marginale belastingdruk niet afneemt.

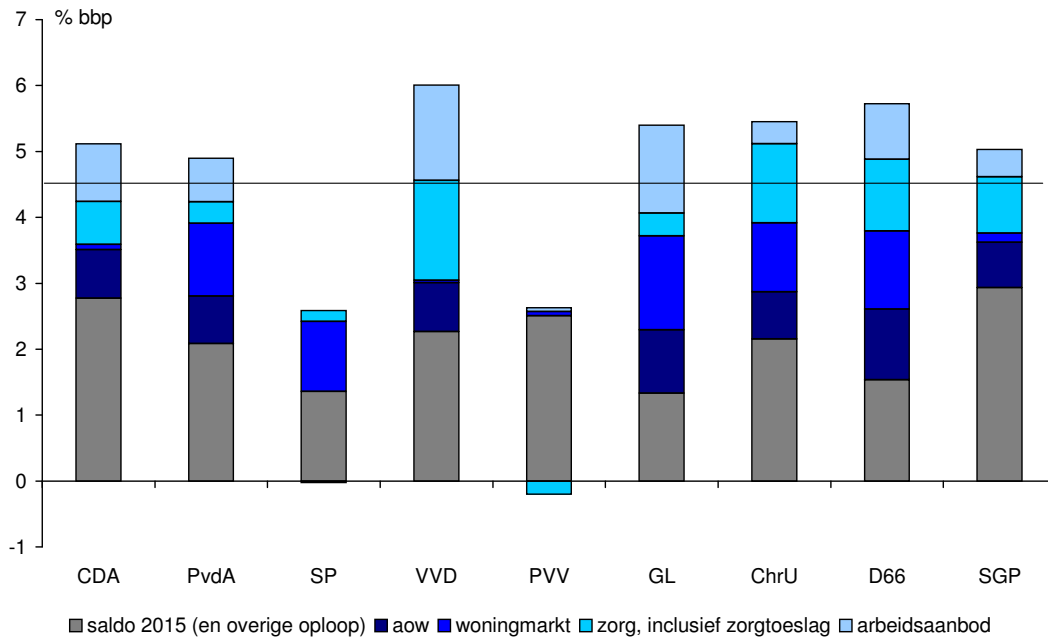
ChrU, GroenLinks, PvdA, PVV, SGP en SP stellen een heffing op banken voor. Dit verhoogt de lasten voor bedrijven en heeft een neerwaarts effect op de werkgelegenheid. PvdA laat dit gepaard gaan met een lastenverlichting voor bedrijven in de vorm van een vermogensaftrek, terwijl ook het CDA maatregelen voorstelt die de lasten voor bedrijven verlichten. Voor deze partijen is er een opwaarts effect op de werkgelegenheid.

Met uitzondering van de PVV behalen alle partijen werkgelegenheidswinst met onderwijsmaatregelen (zie paragraaf 2.9). De grootste winst op dit terrein wordt geboekt door PvdA, VVD, GroenLinks en D66, terwijl de werkgelegenheidswinst als gevolg van onderwijsmaatregelen bij ChrU en SP beperkt is.

2.5 Houdbaarheid overheidsfinanciën op lange termijn

In de Economische Verkenning 2011-2015 concludeert het CPB dat de structurele positie van de overheidsfinanciën onhoudbaar is zonder aanpassingen in het beleid. Eén manier om de houdbaarheid van de overheidsfinanciën te verbeteren is het doorvoeren van maatregelen die het EMU-saldo in 2015 verbeteren. Deze maatregelen zijn beschreven in paragraaf 2.2. Een andere manier is het nemen van maatregelen die (ook) na de komende kabinetsperiode het EMU-saldo structureel verbeteren. Dit is het geval indien maatregelen geleidelijk worden ingevoerd (of afgeschaft) of als maatregelen direct samenhangen met de vergrijzing en daardoor een steeds groter effect op de inkomsten of uitgaven hebben. Deze maatregelen komen in deze paragraaf aan de orde. Als de verbetering van de houdbaarheid langs beide wegen minder dan 4½% bbp oplevert, zijn volgens de huidige CPB-inzichten na de volgende kabinetsperiode aanvullende maatregelen nodig om te komen tot houdbare overheidsfinanciën.

Verskillende maatregelen dragen bij aan een verbetering van de houdbaarheid van de overheidsfinanciën via effecten die na 2015 optreden (of toenemen). In de berekening van de verbetering van de houdbaarheid van de overheidsfinanciën heeft het CPB alleen die maatregelen meegenomen die uiterlijk 2015 zijn ingegaan. In de analyse is bovendien het beleid constant verondersteld vanaf 2040, wat betekent dat regelingen vanaf dat jaar niet verder zullen veranderen. Zo zorgt een koppeling van de aow-leeftijd aan de levensverwachting in onze raming tot een stijging van de aow-leeftijd in de periode tot 2040, waarna deze bevroren wordt.

Figuur 2.6 Verbetering houdbaarheidstekort

De maatregelen om de houdbaarheid te verbeteren zijn voor de analyse verdeeld in vijf categorieën. Ten eerste zijn er de maatregelen op het gebied van **aow**. Door de vergrijzing van de bevolking komen er steeds meer gepensioneerden, daarom lopen de kosten van de aow op in de tijd. Bovendien worden de meeste maatregelen geleidelijk ingevoerd, waardoor het budgettaire effect in 2015 nog niet het volledige effect is. Zeven partijen nemen maatregelen die leiden tot een verhoging van de aow-leeftijd, een aanscherping van de voorwaarden, of beide. Alleen SP en PVV handhaven de aow-regeling ongewijzigd (de PVV scherpt de voorwaarden wel aan voor personen die een deel van de periode tussen hun 15e en 65e niet in Nederland hebben gewoond). CDA, PvdA, VVD, ChrU, D66 en SGP verhogen de aow-leeftijd in twee of meerdere stappen tot 67 jaar, waarvan de eerste stap uiterlijk 2015 is gezet. D66 verhoogt de aow-leeftijd én koppelt deze daarna aan de stijging van de levensverwachting, waardoor de aow-leeftijd in 2040 boven de 68 jaar zal liggen. In de voorstellen van GroenLinks wordt het recht op een aow-uitkering volledig afhankelijk van participatie, wat betekent dat sommige mensen al voor hun 65e jaar een aow-uitkering kunnen ontvangen en anderen helemaal niet. In alle voorstellen gaat de verhoging/aanscherping van de aow samen met een versobering van de aanvullende pensioenen. GL, ChrU, PvdA en SGP beperken de fiscale aftrekbaarheid van de aanvullende pensioenen daarbovenop nog meer. Dit geldt ook voor de SP, die de aow-regeling ongemoeid laat. De effecten van maatregelen met betrekking tot aanvullende pensioenen zijn in figuur 2.6 opgenomen in de categorie 'saldo 2015 en overige oploop'.

Ook maatregelen op de **woningmarkt** kunnen aanzienlijk bijdragen aan een verbetering van de houdbaarheid van de overheidsfinanciën. CDA, PVV en SGP stellen nauwelijks maatregelen voor op het terrein van de woningmarkt die de houdbaarheid verbeteren. PvdA, SP, GroenLinks, ChrU en D66 passen op de een of andere manier de hypotheekrenteaftrek aan, wat

relatief veel houdbaarheidswinst oplevert. Bij de VVD valt de houdbaarheidswinst via liberalisering van de huurmarkt weg tegen de kosten van de geleidelijke afschaffing van de overdrachtsbelasting. Zie paragraaf 2.10 voor een verdere beschrijving van de maatregelen op de woningmarkt.

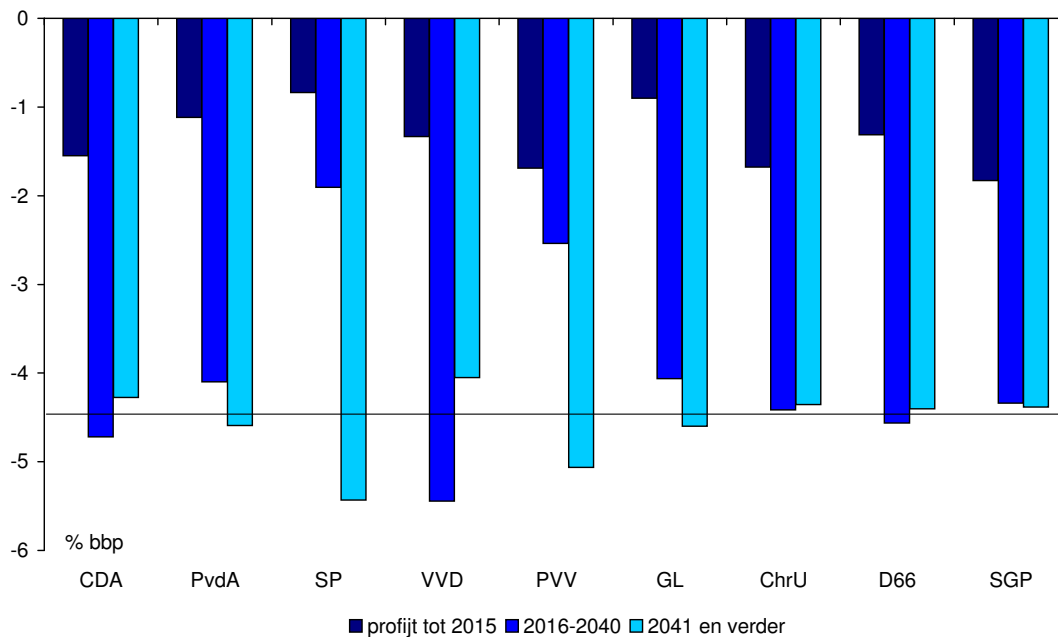
Indien partijen de (toekomstige) oploop van de **zorgkosten** weten terug te dringen, draagt dat eveneens bij aan een verbetering van de houdbaarheid van de overheidsfinanciën. Dat geldt het sterkst voor maatregelen in de langdurige zorg (awbz), omdat die zorguitgaven het meest samenhangen met de vergrijzing. Extra collectieve uitgaven aan de zorg verslechteren juist de houdbaarheid. Op het gebied van zorg boeken VVD, D66 en ChrU de meeste winst. SP en PVV veranderen per saldo weinig aan de zorguitgaven en boeken dus nauwelijks houdbaarheidswinst op dit onderdeel.

Vervolgens zijn er maatregelen met een extra **oploop na 2015**. Dat geldt bijvoorbeeld voor besparingen op het ambtenarenapparaat. Op korte termijn zijn er besparingsverliezen, maar op lange termijn kan de beoogde bezuiniging volledig worden geboekt. Dit speelt bij alle partijen. De bezuiniging van de PVV op ontwikkelingssamenwerking loopt op na 2015, omdat er in de komende kabinetsperiode al aangegane verplichtingen zijn, maar deze na 2015 vervallen. Ook een verhoging van de (structurele) **werkgelegenheid** draagt bij aan het houdbaar maken van de overheidsfinanciën (en vice versa). Bij een toename van de werkgelegenheid stijgen de belasting- en premie-inkomsten sterker dan de uitgaven, zodat 1% werkgelegenheidsstijging het houdbaarheidstekort met 0,3% bbp reduceert. In de vorige paragraaf is nader ingegaan op de werkgelegenheidseffecten van de verschillende partijprogramma's. De VVD boekt hier de meeste winst.

Het laatste element van de bijdrage aan de verbetering van de houdbaarheid is de verbetering van **het ex ante EMU-saldo in 2015**, zoals is beschreven in paragraaf 2.2.¹⁰ Wanneer alle elementen samen worden genomen, volgt uit de analyse dat de VVD de houdbaarheid het meest verbetert, met 6% bbp. Ook de programma's van D66, GroenLinks, CDA, ChrU, PvdA en SGP werken het houdbaarheidstekort van 4½% bbp volledig weg. De maatregelen van SP en PVV lossen ongeveer de helft van het totale door het CPB berekende houdbaarheidstekort op.

¹⁰ Deze verbetering wordt deels veroorzaakt door ombuigingen bij zorg, aow en huizenmarkt. Het effect van het EMU-saldo 2015 zoals gepresenteerd in figuur 2.6 is hiervoor geschoond.

Figuur 2.7 Verdeling netto profijt van de overheid over tijd

Een verbetering van de houdbaarheid gaat onvermijdelijk gepaard met ombuigingen en/of lastenverzwaring. Hierdoor daalt het **'netto profijt'** dat burgers van de overheid genieten. Het netto overheidsprofijt is het saldo van de baten van overheidsvoorzieningen (overdrachten, maar bijvoorbeeld ook het 'profijt' van defensie) en de kosten van belastingbetalingen. Het meet hoeveel de samenleving in een bepaald jaar profiteert van de overheid, uitgedrukt als percentage bbp. Omdat alle partijen in meer of mindere mate het EMU-saldo in 2015 en de langetermijnhoudbaarheid van de overheidsfinanciën verbeteren, laten alle partijen voor elke periode een daling van het netto profijt zien.

Figuur 2.7 geeft de verdeling van het netto profijt over drie periodes. De figuur toont dat partijen zich onderscheiden in de periode waarin de grootste rekening betaald wordt. Voor zover partijen onvoldoende maatregelen treffen om het houdbaarheidstekort te dekken, veronderstelt het CPB dat dat in 2041 alsnog gebeurt. Voor die partijen is het negatieve effect op het netto profijt na 2041 dus groter dan het initiële houdbaarheidstekort van 4½% van het bbp. Het omgekeerde geldt voor partijen die meer maatregelen nemen dan nodig is om het tekort te dekken. Een gelijkmatige daling in het netto profijt in verschillende periodes betekent dat de rekening gelijkmatig wordt verdeeld over de tijd. Als het netto profijt na 2040 sterker daalt dan daarvoor, wordt het grootste deel van de rekening in de toekomst betaald. Doordat SP en PVV maatregelen voorstellen die het houdbaarheidstekort niet volledig oplossen, wordt het resterende deel doorgeschoven naar 2041 en verder. De VVD legt de last het meest bij de periode 2016-2040 en schuift het minst door naar de periode daarna. Van de overige zes partijen schuift GroenLinks, evenals de PvdA, het meest door naar de lange termijn (2041 en verder), onder meer doordat het een aantal maatregelen voorstelt met een lange invoeringstermijn.

2.6 Bereikbaarheid

Zes van de negen partijen willen de ‘bereikbaarheid’ verbeteren via een vorm van kilometerheffing voor personenauto’s. Vijf van deze zes partijen kiezen daarbij ook voor een spitstarief van veelal ongeveer 10 ct/km; alleen het CDA kiest voor een vlakke heffing zonder spitstarief (zie tabel 2.4). SP, VVD en PVV voeren geen enkele vorm van kilometerbeprijzing in.

	CDA	PvdA	SP	VVD	PVV	GL	ChrU	D66	SGP
Belangrijkste maatregelen									
Vlakke heffing (gemiddeld in ct/km)	4 à 5	5	nee	Nee	nee	7	7	5	7
Spitstarief (in ct/km)	nee	11	nee	Nee	nee	15	8	11	11
Tarief vrachtwagens (LKW-MAUT) (in ct/km)	1	15	nee	Nee	nee	18	15	2	2
Verlaging maximum snelheid						ja			
Weginfrastructuur (in mld) ^a		-3,8	-3,2	+1,5	+2	-4,7	-1,5	-2,8	+1
Treininfrastructuur (in mld) ^a			+3,2	+1		+1,9 ^b		+1	+0,25
Treintarieven (%)							+3 à 4		
Aanbod Regionaal OV ^a (in mld) OV-studentenkaart voor MBO 16/17 jaar				-1,75		+2,5 ^b	+0,6	+0,25	
			ja				ja		
Effecten verkeer en vervoer 2020									
Autogebruik ^c (in %)	-10 à -15	-10 à -15	0	0	0	-20	-10 à -15	-10 à -15	-15
OV-gebruik ^c (in %)	+5 à 10	+5 à +10	+5	0	0	+15	+5 à 10	+10	+5 à +10
Voertuigverliesuren ^d (in %)	-35 à -40	-40 à -45	+0 à 5	-5	-5	-60	-45	-45	-45
Welvaartseffecten in 2020									
Reistijdbaten (mld/jaar)	1¼	1¼	-¼	¼	¼	½	1¼	1¼	1¼
Mobiliteitsverlies: minder autogebruik ^e (mld/jaar)	-½	-½	0	0	0	-1	-¾	-½	-¾

^a 2011-2015
^b Incl. beheer & onderhoud en evt. exploitatiesubsidie.
^c Auto- en ov-gebruik gemeten in reizigerskilometers per jaar.
^d Voertuigverliesuren (of wachttijd in files) op het Hoofdwegennet.
^e Door de congestie- en vlakke heffing wordt autogebruik duurder en treedt vraaguitval op. Het bedrag betreft de negatieve welvaartseffecten als gevolg van deze vraaguitval.

Drie partijen (PvdA, GroenLinks en ChrU) voeren een verhoogd tarief van 15 tot 18 ct/km in voor vrachtwagens. Dit levert PvdA en ChrU ongeveer 1 mld euro op. GroenLinks verhoogt ook het tarief voor bestelwagens, wat het EMU-saldo verbetert met in totaal 1,5 mld euro. CDA, D66 en SGP voeren een beperkt tarief (1 à 2 ct/km) in voor vrachtwagens.

VVD, PVV en SGP trekken meer geld uit voor de aanleg van snelwegen, terwijl PvdA, SP, GroenLinks en ChrU hierop juist willen besparen (D66 bespaart op onderhoud).

SP, GroenLinks, ChrU, D66 en SGP investeren extra in het openbaar vervoer. De VVD trekt extra geld uit voor spoorvervoer, maar bezuinigt op regionaal openbaar vervoer. Meerdere partijen willen geld besparen met efficiencymaatregelen. CDA en VVD kiezen daarbij onder andere voor aanbesteding van de vervoersconcessie op het Hoofdrailnet. CDA, VVD en ChrU stellen de aanbesteding van het openbaar vervoer in de drie grote steden verplicht. Invoering van een kilometerheffing heeft grote effecten op de wachttijd in de file ('voertuigverliesuren'), het autogebruik en – in mindere mate – het ov-gebruik. Investeren in weg- of ov-infrastructuur heeft beduidend kleinere effecten. Een kilometerheffing vermindert het autogebruik en leidt zo tot minder files. De baten van de snellere reistijd als gevolg van een kilometerheffing bedragen in de meeste gevallen jaarlijks zo'n 1¼ mld euro, behalve bij GroenLinks waar, door de generieke snelheidsverlaging, de jaarlijkse reistijdbaten beperkt blijven tot ongeveer ½ mld euro. Doordat autogebruik duurder wordt bij een kilometerheffing, treedt er ook vraagtval op – de kosten van woon-werkverkeer, maar ook die van recreatieve trips nemen immers toe. Langs deze weg leidt een kilometerheffing niet alleen tot welvaartswinst, maar ook tot welvaartsverlies (jaarlijks ruim ½ mld euro). GroenLinks vermindert de files het meest. De totale reistijdbaten zijn echter kleiner dan het welvaartsverlies door minder autogebruik (vooral door de generieke snelheidsverlaging met veelal 20 km/u op snelwegen). Nota bene: eventuele milieuwinst of -verlies als gevolg van bereikbaarheidsmaatregelen is hier niet meegenomen, maar wel in de rapportage van de milieu-effecten van de verschillende voorstellen in de volgende paragraaf.

2.7 Energie en klimaat

Alle partijen reduceren de uitstoot van **broeikasgassen**, al is de daling bij de voorstellen van VVD en PVV duidelijk minder dan die bij de andere partijen – bij GroenLinks is de daling het grootst. Uitgezonderd VVD en PVV brengen alle partijen de uitstoot van broeikasgassen vooral terug door vergroting van het aandeel hernieuwbare energie. GroenLinks wil kolencentrales sluiten door de kolenbelasting te vertienvoudigen, waardoor het gebruik van kolen drie keer zo duur wordt. CDA, VVD, PVV en SGP willen een nieuwe kerncentrale mogelijk maken. De PvdA realiseert broeikasgasreductie in de energiesector vooral met een heffing op de lozing van restwarmte en door de vrijstelling van de brandstofbelasting voor kolen- en gascentrales op te heffen.

	CDA	PvdA	SP	VVD	PVV	GL	CHRU	D66	SGP
Totaal	36	44	21	2	2	63	38	31	28
w.v. Niet-ETS	10	15	3	0	0	13	17	6	4
ETS	26	29	18	2	2	50	22	26	24
w.v. gebouwde omgeving	0	3	1	0	0	4	4	1	0
energiesector	6	5	-1	6	6	27	0	4	6
hernieuwbare energie	19	25	19	-4	-4	23	25	25	19
Verkeer	3	2	0	0	0	5	3	2	2
Industrie	7	8	1	0	0	4	5	-1	0
Overig	1	1	1	0	0	1	1	0	0

^a In het basispad bedragen de broeikasgasemissies 218 Mton CO₂-equivalent, waarvan 102 Mton CO₂-equivalent in de niet-ETS-sector en 116 Mton CO₂-equivalent in de ETS-sector. Door afronding kunnen de totalen afwijken van de som der delen.

Het grootste deel van de broeikasgasreductie vindt plaats in de ETS-sectoren, het Europese handelssysteem voor CO₂-emissierechten. Tot de ETS-sectoren behoren de elektriciteitscentrales, de raffinaderijen en het grootste deel van de industrie. Op Europese schaal leidt de broeikasgasreductie in Nederland niet tot een additionele reductie van broeikasgassen, omdat het emissieplafond voor de EU vastligt. Door de verkoop van in Nederland ongebruikte emissierechten kunnen de emissies elders in Europa toenemen.

PvdA, GroenLinks en ChrU bereiken ook in de niet-ETS-sector substantiële reducties van broeikasgassen (meer dan 10 Mton) door maatregelen in zowel de gebouwde omgeving, de industrie als het verkeer. GroenLinks stelt een uitgebreid pakket voor in de gebouwde omgeving, waaronder de verplichting voor kopers hun huis minimaal op het niveau van energielabel B te brengen. Ook bij verkeer is de reductie bij GroenLinks het grootst.

CDA, PvdA en ChrU willen de procesemissies uit de chemische industrie in 2013 onder het ETS brengen zonder hiervoor het emissieplafond te verhogen. Dit levert een reductie van bijna 5 Mton aan broeikasgassen op.

	Realisatie basispad (%)	Realisatie partijen tov het basispad in %-punten								
		CDA	PvdA	SP	VVD	PVV	GL	CHRU	D66	SGP
Aandeel hernieuwbare energie in 2020 ^a	7	7	11	7	-1	-1	10	11	11	7
		Uitgaven hernieuwbaar (mld euro)								
Rijksoverheid		-0,5	-0,5	-0,5	-0,5	-0,5	0	-0,5	0	-0,5
Lasten bedrijven/gezinnen		2,1	4,4	2,9	0	0	3,8	4,3	3,8	2,4

^a Conform de Europese definitie als aandeel hernieuwbaar in het eindgebruik in 2020.

Door de voorstellen van VVD en PVV daalt het aandeel **hernieuwbare energie** licht in vergelijking tot het basispad; de voorstellen van alle andere partijen leiden tot een stijging van het aandeel hernieuwbare energie. PVV en VVD schaffen de sde-subsidie af, de andere partijen kiezen voor een hybride leveranciersverplichting voor hernieuwbare energie zodanig dat het aandeel hernieuwbare energie toeneemt. De sde-subsidie wordt in die voorstellen vervangen door financiering via een opslag op het elektriciteits- en aardgastarief voor eindgebruikers. Daarnaast komt er een verplichting waarbij het aandeel van hernieuwbare energie geleidelijk wordt verhoogd. Met uitzondering van GroenLinks en D66 verminderen deze partijen de uitgaven van de rijksoverheid door de nog niet aangegane verplichtingen van de sde-regeling te financieren via de opslag van het energietarief.

CDA en SGP willen hernieuwbare energie mede realiseren door aankoop van hernieuwbare energie (certificaten) in het buitenland. Hierdoor liggen de kosten voor hernieuwbare energie bij deze partijen lager. CDA, PvdA, D66 en ChrU verhogen het verplichte aandeel van biobrandstoffen in motorbrandstoffen voor verkeer van 10% naar 14%.

2.8 Landbouw en natuur

GroenLinks en, in iets mindere mate, PvdA, SP en D66 geven een relatief hoge prioriteit aan natuurkwantiteit en –kwaliteit (zie tabel 2.7). Die prioriteit komt deels tot uitdrukking door extra investeringen in de ecologische hoofdstructuur (ehs) – GroenLinks – en deels door maatregelen die de emissies van de landbouw sterk doen afnemen (GroenLinks, SP en PvdA). Voor VVD, PVV en SGP zijn de scores op kwaliteit en kwantiteit van natuur en emissies uit de landbouw juist negatief of neutraal. ChrU en CDA nemen een middenpositie in.

Emissies van ammoniak, stikstof en fosfaat uit de landbouw beïnvloeden de natuurkwaliteit (minder emissies is goed voor de natuur). Maatregelen die emissies inperken, hebben echter ook een prijs: ze schaden over het algemeen de economische bedrijvigheid in de landbouwsector. Dit geldt voor de voorstellen van de SP, PvdA en GroenLinks. De maatregelen van de andere partijen werken niet (VVD) of minder negatief (SGP, ChrU, D66, CDA en PVV) uit voor de landbouwsector en de verwante bedrijven.

	CDA	PvdA	SP	VVD	PVV	GL	ChrU	D66	SGP
Vermindering emissies ^a	0/+	+	++	0	0	++	0/+	0/+	0/+
Economie landbouwsector ^b	0	–	--	0/+	0	--	0	0	0
Natuurkwantiteit	0	+	0/–	--	–	+	0	0/+	–
Natuurkwaliteit	0	+	+	--	–	++	0/+	0/+	0
(Nationale) landschappen	0	0	+	–	–	++	++	0/+	–

^a Ammoniak, stikstof en fosfaat uit de landbouw in 2020 0/+ : 0-2 kton, + : 2-10 kton, ++ : >10 kton.
^b 0 : -25 - +25 mln euro, - : 25-300 mln euro, -- : > 300 mln euro; exclusief de effecten op toeleverende en afnemende bedrijven.

CDA, ChrU, PvdA en SGP willen het systeem van dierrechten handhaven. Dit vermindert de emissies een beetje ten opzichte van het basispad omdat het meer zekerheid geeft dat de veestapel niet zal toenemen. In het basispad is de groei van de melkveestapel nihil en krimpt de vleesveestapel, gelet op de verwachte marktontwikkelingen. De SP wil de productierechten voor alle landbouwdieren met 25% korten en de resterende rechten voorwaardelijk verhuren aan veehouders. De SP wil ook de stikstofderogatie voor de melkveehouderij afschaffen, waardoor de melkveestapel met 5% krimpt. Dit leidt tot een substantiële reductie van emissies. GroenLinks wil de veestapel met 10% inkrimpen het plaatsen van hoogrendementluchtwassers op alle stallen verplichten. De PvdA wil het beleid voor ammoniak en dierenwelzijn onverkort uitvoeren met ingang van 2013 (conform het basispad). Daarnaast wil de PvdA het plaatsen van hoogrendementluchtwassers op alle varkens- en pluimveestallen verplichten.

Verhoging van het btw-tarief op vlees (voorgesteld door ChrU en GroenLinks, en op niet-biologisch vlees door D66) heeft nauwelijks effect op de dieren aantallen (de export, waarover geen btw verplicht is, zal toenemen). Handhaving van een laag btw-tarief of afschaffing ervan voor biologisch vlees veroorzaakt geen duidelijke toename van de consumptie, omdat het prijsverschil met gangbaar vlees te groot blijft. Het verbod op megastallen groter dan 1,5 ha (voorgesteld door ChrU, GroenLinks, PvdA) heeft geen effect op de dieren aantallen en geen effect op de emissies. Deze bovengrens houdt schaalvergroting namelijk niet tegen, aangezien de gemiddelde bedrijfsgrootte hier momenteel beduidend onder ligt.

Met het beleid van vier partijen (CDA, SP, ChrU en D66) blijft de **hoeveelheid natuurgebied** qua omvang ongeveer gelijk met die in het basispad. Bij VVD, PVV en SGP wordt de hoeveelheid natuurgebied kleiner dan in het basispad, door bezuinigingen op de verwerving van gebieden voor de ehs. De bezuinigingen van VVD en PVV zijn het grootst. GroenLinks en PvdA realiseren juist meer natuurgebied dan in het basispad. GroenLinks maakt meer middelen vrij voor de aankoop van ehs-gronden. De PvdA zet in op een ruimere toepassing van het leningenartikel: meer partijen kunnen een beroep doen op deze faciliteit en de leningen mogen bovendien, behalve voor aankoop, ook worden gebruikt voor de inrichting en het beheer van natuurgebieden. De hoeveelheid natuur neemt daardoor toe. De leningen tellen mee voor het EMU-saldo.

De PvdA en GroenLinks zetten de extra middelen in binnen het begrensde gebied van de ehs. Hierdoor neemt de ruimtelijke samenhang van de natuurgebieden toe en verbeteren de milieucondities, waardoor de natuurkwaliteit toeneemt. Doordat de voorstellen van GroenLinks daarnaast tot meer emissiereducties leiden (zie hierboven onder emissies), neemt de natuurkwaliteit meer toe dan bij de PvdA. De SP brengt de emissies uit de landbouw ook fors terug, maar realiseert geen extra hectares natuurgebied. De natuurkwaliteit verbetert daardoor wel, maar niet zo sterk als bij GroenLinks. De SP wil wel in een bestemmingsplan voor de Noordzee de beschermde status voor maritieme natuurgebieden vastleggen. Ook D66 heeft aandacht voor de maritieme natuur en wil overbeving tegengaan en zeereservaten instellen.

Bijna alle partijen (CDA, PvdA, ChrU, D66, GroenLinks, SGP, SP en VVD) richten hun natuur- en landschapsmaatregelen niet alleen op de ehs, maar ook op het landelijke gebied buiten de ehs. CDA, ChrU, D66, SGP, SP en VVD kiezen voor een grotere rol van agrariërs bij het beheer van natuur en landschap dan in het basispad het geval is. PvdA, PVV, SGP, SP en VVD nemen voorstellen over uit de Brede Heroverweging Leefomgeving en Natuur. Voor natuur en landschap zetten deze partijen veelal in op ombuigingen volgens de variant 'maatschappelijk efficiënt en solide'. D66 en SGP zetten in op de ruimtelijke variant van de ehs (anders inzetten van de huidige middelen).

De **landschapskwaliteit** wordt vooral beïnvloed door het beschikbare budget voor landschapsbeheer en voor het programma Recreatie om de Stad (RodS), het al dan niet instellen van een openruimteheffing en het ruimtelijk beleid. ChrU, GroenLinks, PvdA en SP kiezen voor een (openruimte)heffing. Die zal positieve effecten hebben op het behoud van landschapskwaliteiten in het landelijk gebied. Door een openruimteheffing wordt het namelijk duurder om in het landelijk gebied te gaan bouwen, waardoor de mogelijkheden om in het groen te wonen afnemen. Tegelijkertijd stimuleert de openruimteheffing de verdichting in het stedelijk gebied. GroenLinks voert naast de openruimteheffing een ruimtebelasting in en een koppeling van de bouwopgave aan investeringen in natuur en landschap. De keerzijde van het ontmoedigingsbeleid van het wonen in het buitengebied door deze partijen is wel dat de keuzemogelijkheden voor de woonconsument beperkt worden omdat wonen op het platteland duurder wordt. Het beleid van de VVD staat hier haaks op: deze partij wil juist het ruimtelijke ordeningsbeleid in het landelijke gebied versoepelen zodat er meer gebouwd kan worden. Ook het CDA wil de mogelijkheden voor werken en wonen in het buitengebied verruimen.

PvdA en SP voeren ook een openruimteheffing in, maar korten ook op het budget voor Recreatie om de Stad (RodS). Bovendien kort de PvdA op de middelen voor de nationale landschappen. Per saldo treedt daardoor geen verbetering van de landschapskwaliteit op ten opzichte van het basispad. De SP zet ook extra financiële middelen in voor het landschapsbeheer in de nationale landschappen. Hierdoor verbetert de landschapskwaliteit. Het CDA maakt meer middelen vrij dan in het basispad voor het beheer van landschapselementen, maar wil ook wonen en werken in het landelijk gebied meer vervlechten. Per saldo is daardoor de landschapskwaliteit vergelijkbaar met die in het basispad.

ChrU en D66 zetten in op een betere benutting van bedrijventerreinen, waardoor de druk om nieuwe bedrijventerreinen aan te leggen afneemt. Dit heeft een licht positief effect op de landschapskwaliteit. De maatregelen van de PVV, SGP en VVD leiden om verschillende redenen tot een achteruitgang van de landschapskwaliteit. De PVV bezuinigt op de middelen voor landschapsbeheer. De SGP decentraliseert het programma Recreatie om de Stad naar de provincie zonder de bijbehorende middelen mee te geven (per saldo een bezuiniging). En de VVD versoepelt het ruimtelijk ordeningsbeleid.

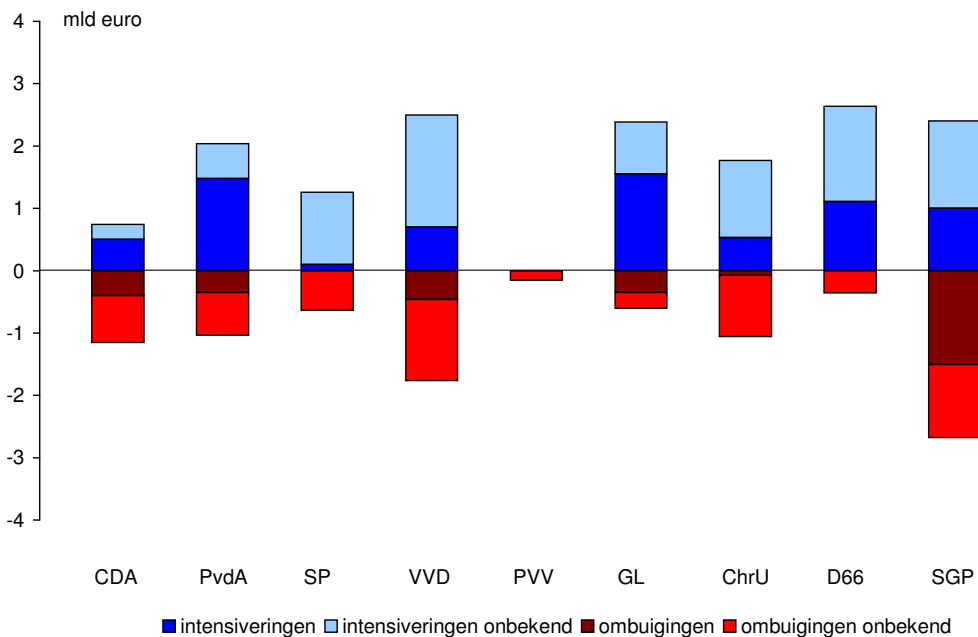
2.9 Onderwijs en innovatie

Op SGP, CDA en PVV na intensiveren alle partijen per saldo op **onderwijs**, waarbij het totaal aan netto intensiveringen ligt tussen 0,6 mld euro (SP) en 2,2 mld euro (D66). Figuur 2.8 toont de intensiveringen en ombuigingen voor het onderwijsbeleid. De voorstellen zijn op basis van empirische studies gewogen op hun bijdrage aan de materiële welvaart. Een voorstel is kansrijk als de maatschappelijke baten naar verwachting groter zijn dan de kosten. Bij een aantal maatregelen is het effect in de analyse ‘onbekend’. Dat betekent dat de empirie onvoldoende aanknopingspunten biedt om het effect van het beleid te kunnen duiden.

Veel partijen zetten in op dezelfde onderwijsthema’s. De mate waarin en de manier waarop kan per partij verschillen. Tabel 2.8 vat op de belangrijkste onderwijsthema’s de investeringen samen. De thema’s zijn gerangschikt op basis van effectiviteit. Zo is prestatiebeloning bij gelijke inzet van middelen effectiever dan scholing van leraren.

PvdA en GroenLinks zetten het meest in op kansrijke maatregelen, gevolgd door D66. VVD en PvdA zetten daarnaast in op de invoering van prestatiebekostiging van scholen, waarbij een deel van de basisfinanciering van scholen wordt gekoppeld aan de prestaties van hun leerlingen.

Figuur 2.8 Intensiveringen en ombuigingen onderwijsbeleid, 2015 (in mld euro, prijzen 2010)

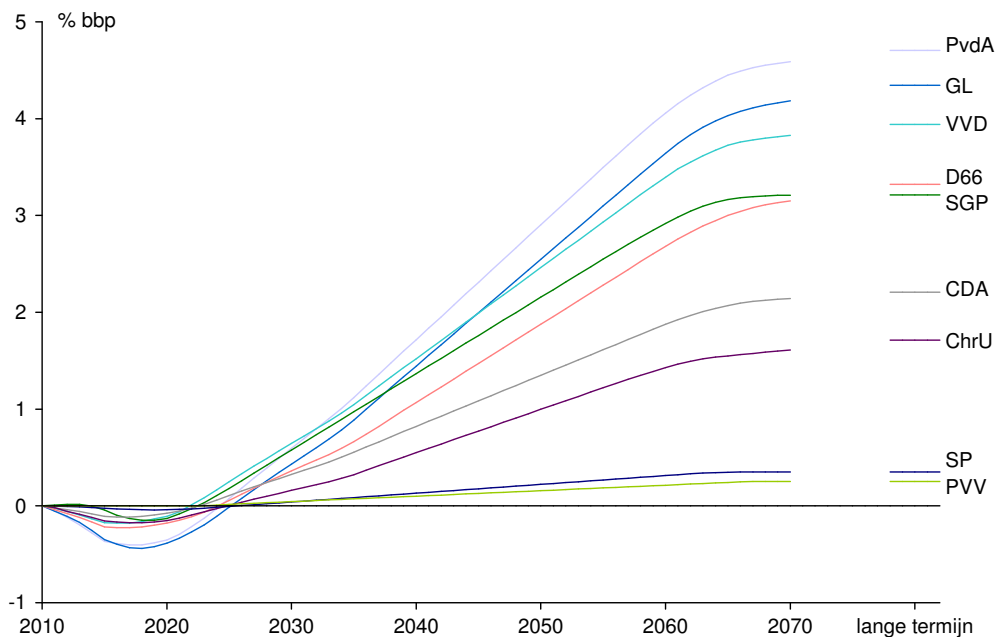

Scholen worden zo op budgetneutrale wijze geprikkeld om de prestaties van hun leerlingen te verbeteren. De investeringen op kansrijke maatregelen van de andere partijen zijn relatief bescheiden. De SGP onderscheidt zich door een relatief grote ombuiging. Zij zet in op een efficiencykorting van de lumpsum van 1,1 mld euro, een maatregel die alleen haalbaar is via klassenvergroting in het onderwijs.

	CDA	PvdA	SP	VVD	PVV	GL	ChrU	D66	SGP
Prestatiebeloning leraren	0,2	0,1		0,2		0,3	0,1	0,2	0,2
Meerjarige masters							0,1		0,2
Voortijdig schoolverlaten		0,1	0,1	0,1		0,3	0,0		0,4
Scholing van leraren	0,1	0,3		0,1		0,4		0,1	0,2
Vroeg- en voorschoolse educatie	0,2	0,3		0,3		0,5	0,2	0,5	
Onderwijstijd verlengen		0,7					0,1	0,3	
Overig		0,1				0,1		0,1	-1,5
Totaal	0,5	1,5	0,1	0,7	0,0	1,6	0,5	1,1	-0,5

De effecten van de kansrijke onderwijsvoorstellen per partij zijn samengevat in figuur 2.9. In eerste instantie zijn de kosten van de maatregelen groter dan hun (financiële) opbrengsten. Deze kosten zijn deels budgettair. Daarnaast gaan mensen langer naar school waardoor het arbeidsaanbod de eerste decennia daalt. Echter, de kost gaat voor de baat uit en na het eerste decennium ontstaan er netto opbrengsten. Door de toename in het opleidingsniveau stijgt de arbeidsproductiviteit en neemt na verloop van tijd het arbeidsaanbod weer toe. Hoger opgeleide mensen participeren immers meer op de arbeidsmarkt. Het volledige effect wordt na lange tijd

Figuur 2.9 Effecten van onderwijsbeleid in % bbp

bereikt. Op dat moment is de hele beroepsbevolking beter opgeleid. Het totale effect op het bbp is de som van de hogere arbeidsproductiviteit en arbeidsaanbod, minus de budgettaire kosten. PvdA, GroenLinks en VVD realiseren met hun onderwijsbeleid een groot positief effect op het langetermijn-bbp. PvdA (1,5 mld euro) en GroenLinks (1,6 mld euro) zetten sterk in op kansrijke maatregelen. De VVD komt hoog uit door het invoeren van prestatiebekostiging van

scholen in het primair en voortgezet onderwijs. D66 zet eveneens in op kansrijke maatregelen, maar in beperkte mate, waarbij zij kiezen voor een invulling met maatregelen met een relatief lage effectiviteit. De klassenvergroting van de SGP brengt budgettair veel op en resulteert uiteindelijk in een klein negatief effect op de arbeidsproductiviteit. De partij zet verder vooral in op de meest effectieve maatregelen. De voorstellen van de overige partijen hebben een minder groot effect op het bbp.

Tabel 2.9 laat zien dat de meeste partijen weinig veranderen aan het budget voor **wetenschappelijk onderzoek** (inclusief de regeling voor kennismigranten) met uitzondering van SGP en GroenLinks, die het budget uitbreiden, en CDA, PVV en ChrU die het budget verminderen. In veel gevallen is onbekend wat de invloed is van veranderingen in het budget voor wetenschappelijk onderzoek op de welvaart van Nederland. Wel pakt het voornemen van GroenLinks om meer prestatiebeloning in te voeren bij het wetenschappelijk onderzoek gunstig uit voor de welvaart. SP, ChrU en PVV bezuinigen alleen op maatregelen die de immigratie van kenniswerkers stimuleren, wat als niet kansrijk moet worden gekwalificeerd. Immers, kennismigranten verhogen de welvaart door kennisoverdracht uit het buitenland.

GroenLinks en D66 trekken per saldo extra geld uit voor **innovatie**, terwijl VVD, ChrU, PvdA en PVV per saldo bezuinigen. Uitzonderd de PVV, is het welvaartseffect van de voorstellen van de overige partijen onbekend door hun beperkte omvang. De PVV wil met 40% fors bezuinigen. Dit voorstel wordt als niet kansrijk bestempeld, omdat bezuinigingen van meer dan 20% de welvaart op lange termijn waarschijnlijk schaden.

Alle partijen verschuiven het accent van thematisch beleid naar generiek beleid. VVD, PvdA, GroenLinks en PVV geven bijna alleen nog maar generieke subsidies in de vorm van de wbo. Het huidige thematische beleid werkt uit als een dure vorm van generiek beleid door hogere uitvoeringskosten van de overheid, hogere aanvraagkosten voor subsidie door bedrijven en meer welvaartsverstoring door interventie van belangenorganisaties. De verschuiving naar generiek beleid is dus kansrijk, omdat de kosten dalen terwijl de baten nauwelijks afnemen. Weliswaar kiest D66 ook voor meer generiek innovatiebeleid, maar voor het overblijvende thematische beleid wil deze partij scherpere keuzes maken. Scherpere keuzes zijn mogelijk kansrijk vergeleken met het huidige thematische beleid, maar ook risicovol vanwege een grote kans op overheidsfalen door verkeerde selectie.

Tabel 2.9	Mutaties budgetten wetenschappelijk onderzoek en innovatie										
	Niveau ^b		Mutatie								
	2010	2014	CDA	PvdA	SP	VVD	PVV	GL	ChrU	D66	SGP
	mld euro										
Wetenschap ^a	1,83		- 0,09	0,00	- 0,06	0,00	- 0,42	0,18	- 0,08	0,05	0,22
Innovatie	2,17	1,79	0,02	- 0,20	0,00	- 0,10	- 0,78	0,22	- 0,25	0,15	0,00

^a Inclusief immigratie van kenniswerkers.
^b Bron: Rapport Brede Heroverwegingen, nr. 8, blz. 52. De kosten van uitvoering zijn met 50% verhoogd, omdat de cijfers op blz. 52 alleen lonen omvatten. Het cijfer voor wetenschap is geraamd op basis van CBS, Kennis en Economie 2008, staat 2.2.1, waarbij is aangenomen dat de derde geldstroom geheel wordt ingezet voor onderzoek. Aan dit bedrag is het budget voor kennismigranten toegevoegd.

De grotere nadruk door alle partijen op generieke subsidies als de wboso leidt er toe dat de voordelen voor het mkb nog toenemen vanwege de inrichting van deze regeling. Dit neveneffect is waarschijnlijk niet kansrijk. Het mkb krijgt bij het huidige beleid immers voor een euro besteed aan onderzoek en ontwikkeling ongeveer 5 keer zoveel subsidie als het grootbedrijf. Er is geen bewijs dat het mkb in deze mate grotere maatschappelijke baten genereert. Sommige partijen, bijvoorbeeld CDA, VVD, SGP en GroenLinks willen daarom een meer gelijke behandeling bij de wboso van mkb en het grootbedrijf. Dit is waarschijnlijk kansrijk.

2.10 Woningmarkt

Meer doelmatigheid op de woningmarkt leidt tot een verbetering van de welvaart. De uitkomst bij 'welvaartseffect' kan worden gezien als de mate waarin een partij erin slaagt de woningmarkt beter (of slechter, bij een verlies) te laten functioneren, door het verminderen (of vergroten) van huidige verstoringen. Welvaartswinst betekent niet dat huishoudens er per se op vooruitgaan, de winst kan ook neerslaan bij verhuurders (inclusief woningcorporaties), of de overheid. Alle partijen verbeteren de doelmatigheid op de woningmarkt en vergroten de welvaart, behalve de PVV. De PVV kiest voor invoering van een corporatieheffing, zonder extra huurverhogingen toe te staan. Dit versterkt de rantsoenering op de huurmarkt, waardoor de welvaart daalt. Overigens zijn er juridische complicaties bij voorstellen voor hervorming van de woningcorporaties (PVV, D66, VVD, PvdA en ChrU), die nader onderzoek vergen. De effecten van de voorgestelde heffingen zijn wel meegenomen in de analyse.

Het accent van de hervormingen verschilt sterk tussen partijen. De meeste partijen beschouwen een hervorming van de woningmarkt blijkbaar toch vooral als een instrument voor inkomenspolitiek. CDA, VVD, PVV en SGP richten hun pijlen vooral op de huurmarkt, terwijl andere partijen ook voorstellen doen ten aanzien van de koopmarkt. PvdA, SP, GroenLinks, ChrU en D66 beperken allemaal in meer of mindere mate de hypotheekrenteaftrek, zoals blijkt uit de daling van het subsidiepercentage voor de koopsector ten opzichte van de waarde in het

basispad van 25%. Binnen de koopsector brengen een aantal partijen (PvdA, SP, GroenLinks, en in mindere mate ChrU) verder verschil aan in de regeling voor dure en goedkope huizen, waarbij het subsidiepercentage voor dure huizen meer dan gemiddeld wordt teruggebracht; zie de hoofdstukken per partij voor een nadere omschrijving. Bij GroenLinks wordt de subsidie voor dure koopwoningen zelfs negatief (belasting in plaats van subsidie). Een groot verschil tussen de behandeling van dure en goedkope huizen verlaagt de welvaartseffecten. Dit effect is in tabel 2.10 niet volledig meegenomen.

Tabel 2.10 Woningmarkteffecten		CDA	PvdA	SP	VVD	PVV	GL	ChrU	D66	SGP	
		% bbp									
Welvaartswinst	structureel	0,1	0,5	0,4	0,3	-0,1	0,8	0,5	0,9	0,7	
Effect op Rijksbegroting	structureel	0,1	1,4	1,4	0	0,1	2,1	1,3	1,5	0,1	
		verschil met basispad in %									
Prijsverandering koopwoningen	2015	-1	-7	-6	-2	0	-6	-5	-10	-6	
	structureel	-1	-6	-6	-5	+1	-10	-6	-10	-7	
Verandering netto huur	2015	5	1	-3	10	0	6	6	10	8	
	structureel	5	15	-3	57	0	11	14	31	40	
Verandering consumptie koop	structureel	-1	-4	-4	-3	+1	-7	-4	-6	-4	
Verandering consumptie huur	structureel	3	0	-5	27	-4	0	0	15	22	
		% huurwaarde									
Subsidiepercentage koopsector											
Gemiddeld	Structureel	25	16	13	30	25	8	17	17	25	

Een aantal partijen beperkt de overdrachtsbelasting, of schaft deze af (VVD, GroenLinks, D66, SP, ChrU). Behalve dat die maatregel het subsidiepercentage voor de koopsector verhoogt, wordt de welvaart door die maatregel verhoogd omdat huishoudens zich makkelijker kunnen aanpassen aan gewijzigde omstandigheden. Dit effect is niet meegenomen in de hier gepresenteerde welvaartscijfers.

Doordat de markten voor koop- en huurwoningen sterk met elkaar zijn verbonden, hebben de voorstellen van alle partijen gevolgen voor zowel de koop- als de huurmarkt. De prijzen van koopwoningen dalen bij alle partijen ten opzichte van het basispad, met uitzondering van de PVV. Ook de huren stijgen voor bijna alle partijen. De maatregelen op de huurmarkt variëren van een aanscherping van de huurregulering (SP) tot een geleidelijke liberalisering van de huursector (VVD). Bij PvdA, VVD, GroenLinks, D66 en SGP gaan vooral huurders met hoge inkomens netto aanzienlijk meer betalen voor hun huurwoning. PvdA, VVD, PVV, ChrU en D66, ten slotte, belasten in meer of mindere mate de woningcorporaties.

De hier gepresenteerde effecten zijn macro-effecten, op nationaal niveau. Effecten op huren en huizenprijzen kunnen regionaal (flink) afwijken. De analyse van de woningmarkteffecten is bovendien beperkt tot maatregelen die direct aangrijpen op de woningmarkt. De inkomens van

huishoudens hebben ook een belangrijk effect op de woningmarkt, en die inkomens zijn op hun beurt weer sterk afhankelijk van de maatregelen die elders worden voorgesteld. Hogere inkomens leiden immers tot meer vraag naar woningen, hogere woningprijzen en uiteindelijk tot een groter woningaanbod. In deze analyse is daar echter geen rekening mee gehouden.

2.11 Zorg

In het basispad wordt het **eigen risico zvw** verhoogd van 165 euro per volwassene per jaar in 2010 naar 775 euro in 2015. Alle partijen willen deze groei van het eigen risico beperken. Als het huidige eigen risico van 165 euro de komende jaren op de gebruikelijke wijze zou worden geïndexeerd dan komt het uit op 210 euro in 2015. De meeste partijen kiezen voor een eigen risico dat daar iets boven ligt. Alleen de PVV kiest voor het geïndexeerde eigen risico van 210 euro en de SP schaft het eigen risico helemaal af. Vijf partijen maken het eigen risico inkomensafhankelijk, waarbij de laagste inkomens een eigen risico hebben van 150 tot 210 euro, de hoogste inkomens van 300 tot 600 euro. Een inkomensafhankelijk eigen risico vereist een nogal complexe uitvoeringsorganisatie omdat zorgverzekeraars niet naar het inkomen van verzekerden mogen informeren. Een aparte publieke instantie moet dus de koppeling maken tussen de zorguitgaven en de inkomensgegevens van verzekerden. Het CPB rekent met 60 mln euro uitvoeringskosten. De VVD heeft als enige de huisarts opgenomen in het eigen risico. Een aantal partijen stelt bovendien meer specifieke eigen betalingen voor bij de ggz, ziekenhuizen, mondzorg en fysiotherapie.

Partijen kijken duidelijk verschillend aan tegen **marktwerking** in de zorg. Alleen de SP kiest voor Variant A van heroverwegingsrapport 11, Curatieve zorg, waarbij de huidige verzekering vervangen wordt door een voorzieningenstelsel en waarbij de huidige verzekeraars vervangen worden door gebudgetteerde zorginkoopkantoren. De PVV kiest er voor het stelsel te behouden zoals het anno 2010 is. Alle andere partijen willen het huidige stelsel in meer of mindere mate verder ontwikkelen in de richting van Variant B van de Heroverweging Curatieve zorg - meer marktwerking. CDA, VVD, ChrU, D66 en SGP kiezen voor een stelsel waarbij zorgverzekeraars volledig risicodragend worden en waarbij het vrij onderhandelbare B-segment in de ziekenhuiszorg verder wordt uitgebreid (het CDA tot 50% van de totale ziekenhuiszorg). Ook willen de VVD en D66 de rol van de markt uitbreiden door zorgaanbieders de mogelijkheid te geven om privaat kapitaal aan te trekken, met medezeggenschap en winstuitkering. PvdA en GroenLinks zijn terughoudender met meer marktwerking in de zorg en kiezen voor een grotere rol van de overheid.

De VVD wil het **basispakket** het meeste inperken. Meerdere partijen schrappen een of meer van de volgende onderdelen: onderdelen: dbc's in de ziekenhuiszorg met een lage ziektelast, lichte ggz-behandelingen, een aantal geneesmiddelen (maagzuurremmers, cholesterolverlagers en anticonceptiemiddelen), hulpmiddelen, een deel van de paramedische zorg, gebitsprothesen en mondzorg tussen 18-21 jaar. Alleen de SP en GroenLinks willen geen veranderingen in het basispakket.

Door het vergroten van de **doelmatigheid** hopen alle partijen de zorgkosten te drukken. Alle partijen, behalve D66 en PVV, willen een stringenter pakketbeheer bij het toelaten van nieuwe behandelingen. Alle partijen, behalve de PVV, willen de governance structuur in ziekenhuizen verbeteren en de kwaliteit en transparantie in de zorg vergroten door middel van de oprichting van een landelijk kwaliteitsinstituut. Alle partijen, met uitzondering van VVD en D66, willen besparen door wettelijk de norminkomens van medische specialisten (en meestal ook de topbestuurders in de zorg) met 35000 euro te verlagen. En alle partijen, behalve GroenLinks, willen een btw-compensatiefonds invoeren in de zorg waardoor het uitbesteden voor zorginstellingen aantrekkelijker wordt gemaakt.

Bij de geneesmiddelen kiezen veel partijen, behalve CDA, PVV en SGP om het preferentiebeleid bij geneesmiddelen uit te breiden door ook clusters van geneesmiddelen toe te laten die niet altijd 100% identiek zijn. Het CDA wil bij de geneesmiddelen een herijking van het geneesmiddelenvergoedingensysteem. Naast bovengenoemde ombuigingen willen de SP en SGP ook **extra geld** uittrekken voor de curatieve zorg. De SP wil extra geld om meer zorg te kunnen verlenen. De SGP wil extra geld uittrekken voor meer marktconforme beloningen in de curatieve zorg.

Tabel 2.11	Belangrijkste indicatoren Zorg (verandering tov basispad, 2015, tenzij anders vermeld)									
	Basis	CDA	PvdA	SP	VVD	PVV	GL	ChrU	D66	SGP
Curatieve zorg (zvw)										
Meer (+) of minder (-) marktwerking		+	0/+	--	++	0	0/+	+	++	+
Eigen risico (niveau, euro per jaar)	775	230	200- 600	0	300	210	150- 300	200- 600	210- 400	150- 500
Eigen betalingen (mld)	5,5	- 3,2	- 2,6	- 5,5	- 2,8	- 3,4	- 3,2	- 2,6	- 2,9	- 2,9
Aanpassing verzekerd pakket (mld)		- 0,5	- 0,7	0,0	- 2,3	- 0,3	0,0	- 1,6	- 1,1	- 1,0
Overige maatregelen (netto mld)		- 1,6	- 1,8	- 1,0	- 0,9	- 0,7	- 1,4	- 1,5	- 0,8	- 1,1
Langdurige zorg (awbz)										
Stelsel: extramurale zorg	awbz	wmo/ vou- cher	wmo	awbz	zvw	awbz	wmo/ awbz	zbo	wmo	wmo
Stelsel: intramurale zorg	awbz	vou- cher	awbz	awbz	zvw/ zbo	awbz	awbz	zbo	wmo/ zbo	wmo/ zbo
Eigen betalingen (mld)	2,9	- 1,1	- 0,6	- 1,0	+0,5	0	+0,2	- 0,1	- 0,3	- 1,0
Stelselwijzigingen		- 1,0	- 0,4	0,0	- 0,5	0,0	- 0,2	- 1,2	- 1,2	- 1,3
Aanpassing verzekerd pakket (mld)		- 0,6	- 0,6	0	- 2,1	0	- 0,5	- 0,9	- 1,9	- 1,6
Overige maatregelen (netto, mld)		- 0,3	- 0,2	- 0,1	- 0,3	+0,6	+1,2	0,0	- 0,3	0,0
Totale zorg										
Toename werkgelegenheid 2011-2015 (x1000 arbeidsjaren)	150	- 10	- 15	+15	- 50	+10	+15	- 30	- 40	- 35

Zie bijlage K.3 voor meer details over de voorstellen met betrekking tot de zorg.

Vrijwel alle partijen kiezen voor een andere **organisatie van de langdurige zorg** (awbz) - alleen de PVV en de SP houden het huidige stelsel volledig in stand. Verschillende partijen hevelen een deel (CDA en GroenLinks) of alle (PvdA, D66, en SGP) extramurale zorg over naar de gemeentelijke wmo. Daarmee wordt deze zorg omgezet in een voorziening en vervalt het verzekerde recht op zorg. Het CDA voert voor een deel van de extramurale zorg en alle intramurale zorg een vouchersysteem in. Omdat in deze systematiek cliënten direct geconfronteerd worden met de zorgkosten ontstaat een sterke prikkel om zorg kritisch in te kopen, zowel in termen van prijs als hoeveelheid. Daarom is hier een doelmatigheidswinst van 5% geraamd. In tegenstelling tot de huidige persoonsgebonden budgetten (pgb's) kunnen deze vouchers alleen worden aangewend voor gekwalificeerde zorg, waar een remmend effect van uit gaat. Ook de VVD beperkt voor delen van de zorg het gebruik van pgb's tot gekwalificeerde zorg.

De ChrU kiest ervoor alle zorg, zowel extra- als intramuraal, als voorziening over te hevelen naar een landelijke zbo. Ook hierbij vervalt het verzekerde recht op zorg en ontstaan meer mogelijkheden tot maatwerk. Tevens heeft de zbo een sterkere inkoop prikkel dan de huidige zorgkantoren waarvan de budgetten minder hard begrensd zijn, zodat ook hier een doelmatigheidswinst verwacht kan worden. VVD, D66 en SGP brengen de meest complexe intramurale zorg (ggz en ghz) ook onder bij een landelijke zbo, maar hevelen de intramurale verzorging en verpleging over naar de zvw (VVD) of de wmo (D66, SGP). Groenlinks en de PvdA behouden voor de intramurale zorg de huidige awbz. Vier partijen hevelen revalidatie over naar de zvw (CDA, PvdA, VVD en D66).

Naast deze stelselwijzigingen beperken de partijen met verschillenden maatregelen de zorgaanspraken. Veel partijen kiezen ervoor om minder complexe zorg voor nieuwe cliënten niet langer intramuraal aan te bieden, maar alleen nog extramuraal. Dit geldt zowel voor de geestelijke gezondheidszorg (CDA, PvdA, VVD, GroenLinks, D66, SGP) als voor ouderenzorg (CDA, VVD, GroenLinks, ChrU, D66). Daarnaast wordt door verschillende partijen gekort op de extramurale begeleiding (VVD, ChrU, D66, SGP) en verzorging (CDA, ChrU, D66, SGP) en schrapt de VVD de gehandicaptenzorg voor cliënten met een IQ boven de 70, waarbij geld is gereserveerd voor weglek naar andere regelingen. Afgezien van deze IQ-maatregel, wordt door geen enkele partij bezuinigd op zorg die intramuraal aangeboden blijft worden. Wel gaat bij de meeste partijen de eigen bijdrage omhoog.

Vrijwel alle partijen (CDA, PvdA, VVD, GroenLinks, ChrU, D66, SGP) kiezen voor het scheiden van de kosten van wonen en zorg. Dit impliceert dat zorginstellingen huur en servicekosten direct bij de cliënt in rekening brengen. Slechts enkele partijen trekken extra middelen uit voor intensiveringen in de langdurige zorg. De PVV trekt extra geld uit voor 10000 extra verplegers en verzorgers. Daarnaast trekt alleen GroenLinks fors extra geld uit voor onder andere hogere lonen voor verzorgend en verplegend personeel en verbetering van hun loopbaanmogelijkheden en de wmo. Ook de ChrU en de SGP maken extra middelen vrij, al is de omvang kleiner.

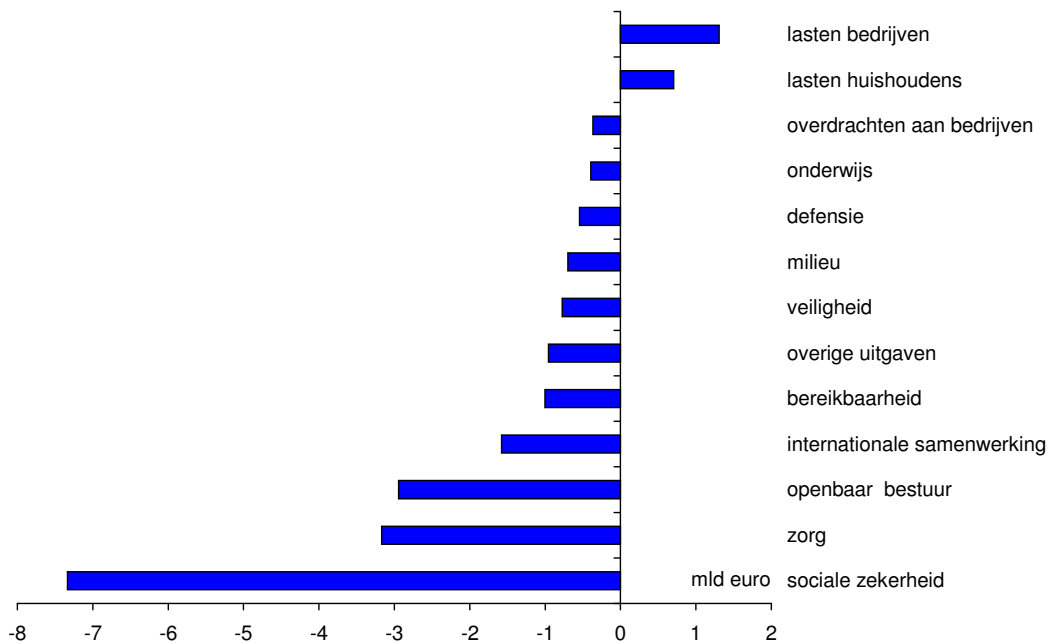
3 CDA

3.1 Budgettaire effecten

Het beleidspakket van het CDA¹¹ verbetert het EMU-saldo met 18 mld euro in 2015 ten opzichte van het basispad in de Economische Verkenning 2011-2015. Dit is de ex ante verbetering, dat wil zeggen ongerekend macro-economische doorwerkingseffecten. Deze verbetering van het begrotingssaldo komt uitsluitend door lagere uitgaven en wordt enigszins beperkt door lastenverlichting. Het houdbaarheidseffect van het pakket van het CDA bedraagt 5,1% bbp; hierbij is ook rekening gehouden met de budgettaire uitwerking van de maatregelen op lange termijn en met de macro-economische doorwerking ervan, zoals die op de werkgelegenheid (zie 3.4).

Tabel 3.1	Budgettaire effecten van beleidspakket CDA t.o.v. basispad	
	mld euro (prijzen 2010)	% bbp 2015
Effect op EMU-saldo 2015 (ex ante)	18	2,8
Verbetering houdbaarheidstekort	33	5,1

Figuur 3.1 Ex ante budgettaire effecten van beleidspakket CDA t.o.v. basispad (gecorrigeerd voor financieringsverschuivingen, 2015, mld euro in prijzen 2010; – = positief effect op EMU-saldo)

Het CDA wil per saldo 19¾ mld euro ombuigen in 2015 ten opzichte van het basispad. Dit is gecorrigeerde voor financieringsverschuivingen die de EMU-relevante overheidsuitgaven verhogen met netto 2½ mld euro. De netto ombuiging is het resultaat van 21½ mld euro aan

¹¹ Bijlage A geeft een gedetailleerde beschrijving van het CDA-programma.

ombuigingen en 1¼ mld euro aan intensiveringen. In het beleidspakket wordt in netto termen vooral omgebogen bij sociale zekerheid en bij openbaar bestuur. De belangrijkste bruto intensivering betreft onderwijs. De reële groei van de collectieve uitgaven (gecorrigeerd voor financieringsverschuivingen) komt na verwerking van het beleidspakket uit op een daling van ¼% per jaar in 2011-2015, tegenover een stijging van 1¼% in het basispad.

Het beleidspakket van het CDA verlaagt het totaal van belastingen en sociale premies met per saldo 2 mld euro in 2015 ten opzichte van het basispad. Dit is gecorrigeerd voor financieringsverschuivingen.

Tabel 3.2	Reële collectieve uitgavenontwikkeling, CDA, 2011-2015							
	Basispad	Ombui- gingen (-)	Bruto Intensive- ringen	Netto intensi- veringen	Basispad inclusief beleids- pakket	Basispad	Basispad inclusief beleids- pakket	
	mld euro, in prijzen 2010				% per jaar			
Distributief beleid								
Sociale zekerheid	4¾	- 7½	¼	- 7¼	- 2½	1¼	- ¾	
Zorg	8	- 3¾	½	- 3¼	4¾	2¾	1¾	
Onderwijs	1¾	- 1¼	¾	- ½	1½	1	¾	
Overdrachten aan bedrijven	- 1¼	- ¼	0	- ¼	- 1½	- 2	- 2¾	
Overig beleid								
Openbaar bestuur	- 3	- 3	0	- 3	- 6	- 1	- 1¾	
w.v. Rijk		- ¾	0	- ¾				
lokaal bestuur		- 1¾	0	- 1¾				
Overig		- ¼	0	- ¼				
Veiligheid	¼	- 1	¼	- ¾	- ½	½	- 1	
Defensie	0	- ½	0	- ½	- ½	¼	- 1¼	
Bereikbaarheid	- 1	- 1	0	- 1	- 2	- 1¾	- 3¾	
Milieu		- ¾	0	- ¾				
Internationale samenwerking	1½	- 1½	0	- 1½	- ¼	2	- ¼	
Overig		- ¾	- ¼	- 1				
Totaal netto collectieve uitgaven (gecorrigeerd)	17½	- 21½	1¾	- 19¾	- 2¼	1¼	- ¼	
Financieringsverschuivingen	- 4½	- 1	3½	2½	- 2			
Totaal EMU-relevante netto uitgaven	13	- 22½	5	- 17½	- 4¼	1	- ¼	

Collectieve uitgaven

Het CDA verlaagt de uitgaven voor **sociale zekerheid** per saldo met 7¼ mld euro in 2015. Dit is voor financieringsverschuivingen gecorrigeerd. De grootste bezuinigingen vloeien voort uit de beperking van de zorgtoeslag (1¼ mld euro), de verhoging van de pensioengerechtigde leeftijd (1 mld euro) en de beperking van de maximale ww-duur tot één jaar (1 mld euro).

Het CDA verlaagt de **zorguitgaven** per saldo met 3¼ mld euro. Dit is de voor financieringsverschuivingen gecorrigeerde daling. Het CDA bespaart vooral op de awbz door de invoering van vouchers die recht geven op 90% van de genormeerde zorgkosten, in

combinatie met het verlagen van de eigen bijdrage ($\frac{3}{4}$ mld euro) en extramuralisering ($\frac{3}{4}$ mld euro). De belangrijkste ombuigingen op de zvw zijn een wettelijke rem op de inkomens van medisch specialisten en bestuurders in de zorg (bruto $\frac{1}{2}$ mld euro, na belasting $\frac{1}{4}$ mld euro) en het tegengaan van aanbodgeïnduceerde vraag ($\frac{1}{2}$ mld euro).

Ten opzichte van het basisbeeld verlaagt het CDA de **onderwijsuitgaven** netto met $\frac{1}{2}$ mld euro. Dit is de resultante van ombuigingen van $1\frac{1}{4}$ mld euro en intensiveringen van $\frac{3}{4}$ mld euro. De grootste ombuiging betreft extra collegegeld bij bovennormale studieduur ($\frac{1}{2}$ mld euro). De grootste intensivering betreft extra middelen voor prestatiebeloning van lerarenteams (bruto $\frac{1}{4}$ mld euro). Afgezien van de verhoging van het collegegeld blijven de onderwijsuitgaven per saldo gelijk.

Het CDA bezuinigt per saldo voor $\frac{1}{4}$ mld euro op **overdrachten aan bedrijven**, vooral door specifieke innovatiesubsidies te verminderen.

Het CDA bezuinigt 3 mld euro op **openbaar bestuur**, waarvan 1 mld euro op het ambtenarenapparaat van het Rijk en zbo's (exclusief veiligheid en defensie en inclusief overig openbaar bestuur, zoals UWV) en $1\frac{3}{4}$ mld euro op lokaal bestuur, wat tot vermindering van het ambtenarenapparaat van de lokale overheid zal leiden. Dit is de maximale bezuiniging die door het CPB voor de komende kabinetsperiode mogelijk wordt gehouden op openbaar bestuur (inclusief ombuigingen op het ambtenarenapparaat in andere functies $3\frac{1}{4}$ mld euro in 2015 en 4 mld euro structureel). Het CPB tekent aan dat deze besparingen alleen onder strikte voorwaarden ten aanzien van politieke en ambtelijke sturing haalbaar zijn en zullen leiden tot minder dienstverlening (zie bijlage J.1). Het CDA wil de ombuiging deels realiseren via loonmatiging in de collectieve sector, met het oog op een gelijke ontwikkeling van lonen en uitkeringen en bevordering van werkgelegenheid. Het CPB heeft de ombuiging in de volumesfeer geboekt, omdat naar haar oordeel de overheid niet eenzijdig de arbeidsvoorwaarden in de overheids- en de zorgsector kan bepalen. Bovendien is de arbeidsmarkt in de periode 2011-2015 naar verwachting relatief evenwichtig (zie bijlage J.2).

Het CDA verlaagt de uitgaven voor **veiligheid** met per saldo $\frac{3}{4}$ mld euro. Uitgaven dalen vooral door vermindering van de overhead bij de betrokken ministeries ($\frac{1}{2}$ mld euro). De intensivering betreft het aantrekken van 2000 extra politieagenten ($\frac{1}{4}$ mld euro).

Het CDA buigt voor $\frac{1}{2}$ mld euro om op **defensie**, vooral door implementatie van variant d uit hervormingsrapport 20, met onder andere het schrappen van één luchtmobiel bataljon en minder aanschaf van jachtvliegtuigen.

Het CDA verlaagt de uitgaven voor **bereikbaarheid** per saldo met 1 mld euro. Openbare aanbesteding van het hoofdrailnet en van het openbaar vervoer in de drie grote steden verminderen de uitgaven met $\frac{1}{4}$ mld euro. Er valt $\frac{1}{4}$ mld euro vrij door het niet invoeren van de abvm-versie van de kilometerheffing.

Het CDA bezuinigt $\frac{3}{4}$ mld euro op **milieu**-uitgaven, vooral door het terugdraaien van eerdere subsidies op de duurzame leefomgeving ($\frac{1}{4}$ mld euro).

Het CDA bezuinigt 1½ mld euro op **internationale samenwerking**. De EU-uitgaven dalen met 1 mld euro, door continuering van de huidige korting. De uitgaven voor ontwikkelings-samenwerking dalen met ½ mld euro.

Op de **overige uitgaven** bezuinigt het CDA per saldo 1 mld euro. Er wordt vooral bezuinigd op inburgering (½ mld euro). Op deze post zijn ook de directe belastingeffecten geboekt van maatregelen die inkomens beïnvloeden (uitkeringsgerechtigden en medisch specialisten).

Het beleidspakket van het CDA vermindert de werkgelegenheid in de sector overheid met 48 000 in 2015 ten opzichte van het basispad. De daling van de werkgelegenheid in de sector overheid komt inclusief het beleidspakket van het CDA uit op 1¾% per jaar, tegen ¾% per jaar in het basispad van de Economische Verkenning 2011-2015. In de zorg daalt de werkgelegenheid door het beleidspakket van het CDA met 10 000 arbeidsjaren ten opzichte van het basispad.

Tabel 3.3 Werkgelegenheidseffecten collectieve sector, beleidspakket CDA, 2011-2015

	Uitgangspositie	Basispad	Effect	Pad incl.	Basispad	Pad incl.
	2010	2011-2015	2011-2015	2011-2015	2011-2015	2011-2015
	niveau	mutatie	mutatie	mutatie	mutatie	mutatie
	dzd arbeidsjaren				% per jaar	
Openbaar bestuur	577	- 37	- 32	- 70	- 1¼	- 2½
w.v. rijk ^a	74	- 6	- 7	- 13	- 1½	- 3¾
lokaal bestuur	176	- 27	- 20	- 47	- 3¼	- 6
Overig	327	- 5	- 5	- 10	- ¼	- ¾
Veiligheid	89	- 2	- 8	- 10	- ½	- 2½
Defensie	61	- 2	- 4	- 6	- ¾	- 2¼
Onderwijs	344	2	- 4	- 1	0	0
Sector overheid	1071	- 40	- 48	- 88	- ¾	- 1¾
Zorg	926	150	- 10	140	3	2¾
Overheid en zorg	1997	110	- 58	51	1	½

^a Exclusief veiligheid en defensie.

Belastingen en sociale premies

Het CDA verlaagt de collectieve lasten met per saldo 2 mld euro in 2015 ten opzichte van het basispad in de Economische Verkenning 2011-2015. Dit is de ex ante verlaging van collectieve lasten, dat wil zeggen ongerekend macro-economische doorwerkingseffecten. Verder is deze verlaging gecorrigeerd voor financieringsverschuivingen. De belastingdruk verschuift vooral naar milieubelastingen.

Het CDA verhoogt de **milieubelastingen** met 2¼ mld euro. De lasten stijgen vooral door de vervanging van de verpakkingenbelasting door een CO₂-productenbelasting (1 mld euro), en door verhoging van de energiebelastingen op aardgas (½ mld euro).

Het CDA verlaagt de **lasten op inkomen en arbeid** per saldo met 3½ mld euro. Dit is de voor financieringsverschuivingen gecorrigeerde verlaging. De netto verlaging is de resultante van 6¾ mld euro verlichting en 3½ mld euro verzwaring. De grootste lastenverlichtingen betreffen de verlaging van tweede schijf van de loon- en inkomstenheffing met 2%-punt (1½ mld euro), de verlaging van de ww-premie, samenhangend met de beperking van de maximale ww-duur (1¼ mld euro). De grootste verzwaring betreft de loondoorbetaling bedrijven ww (½ mld euro). De regelingen voor spaarloon en levensloop worden lastenneutraal omgezet in de vitaliteitsregeling.

Het CDA verlaagt de **lasten op vermogen en winst** per saldo met 1¼ mld euro. De vennootschapsbelasting wordt verlaagd door invoering van een vermogensaftrek (1½ mld euro), gedeeltelijke gefinancierd door beperking verliesverrekening buitenlandse filialen en beperking van de renteaftrek (½ mld euro).

Het CDA verhoogt de **overige belastingen** met ¼ mld euro, vooral door verhoging van de tabaksaccijns (¼ mld euro).

	Basispad	Lasten- verzwaring	Lasten- verlichting	Netto lasten- verzwaring	Basispad plus beleidspakket
Milieu	¼	2¼	0	2¼	2½
Inkomen en arbeid	7¾	3½	- 6¾	- 3½	4¼
Vermogen en winst	2	½	- 1¾	- 1¼	¾
Overig	0	¼	0	¼	¼
Totaal lastenmaatregelen (gecorrigeerd)	10	6½	- 8½	- 2	8
w.v. huishoudens	5¾	4½	- 5¼	- ¾	5
Bedrijven	4¼	2	- 3¼	- 1¼	3
Financieringsverschuivingen	- 4½	- ¼	2¾	2½	- 2
Totaal EMU-relevante lasten	5½	6¼	- 5¾	½	6

3.2 Koopkracht en winst

Het beleidspakket van het CDA vermindert het nominaal beschikbaar inkomen van huishoudens met 3½ mld euro ten opzichte van het basispad in de Economische Verkenning 2011-2015 (zie tabel 3.5). Dit is het ex ante effect, dat wil zeggen ongerekend macro-economische doorwerkingseffecten. De gemiddelde koopkrachtmutatie valt hierdoor een ¼% per jaar lager uit dan in het basispad.

De belangrijkste maatregelen die de macrokoopkracht verbeteren zijn: de verlaging van het tarief in de tweede schijf met 2%-punt en de koppeling van de aow aan het bruto minimumloon in plaats van de netto koppeling aan het sociaal minimum. De belangrijkste maatregelen die de macrokoopkracht verslechteren zijn: de beperking van de zorgtoeslag, de afbouw van de aow-tegemoetkoming en de beperking van de kinderopvangtoeslag.

Beleidsmatig effect op koopkracht	- 3½
w.v. lastenmaatregelen	¾
uitgavenmaatregelen	- 4
Beleidsmatig effect op winst	1
w.v. lastenmaatregelen	1¼
uitgavenmaatregelen	- ½

De effecten zijn niet gelijk over de inkomens verdeeld, omdat een aantal belangrijke maatregelen beperkte groepen betreffen. De beperking van de zorgtoeslag treft vooral de lagere en middeninkomens. De koppeling van uitkeringen (exclusief de aow) aan de inflatie, de afbouw van de dubbele algemene heffingskorting in het sociaal minimum voor de bijstand en de verlaging van de huurtoeslag boven de kwaliteitskortingsgrens treffen lagere inkomens. De koopkracht van 65-plussers verslechtert door de afbouw van de aow-tegemoetkoming en de bevrozing van de ouderenkorting, maar zij worden deels gecompenseerd door de koppeling van de bruto aow aan het bruto minimumloon in plaats van de bestaande netto-nettokoppeling. De doelgroep voor de (aanvullende) alleenstaande ouderkorting wordt beperkt tot alleenstaande ouders met kinderen tot 12 jaar. De leeftijdsgrens voor de alleenstaande ouderkorting is nu 27 jaar, die voor de aanvullende alleenstaande ouderkorting is nu 16 jaar. Alleenstaande ouders profiteren niet van de verhoging van het kindgebonden budget voor het eerste kind, omdat de alleenstaande ouderkorting met hetzelfde bedrag verlaagd wordt.

Het verschil tussen netto loon en netto uitkering neemt toe door de achterblijvende indexatie van de uitkeringen en de aanpassing van het sociaal minimum voor de bijstand.

De winst voor bedrijven stijgt door het beleidspakket van het CDA met 1 mld euro ten opzichte van het basispad. De feitelijke winst neemt waarschijnlijk minder toe, doordat de verandering in de lasten en subsidies voor bedrijven veelal wordt doorberekend in de afzetprijzen. De belangrijkste maatregelen die de totale winst van bedrijven verbeteren zijn: de lagere ww-premies door de beperking van de ww-duur tot 1 jaar, de verlaging van de vennootschapsbelasting door de invoering van een vermogensaftrek/bijtelling en de verhoging van de wbo. De belangrijkste maatregelen die de totale winst verslechteren zijn: de omzetting van de verpakkingenbelasting in een CO₂-productenbelasting, de verplichting tot loondoorbetaling gedurende de eerste zes maanden na ontslag, de verhoging van de energiebelasting op aardgas en de beperking van de verliesverrekening van buitenlandse filialen.

3.3 Structurele werkgelegenheid

Het programma van CDA impliceert enkele hervormingen van instituties van de arbeidsmarkt. De maximale duur van de ww-uitkering wordt verlaagd en werkgevers worden verplicht tot een periode van loondoorbetaling na ontslag. De aow-leeftijd wordt verhoogd. Daarnaast stimuleren fiscale maatregelen de werkgelegenheid. De werkgelegenheid neemt toe met 4% en de werkloosheid neemt af met 1%-punt.

De beperking van de maximale duur van een ww-uitkering leidt tot een toename van de werkgelegenheid met $\frac{3}{4}\%$. Daarnaast worden werkgevers bij ontslag verplicht tot een periode van loondoorbetaling van maximaal 6 maanden. Door de kosten van ontslag houden werkgevers meer rekening met de maatschappelijke kosten die ze veroorzaken bij het ontslaan van werknemers. De stijging van de loonkosten voor werkgevers wordt beperkt door anticumulatie met de ontslagvergoeding. De maatregelen leiden tot een afname van de werkloosheid van $\frac{1}{2}\%$.

De omvorming van de wsw-regeling naar loondispensatie, de beperking van de wajong tot volledig en duurzaam arbeidsongeschikten en het afbouwen van de dubbele algemene heffingskorting in het sociaal minimum leiden tot 1% hogere werkgelegenheid.

De fiscale maatregelen leiden tot een stijging van de werkgelegenheid van $\frac{1}{2}\%$, terwijl de werkloosheid met $\frac{1}{4}\%$ -punt daalt. Door een beperkte toename van premies en een beperking van de toename van de zorgtoeslag neemt de marginale druk af. Door deze afname neemt de netto beloning voor arbeid toe; dat stimuleert het arbeidsaanbod en de werkgelegenheid. Verder wordt het tarief van de tweede schijf verlaagd, hierdoor neemt de werkgelegenheid toe.

De stijging van de aow- en pensioenleeftijd wordt verondersteld ook de maatschappelijke norm voor de uitredleeftijd te verhogen. Men werkt hierdoor langer door. De verhoging van de aow-leeftijd leidt tot een stijging van de werkgelegenheid met 1%. Het effect van de maatregel op de werkloosheid is gering.

De vennootschapsbelasting wordt gewijzigd door een beperking van de renteaftrek en een invoering van een vermogensaftrek. Dit heeft een licht positief effect op de werkgelegenheid.

Onderwijsbeleid, zoals teambeloning van leraren, uitbreiding van voor- en vroegschoolse educatie en bijscholing van vmbo-leraren, leidt structureel tot een hoger opleidingsniveau en daarmee tot een opwaarts effect op de werkgelegenheid van $\frac{1}{2}\%$.

3.4 Houdbaarheid van de overheidsfinanciën

Het CDA-programma verbetert de houdbaarheid met 5,1% bbp. Hiermee wordt in één kabinetsperiode de houdbaarheidsopgave van $4\frac{1}{2}\%$ bbp volledig ingevuld.¹² Een groot deel van de verbetering van de houdbaarheid wordt gerealiseerd door middel van een verbetering van het EMU-saldo met 2,8 % bbp in de komende kabinetsperiode. De structurele maatregelen die het

¹² Bij de bepaling van het houdbaarheidstekort is geen rekening gehouden met een verdere oploop van de zorgtoeslag als gevolg van hogere zvw-premies door vergrijzing voor de periode na 2015. Inclusief deze oploop valt het houdbaarheidstekort 0,4%-punt hoger uit.

CDA-programma bevat om de houdbaarheid te verbeteren, zijn onder andere een verhoging van de aow-leeftijd naar 67 jaar en ombuigingen bij de langdurige zorg. Daarnaast zorgt ook de verbetering van de werkgelegenheid voor extra belastinginkomsten waardoor de houdbaarheid verbetert.

De verbetering van de houdbaarheid gaat gepaard met ombuigingen en/of lastenverzwaring. Hierdoor daalt het netto profijt, het saldo van baten van overheidsbestedingen minus belastingen en premies. Het netto profijt verslechtert in de loop der jaren, doordat een deel van de CDA-maatregelen, zoals de hervorming van de aow, een lange aanloopfase kennen. Daardoor daalt het gemiddelde netto profijt in de periode 2016-2040 meer dan dat in 2011-2015. In de periode na 2040 zijn geen additionele maatregelen nodig om de begroting houdbaar te maken. Integendeel, bij het netto profijt van na 2040 wordt een intensivering ingezet, die mogelijk is doordat het CDA-programma ruim aan de houdbaarheidsopgave voldoet. Hierdoor valt de daling van het netto profijt in deze periode lager uit dan die in de periode 2016-2040.

Tabel 3.6 Effect op houdbaarheid en netto profijt, CDA	
	% bbp
Verbetering EMU-saldo 2015	2,8
Verbetering houdbaarheid	5,1
w.v. aow en pensioenen	0,7
woningmarkt	0,1
zorg	0,6
zorgtoeslag	0,1
werkgelegenheidsstijging, excl. effect aow en woningmarkt	0,9
Verandering netto profijt	
2011 – 2015	– 1,6
2016 – 2040	– 4,7
2041 en verder ^a	– 4,3

^a Inclusief resterende houdbaarheidsopgave na 2040.

3.5 Bereikbaarheid

Maatregelen

Ten aanzien van bereikbaarheid neemt het CDA de volgende maatregelen:

- Invoering van een vlakke heffing (kilometerprijs) voor het personenautoverkeer waarbij de helft van de vaste autobelastingen (mrb en bpm) wordt omgezet in een kilometertarief van 4 à 5 ct/km. Daarbij kiest de partij voor een eenvoudiger systeem waarvan de uitvoerings- en exploitatiekosten naar verwachting ruim acht keer zo laag zijn in de periode 2011-2015 dan opgevoerd door het platform Anders Betalen voor Mobiliteit.

- Invoering van een kilometerprijs voor het bestel- en vrachtverkeer van gemiddeld 1 ct/km. Ook voor deze voertuigcategorieën geldt dat de helft van de vaste autobelastingen (mrb) wordt omgezet in een kilometertarief.
- Beter treinaanbod door openbare aanbesteding van het hoofdrailnet. Hoewel de hoogte van de efficiencywinst moeilijk te voorspellen is, kiest het CDA ervoor om een gedeelte van deze winst in te zetten voor kwaliteitsverbetering.

Daarnaast neemt het CDA nog een aantal andere maatregelen die niet konden worden meegenomen bij het bepalen van de bereikbaarheidseffecten. Deze maatregelen zullen het beeld van de bereikbaarheidseffecten echter niet fundamenteel veranderen. Het gaat daarbij om maatregelen als:

- Besparing door efficiencyverbetering bij beheer en onderhoud van infrastructuur.
- Het verplicht openbaar aanbesteden van het openbaar vervoer in de drie grote steden. De te bereiken efficiencywinst wordt aangewend om het EMU-saldo te verbeteren. De ov-kwaliteit in de drie grote steden blijkt gelijk.
- Het aanscherpen van de CO₂-toeslag op de bpm voor personenauto's.
- Het verder differentiëren van de fiscale bijtelling voor leaseauto's.
- Het beperken van de geluidhinder op Schiphol.

Effecten

Het CDA kiest voor een vlakke kilometerheffing (d.w.z. niet gedifferentieerd naar bijvoorbeeld milieukeurmerken van het voertuig). De manier waarop de partij de kilometerbeprijzing wil vormgeven is nog niet geheel uitgewerkt. Het CDA denkt aan een certificering van de kilometerteller bij de apk; afrekening op basis van jaarlijks opgenomen kilometerstanden. Voor de in het buitenland verreden kilometers wil de partij een forfaitaire oplossing (een vaste aftrek). De systeemkosten van de beprijzingsvariant die het CDA voorstelt zijn erg onzeker.

De bovengenoemde maatregelen leiden tot een afname van het autogebruik van 10 à 15%. Het aantal vrachtautokilometers daalt in zeer geringe mate. Het aantal ov-kilometers neemt met 5 à 10% toe. Om deze percentages in perspectief te plaatsen: het autogebruik ligt thans - gemeten in gereisde kilometers - een factor zes hoger dan het ov-gebruik.

Tabel 3.7 Verandering in bereikbaarheid in 2020 t.o.v. basispad, CDA (structurele effecten, zie bijlage J.4)**Verkeerseffecten^a**

Autogebruik	- 10 à - 5% ^b
OV-gebruik	+ 5 à 10%
Voertuigverliesuren	- 35 à - 40% ^b

Welvaartseffecten

Reistijdbaten	+ 1¼ mld euro/jaar
Mobiliteitsverlies door minder autogebruik	- ½ mld euro/jaar

^a Auto- en ov-gebruik gemeten in reizigerskilometers per jaar. In het basispad is het autogebruik gelijk aan 150 mld reizigerskilometers per jaar, het ov-gebruik is gelijk aan 25 mld reizigerskilometer per jaar. Voertuigverliesuren: extra reistijd voor weggebruikers door wachttijd in files.

^b Omdat er nog weinig onderzoek is gedaan naar de vormgeving die het CDA kiest voor de invoering van een km-heffing, zijn de effecten op de voertuigverliesuren en het autogebruik met een grotere onzekerheid omgeven in verhouding tot de resultaten bij andere partijen.

Door de afname van het autogebruik verbetert de doorstroming over de weg waardoor het aantal uren dat weggebruikers in de file staan, uitgedrukt in voertuigverliesuren, daalt met 35 à 40%. De verbetering van de doorstroming en het feit dat mensen daardoor sneller op hun plaats van bestemming zijn, leiden tot reistijdbaten van circa 1¼ mld euro per jaar. Deze bereikbaarheidsbaten treden voornamelijk op bij het wegverkeer. De kilometerprijs leidt ook tot vraaguitval bij het wegverkeer. Hierdoor nemen namelijk de variabele reiskosten toe, waardoor automobilisten afzien van sommige verplaatsingen, dan wel een bestemming (bijvoorbeeld: werk) dichterbij huis zoeken. Deze daling van het autogebruik resulteert in een welvaartsverlies van circa ½ mld euro per jaar.

3.6 Energie en klimaat

In de voorstellen van het CDA dragen alle sectoren bij aan emissiereductie. Ook bevordert het CDA de opwekking van hernieuwbare energie. De maatregelen omvatten zowel verplichtingen als kredietfaciliteiten, een kilometerbeprijzing en een verhoging van de energiebelasting voor bedrijven. Het CDA wil tevens een tweede kerncentrale in Borssele mogelijk maken. De maatregelen leiden tot een toename van het aandeel hernieuwbare energie met 7%-punt en een afname van de CO₂-emissie met 34 tot 38 Mton ten opzichte van het basispad (tabel 3.8). Hiervan wordt 25 tot 27 Mton gerealiseerd in de ETS-sector. Omdat deze emissies begrensd worden door het Europese emissieplafond heeft een afname in Nederland geen effect op de totale emissie in Europa.

Tabel 3.8 Verandering in 2020 in het aandeel hernieuwbare energie en de reductie van broeikasgassen ten opzichte van het basispad, CDA^a

	Hernieuwbare energie	Reductie van broeikasgassen (Mton CO ₂ -eq)		
	Aandeel in eindgebruik (%) ^b	Totaal	Niet-ETS-sector ^c	ETS-sector ^d
Nederland totaal	7	34 tot 38	10	25 tot 27
w.v. gebouwde omgeving		0	0	0
energiesector		5 tot 7	0	5 tot 7
hernieuwbare energie ^e		19	2	18
Verkeer		3	3	0
Industrie		6 tot 8	5	2
Overig		1	1	0

^a Cijfers zijn op hele Mtonnen afgerond. Daardoor kan de optelling van ETS en niet-ETS en van de sectoren maximaal 1 Mton afwijken van de totaalcijfers.

^b De Europese doelstelling voor Nederland is een aandeel van 14% hernieuwbaar in het eindgebruik in 2020. In het basispad wordt een aandeel van 7% gerealiseerd.

^c De emissie in de niet-ETS sector is de emissie die niet onder het Europese emissiehandelssysteem valt: met name gebouwde omgeving en verkeer. De Europese taakstelling voor de Nederlandse niet-ETS-sector is 16% reductie in 2020 ten opzichte van 2005. Dit komt overeen met een emissieplafond van 99 Mton CO₂-equivalent. In het basispad is de emissie van broeikasgassen in de niet-ETS-sector geraamd op 102 Mton CO₂-eq.

^d De emissies in de ETS-sector vallen onder het Europese emissiehandelssysteem. Dit betreft vooral de industrie en de energiesector. In het basispad is de emissie van broeikasgassen in de ETS-sector geraamd op 116 Mton CO₂-eq.

^e Inclusief biobrandstoffen bij verkeer.

De reducties van broeikasgasemissies treden vooral op door de verhoging van het aandeel hernieuwbare energie en door maatregelen in de energiesector en de industrie. Maatregelen in het verkeer dragen in mindere mate bij aan de reductie van broeikasgassen. De concrete maatregelen die vooral aan de emissiereductie bijdragen zijn:

- Een hybride leveranciersverplichting om in 2020 een aandeel van 14% duurzame energie te leveren (zie bijlage J.6), en verhoging van het aandeel biobrandstoffen in verkeer van 10 naar 14% in 2020. Het CDA wil het aandeel hernieuwbare energie mede realiseren door de aankoop van hernieuwbare energie (certificaten) in het buitenland.¹³ Een substantiële verhoging van het aandeel hernieuwbare energie en van het aandeel biobrandstoffen vergen de inzet van veel biomassa. Het gebruik van biomassa voor hernieuwbare energie in de vorm van reststromen uit de agrarische productieketen kan leiden tot concurrentie met andere toepassingen (bijvoorbeeld veevoer). Import van geteelde biomassa legt een extra beslag op agrarische grond in het buitenland. Hierdoor kan ter plaatse verlies van biodiversiteit en concurrentie met voedselproductie optreden, en kunnen extra broeikasgasemissies plaatsvinden. De negatieve effecten worden groter naarmate meer landen ambitieuze doelstellingen voor bio-energie formuleren. Bestaande EU-duurzaamheidscriteria dekken de indirecte negatieve effecten onvoldoende af. Bij verscherping van de criteria zal het aanbod van biomassa afnemen.

¹³ Hierdoor zijn de kosten voor hernieuwbare energie lager. Het effect van de handel op de binnenlandse emissiereductie van broeikasgassen, NO_x en SO₂ is echter niet verdisconteerd.

- Het mogelijk maken van een nieuwe kerncentrale. Conform de planning van energiemaatschappij Delta is uitgegaan van de komst van een nieuwe kerncentrale met een elektrisch vermogen van 1800 tot 2500 MW, die in 2018 gaat produceren. Daardoor gaan met name gascentrales en in mindere mate kolencentrales minder elektriciteit produceren. Dit wordt nader toegelicht in bijlage J.5.
- Geen emissieruimte meegeven als in 2013 de procesemissies van chemiebedrijven naar het Europese emissiehandelssysteem (ETS) overgaan. Deze maatregel leidt tot een verruiming van het emissiedoel voor de niet-ETS-sector met 4,7 Mton. De feitelijke emissiereductie vindt plaats binnen de Europese ETS-sector.¹⁴
- Een kilometerbeprijzing voor personenauto's. De vaste belastingen – de motorrijtuigenbelasting en de BPM op de aanschaf van auto's – worden hierbij zodanig omgezet in de kilometerprijs dat de gemiddelde lasten voor de automobilisten gelijk blijven.

Het voorgestelde maatregelenpakket van het CDA is toereikend om de EU-verplichtingen voor hernieuwbare energie en de emissiereductie in de niet-ETS-sector te realiseren.

De invoering van een hybride leveranciersverplichting voor hernieuwbare energie vervangt de huidige sde-subsidie. Dit levert een bezuiniging op van 0,5 mld euro in 2020. Daartegenover staat een toename van de lasten voor bedrijven en gezinnen als gevolg van de hybride leveranciersverplichting. Deze lasten nemen toe met 2,1 mld euro in 2020.

De neveneffecten van de voorgestelde energie- en klimaatmaatregelen op luchtverontreinigende emissies zijn weergegeven in tabel 3.9. Met name de energie- en klimaatmaatregelen in de elektriciteitssector dragen bij aan de reductie van stikstofoxiden (NO_x) en zwaveldioxide (SO₂). Zowel de toename van hernieuwbare energie als een nieuwe kerncentrale leiden tot minder draaiuren van elektriciteitscentrales, waardoor minder fossiele brandstof nodig is en de emissies van NO_x en SO₂ afnemen. Daarnaast levert de verhoging van de energiebelasting in combinatie met de handhaving van de regelgeving voor Integrated Pollution Prevention and Control (IPPC) een bijdrage aan de reductie van NO_x. De maatregelen voor het verkeer dragen eveneens bij aan de reductie van de NO_x-emissie, en hebben daarnaast een gunstig effect op de emissie van fijnstof.

¹⁴ Zie: Daniëls, B.W. en H.E. Elzenga (coörd.), 2010, Aanvullende beleidsopties Schoon en Zuinig, ECN-E--10-015.

	NO _x (kton)	SO ₂ (kton)	Fijnstof (kton)
Basispad	185	46	29
Effect Nederland totaal	- 12,4	- 2,4	- 0,2

^a Reductie in 2020 van de emissie van luchtverontreinigende stoffen ten opzichte van het basispad als gevolg van de energie- en klimaatmaatregelen. Voor fijnstof zijn uitsluitend de effecten van de maatregelen voor verkeer geanalyseerd

3.7 Landbouw, natuur en landschap

Algemeen beeld

Het CDA zet sterk in op technologische oplossingen om te voldoen aan eisen voor milieu en dierwelzijn, en om de productie te verduurzamen. Zo stelt het CDA kwantitatieve doelen per deelsector voor mestverwerking en -vergisting; deze zijn niet geanalyseerd omdat het CDA niet aangeeft hoe ze deze doelen wil bereiken. De inzet voor natuur en landschap ligt in lijn met het huidige beleid. Voor de realisering van de Ecologische Hoofdstructuur (EHS) wordt sterker dan in het huidige beleid ingezet op functiecombinaties, zoals tussen landbouw en natuur. Hierdoor krijgt het agrarisch natuurbeheer een grotere rol om natuurkwaliteit te verwezenlijken.

	Eenheid	
Emissiereductie NH ₃	-- - 0 + ++ ^a	0/+
Milieucondities voor natuur	-- - 0 + ++	0
Natuurkwantiteit	-- - 0 + ++	0
Natuurkwaliteit	-- - 0 + ++	0
(Nationale) landschappen	-- - 0 + ++	0
Economie landbouwsector	-- - 0 + ++ ^b	0
Saldo overheidsinkomsten en -uitgaven	mld euro	+ 0,05

^a 0/+ : 0-2 kton; + : 2-10 kton; ++ : > 10 kton.
^b 0 : - 25 - + 25 mln €; - : 25-300 mln €; -- : > 300 mln €.

Effecten op milieudruk door landbouw

Door de voorgestelde maatregelen neemt de milieudruk op natuur niet of nauwelijks af in vergelijking met het basispad. Het effect van het voortzetten van het systeem van dierrechten is beperkt, omdat in het basispad de veestapel krimpt door marktontwikkeling en toenemende kosten voor milieumaatregelen. Behoud van dierrechten is wel een extra slot op de veestapel in geval van ontwikkelingen die niet zijn meegenomen in het basispad. De ammoniakuitstoot neemt met maximaal 2 kiloton af (2%).

Effecten op natuur en landschap

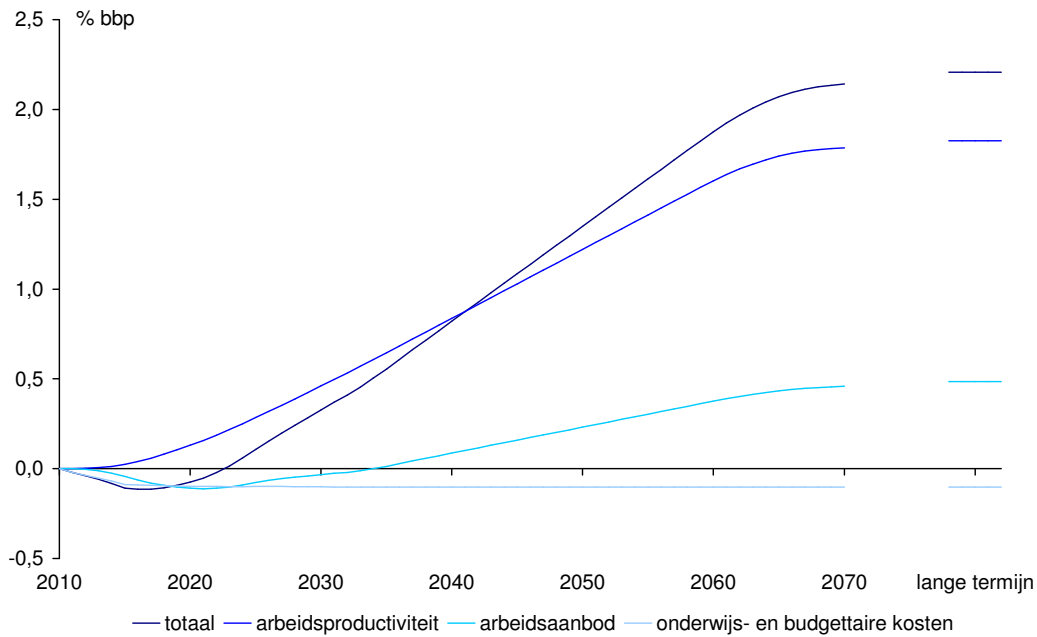
Door agrarisch natuurbeheer meer in te zetten voor de realisatie van de EHS, zal het tempo van EHS-realisatie afnemen. Realisatie van de EHS is in de afgelopen paar jaar door middel van verwerving sneller verlopen dan via agrarisch- en particulier natuurbeheer. De natuurkwaliteit zal nagenoeg onveranderd blijven. Een aantal op de landbouw gerichte maatregelen hebben een positief effect op de milieucondities voor natuur en daarmee eveneens op de natuurkwaliteit. Maar omdat er minder EHS-gronden worden verworven, blijft de aanpak van verdroging achter bij de aanpak in het basispad. De versterkte inzet op peilbeheer in veenweidegebieden (antiverdrogingsbeleid) werkt positief door op de agrarische natuurwaarden, maar minder op de kwaliteit van natuurgebieden. Het vervlechten van wonen en werken in het landelijke gebied zal de natuur- en milieukwaliteit niet ten goede komen, omdat deze maatregel gepaard gaat met versoepeling van de milieuwetgeving en een versterkte gezonde recreatieve ontsluiting van groene gebieden. Wel verschaffen deze maatregelen burgers meer toegang tot groene gebieden. Tevens wil het CDA meer recreatief gebruik van natuur buiten de EHS en de Nationale landschappen mogelijk maken. Hierdoor verbetert de toegankelijkheid van de natuurgebieden. In het basispad is sprake van een financieel tekort voor het beheer van landschapselementen. De door het CDA voorgestelde fondsvorming uit regionale landschapsfondsen kan dit tekort verminderen, waardoor het beheer - en daarmee de landschapskwaliteit - toeneemt. Per saldo leiden de voorstellen voor natuur en landschap niet tot een afwijking van het basispad.

3.8 Onderwijs en innovatie

Onderwijs

Het CDA intensificeert voor 0,7 mld euro en bezuinigt voor 1,2 mld euro op het onderwijs, per saldo een bezuiniging van 0,4 mld euro. Voor prestatiebeloning van leraren in het primair en voortgezet onderwijs wordt 0,25 mld euro uitgetrokken, het budget voor vroeg- en voorschoolse educatie (vve) wordt uitgebreid met 0,15 mld euro en aan extra scholing van leraren in het VO besteedt het CDA 0,1 mld euro. Studenten die langer dan een jaar boven de nominale studieduur studeren moeten het instellingscollegegeld betalen (- 0,4 mld euro). Verder bezuinigt het CDA 0,25 mld euro op het mbo, door het verkorten en intensiveren van mbo-opleidingen en het verminderen van het aanbod van opleidingen.

Van de intensiveringen is 0,5 mld euro kansrijk, zie daarvoor in bijlage K.1. Van deze maatregelen zijn de effecten op het onderwijs geanalyseerd, volgens de methodologie uit bijlage J.7. De resultaten staan samengevat in figuur 3.2.

Figuur 3.2 Effecten van onderwijsmaatregelen CDA op bbp

Op lange termijn is het totale effect door de CDA-maatregelen 2¼% bbp. Vooral de effecten van prestatiebeloning voor leraren zijn groot. De beloning prikkelt leraren tot beter onderwijs, waardoor de toetscores van hun leerlingen toenemen en de kans dat deze leerlingen doorstromen naar een vervolgopleiding stijgt. Ook het vergroten van het bereik van de vve en meer bijscholing voor leraren hebben een positief effect op de onderwijsuitkomsten.

Wetenschappelijk onderzoek en innovatie

Het CDA¹⁵ bezuinigt op fundamenteel onderzoek door in te zetten op meer efficiëntie als gevolg van samenvoeging van publieke onderzoeksinstituten met universiteiten. Het welvaartseffect hiervan is niet bekend. De partij verandert de omvang van de innovatiesubsidies nauwelijks. Wel worden de budgetten van de wbo en de Innovatie Prestatie Contracten vergroot en de themaspecifieke subsidies voor een deel geschrapt. Zodoende verschuift het CDA het beleid in de richting van een meer generiek instrumentarium. De wbo wordt zo ingericht dat de behandeling van het mkb en grootbedrijf meer gelijk is. Deze veranderingen zijn kansrijk vergeleken met het huidige beleid. De partij verlengt de regeling om r&d-onderzoekers bij het bedrijfsleven tijdelijk onder te brengen bij publieke onderzoeksinstituten.

3.9 Woningmarkt

Het woningmarktprogramma van het CDA laat de fiscale subsidiëring van koopwoningen ongemoeid. Wel voorziet het in een aanpassing van de huursector. Het CDA verruimt in de

¹⁵ Voor een verklaring van de terminologie, zie bijlage J.8 over innovatie.

volgende kabinetsperiode de maximale jaarlijkse huurstijging en verhoogt de maximaal redelijke huur. Hierdoor stijgen de huren tussen 2011 en 2015 met 1,5%-punt boven de inflatie. Dit ligt 0,5%-punt boven de in het basispad veronderstelde structurele huurstijging bij ongewijzigd beleid. Door de woz-waarde voor 20% op te nemen in het woningwaarderingssysteem variëren huurprijzen enigszins met plaatselijke marktomstandigheden.

De bevrozing van de liberalisatiegrens betekent dat een groter deel van de huurwoningen in het geliberaliseerde segment terecht komt. Dit heeft op zichzelf nauwelijks effect op de gemiddelde huurprijs. Dit komt omdat ook in het geliberaliseerde segment van de huurmarkt de gemiddelde huurprijs in veel gevallen lager is dan de maximaal redelijke huur die op basis van het woningwaarderingssysteem zou mogen worden gevraagd. Bij gebrek aan een prikkel die verhuurders zou motiveren om de huren te doen stijgen, wordt verondersteld dat verhuurders hun gedrag niet aanpassen en de huur niet stijgt.

Wel vervalt de huurtoeslag voor woningen die hierdoor geliberaliseerd worden. Dat gebeurt echter pas als de woning verhuurd wordt aan een nieuwe bewoner. Zittende huurders van wie de woning in het geliberaliseerde segment terecht komt, behouden hun recht op huurtoeslag. Het CDA beperkt de huurtoeslag verder door de kwaliteitskorting te verhogen.

Ten slotte bestrijdt het CDA het oneigenlijk gebruik van de huurtoeslag door de huurprijzen op te nemen in de woz-administratie. Dit leidt tot een besparing van 50 mln euro in 2015.

Tabel 3.11 Woningmarkteffecten CDA		2015	Structureel % bbp
Welvaartswinst			0,1
Effect op Rijksbegroting			0,1
		Verschil met basispad in %	
Prijsmutatie koopwoningen	- 0,7		- 1,0
Mutatie netto huur	4,9		5,3
Mutatie consumptie koopwoningen			- 0,6
Mutatie consumptie huurwoningen			3,1
			% huurwaarde
Subsidiepercentage koopsector			25,1

De voorstellen van het CDA leiden tot een stijging van de huren. Deze hogere huren maken het aantrekkelijker om te investeren in huurwoningen, waardoor er meer nieuwe huurwoningen worden gebouwd. Hierdoor vermindert het rantsoeneringsprobleem op de huurwoningmarkt en stijgt de consumptie van huurwoningdiensten.

Door de maatregelen van het CDA stijgt de maatschappelijke welvaart met 0,1% van het bbp (½ mld euro). Dit komt met name ten goede aan verhuurders die hogere huuropbrengsten ontvangen en aan het Rijk dat bespaart op de uitgaven aan de huurtoeslag. De welvaart van huishoudens blijft gelijk.

3.10 Zorg

Bij de curatieve zorg wil het CDA de doelmatigheid verder vergroten langs de lijnen geschetst in variant B van het heroverwegingsrapport 11 over de curatieve zorg. Dat betekent dat de zorgverzekeraars volledig risicodragend worden, maar ook meer instrumenten krijgen om hun taak als marktpartij waar te maken, vooral door een sterke uitbreiding van het vrij onderhandelbare B-segment van de ziekenhuiszorg. Ook wordt de rol van de markt vergroot doordat zorgaanbieders privaat kapitaal mogen aantrekken, met medezeggenschap en winstuitkering. Verder versterkt het CDA de positie van de Raad van Bestuur van ziekenhuizen ten opzichte van de medisch specialisten en zet het een wettelijke rem op topinkomens in de zorg, zowel voor medisch specialisten als voor bestuurders. De kwaliteit van de zorgverlening wordt vergroot door de oprichting van een kwaliteitsinstituut, dat kwaliteitsverschillen ook beter inzichtelijk maakt.

Het CDA beperkt het collectief verzekerde pakket. Naast een stringenter beleid bij het toelaten van behandelingen en geneesmiddelen worden onder andere dbc's voor een geringe ziektelast geschrapt. In plaats van de verhoging van het eigen risico zvw van 210 euro naar 775 euro in 2015 uit het basispad kiest het CDA voor een kleine verhoging naar 230 euro. Daarnaast worden in de ggz, bij fysiotherapie en in de tandartszorg enkele additionele eigen bijdragen ingevoerd.

Bij de langdurige zorg kiest het CDA voor een stelsel dat sterk lijkt op de variant Eigen Regie, zoals beschreven in het heroverwegingsrapport 12 over de langdurige zorg. Enkele functies worden overgeheveld naar een ander domein. Zo gaan begeleiding en dagbesteding als voorziening over naar de wmo. Gemeenten krijgen hierdoor meer mogelijkheden om maatwerk te leveren en hebben een sterke prikkel om deze zorg scherp in te kopen, wat in potentie leidt tot grotere doelmatigheid. Revalidatiezorg gaat over van de awbz naar de zvw, waar het gezien het kortdurende karakter goed past.

Voor alle andere vormen van awbz-zorg voert het CDA een vouchersysteem in. Cliënten ontvangen op basis van de indicatiestelling een voucher die recht geeft op 90% van de huidige zorgkosten, in plaats van het huidige recht op zorg in natura. Hiermee dienen zij zelf hun zorg in te kopen, waarbij de mogelijke meerkosten voor rekening van de cliënt zijn. Omdat in deze systematiek cliënten direct geconfronteerd worden met de zorgkosten ontstaat een sterke prikkel om de zorg kritisch in te kopen, zowel in termen van prijs als hoeveelheid. Daarom kan een doelmatigheidswinst worden verwacht ten opzichte van de huidige systematiek, die is geraamd op 5%. Ook zal de vouchersystematiek ertoe leiden dat cliënten die extra zorg of service willen

dit zelf kunnen inkopen. De door het CDA voorgestelde vouchers kunnen alleen worden aangewend voor gekwalificeerde zorg. Daarmee zijn de bestedingsmogelijkheden kleiner dan de huidige pgb's, wat remmend werkt op de zorgkosten. Naast het vouchersysteem blijft een inkomensafhankelijke eigen bijdrage bestaan, maar deze wordt verlaagd met 0,8 mld euro ten opzichte van de huidige bijdrage om zo tegemoet te komen in de zorgkosten die cliënten nu gedeeltelijk voor eigen rekening nemen. Naast het vouchersysteem blijft een inkomensafhankelijke eigen bijdrage bestaan, maar deze wordt verlaagd met 0,5 mld ten opzichte van de huidige bijdrage om zo tegemoet te komen in de zorgkosten die cliënten nu gedeeltelijk voor eigen rekening nemen.

Naast deze stelselwijziging beperkt het CDA met enkele maatregelen de zorgaanpak. Zo wordt voor cliënten die gebruik maken van de functie persoonlijke verzorging de gebruikelijke zorg verhoogd met 30 minuten per week, waardoor zij een groter beroep moeten doen op hun netwerk of met eigen middelen de zorg moeten inkopen. Ook wordt minder complexe zorg voor nieuwe cliënten niet langer intramuraal aangeboden. Dit geldt zowel voor de geestelijke gezondheidszorg als voor ouderenzorg. Daarnaast kiest het CDA ervoor de kosten van zorg en wonen te scheiden. Zorginstellingen dienen huur en servicekosten direct bij cliënten in rekening te brengen, die hier via een verlaging van de eigen bijdrage en verhoging van de huurtoeslag voor worden gecompenseerd. Zorginstellingen worden op deze manier geprikkeld zich beter te richten op de woonwensen van cliënten.

Samenvattend kiest het CDA niet voor de sterke verhoging van de eigen betalingen waarmee is gerekend in het basispad van de Economische Verkenning 2011-2015. Het CDA legt de nadruk meer op maatregelen die een doelmatige zorgverlening verhogen en op inperkingen van het collectief verzekerde pakket. Met deze andere invulling komt de collectief gefinancierde zorg in 2015 op nagenoeg hetzelfde bedrag uit als in het basispad. De werkgelegenheid in de zorg, publiek en privaat, groeit in de periode 2010-2015 met 140 000 arbeidsjaren. Dat is 10 000 minder dan in het basispad.

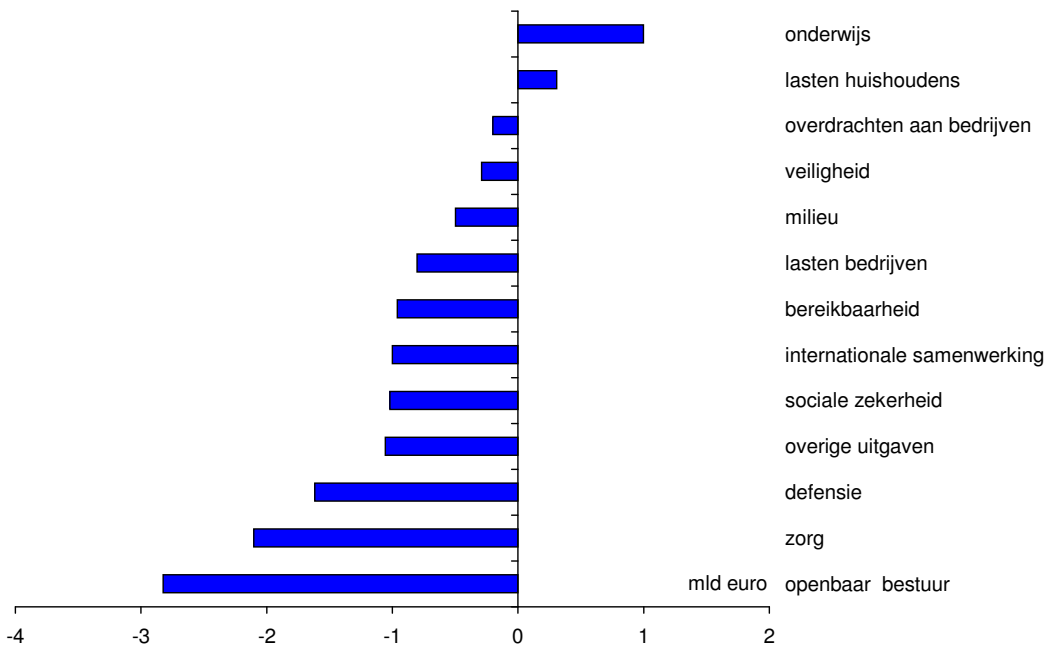
4 PvdA

4.1 Budgettaire effecten

Het beleidspakket van de PvdA¹⁶ verbetert het EMU-saldo met 11 mld euro in 2015 ten opzichte van het basispad in de Economische Verkenning 2011-2015. Dit is de ex ante verbetering, dat wil zeggen ongerekend macro-economische doorwerkingseffecten. Deze verbetering van het begrotingssaldo komt vrijwel volledig door lagere uitgaven. Het houdbaarheidseffect van het pakket van de PvdA bedraagt 4,9% bbp; hierbij is ook rekening gehouden met de budgettaire uitwerking van de maatregelen op lange termijn en met de macro-economische doorwerking ervan, zoals die op de werkgelegenheid (zie 4.4).

Tabel 4.1	Budgettaire effecten van beleidspakket PvdA t.o.v. basispad	
	mld euro (prijzen 2010)	% bbp 2015
Effect op EMU-saldo 2015 (ex ante)	11	1,7
Verbetering houdbaarheidstekort	31	4,9

Figuur 4.1 Ex ante budgettaire effecten van beleidspakket PvdA t.o.v. basispad (gecorrigeerd voor financieringsverschuivingen, 2015, mld euro in prijzen 2010; – = positief effect op EMU-saldo)

De PvdA wil per saldo 10½ mld euro ombuigen in 2015 ten opzichte van het basispad. Dit is gecorrigeerd voor financieringsverschuivingen die de EMU-relevante overheidsuitgaven verlagen met netto 4 mld euro. De netto ombuiging is het resultaat van 15 mld euro aan ombuigingen en 4½ mld euro aan intensiveringen. In het beleidspakket wordt vooral

¹⁶ Bijlage B geeft een gedetailleerde beschrijving van het PvdA-programma.

omgebogen bij openbaar bestuur en zorg. De belangrijkste intensivering betreft onderwijs. De reële groei van de collectieve uitgaven (gecorrigeerd voor financieringsverschuivingen) komt na verwerking van het beleidspakket uit op ½% per jaar in 2011-2015, tegenover 1¼% in het basispad.

Het beleidspakket van de PvdA verzwakt het totaal van belastingen en sociale premies met ½ mld euro in 2015 ten opzichte van het basispad. Dit is gecorrigeerd voor financieringsverschuivingen.

Tabel 4.2	Reële collectieve uitgavenontwikkeling, PvdA, 2011-2015							
	Basispad	Ombuigingen (-)	Bruto intensiveringen	Netto intensiveringen	Basispad inclusief beleidspakket	Basispad	Basispad inclusief beleidspakket	% per jaar
	mld euro, in prijzen 2010							
Distributief beleid								
Sociale zekerheid	4¾	- 1¼	¼	- 1	3¾	1¼	1	
Zorg	8	- 2¾	¾	- 2	6	2¾	2	
Onderwijs	1¾	- 1	2	1	2¾	1	1¾	
Overdrachten aan bedrijven	- 1¼	- ¼	0	- ¼	- 1¼	- 2	- 2½	
Overig beleid								
Openbaar bestuur	- 3	- 3	¼	- 2¾	- 5¾	- 1	- 1¾	
w.v. Rijk		- 1	0	- 1				
lokaal bestuur		- 1¾	0	- 1¾				
Overig		- ¼	¼	- ¼				
Veiligheid	¼	- ½	¼	- ¼	0	½	0	
Defensie	0	- 1½	0	- 1½	- 1½	¼	- 4¾	
Bereikbaarheid	- 1	- 1½	½	- 1	- 2	- 1¾	- 3¾	
Milieu		- ¾	¼	- ½				
Internationale samenwerking	1½	- 1	0	- 1	½	2	½	
Overig		- 1¼	¼	- 1				
Totaal netto collectieve uitgaven (gecorrigeerd)	17½	- 15	4½	- 10½	7	1¼	½	
Financieringsverschuivingen	- 4½	- 8½	4½	- 4	- 8½			
Totaal EMU-relevante netto uitgaven	13	- 23½	8¾	- 14½	- 1½	1	0	

Collectieve uitgaven

De PvdA verlaagt de uitgaven voor **sociale zekerheid** per saldo met 1 mld euro in 2015. Dit is gecorrigeerd voor financieringsverschuivingen. De grootste bezuinigingen vloeien voort uit de introductie van één regeling voor de onderkant van de arbeidsmarkt (½ mld euro) en uit de verhoging van de pensioengerechtigde leeftijd (¼ mld euro). De zorgtoeslag wordt beperkt tot 10% van de huidige omvang; dit leidt tot een lastenneutrale financieringsverschuiving.

De PvdA verlaagt de **zorguitgaven** per saldo met 2 mld euro. Dit is gecorrigeerd voor financieringsverschuivingen. De PvdA bezuinigt vooral op de awbz door een met de

overheveling van alle extramurale zorg van de awbz naar gemeenten (wmo) samenhangende efficiencyverbetering en een korting op de functie begeleiding waardoor in totaal ½ mld euro wordt bespaard. De collectieve zvw-uitgaven worden vooral verlaagd door een wettelijke rem op de inkomens van medisch specialisten en bestuurders in de zorg (bruto ½ mld euro; netto na belasting ¼ mld euro).

Ten opzichte van het basisbeeld verhoogt de PvdA de **onderwijsuitgaven** netto met 1 mld euro. Dit is de resultante van intensivering van 2 mld euro en ombuigingen van 1 mld euro. De grootste intensivering betreft middelen voor extra scholing van leraren (mbo en achterstandsleerlingen; ¼ mld euro) en de verlenging van de onderwijstijd in het hoger onderwijs (¼ mld euro). De grootste ombuiging betreft de invoering van het sociaal leenstelsel vanaf de bachelorfase (¼ mld euro) en het verlagen van onderwijssubsidies (¼ mld euro).

De PvdA buigt voor ¼ mld euro om op **overdrachten aan bedrijven** door lagere innovatiesubsidies.

De PvdA bezuinigt bruto 3 mld euro op **openbaar bestuur**, waarvan 1¼ mld euro op het ambtenarenapparaat van het Rijk (exclusief veiligheid en defensie en inclusief overig openbaar bestuur, zoals uuv) en 1¾ mld euro op lokaal bestuur, wat tot vermindering van het ambtenarenapparaat van de lokale overheid zal leiden. Dit is de maximale bezuiniging die door het CPB voor de komende kabinetsperiode mogelijk wordt gehouden op openbaar bestuur (inclusief ombuigingen op het ambtenarenapparaat in andere functies ¾ mld euro in 2015 en 4 mld euro structureel). Het CPB tekent aan dat deze besparingen alleen onder strikte voorwaarden ten aanzien van politieke en ambtelijke sturing haalbaar zijn en zullen leiden tot minder dienstverlening (zie bijlage J.1).

De PvdA verlaagt de uitgaven voor **veiligheid** met per saldo ¼ mld euro. Uitgaven dalen vooral door efficiencymaatregelen op de uitvoerende diensten van de ministeries van justitie en binnenlandse zaken (½ mld euro; heroverwegingsrapport 19, variant 1). De intensivering betreft vooral het aantrekken van extra politieagenten (¼ mld euro).

De PvdA bezuinigt 1½ mld euro op **defensie**, vooral door implementatie van variant c uit heroverwegingsrapport 20, met onder andere het opheffen van de tankbataljons en één luchtmobiel bataljon (¾ mld euro). Het niet aanschaffen van jsf-gevechtsvliegtuigen betekent een ombuiging van ½ mld euro.

Op het gebied van de **bereikbaarheid** buigt de PvdA per saldo voor 1 mld euro om. De PvdA bezuinigt op wegeaanleg (1 mld euro). Uitgaven voor bereikbaarheid nemen vooral toe door de investerings- en exploitatiekosten van de in te voeren kilometerbeprijzing (½ mld euro). De PvdA buigt per saldo ½ mld euro om op **milieu**-uitgaven, vooral door een sterkere toepassing van de 'vervuiler betaalt' bij bodemsanering en minder middelen voor invoering van de ehs (¼ mld euro; heroverwegingsrapport 2, variant 1), en door energiebesparingsubsidies te verlagen in combinatie met nieuwe regelgeving over energieprestaties van woningen (¼ mld euro).

De PvdA geeft per saldo 1 mld euro minder uit voor **internationale samenwerking** door continuering van de huidige korting op de EU-afdracht. De PvdA houdt het budget voor ontwikkelingssamenwerking volledig intact.

Op de **overige uitgaven** bezuinigt de PvdA 1 mld euro, vooral door ombuiging op kleine subsidies (¼ mld euro). De belangrijkste intensivering betreft de wijkaanpak (¼ mld euro). Op deze post zijn ook de directe belastingeffecten geboekt van maatregelen die inkomens beïnvloeden (medisch specialisten, bestuurders in de zorg).

Het beleidspakket van de PvdA vermindert de werkgelegenheid in de sector overheid met 28 000 in 2015 ten opzichte van het basispad. De daling van de werkgelegenheid in de sector overheid komt inclusief het beleidspakket van de PvdA uit op 1¼% per jaar, tegen ¾% per jaar in het basispad van de Economische Verkenning 2011-2015. In de zorg daalt de werkgelegenheid 15 000 arbeidsjaren door het beleidspakket van de PvdA ten opzichte van het basispad.

Tabel 4.3 Werkgelegenheidseffecten collectieve sector, beleidspakket PvdA, 2011-2015

	Uitgangspositie	Basispad	Effect	Pad incl.	Basispad	Pad incl.
	2010	2011-2015	beleidspakket	beleidspakket	2011-2015	beleidspakket
	niveau	mutatie	mutatie	mutatie	mutatie	mutatie
	dzd arbeidsjaren				% per jaar	
Openbaar bestuur	577	- 37	- 32	- 69	- 1¼	- 2½
w.v. rijk ^a	74	- 6	- 9	- 14	- 1½	- 4¼
lokaal bestuur	176	- 27	- 19	- 45	- 3¼	- 5¾
Overig	327	- 5	- 4	- 9	- ¼	- ¾
Veiligheid	89	- 2	- 3	- 5	- ½	- 1¼
Defensie	61	- 2	- 9	- 11	- ¾	- 4
Onderwijs	344	2	15	18	0	1
Sector overheid	1071	- 40	- 28	- 68	- ¾	- 1¼
Zorg	926	150	- 15	135	3	2¾
Overheid en zorg	1997	110	- 43	66	1	¾

^a Exclusief veiligheid en defensie.

Belastingen en sociale premies

De PvdA verzwaart de collectieve lasten per saldo met ½ mld euro in 2015 ten opzichte van het basispad in de Economische Verkenning 2011-2015; lasten voor gezinnen dalen met ¼ mld euro, terwijl de lasten voor bedrijven met ¾ mld euro stijgen. Dit is de ex ante verhoging van collectieve lasten, dat wil zeggen ongerekend macro-economische doorwerkingseffecten. Verder is deze verhoging gecorrigeerd voor financieringsverschuivingen. De belastingdruk verschuift vooral naar milieubelastingen.

De PvdA verhoogt de **milieubelastingen** per saldo met 4 mld euro. Dit komt vooral door de kilometerbeprijzing voor vrachtwagens (1 mld euro) en door een hogere energiebelasting (1 mld euro).

De PvdA verlaagt de **lasten op inkomen en arbeid** per saldo met $4\frac{3}{4}$ mld euro. Dit is de voor financieringsverschuivingen gecorrigeerde verlaging. De netto verlaging is de resultante van $16\frac{3}{4}$ mld euro verlichting en 12 mld euro verzwarende. De lasten dalen vooral door een verlaging van het tarief in de tweede en derde schijf van de loon- en inkomstenheffing, van respectievelijk 41,75% en 42% naar 39,8% en het tarief eerste schijf met 0,5%-punt ($3\frac{3}{4}$ mld euro) en lagere zvw-premies (1 mld euro). De grootste verzwarende betreffen het beperken van de zelfstandigenaftrek ($\frac{1}{2}$ mld euro) en het invoeren van een toptarief van 60% voor inkomens boven de 150 000 euro ($\frac{1}{4}$ mld euro). De PvdA schaft de nominale zvw-premie af en voert een inkomensafhankelijke zvw-premie voor werknemers in (lastenneutrale maatregel). De zorgtoeslag wordt gelijktijdig sterk beperkt; dit leidt tot een lastenneutrale financieringsverschuiving. Het eigen risico in de zvw wordt inkomensafhankelijk.

De PvdA verlaagt de **lasten op vermogen en winst** per saldo met $\frac{3}{4}$ mld euro. De lastenverlichting betreft vooral de vennootschapsbelasting ($2\frac{1}{2}$ mld euro), met name door verlenging van de eerste schijf en verlaging van het tarief van de eerste schijf en de introductie van een vermogensbijtelling. De verzwarende betreft vooral de invoering van een bankenheffing (1 mld euro) en van de invoering van een tweede, hoger tarief in box 3 van de inkomstenbelasting ($\frac{1}{2}$ mld euro). De opbrengst van de bankenheffing wordt gedrukt doordat uit is gegaan van eenzijdige invoering.

De PvdA verhoogt de **overige belastingen** per saldo met 2 mld euro. Dit betreft vooral de verhoging van de assurantiebelasting ($1\frac{1}{2}$ mld euro) en een accijns op softdrugs in combinatie met legalisering ($\frac{1}{4}$ mld euro).

Tabel 4.4 Belastingen en sociale premies in beleidspakket PvdA, 2011-2015 (mld euro, prijzen 2010)					
	Basispad	Lasten- verzwarende	Lasten- verlichting	Netto lasten- verzwarende	Basispad plus beleidspakket
Milieu	$\frac{1}{4}$	$4\frac{3}{4}$	$-\frac{1}{2}$	4	$4\frac{1}{4}$
Inkomen en arbeid	$7\frac{3}{4}$	12	$-16\frac{3}{4}$	$-4\frac{3}{4}$	3
Vermogen	2	$1\frac{3}{4}$	$-2\frac{1}{2}$	$-\frac{3}{4}$	$1\frac{1}{4}$
Overig	0	2	0	2	2
Totaal lastenmaatregelen (gecorrigeerd)	10	$20\frac{1}{4}$	-20	$\frac{1}{2}$	$10\frac{1}{2}$
w.v. huishoudens	$5\frac{3}{4}$	$14\frac{3}{4}$	-15	$-\frac{1}{4}$	$5\frac{1}{2}$
Bedrijven	$4\frac{1}{4}$	$5\frac{1}{2}$	$-4\frac{3}{4}$	$\frac{3}{4}$	5
Financieringsverschuivingen	$-4\frac{1}{2}$	$-6\frac{3}{4}$	$2\frac{1}{2}$	$-4\frac{1}{4}$	$-8\frac{3}{4}$
Totaal EMU - relevante lasten	$5\frac{1}{2}$	$13\frac{3}{4}$	$-17\frac{1}{2}$	$-3\frac{3}{4}$	$1\frac{3}{4}$

4.2 Koopkracht en winst

Het beleidspakket van de PvdA verhoogt het nominaal beschikbaar inkomen van huishoudens met ¼ mld euro ten opzichte van het basispad in de Economische Verkenning 2011-2015 (zie tabel 4.5). Dit is het ex ante effect, dat wil zeggen ongerekend macro-economische doorwerkingseffecten. De gemiddelde koopkrachtmutatie ten opzichte van het basispad is afgerond 0% per jaar.

Beleidsmatig effect op koopkracht	¼
w.v. lastenmaatregelen	¼
uitgavenmaatregelen	- ¼
Beleidsmatig effect op winst	- 1
w.v. lastenmaatregelen	- ¾
uitgavenmaatregelen	- ¼

De belangrijkste maatregelen die de macrokoopkracht verbeteren, zijn: de verlaging van de tarieven in de eerste schijf (-0,5%-punt tot 32,4%), de tweede schijf (-1,95%-punt tot 39,8%), en de derde schijf (-2,2%-punt tot 39,8%) van box 1, een verhoging van de vrijstelling voor de energiebelasting van 80 euro en verruiming van de startersaftrek. De belangrijkste maatregelen die de macrokoopkracht verslechteren zijn: de verhoging van de assurantiebelasting, de doorwerking van het verplicht aandeel duurzaam op de elektriciteitsprijzen en de verhoging van de energiebelasting.

De effecten zijn niet gelijk over de inkomens verdeeld, omdat een aantal belangrijke maatregelen beperkte groepen betreffen. De invoering van de extra schijf in box 3, de invoering van een extra schijf in box 1 vanaf 150 000 euro met een tarief van 60%, het beperken van de fiscale vrijstelling van pensioenpremies tot 2½ keer modaal en de geleidelijke beperking van de hypotheekrenteaftrek waarmee in 2015 wordt gestart treffen vooral de huishoudens met hogere inkomens en veel vermogen. De koopkracht van alleenverdieners met kinderen onder de zes jaar verslechtert doordat ook zij niet langer de algemene heffingskorting tegen de heffing van de partner kunnen verzilveren.

Het verschil tussen netto loon en netto uitkering blijft overwegend gelijk. Voor werknemers van 62 jaar en ouder wordt het verschil kleiner door het afschaffen van de doorwerkbonus.

De winst voor bedrijven daalt door het beleidspakket van de PvdA met 1 mld euro ten opzichte van het basispad. De feitelijke winst daalt waarschijnlijk minder, doordat de verandering in de lasten en subsidies voor bedrijven veelal wordt doorberekend in de afzetprijzen. De belangrijkste maatregelen die de totale winst van bedrijven verbeteren zijn: verlenging van de eerste schijf in de vennootschapsbelasting en verlaging van het tarief eerste schijf, de verlaging van de vennootschapsbelasting door de invoering van een vermogensaftrek en de invoering van

een voucher of no-risk polis bij het in dienst nemen van langdurig werklozen. De belangrijkste maatregelen die de totale winst verslechteren zijn: de invoering van een kilometerheffing voor vrachtwagens en een bankenheffing en de verhoging van de energiebelasting.

4.3 Structurele werkgelegenheid

Het programma van de PvdA laat de instituties op de arbeidsmarkt redelijk ongemoeid. Wel worden werkgevers verantwoordelijk voor de eerste periode van de ww. Fiscale maatregelen, zoals de geleidelijke beperking van de hypotheekrenteaftrek, hebben een effect op de belastingdruk. De werkgelegenheid neemt in totaal toe met 2½% en de werkloosheid daalt met ¼%-punt.

De verantwoordelijkheid van werkgevers voor de eerste periode van ww verhoogt de werkgelegenheid met ¼% en heeft een gering neerwaarts effect op de werkloosheid. Door de verlaging van de ww-premies nemen de lasten voor alle werkgevers tezamen niet toe. Maar werkgevers die personeel ontslaan worden wel geconfronteerd met hogere kosten. Werkgevers gaan daardoor meer rekening houden met de maatschappelijke kosten die ze veroorzaken bij ontslag.

De participatieregeling voor de onderkant van de arbeidsmarkt en de afschaffing van de wet inkomensvoorziening oudere en gedeeltelijk arbeidsongeschikte werkloze werknemers (ioaw) hebben een positief effect op de werkgelegenheid van ¼%.

De stijging van de aow- en pensioenleeftijd wordt verondersteld ook de maatschappelijke norm voor de uitredleeftijd te verhogen. Men werkt hierdoor langer door. De verhoging van de aow-leeftijd zorgt voor een stijging van de werkgelegenheid met 1%. De werkloosheid blijft vrijwel ongewijzigd.

De fiscale maatregelen leiden tot een afname van de werkgelegenheid met ¼%, terwijl de werkloosheid ongewijzigd blijft. De geleidelijke afschaffing van de hypotheekrenteaftrek leidt via een stijging van de marginale tarieven tot een daling van de werkgelegenheid van ¾% en een gelijkblijvende werkloosheid. De verlaging van de tarieven voor de inkomstenbelasting leidt tot een toename van de werkgelegenheid met ¼%, terwijl de werkloosheid gelijk blijft. Hogere indirecte belastingen verlagen de werkgelegenheid met ½% en verhogen de werkloosheid met ¼%-punt.

De heffing op banken verzwaart de lasten voor het bedrijfsleven. Daar staat echter een invoering van een vermogensaftrek tegenover. Door de maatregelen stijgt de werkgelegenheid met ¼% en daalt de werkloosheid licht.

Onderwijsbeleid, zoals financiering op basis van gerealiseerde leerwinst in het primair en voortgezet onderwijs, uitbreiding van voor- en vroegschoolse educatie en bijscholing van docenten in het primair, voortgezet en middelbaar beroepsonderwijs, leidt structureel tot een hoger opleidingsniveau en daarmee tot een opwaarts effect op de werkgelegenheid van 1%.

4.4 Houdbaarheid van de overheidsfinanciën

Het PvdA-programma verbetert de houdbaarheid met 4,9% bbp. Hiermee wordt in één kabinetsperiode de houdbaarheidsopgave van 4½% bbp volledig ingevuld.¹⁷ Een deel van de verbetering van de houdbaarheid wordt gerealiseerd door middel van een verbetering van het EMU-saldo met 1,8% bbp in de komende kabinetsperiode. De structurele maatregelen die het PvdA-programma bevat om de houdbaarheid te verbeteren zijn een verhoging van de aow-leeftijd naar 67 jaar en de maatregelen op het woningmarktdossier. Daarnaast zorgt ook de verbetering van de werkgelegenheid voor extra belastinginkomsten, waardoor de houdbaarheid verbetert.

De verbetering van de houdbaarheid gaat gepaard met ombuigingen en/of lastenverzwaring. Hierdoor daalt het netto profijt, het saldo van baten van overheidsbestedingen minus belastingen en premies. Het netto profijt verslechtert in de loop der jaren, doordat een deel van de PvdA-maatregelen, zoals de hervormingen van de aow en de hypotheekrenteaftrek, een lange aanloopfase kennen. Daardoor daalt het gemiddelde netto profijt in de periode 2016-2040 meer dan dat in 2011-2015, en daalt dat van na 2040 weer meer dan dat van de periode 2016-2040. In de periode na 2040 zijn geen additionele maatregelen nodig om de begroting houdbaar te maken.

Tabel 4.6 Effect op houdbaarheid en netto profijt PvdA	
	% bbp
Verbetering EMU-saldo 2015	1,8
Verbetering houdbaarheid	4,9
w.v. aow en pensioenen	0,7
woningmarkt	1,1
zorg	0,2
zorgtoeslag	0,4
werkgelegenheidsstijging, excl. effect aow en woningmarkt	0,7
Verandering netto profijt	
2011 – 2015	– 1,1
2016 – 2040	– 4,1
2041 en verder ^a	– 4,6

^a Inclusief resterende houdbaarheidsopgave na 2040.

¹⁷ Bij de bepaling van het houdbaarheidstekort is geen rekening gehouden met een verdere oploop van de zorgtoeslag als gevolg van hogere zvw-premies door vergrijzing voor de periode na 2015. Inclusief deze oploop valt het houdbaarheidstekort 0,4%-punt hoger uit.

4.5 Bereikbaarheid

Maatregelen

Ten aanzien van bereikbaarheid neemt de PvdA de volgende maatregelen:

- De opbrengsten van de aanschafbelasting op personenauto's (bpm) daalt in het basispad in 2020 naar zo'n 40% t.o.v. het 2008-niveau. De PvdA verlaagt de bpm minder ver: de bpm-opbrengsten worden in 2020 op ongeveer 75% van het 2008-niveau gezet. Dit betekent dus een verhoging van de aanschafbelasting op personenauto's (bpm) met 1,3 mld euro ten opzichte van het basispad tot 2,6 mld euro opbrengsten in 2020.¹⁸ Hierdoor wordt de gemiddelde auto ten opzichte van het basispad in aanschaf circa 2 000 euro¹⁹ duurder in 2020. De bpm wordt hiermee op ongeveer 75% van het 2008-niveau gebracht.
- Invoering van een naar milieukennissen gedifferentieerde kilometerbeprijzing waarbij de mrb (exclusief de provinciale opcenten) en 25% van de bpm (niveau 2008) worden omgezet in een kilometertarief van circa 5 ct/km. De provinciale opcenten (circa 2 mld euro) blijven intact. Ook de exploitatiekosten van de kilometerprijs (circa 0,6 mld euro per jaar) worden niet omgezet in het kilometertarief, maar komen ten laste van het EMU-saldo. Met uitzondering van de exploitatiekosten, is het km-tarief zodanig gekozen dat - in combinatie met de verhoging van de bpm - de invoering een neutraal effect heeft op het EMU-saldo. De invoering is lastenneutraal.
- Invoering van een kilometerprijs voor het vrachtverkeer van gemiddeld 15 ct/km. Dit leidt tot een verbetering van het EMU-saldo (lastenverzwaring) van circa 1 mld euro.
- Introductie van een congestieheffing (spitstarief) van 11 ct/km.
- 3,8 mld euro minder investeringen in wegen in de periode 2011-2015 (gemiddeld circa 0,8 mld euro per jaar).

Daarnaast neemt de PvdA nog een aantal andere maatregelen die niet konden worden meegenomen bij het bepalen van de bereikbaarheidseffecten. Deze maatregelen zullen het beeld van de bereikbaarheidseffecten echter niet fundamenteel veranderen. Het gaat daarbij om maatregelen als:

- Ruim 0,3 mld euro minder investeringen in vaarwegen in de periode 2011-2015 door het schrappen van onrendabele projecten.
- Efficiencyverbetering van beheer en onderhoud van infrastructuur.
- Het stimuleren van elektrisch rijden.
- Tariefdifferentiatie op het spoor 'waar dat bijdraagt aan betere bereikbaarheidseffecten'.

¹⁸ De bpm-opbrengsten in 2020 in het basispad bedragen zo'n 40% van het 2008-niveau.

¹⁹ Onder de aannahme van 0,6 mln verkochte nieuwe personenauto's per jaar.

Effecten

Het autogebruik neemt af met 10 à 15% ten opzichte van het basispad. Ook het aantal vrachtautokilometers daalt. De daling van het autogebruik wordt voor een deel gecompenseerd door een toename van het ov-gebruik. Het aantal reizigerskilometers per openbaar vervoer neemt met circa 5 à 10% toe. Om deze percentages in perspectief te plaatsen: het autogebruik ligt thans - gemeten in gereisde kilometers - een factor zes hoger dan het ov-gebruik.

De doorstroming verbetert, waardoor het aantal uren dat weggebruikers in de file staan, uitgedrukt in voertuigverliesuren, daalt met 40% à 45%. De verbetering van de doorstroming en het feit dat mensen daardoor sneller op hun plaats van bestemming zijn leiden tot reistijdbsaten van circa 1¼ mld euro per jaar. Deze bereikbaarheidsbsaten treden alleen op bij het wegverkeer.

De invoering van de kilometerbeprijzing en de congestieheffing leiden tot minder autogebruik. Door de kilometerprijs nemen namelijk de variabele reiskosten toe, waardoor automobilisten afzien van sommige verplaatsingen dan wel een bestemming (bijvoorbeeld: werk) dichter bij huis zoeken. Deze daling van het autogebruik resulteert in een welvaartsverlies van circa ½ mld euro per jaar.

Tabel 4.7 Verandering in bereikbaarheid in 2020 t.o.v. basispad, PvdA (structurele effecten, zie bijlage J.4)

Verkeerseffecten^a

Autogebruik	- 10 à - 15%
OV-gebruik	+ 5 à 10%
Voertuigverliesuren	- 40 à - 45%

Welvaartseffecten

Reistijdbsaten	+ 1¼ mld euro/jaar
Mobiliteitsverlies door minder autogebruik	- ½ mld euro/jaar

^a Auto- en ov-gebruik gemeten in reizigerskilometers per jaar. In het basispad is het autogebruik gelijk aan 150 mld reizigerskilometers per jaar, het ov-gebruik is gelijk aan 25 mld reizigerskilometer per jaar. Voertuigverliesuren: extra reistijd voor weggebruikers door wachttijd in files.

4.6 Energie en klimaat

In de voorstellen van de PvdA dragen alle sectoren bij aan emissiereductie. Ook bevordert de PvdA de opwekking van hernieuwbare energie. De maatregelen omvatten zowel verplichtingen als subsidies, een kilometerheffing en een verhoging van de brandstofbelasting voor elektriciteitscentrales en glastuinbouwbedrijven. De maatregelen leiden tot een toename van het aandeel hernieuwbare energie met 11%-punt en een afname van de CO₂-emissie met 41 tot 46 Mton ten opzichte van het basispad (tabel 4.8). Hiervan wordt 28 tot 30 Mton gerealiseerd in de ETS-sector. Omdat deze emissies begrensd worden door het Europese emissieplafond, heeft een afname in Nederland geen effect op de totale emissie in Europa.

Tabel 4.8 Verandering in 2020 in het aandeel hernieuwbare energie en de reductie van broeikasgassen ten opzichte van het basispad, PvdA^a

	Hernieuwbare energie	Reductie van broeikasgassen (Mton CO ₂ -eq)		
	Aandeel in eindgebruik (%) ^b	Totaal	Niet-ETS-sector ^c	ETS-sector ^d
Nederland totaal	11	41 tot 46	14 tot 16	28 tot 30
w.v. gebouwde omgeving		2 tot 3	2 tot 3	0
energiesector		4 tot 5	1	4
hernieuwbare energie ^e		25	4	21
Verkeer		2	2	0
Industrie		7 tot 9	5	2 tot 4
Overig		0 tot 1	0	1

^a Cijfers zijn op hele Mtonnen afgerond. Daardoor kan de optelling van ETS en niet-ETS en van de sectoren maximaal 1 Mton afwijken van de totaalcijfers..

^bDe Europese doelstelling voor Nederland is een aandeel van 14% hernieuwbaar in het eindgebruik in 2020. In het basispad wordt een aandeel van 7% gerealiseerd.

^c De emissie in de niet-ETS sector is de emissie die niet onder het Europese emissiehandelssysteem valt: met name gebouwde omgeving en verkeer. De Europese taakstelling voor de Nederlandse niet-ETS-sector is 16% reductie in 2020 ten opzichte van 2005. Dit komt overeen met een emissieplafond van 99 Mton CO₂-equivalent. In het basispad is de emissie van broeikasgassen in de niet-ETS-sector geraamd op 102 Mton CO₂-eq.

^dDe emissies in de ETS-sector vallen onder het Europese emissiehandelssysteem. Dit betreft vooral de industrie en de energiesector. In het basispad is de emissie van broeikasgassen in de ETS-sector geraamd op 116 Mton CO₂-eq.

^eInclusief biobrandstoffen bij verkeer.

De reducties van broeikasgasemissies treden vooral op door de verhoging van het aandeel hernieuwbare energie en door maatregelen in de energiesector en de industrie. Maatregelen in de gebouwde omgeving en het verkeer dragen in mindere mate bij aan de reductie van broeikasgassen. De concrete maatregelen die vooral aan de emissiereductie bijdragen zijn:

- Een hybride leveranciersverplichting om in 2020 een aandeel van 20% duurzame energie in het eindgebruik te leveren (zie bijlage J.6), en verhoging van het aandeel biobrandstoffen in verkeer van 10 naar 14% in 2020. Een substantiële verhoging van het aandeel hernieuwbare energie en van het aandeel biobrandstoffen vergen de inzet van veel biomassa. Invulling met reststromen uit de agrarische productieketen kan leiden tot concurrentie met andere toepassingen (bijvoorbeeld veevoer). Import van geteelde biomassa legt een extra beslag op agrarische grond in het buitenland. Hierdoor kan ter plaatse verlies van biodiversiteit en concurrentie met voedselproductie optreden, en kunnen extra broeikasgasemissies plaatsvinden. De negatieve effecten worden groter als meer landen ambitieuze doelstellingen voor bio-energie formuleren. Bestaande EU-duurzaamheidscriteria dekken de indirecte negatieve effecten onvoldoende af. Bij verscherping van de criteria zal het aanbod van biomassa afnemen.
- Binnen de energiesector zijn de belangrijkste maatregelen een heffing op de lozing van restwarmte en het opheffen van de vrijstelling van de brandstofbelasting voor kolen- en gascentrales.

- Geen emissieruimte meegeven als in 2013 de procesemissies van chemiebedrijven naar het Europese emissiehandelssysteem (ETS) overgaan. Deze maatregel leidt tot een verruiming van het emissiedoel voor de niet-ETS-sector met 4,7 Mton. De feitelijke emissiereductie vindt plaats binnen de Europese ETS-sector.²⁰ Voor de industrie geldt verder een tenderregeling voor energiebesparende maatregelen en een verplichting om alle energiebesparende maatregelen te nemen met een terugverdientijd van 7 jaar of minder.
- Voor de gebouwde omgeving zijn de belangrijkste maatregelen om vanaf 2015 de verkoop van woningen met G-label te verbieden en een witte-certificatenregeling voor energieleveranciers. Deze regeling verplicht energieleveranciers een besparingsdoelstelling te realiseren in de gebouwde omgeving. Daarnaast gaat de overheid met de woningcorporaties individuele afspraken maken om al hun woningen per 2020 op label C te brengen.
- Voor verkeer zijn de belangrijkste maatregelen een kilometerheffing voor personen- en vrachtauto's en het stimuleren van elektrisch rijden. De vaste belastingen – de motorrijtuigenbelasting en de BPM op de aanschaf van auto's – worden zodanig omgezet in de kilometerprijs dat de gemiddelde lasten voor de automobilisten gelijk blijven.

Het voorgestelde maatregelenpakket van de PvdA is toereikend om de EU-verplichtingen voor hernieuwbare energie en de emissiereductie in de niet-ETS-sector te realiseren.

Met het voorgestelde maatregelenpakket wordt een aandeel hernieuwbare energie van 18% gerealiseerd. De ambitie van de PvdA is om een aandeel van 20% hernieuwbare energie te realiseren.²¹ Daarnaast streeft de PvdA naar 30 procent reductie van broeikasgassen in 2020 ten opzichte van 1990. Dit komt overeen met een emissiedoel van 150 Mton CO₂-eq. Het maatregelenpakket van de PvdA leidt tot een emissie van 172 tot 177 Mton CO₂-eq. in 2020. De overschrijding van het emissiedoel vindt plaats binnen de ETS-sector. Voor de niet-ETS-sector komt 30% emissiereductie overeen met een emissiedoelstelling van 87 Mton. Het maatregelenpakket van de PvdA voor deze sector leidt tot een emissie van 86 – 88 Mton.

De invoering van een hybride leveranciersverplichting voor hernieuwbare energie vervangt de huidige sde-subsidie. Dit levert een bezuiniging op van 0,5 mld euro in 2020. Daartegenover staat een toename van de lasten voor bedrijven en gezinnen als gevolg van de hybride leveranciersverplichting. Deze lasten nemen toe met 4,4 mld euro in 2020.

²⁰ Zie: Daniëls, B.W. en H.E. Elzenga (coörd.), Aanvullende beleidsopties Schoon en Zuinig, ECN-E--10-015, april 2010.

²¹ Volgens de Nederlandse definitie van hernieuwbare energie. Het aandeel hernieuwbare energie volgens de Nederlandse definitie kan afwijken van de in dit hoofdstuk gepresenteerde cijfers, die berekend zijn volgens de Europese definitie. Een belangrijke reden is dat in de Nederlandse definitie gerekend wordt met de hoeveelheid fossiele brandstof die door hernieuwbare elektriciteit wordt vermeden, terwijl in de Europese definitie het verbruik van (hernieuwbare) elektriciteit als zodanig in de berekeningen wordt meegenomen. Bij een grote bijdrage van hernieuwbare elektriciteit in de totale hoeveelheid hernieuwbare energie zal het aandeel volgens de Nederlandse definitie daarom hoger zijn dan het aandeel volgens de Europese definitie, en vice versa. Er is niet nagegaan welk aandeel hernieuwbare energie de partijen volgens de Nederlandse definitie realiseren.

De neveneffecten van de voorgestelde energie- en klimaatmaatregelen op luchtverontreinigende emissies zijn weergegeven in tabel 4.9. Meer hernieuwbare energie en het opheffen van de vrijstelling voor kolen- en gasbelasting voor elektriciteitscentrales leiden tot minder draaiuren van elektriciteitscentrales, waardoor minder fossiele brandstof nodig is. Hierdoor nemen de emissie van stikstofoxiden (NO_x) en zwaveldioxide (SO₂) af. De energiebesparing door de ‘Tender energiebesparing industrie’ en de maatregelen in de gebouwde omgeving en het verkeer leiden tot een verdere afname van de NO_x-emissie. De maatregelen in het verkeer hebben ook een gunstig effect op de emissie van fijnstof.

Tabel 4.9 Emissie van luchtverontreinigende stoffen, PvdA^a			
	NO _x (kton)	SO ₂ (kton)	Fijnstof (kton)
Basispad	185	46	29
Effect Nederland totaal	- 13,0	- 2,4	- 0,4

^a Reductie in 2020 van de emissie van luchtverontreinigende stoffen ten opzichte van het basispad als gevolg van de energie- en klimaatmaatregelen. Voor fijnstof zijn uitsluitend de effecten van de maatregelen voor verkeer geanalyseerd

4.7 Landbouw, natuur en landschap

Algemeen beeld

De PvdA wil geen uitstel of afzwakking van het vastgestelde beleid voor ammoniak en dierwelzijn en wijkt daarmee niet af van het basispad. Als consequentie van het ‘vervuiler betaalt principe’ wil de PvdA directe bedrijfstoelagen afnemen en deze inzetten voor milieu- en natuurbeheer.

De PvdA houdt vast aan de realisatie van de Ecologische Hoofdstructuur (EHS) en de achterliggende biodiversiteitsdoelen. Daarbij wordt een breed scala aan maatregelen voorgesteld om de financiering van de realisatie en het beheer rond te krijgen, zoals de versnelde inrichting en een ruimere toepassing van het leningenartikel voor de inrichting en het beheer van de EHS.

Tabel 4.10 Verandering in 2020 van landbouw-, natuur- en landschapsindicatoren ten opzichte van het basispad, PvdA		
	Eenheid	
Emissiereductie NH3	-- - 0 + ++ ^a	++
Milieucondities voor natuur	-- - 0 + ++	+
Natuurkwantiteit	-- - 0 + ++	+
Natuurkwaliteit	-- - 0 + ++	+
(Nationale) landschappen	-- - 0 + ++	0
Economie landbouwsector	-- - 0 + ++ ^a	-
Saldo overheidsinkomsten en -uitgaven	mld euro	0,33

^a 0/+ : 0-2 kton; + : 2-10 kton; ++ : > 10 kton.
^b 0 : - 25 - + 25 mln €; - : 25-300 mln €; -- : > 300 mln €.

Effecten op milieudruk door landbouw

Door de verplichting tot plaatsing van hoogrendement luchtwassers op alle varkens- en pluimveestallen neemt de ammoniakuitstoot uit de landbouw met 13 kton (circa 13%) af. De kosten van deze verplichting worden geschat op 160 mln euro per jaar. Het effect van het voortzetten van het systeem van dierrechten is beperkt, omdat in het basispad de veestapel krimpt door marktontwikkelingen en toenemende milieukosten. Behoud van dierrechten is wel een extra slot op de veestapel in geval van ontwikkelingen die niet zijn meegenomen in het basispad. De ammoniakuitstoot neemt hierdoor met maximaal 2 kiloton af (2%). Het verbod op megastallen groter dan 1,5 ha zorgt voor een harde bovengrens aan de stalgrootte, maar zorgt niet voor afzwakking van de trend naar schaalvergroting in de intensieve veehouderij, omdat de gemiddelde bedrijfsgrootte hier momenteel beduidend onder ligt. Voor het dierenwelzijn hoeft een verbod op megastallen geen effect te hebben: de ruimte per dier is niet kleiner dan bij een niet-megastal.

Effecten op natuur en landschap

Door de uitbreiding van het leningenartikel voor verwerving naar inrichting en beheer neemt de financiële ruimte voor de realisatie van de EHS toe. Op korte termijn (tot 2020) zal door een versnelling van de inrichting van verworven gronden de snelheid van realisatie van de EHS toenemen. Dit betekent dat de totale oppervlakte aan natuur zal toenemen in vergelijking met het basispad. De beschikbare financiële ruimte zal naar verwachting niet volledig benut kunnen worden, omdat de geringe grondmobiliteit een beperkende factor blijft.

Het agrarische natuurbeheer heeft naast ecologische doelen ook tot doel om meer agrariërs te betrekken bij het beheer van de EHS. Het laten vervallen van de lichtgroene pakketten vermindert naar verwachting het animo voor agrarisch natuurbeheer.

De natuurkwaliteit zal verbeteren ten opzichte van de situatie in het basispad. De inzet op verwerving en inrichting binnen de begrensde EHS leidt namelijk tot meer ruimtelijke samenhang en een hogere milieukwaliteit dan in het basispad. Daarnaast neemt de stikstofdepositie op natuur af door de emissiebeperkende maatregelen in de landbouw.

Door de toepassing van de openruimteheffing neemt de druk om te bouwen in het open gebied af. Dit leidt er toe dat de landschappelijke kwaliteiten in het landelijke gebied beter behouden blijft. Tegelijkertijd stimuleert de openruimteheffing de verdichting in het stedelijk gebied. Een dichtbebouwde woonomgeving wordt door bewoners negatiever beoordeeld dan een minder dicht bebouwde. Door de kortingen op het overheidsbudget (Heroverweging 2, Maatschappelijk efficiënt en solide) zullen minder hectares groengebied rond de stad worden gerealiseerd. Hierdoor neemt de landschapskwaliteit af. Per saldo levert het pakket van voorgestelde maatregelen in vergelijking met het basispad een positief effect op voor de natuurkwaliteit en de milieucondities voor natuur.

4.8 Onderwijs en innovatie

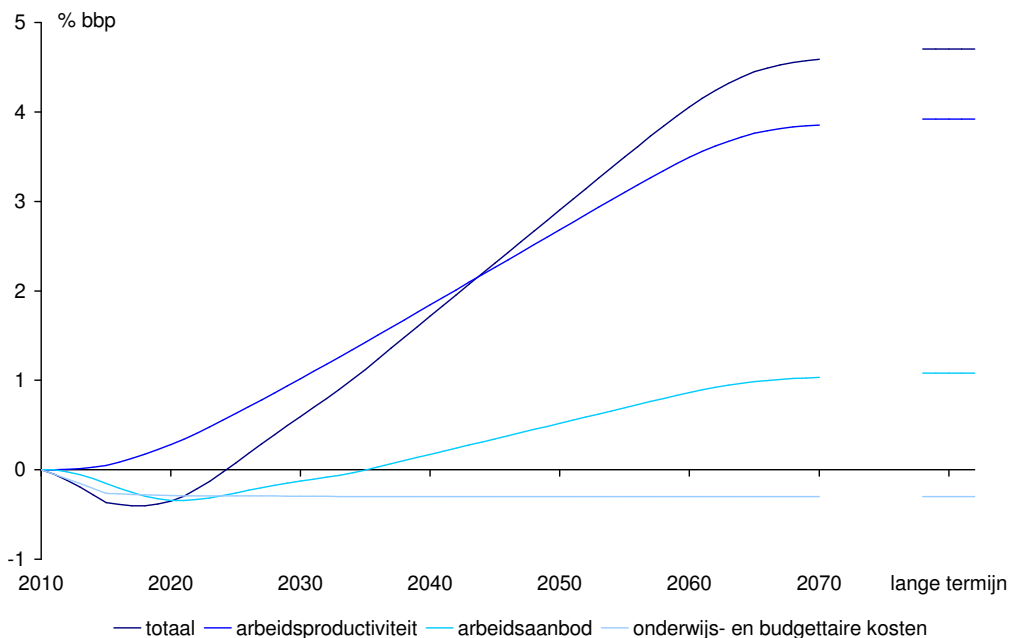
Onderwijs

De PvdA intensificeert 2 mld euro op onderwijs en buigt 1 mld euro om. Per saldo komt dit neer op een netto intensivering van 1 mld euro.

De PvdA intensificeert met name in extra scholing voor docenten, zowel in het basis-, voortgezet als middelbaar beroepsonderwijs (0,3 mld euro), als in uitbreiding van de voor- en vroegschoolse educatie (0,25 mld euro) en uitbreiding van de onderwijstijd bijvoorbeeld door een verlengde schoolweek voor scholen met veel achterstandsleerlingen (0,2 mld euro) en meer uren onderwijs in het hoger beroeps- en wetenschappelijk onderwijs (0,3 mld euro). Ook verhoogt de PvdA de leeftijd voor rijksbekostiging voor volwassenenonderwijs van 18 naar 27 jaar (0,2 mld euro).

De belangrijkste ombuiging op het terrein van onderwijs betreft de introductie van het sociaal leenstelsel in het hoger onderwijs, waarbij de basisbeurs in de bachelor- en masterfase vervangen wordt door een lening (0,35 mld euro in 2015 en 0,8 mld euro structureel vanaf 2020). Verder schrapt de partij een aantal specifieke onderwijssubsidies (0,3 mld euro) en vermindert de PvdA het aantal mbo-opleidingen (0,1 mld euro). In de institutionele sfeer wil de PvdA een verplichte eindtoets in het primair onderwijs en verplichte centrale examens in het voortgezet onderwijs en het mbo. Deze eindtoetsen bieden de mogelijkheid prestatiebekostiging in te voeren, waarbij onderwijsinstellingen niet langer alleen bekostigd worden op basis van aantal leerlingen en diploma's, maar ook op basis van kwaliteit. Dit verloopt budgetneutraal.

Figuur 4.2 Effect van onderwijsmaatregelen PvdA op bbp

Van het totaal aan maatregelen valt 1,5 mld euro in de categorie *kansrijk*, geheel bestaande uit intensiveringen, zie bijlage K.1. Eén maatregel krijgt de kwalificatie *neutraal*. Dit betreft de introductie van het sociaal leenstelsel in het hoger onderwijs. Deze maatregel zorgt voor een financieringsschuif tussen publieke en private middelen en heeft geen effecten op de kwaliteit van het onderwijs. Van deze maatregelen zijn de effecten op het onderwijs geanalyseerd, volgens de methodologie in bijlage J.7. Figuur 4.2 presenteert de lange termijn bbp-effecten van het pakket aan kansrijke maatregelen van de PvdA.

Op lange termijn is het totale bbp-effect door de PvdA-maatregelen 4¾% hoger ten opzichte van het basispad. Deze stijging wordt voor een belangrijk deel veroorzaakt door de inzet op prestatiebekostiging, teambeloning, scholing van leraren en voor-en vroegschoolse educatie. De eerste twee vereisen relatief weinig middelen waarmee op korte termijn een grote doelgroep aan leerlingen bereikt kan worden. De laatste heeft relatief sterke effecten op een kleinere doelgroep; aangezien deze middelen worden ingezet op 2,5 tot 6 jarigen duurt het bovendien langer voordat de baten van deze maatregel gerealiseerd worden.

Wetenschappelijk onderzoek en innovatie

De PvdA²² laat het budget voor wetenschappelijk onderzoek ongewijzigd en bezuinigt 0,2 mld euro op themaspecifieke innovatiesubsidies, overeenkomend met 10% van deze subsidies in 2014. Hiermee kiest de partij voor de minst schadelijke vorm van bezuiniging. Het welvaartseffect is onbekend.

4.9 Woningmarkt

Het pakket woningmarktmaatregelen van de PvdA voorziet zowel in een beperking van de fiscale subsidiering van koopwoningen, als in een verruiming van de huurregulering.

De beperking van de fiscale subsidiering van koopwoningen krijgt bij de PvdA vooral vorm door de aftrek van de betaalde hypotheekrente in te perken. In de eerste plaats begrenst de PvdA de hypotheekschuld waarover de rentelasten afgetrokken kunnen worden. Deze grens wordt in 2015 op 1 mln euro gezet en wordt daarna in 25 jaar afgebouwd naar de gemiddelde waarde van een koopwoning.²³ Ook beperkt de PvdA het maximale tarief waartegen de betaalde rente mag worden afgetrokken. De PvdA doet dit geleidelijk in 22 jaarlijkse stapjes van 1%-punt van de huidige 52% tot 30% in 2037.

Verder schaft de PvdA de box 3 vrijstelling van de kapitaalverzekering van de eigen woning (kew; inclusief soortgelijke regelingen) geleidelijk af zodat in 2040 deze vrijstelling volledig is

²² Voor een verklaring van de terminologie, zie bijlage J.8 over innovatie.

²³ De gemiddelde waarde van een koopwoning bedraagt in 2010 naar verwachting circa 295 000 euro. Op basis van een structurele reële woningprijsgroei van 1% per jaar bedraagt de gemiddelde koopwoningprijs in 2015 naar verwachting circa 310 000 euro (in prijzen 2010). In 2040 is dit gegroeid tot circa 400 000 euro (in prijzen 2010).

verdwenen. De grens waarboven het hoogste percentage aan eigenwoningforfait wordt bijgeteld wordt door de PvdA niet langer geïndexeerd, maar nominaal constant gehouden.

Tabel 4.11 Woningmarkteffecten PvdA		2015	Structureel
			% bbp
Welvaartswinst			0,5
Effect op Rijksbegroting			1,4
			Verschil met basispad in %
Prijsmutatie koopwoningen	- 6,8		- 6,0
Mutatie netto huur	0,6		15,5
Mutatie consumptie koopwoningen			- 3,9
Mutatie consumptie huurwoningen			0,0
			% huurwaarde
Subsidiepercentage koopsector			16,3

In de huurwoningmarkt heft de PvdA een belasting op het bezit van huurwoningen. De PvdA wil hiermee vanaf 2040 structureel een bedrag van 2,8 mld euro innen. Om dit te kunnen financieren, geeft de PvdA verhuurders meer ruimte voor het verhogen van huren. De PvdA voorziet echter ook in een inkomensgrens. Huishoudens met een inkomen onder die grens worden niet door de huurverhoging getroffen, huishoudens met een inkomen daarboven wel. De gemiddelde huur stijgt hierdoor vanaf 2015 tot 2040 jaarlijks met een kleine 0,6%-punt extra boven de structurele reële huurstijging uit het basispad.²⁴

Ten slotte voert de PvdA een openruimteheffing in die naar regio wordt gedifferentieerd. De opbrengst van deze heffing bedraagt 100 mln euro in 2015.

De beperking van de hypotheekrenteaftrek en de afschaffing van de box 3 vrijstelling van de kapitaalverzekering eigen woning betekenen een versobering van de fiscale subsidie voor eigenaar-bewoners. De PvdA-maatregelen verminderen de fiscale subsidie van de huidige 25% van de huurwaarde naar ruim 16%. Hoewel deze beperking geleidelijk vanaf 2015 tot 2040 wordt ingevoerd, worden de effecten op de prijs van koopwoningen al direct gevoeld. Eigenaar-bewoners anticiperen immers op de aangekondigde maatregelen. De som van alle toekomstige subsidies zit in de huizenprijs verwerkt, zodat een geleidelijke fasering al gelijk een substantieel

²⁴ De PvdA voorziet in zijn verkiezingsprogramma in een periodieke inkomensstoets om scheefwonen tegen te gaan. Deze toets vindt om de vijf jaar plaats. Voor nieuwe gevallen wordt – bij overschrijding van een inkomensgrens van 40 duizend euro – uitgegaan van een jaarlijkse huurverhoging van 5% bovenop de structurele huurstijging in het basispad. Daarnaast voorziet de PvdA in een herziening van het woningwaarderingstelsel (wvs) waarbij in schaarstegebieden de maximaal redelijke huur stijgt van woningen die ten minste 122 wvs-punten hebben. In de analyses is niet gerekend met deze uitgangspunten, maar met een taakstellende opbrengst van 2,8 mld euro. Er is niet gecontroleerd of de genoemde uitgangspunten kloppen met de taakstellende opbrengst. Het kan nodig blijken om de uitgangspunten wat aan te passen om op het taakstellende bedrag uit te komen.

effect heeft op de huizenprijs. Hierdoor zijn de prijzen van koopwoningen in 2015 bijna 7% lager dan in het basispad. Omdat het door deze lagere prijzen minder aantrekkelijk wordt om te investeren in koopwoningen, zal na verloop van tijd de nieuwbouw van koopwoningen terugvallen en de voorraad krimpen ten opzichte van het basispad. Dit komt tot uitdrukking in de verminderde consumptie van koopwoningdiensten.²⁵ Het verminderde aanbod betekent echter ook dat prijzen van koopwoningen zich op termijn weer wat herstellen.

Nominale huizenprijsontwikkeling

Het effect op huizenprijzen betreft een verschil met het basispad. Als gevolg van het beleid van de PvdA zijn koopwoningprijzen in 2015 gemiddeld bijna 7% lager dan zonder het PvdA-beleid. Daarnaast is echter sprake van een onderliggende structurele nominale woningprijsstijging in het basispad. Dat betekent dat door de hervormingen de woningprijzen inderdaad eerst inzakken, maar door de onderliggende structurele prijsstijging al na enkele jaren nominaal weer terug zijn op het niveau van vóór de hervormingen. Voor het PvdA-beleid duurt dit ruim twee jaar: in de loop van 2013 zijn woningprijzen naar verwachting weer terug op het niveau van 2010.

De maatregelen in de huursector betekenen dat de netto huren op termijn ruim 15% hoger liggen. Omdat de extra huuropbrengsten worden afgeroomd via de bezitsbelasting wordt het per saldo niet meer of minder aantrekkelijk om woningen te verhuren. Er is dan ook geen effect op het aanbod van huurwoningen. Dit komt tot uitdrukking in de onveranderde consumptie van huurwoningdiensten.

De maatregelen van de PvdA verhogen de maatschappelijke welvaart structureel met 0,5% bbp (3¼ mld euro). Dit komt doordat de hogere huren de vraag naar huurwoningen wat verminderen en zo grosso modo tot wat minder lange wachtlijsten leiden. Ook zal een deel van de scheefwoners hierdoor zijn goedkope huurwoning verlaten. Al met al resulteert een betere verdeling van huurwoningruimte, waardoor de welvaart stijgt. De verminderde fiscale subsidie voor koopwoningen beperkt bovendien de overconsumptie van koopwoningen en de lagere prijzen maken koopwoningen beter bereikbaar voor toekomstige eigenaar-bewoners. De welvaartwinst vertaalt zich met name in een beter saldo voor de Rijksbegroting. De huishoudens zien hun welvaart iets achteruit gaan.

4.10 Zorg

Bij de curatieve zorg wil de PvdA de doelmatigheid verder vergroten langs de lijnen geschetst in variant B van heroverwegingsrapport 11 over de curatieve zorg, maar in een rustiger tempo. Dat betekent dat de zorgverzekeraars wel volledig risicodragend worden, maar dat ze voorlopig niet meer instrumenten in handen krijgen om hun taak waar te maken. Het B-segment van de

²⁵ Met woonconsumptie wordt bedoeld het voor kwaliteit gecorrigeerde volume aan geconsumeerde woningdiensten. De woonconsumptie kan dus toenemen doordat er meer woningen komen, maar ook doordat de kwaliteit van woningen toeneemt.

ziekenhuiszorg, waar vrij onderhandelbare prijzen gelden, wordt namelijk vooralsnog niet uitgebreid. Wel krijgen de verzekeraars meer ruimte voor het voeren van preferentiebeleid bij geneesmiddelen. Verder versterkt de PvdA de positie van de Raad van Bestuur van ziekenhuizen ten opzichte van de medisch specialisten en zet het een wettelijke rem op topinkomens in de zorg, zowel voor medisch specialisten als voor bestuurders. De kwaliteit van de zorgverlening wordt vergroot door de oprichting van een kwaliteitsinstituut, dat kwaliteitsverschillen ook beter inzichtelijk maakt.

De PvdA beperkt het collectief verzekerde pakket. Naast een stringenter beleid bij het toelaten van nieuwe behandelingen worden een aantal genees- en hulpmiddelen, lichtere vormen van ggz-behandelingen en een deel van de paramedische zorg uit de basispolis geschrapt.

In plaats van de verhoging van het eigen risico zvw van 210 euro naar 775 euro in 2015 uit het basispad kiest de PvdA voor een eigen risico tussen de 200 en 600 euro per jaar, dat oploopt met het inkomen van de verzekerde. Daarnaast komt er een eigen bijdrage van 5 euro per ligdag in ziekenhuizen.

Bij de langdurige zorg kiest de PvdA voor een stelsel dat sterk lijkt op de variant Zorg Dichtbij, zoals beschreven in het heroverwegingsrapport 12 over de langdurige zorg. De PvdA hevelt alle extramurale zorg over van de awbz naar de wmo. Aangezien de wmo een voorziening is vervalt hierdoor het recht op zorg en ontstaan voor gemeenten meer mogelijkheden om maatwerk te leveren door rekening te houden met de eigen mogelijkheden van de cliënt. In combinatie met een sterke prikkel om zorg scherp in te kopen, leidt dit in potentie tot een doelmatigheidswinst, deze is geraamd op 5%. Daarnaast past de PvdA bij deze overheveling een korting toe op de functie begeleiding van circa 20% en gaat ook de ondersteunende functie van mee-instellingen over naar gemeenten.

Revalidatie wordt overgeheveld van de awbz naar de zvw, waar het vanwege het kortdurende karakter beter past.

De intramurale zorg blijft binnen de bestaande awbz. Hierbinnen wordt alleen voor lichtere vormen van geestelijke gezondheidszorg het pakket beperkt. Deze cliënten zullen niet langer intern worden behandeld en komen terecht binnen het domein van de gemeentelijke extramurale zorg. De PvdA kiest ervoor de kosten van zorg en wonen te scheiden. Zorginstellingen dienen huur en servicekosten direct bij cliënten in rekening te brengen, die hier via een verlaging van de eigen bijdrage en verhoging van de huurtoeslag voor worden gecompenseerd. Zo worden zorginstellingen geprikkeld zich beter te richten op de wensen van cliënten. Tot slot verhoogt de PvdA de eigen bijdrage door de invoering van een vermogenstoets en een minimum eigen bijdrage voor cliënten die langdurig intramuraal worden verzorgd of verpleegd.

Samenvattend kiest de PvdA niet voor de sterke verhoging van de eigen betalingen waarmee is gerekend in het basispad van de Economische Verkenning 2011-2015. De PvdA legt de nadruk meer op maatregelen die een doelmatige zorgverlening verhogen en op inperkingen van het

collectief verzekerde pakket. Met deze andere invulling komt de collectief gefinancierde zorg in 2015 ongeveer 1 mld euro hoger uit dan in het basispad. De werkgelegenheid in de zorg, publiek en privaat, groeit in de periode 2010-2015 met 135 000 arbeidsjaren. Dat is 15 000 minder dan in het basispad.

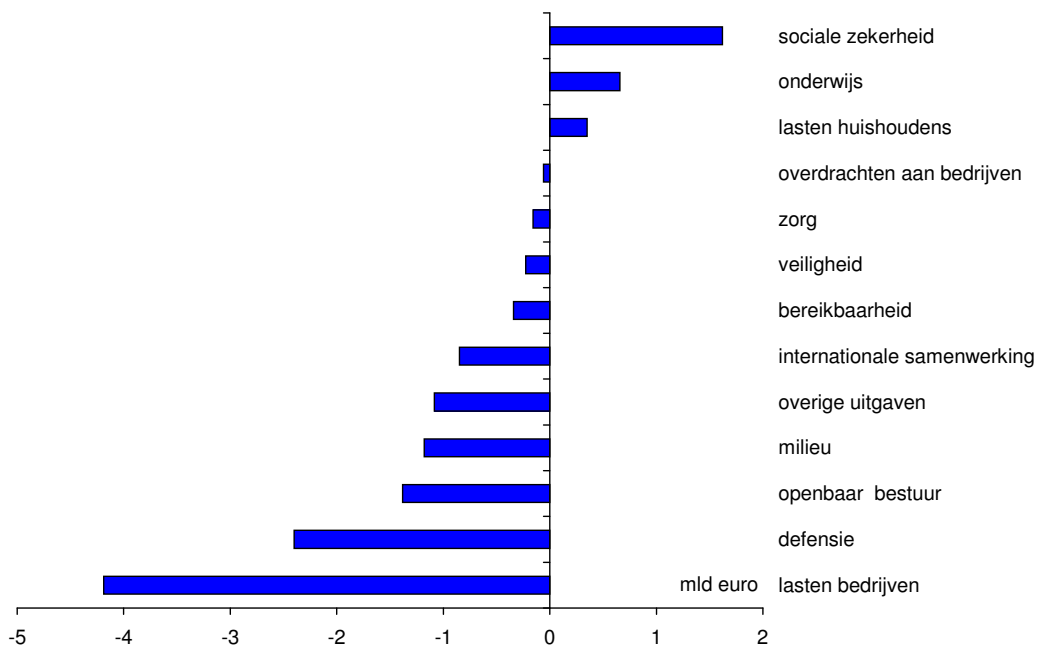
5 SP

5.1 Budgettaire effecten

Het beleidspakket van de SP²⁶ verbetert het EMU-saldo met 10 mld euro in 2015 ten opzichte van het basispad in de Economische Verkenning 2011-2015. Dit is de ex ante verbetering, dat wil zeggen ongerekend macro-economische doorwerkingseffecten. Deze verbetering van het begrotingssaldo komt zowel door lagere uitgaven als door lastenverzwaring. Het houdbaarheidseffect van het pakket van de SP bedraagt 2,6% bbp; hierbij is ook rekening gehouden met de budgettaire uitwerking van de maatregelen op lange termijn en met de macro-economische doorwerking ervan, zoals die op de werkgelegenheid (zie 5.4).

Tabel 5.1	Budgettaire effecten van beleidspakket SP t.o.v. basispad	
	mld euro (prijzen 2010)	% bbp 2015
Effect op EMU-saldo 2015 (ex ante)	10	1,6
Verbetering houdbaarheidstekort	16	2,6

Figuur 5.1 Ex ante budgettaire effecten van beleidspakket SP t.o.v. basispad (gecorrigeerd voor financieringsverschuivingen, 2015, mld euro in prijzen 2010; – = positief effect op EMU-saldo)

De SP wil per saldo 6 mld euro ombuigen in 2015 ten opzichte van het basispad. Dit is gecorrigeerd voor financieringsverschuivingen die de EMU-relevante overheidsuitgaven verhogen met netto $\frac{1}{4}$ mld euro. De netto ombuiging is het resultaat van $11\frac{3}{4}$ mld euro aan ombuigingen en $5\frac{3}{4}$ mld euro aan intensiveringen. In het beleidspakket wordt vooral

²⁶ Bijlage C geeft een gedetailleerde beschrijving van het SP-programma.

omgebogen bij defensie en openbaar bestuur. De belangrijkste bruto intensivering betreft sociale zekerheid. De reële groei van de collectieve uitgaven (gecorrigeerd voor financieringsverschuivingen) komt na verwerking van het beleidspakket uit op ¾% per jaar in 2011-2015, tegenover 1¼% in het basispad.

Het beleidspakket van de SP verzwakt het totaal van belastingen en sociale premies met 3¾ mld euro in 2015 ten opzichte van het basispad. Dit is gecorrigeerd voor financieringsverschuivingen.

Tabel 5.2	Reële collectieve uitgavenontwikkeling, SP, 2011-2015							
	Basispad	Ombuigingen (-)	Bruto intensiveringen	Netto intensiveringen	Basispad inclusief beleidspakket	Basispad	Basispad inclusief beleidspakket	Basispad inclusief beleidspakket
	mld euro, in prijzen 2010				% per jaar			
Distributief beleid								
Sociale zekerheid	4¾	- 1	2½	1½	6½	1¼	1¾	1¾
Zorg	8	- 1¾	1½	- ¼	7¾	2¾	2½	2½
Onderwijs	1¾	- ¾	1¼	¾	2½	1	1½	1½
Overdrachten aan bedrijven	- 1¼	0	0	0	- 1¼	- 2	- 2¼	- 2¼
Overig beleid								
Openbaar bestuur	- 3	- 1½	0	- 1½	- 4½	- 1	- 1¼	- 1¼
w.v. Rijk		- 1	0	- ¾				
lokaal bestuur		- ½	0	- ½				
Overig		0	0	0				
Veiligheid	¼	- ½	¼	- ¼	0	½	0	0
Defensie	0	- 2½	0	- 2½	- 2¼	¼	- 7¾	- 7¾
Bereikbaarheid	- 1	- 1	¾	- ¼	- 1¼	- 1¾	- 2½	- 2½
Milieu		- 1¼	0	- 1¼				
Internationale samenwerking	1½	- 1	¼	- ¾	½	2	¾	¾
Overig		- ¼	- ¾	- 1				
Totaal netto collectieve uitgaven (gecorrigeerd)	17½	- 11¾	5¾	- 6	11½	1¼	¾	¾
Financieringsverschuivingen	- 4½	- 6¾	6½	- ¼	- 4¾			
Totaal EMU-relevante netto uitgaven	13	- 18	12¼	- 5¾	7¼	1	½	½

Collectieve uitgaven

De SP verhoogt de uitgaven voor **sociale zekerheid** per saldo met 1½ mld euro in 2015. Dit is gecorrigeerd voor financieringsverschuivingen. De grootste intensiveringen betreffen hogere uitkeringen (bruto 2½ mld euro; netto na belastingen en toeslagen 1½ mld euro). De grootste uitgavenverlaging betreft beperking re-integratiebudgetten (½ mld euro). De zorgtoeslag wordt omgezet in een rijksbijdrage voor het zorgfonds; dit leidt tot een mlo-neutrale financieringsverschuiving.

De SP verlaagt de **zorguitgaven** per saldo met ¼ mld euro. Dit is gecorrigeerd voor financieringsverschuivingen. De belangrijkste ombuigingen op de zvw zijn een wettelijke rem

op de inkomens van medisch specialisten en bestuurders in de zorg (bruto ½ mld euro, na belasting ¼ mld euro) en het tegengaan van aanbod-geïnduceerde vraag (½ mld euro). Verder stelt de SP bruto meer middelen beschikbaar voor zorg (¾ mld euro) voor onder andere werkdrukverlaging en het verlenen van meer zorg.

Ten opzichte van het basisbeeld verhoogt de SP de **onderwijsuitgaven** netto met ¾ mld euro. Dit is de resultante van intensiveringen van 1¼ mld euro en ombuigingen van ¾ mld euro. De grootste intensivering betreft een generieke verhoging van lerarensalarissen (bruto ½ mld euro en netto na belasting ¼ mld euro). De grootste ombuigingen betreft korting op de onderwijsondersteuning (¼ mld euro).

De SP laat **overdrachten aan bedrijven** per saldo ongewijzigd.

De SP bezuinigt 1½ mld euro op **openbaar bestuur**, waarvan 1 mld euro op het ambtenarenapparaat van het Rijk (exclusief veiligheid en defensie en inclusief overig openbaar bestuur, zoals uuv) en ½ mld euro op lokaal bestuur, wat tot vermindering van het ambtenarenapparaat van de lokale overheid zal leiden. Dit is minder dan de maximale bezuiniging die door het CPB voor de komende kabinetsperiode mogelijk wordt gehouden op openbaar bestuur (inclusief ombuigingen op het ambtenarenapparaat in andere functies 3¼ mld euro in 2015 en 4 mld euro structureel). Desondanks tekent het CPB aan dat deze besparingen alleen onder strikte voorwaarden ten aanzien van politieke en ambtelijke sturing haalbaar zijn en zullen leiden tot minder dienstverlening (zie bijlage J.1).

De SP verlaagt de uitgaven voor **veiligheid** met per saldo ¼ mld euro. Uitgaven dalen vooral door goedkoper straffen (¼ mld euro). De intensivering betreft vooral het aantrekken van 1500 extra politieagenten (¼ mld euro).

De SP bezuinigt 2½ mld euro op **defensie**, vooral door de opheffing van twee gemechaniseerde brigades en één luchtmobiel bataljon en de vermindering van het aantal jachtvliegtuigen (zie heroverwegingsrapport 20, variant g).

Op het gebied van de **bereikbaarheid** buigt de SP per saldo voor ¼ mld euro om. De SP bezuinigt op wegeaanleg (¾ mld euro); ¼ mld euro valt vrij door het niet invoeren van de kilometerbeprijzing. De SP intensificeert op openbaar vervoer (¾ mld euro).

De SP buigt per saldo 1¼ mld euro om op **milieu**-uitgaven, vooral door de invoering van een vliegbelasting (buitenlanddeel; ¾ mld euro).

De SP geeft per saldo ¾ mld euro minder uit voor **internationale samenwerking**. De EU-uitgaven dalen met 1 mld euro, door continuering van de huidige korting. De middelen voor ontwikkelingssamenwerking stijgen met ¼ mld euro voor schuldkwijtschelding.

Op de netto **overige uitgaven** bezuinigt de SP 1 mld euro, vooral op inburgering (¼ mld euro). Op deze post zijn ook de directe belastingeffecten geboekt van maatregelen die inkomens beïnvloeden (uitkeringsgerechtigden, topinkomens en medisch specialisten). Het beleidspakket van de SP vermindert de werkgelegenheid in de sector overheid met 33 000 in 2015 ten opzichte van het basispad. De daling van de werkgelegenheid in de sector overheid komt inclusief het beleidspakket van de SP uit op 1½% per jaar, tegen ¾% per jaar in het

basispad van de Economische Verkenning 2011-2015. In de zorg stijgt de werkgelegenheid 15 000 arbeidsjaren door het beleidspakket van de SP ten opzichte van het basispad.

Tabel 5.3 Werkgelegenheidseffecten collectieve sector, beleidspakket SP, 2011-2015

	Uitgangspositie	Basispad	Effect SP	Pad incl. beleid SP	Basispad	Pad incl. beleid SP
	2010	2011-2015	2011-2015	2011-2015	2011-2015	2011-2015
	niveau	mutatie	mutatie	mutatie	mutatie	mutatie
	dzd arbeidsjaren				% per jaar	
Openbaar bestuur	577	- 37	- 13	- 51	- 1¼	- 1¾
w.v. rijk ^a	74	- 6	- 7	- 13	- 1½	- 3¾
lokaal bestuur	176	- 27	- 6	- 33	- 3¼	- 4
Overig	327	- 5	0	- 5	- ¼	- ¼
Veiligheid	89	- 2	- 3	- 5	- ½	- 1
Defensie	61	- 2	- 20	- 22	- ¾	- 8¾
Onderwijs	344	2	3	5	0	¼
Sector overheid	1071	- 40	- 33	- 73	- ¾	- 1½
Zorg	926	150	15	165	3	3¼
Overheid en zorg	1997	110	- 18	92	1	1

^a Exclusief veiligheid en defensie.

Belastingen en sociale premies

De SP verzwaaert de collectieve lasten per saldo met 3¾ mld euro in 2015 ten opzichte van het basispad in de Economische Verkenning 2011-2015. Dit is de ex ante verhoging van collectieve lasten, dat wil zeggen ongerekend macro-economische doorwerkingseffecten. Verder is deze verhoging gecorrigeerd voor financieringsverschuivingen. De belastingdruk verschuift van belastingen op inkomen en arbeid naar milieubelastingen en naar belastingen op vermogen en winst.

De SP verhoogt de **milieubelastingen** per saldo met 3 mld euro. Dit komt vooral door de invoering van een vliegbelasting (binnenlanddeel; ¾ mld euro) en door verplicht aandeel duurzame energie (½ mld euro). Milieubelastingen nemen met ½ mld euro af door extra aftrekmogelijkheden voor energiebesparing.

De SP verlaagt de **lasten op inkomen en arbeid** per saldo met 2 mld euro. Dit is de voor financieringsverschuivingen gecorrigeerde verlaging. De netto verlaging is de resultante van 18½ mld euro verlichting en 16 mld euro verzwaring. De lasten dalen vooral door een hogere arbeidskorting (4¼ mld euro). De grootste verzwaringen betreffen vermindering van de hypotheekrenteaftrek (1½ mld euro) en het heffen van de awbz-premie in alle schijven (¾ mld euro). De SP verlaagt de nominale zvw-premie en voert een inkomensafhankelijke zvw-premie voor werknemers in (mlo-neutrale maatregel). De zorgtoeslag wordt omgezet in een rijksbijdrage voor het zorgfonds; dit leidt tot een mlo-neutrale financieringsverschuiving.

De SP verhoogt de **lasten op vermogen en winst** met per saldo $2\frac{3}{4}$ mld euro. Dit betreft verhoging van de vennootschapsbelasting (netto 1 mld euro), invoering van een bankenheffing (1 mld euro) en een vermogenswinstbelasting (1 mld euro). De opbrengst van de bankenheffing wordt gedrukt doordat uit is gegaan van eenzijdige invoering.

De SP laat de **overige belastingen** per saldo ongewijzigd. Tegenover de geleidelijke verlaging van de overdrachtsbelasting ($\frac{1}{4}$ mld euro) staat een accijns op softdrugs in combinatie met legalisering ($\frac{1}{4}$ mld euro).

	Basispad	Lasten- verzwaring	Lasten- verlichting	Netto lasten- verzwaring	Basispad plus beleidspakket
Milieu	$\frac{1}{4}$	$3\frac{1}{2}$	$-\frac{1}{2}$	3	$3\frac{1}{4}$
Inkomen en arbeid	$7\frac{3}{4}$	16	- 18	- 2	$5\frac{3}{4}$
Vermogen	2	$5\frac{3}{4}$	$-2\frac{3}{4}$	$2\frac{3}{4}$	$4\frac{3}{4}$
Overig	0	$\frac{1}{4}$	$-\frac{1}{4}$	0	0
Totaal lastenmaatregelen (gecorrigeerd)	10	$25\frac{1}{2}$	$-21\frac{3}{4}$	$3\frac{3}{4}$	$13\frac{3}{4}$
w.v. huishoudens	$5\frac{3}{4}$	$17\frac{3}{4}$	$-18\frac{1}{4}$	$-\frac{1}{4}$	$5\frac{1}{2}$
bedrijven	$4\frac{1}{4}$	$7\frac{3}{4}$	$-3\frac{1}{2}$	$4\frac{1}{4}$	$8\frac{1}{2}$
Financieringsverschuivingen	$-4\frac{1}{2}$	- 6	$6\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	- 4
Totaal EMU-relevante lasten	$5\frac{1}{2}$	$19\frac{1}{2}$	$-15\frac{1}{4}$	$4\frac{1}{4}$	$9\frac{3}{4}$

5.2 Koopkracht en winst

Het beleidspakket van de SP verhoogt het nominaal beschikbaar inkomen van huishoudens met $1\frac{1}{4}$ mld euro ten opzichte van het basispad in de Economische Verkenning 2011-2015 (zie tabel 5.5). Dit is het ex ante effect, dat wil zeggen ongerekend macro-economische doorwerkingseffecten. De gemiddelde koopkrachtmutatie ten opzichte van het basispad is afgerond 0% per jaar.

Beleidsmatig effect op koopkracht	$1\frac{1}{4}$
w.v. lastenmaatregelen	$\frac{1}{4}$
uitgavenmaatregelen	$\frac{3}{4}$
Beleidsmatig effect op winst	$-4\frac{1}{4}$
w.v. lastenmaatregelen	$-4\frac{1}{4}$
uitgavenmaatregelen	0

De belangrijkste maatregelen die de macrokoopkracht verbeteren zijn: de verhoging van het wettelijk minimumloon en de daaraan gekoppelde uitkeringen, de verhoging van de arbeidskorting en de invoering van een uitkeerbare inkomensafhankelijke arbeidskorting. De belangrijkste maatregelen die de macrokoopkracht verslechteren zijn: de beperking van de

hypotheekrenteaftrek, de verhoging van het tarief in de vierde schijf en de invoering van een vermogenswinstbelasting.

De effecten zijn niet gelijk over de inkomens verdeeld, omdat een aantal belangrijke maatregelen beperkte groepen betreffen. De verhoging van het wettelijke minimumloon verbetert de koopkracht van bijstandsgerechtigden en 65-plussers. De verhoging van de arbeidskorting en de invoering van een inkomensafhankelijke uitkeerbare arbeidskorting betreft vooral de lagere inkomens. De beperking van de hypotheekrenteaftrek, de verhoging van het tarief in de vierde schijf en het beperken van de fiscale vrijstelling van pensioenpremies tot 1½ keer modaal verslechtert vooral de koopkracht van de midden- en hogere inkomens. Deze groepen hebben echter baat bij de verlaging van de overdrachtsbelasting. De invoering van een extra schijf in box 1 vanaf 150 000 euro met een tarief van 60%, de afbouw van de kinderbijslag vanaf 80 000 euro en de invoering van een vermogenswinstbelasting treft de hogere inkomens.

Het verschil tussen netto loon en netto uitkering neemt enerzijds af door de verhoging van de uitkeringen, maar anderzijds toe door de verhoging van de arbeidskorting en de invoering van een uitkeerbare inkomensafhankelijke arbeidskorting. Voor werknemers van 62 jaar en ouder neemt het verschil af door het vervallen van de doorwerkbonus.

De winst voor bedrijven daalt door het beleidspakket van de SP met 4¼ mld euro ten opzichte van het basispad. De feitelijke winst daalt waarschijnlijk minder, doordat de verandering in de lasten en subsidies voor bedrijven veelal wordt doorberekend in de afzetprijzen. De belangrijkste maatregelen die de totale winst van bedrijven verbeteren zijn: de aftrek voor investeringen in het nuttig gebruik van restwarmte en de verhoging van de investeringsaftrek. De belangrijkste maatregelen die de totale winst verslechteren zijn: de verhoging van het algemene vennootschapsbelastingtarief met 4,45%-punt, de beperking van de renteaftrek en de invoering van een bankenheffing.

5.3 Structurele werkgelegenheid

Het programma van de SP heeft een neerwaarts effect op de werkgelegenheid van 1%, terwijl de werkloosheid afneemt met ¼%-punt. Dit is het resultaat van maatregelen als het beperken van de hypotheekrenteaftrek en het verhogen van het minimumloon.

De verplichting van bedrijven tot het in dienst nemen van arbeidsgehandicapten heeft een positief effect op de werkgelegenheid. Door boetes bij het niet voldoen aan een bepaald quotum zullen bedrijven meer gedeeltelijk arbeidsongeschikten in dienst nemen.

De fiscale maatregelen hebben een neerwaarts effect op de werkgelegenheid van 1%. Het arbeidsaanbod stijgt met 1½% en de werkloosheid komt ½%-punt lager uit. De geleidelijke afschaffing van de hypotheekrenteaftrek leidt tot een daling van de werkgelegenheid van 1%. Fiscale maatregelen zoals het hogere minimumloon en de inkomensafhankelijke

werknemerspremie zonder inkomensgrens voor de zorg leiden ook tot een daling van de werkgelegenheid. Daartegenover staat echter het verhogen van de arbeidskorting, waardoor de werkgelegenheid toeneemt en de werkloosheid licht daalt.

De beperking van de renteaftrek in de vennootschapsbelasting en de bankenheffing verzwaren de lasten voor het bedrijfsleven. Daardoor daalt de werkgelegenheid met ½% en stijgt de werkloosheid met ¼%-punt.

Onderwijsbeleid, gericht op het verminderen van schooluitval door middel van intensievere begeleiding, leidt structureel tot een hoger opleidingsniveau en daarmee tot een opwaarts effect op de werkgelegenheid van ¼%.

5.4 Houdbaarheid van de overheidsfinanciën

Het SP-programma verbetert de houdbaarheid met 2,6% bbp. Hiermee wordt in één kabinetsperiode ten dele voldaan aan de houdbaarheidsopgave van 4½% bbp.²⁷ Een groot deel van de verbetering van de houdbaarheid wordt gerealiseerd door middel van een verbetering van het EMU-saldo met 1,6% bbp in de komende kabinetsperiode. De structurele maatregelen die het SP-programma bevat om de houdbaarheid te verbeteren betreffen maatregelen op het woningmarktdossier.

De verbetering van de houdbaarheid gaat gepaard met ombuigingen en lastenverzwaring. Hierdoor daalt het netto profijt, het saldo van baten van overheidsbestedingen minus belastingen en premies. Het netto profijt verslechtert in de loop der jaren, doordat een deel van de SP-maatregelen, zoals bij het woningmarktdossier, een lange aanloopfase kennen. Daardoor daalt het gemiddelde netto profijt in de periode 2016-2040 meer dan dat in 2011-2015. Het SP-programma vult de houdbaarheidsopgave van 4½% bbp niet volledig in. Aan de resterende opgave wordt in de berekening van het netto profijt voldaan door middel van een extra bezuiniging op de overheidsbestedingen in de periode na 2040. De verlaging van het netto profijt na 2040 laat zien dat het SP-programma een deel van de rekening doorschuift naar de toekomst.

²⁷ Bij de bepaling van het houdbaarheidstekort is geen rekening gehouden met een verdere oploop van de zorgtoeslag als gevolg van hogere zvw-premies door vergrijzing voor de periode na 2015. Inclusief deze oploop valt het houdbaarheidstekort 0,4%-punt hoger uit.

Tabel 5.6 Effect op houdbaarheid en netto profijt, SP	
	% bbp
Verbetering EMU-saldo 2015	1,6
Verbetering houdbaarheid	2,6
w.v. aow en pensioenen	0,0
woningmarkt	1,1
zorg	- 0,2
zorgtoeslag	0,4
werkgelegenheidsstijging, excl. effect van aow en woningmarkt	0,0
Verandering netto profijt	
2011 – 2015	- 0,8
2016 – 2040	- 1,9
2041 en verder ^a	- 5,4
^a Inclusief resterende houdbaarheidsopgave na 2040.	

5.5 Bereikbaarheid

Maatregelen

De SP neemt de volgende maatregelen ten aanzien van bereikbaarheid:

- 3,2 mld euro minder investeringen in wegen door het schrappen en versoberen²⁸ van een aantal projecten in de periode 2011-2015 (gemiddeld circa 0,6 mld euro per jaar).
- 3,2 mld euro extra investeringen in openbaar vervoer (gemiddeld circa 0,6 mld euro per jaar).
- Het invoeren van een ov-studentenjaarkaart voor 16- en 17-jarige mbo-ers.

Daarnaast neemt de SP nog een aantal andere maatregelen die niet konden worden meegenomen bij het bepalen van de bereikbaarheidseffecten. Deze maatregelen zullen het beeld van de bereikbaarheidseffecten echter niet fundamenteel veranderen. Het gaat daarbij om maatregelen als:

- Het differentiëren van de aanschafbelasting op personenauto's (bpm) op basis van energielabels.
- Het doorberekenen van geluidsanering aan spoorvervoerders.
- Het afschaffen van het verplicht aanbesteden van bus en trein.

Effecten

Door de bovenstaande maatregelen verandert het autogebruik nauwelijks. Doordat er minder wegen worden aangelegd verslechtert de doorstroming en neemt het aantal uren dat weggebruikers in de file staan, uitgedrukt in voertuigverliesuren, met 0 à 5% toe. Door de

²⁸ Bij het deel dat betrekking heeft op versoering treden geen bereikbaarheidseffecten op. Mogelijk zijn er effecten voor de leefomgeving. Die zijn echter niet gekwantificeerd.

investerings in het openbaar vervoer stijgt de frequentie van het aantal treinen per uur. Hierdoor neemt het gebruik van het openbaar vervoer (uitgedrukt in reizigerskilometers) met circa 5% toe. Om dit in perspectief te plaatsen: het autogebruik ligt thans - gemeten in gereisde kilometers - een factor zes hoger dan het ov-gebruik.

Door het schrappen van de nieuwe wegen en wegwitbreidingen verslechtert de doorstroming op de weg. Dit leidt tot negatieve reistijdbaten van circa ¼ mld euro per jaar. De investeringen in het openbaar vervoer leiden tot reistijdbaten van enkele tientallen mln euro per jaar. Deze baten zijn relatief beperkt, omdat het ov-gebruik veel lager ligt dan het autogebruik. De voorgestelde maatregelen veranderen deze verhouding tussen autogebruik en ov-gebruik nauwelijks.

Tabel 5.7 Verandering in bereikbaarheid in 2020 t.o.v. basispad, SP (structurele effecten, zie bijlage J.4)

Verkeerseffecten^a	
Autogebruik	0%
OV-gebruik	+ 5%
Voertuigverliesuren	+ 0 à 5%
Welvaartseffecten	
Reistijdbaten	- ¼ mld euro/jaar
Mobiliteitsverlies door minder autogebruik	Geen

^a Auto- en ov-gebruik gemeten in reizigerskilometers per jaar. In het basispad is het autogebruik gelijk aan 150 mld reizigerskilometers per jaar, het ov-gebruik is gelijk aan 25 mld reizigerskilometer per jaar
Voertuigverliesuren: extra reistijd voor weggebruikers door wachttijd in files.

5.6 Energie en klimaat

In de voorstellen van de SP dragen alle sectoren bij aan emissiereductie. Ook bevordert de SP de opwekking van hernieuwbare energie. De maatregelen omvatten zowel verplichtingen als subsidies en heffingen. De maatregelen leiden tot een toename van het aandeel hernieuwbare energie met 7%-punt en een afname van de CO₂-emissie met 20 tot 21 Mton ten opzichte van het basispad (tabel 5.8). Hiervan wordt 18 Mton gerealiseerd in de ETS-sector. Omdat deze emissies begrensd worden door het Europese emissieplafond, heeft een afname in Nederland geen effect op de totale emissie in Europa.

De reducties van broeikasgasemissies treden vooral op door de verhoging van het aandeel hernieuwbare energie en door maatregelen in de energiesector. Maatregelen in de industrie en de gebouwde omgeving dragen in mindere mate bij aan de reductie van broeikasgassen. De concrete maatregelen die vooral aan de emissiereductie bijdragen zijn:

- Een hybride leveranciersverplichting om in 2020 een aandeel van 14% duurzame energie in het eindgebruik te leveren (zie bijlage J.6). Een substantiële verhoging van het aandeel hernieuwbare energie vergt de inzet van veel biomassa. Invulling met reststromen uit de

agrarische productieketen kan leiden tot concurrentie met andere toepassingen (bijvoorbeeld veevoer). Import van geteelde biomassa legt een extra beslag op agrarische grond in het buitenland. Hierdoor kan ter plaatse verlies aan biodiversiteit en concurrentie met voedselproductie optreden, en kunnen extra broeikasgasemissies plaatsvinden. De negatieve effecten worden groter als meer landen ambitieuze doelstellingen voor bio-energie formuleren. Bestaande EU-duurzaamheidscriteria dekken de indirecte negatieve effecten onvoldoende af. Bij verscherping van de criteria zal het aanbod van biomassa afnemen.

- Een heffing op de lozing van restwarmte binnen de industrie en de energiesector.
- Het staken van de overheidsbijdragen aan CO₂-afvang en –opslag leidt tot een toename van de CO₂-emissie in de energiesector.

Tabel 5.8 Verandering in 2020 in het aandeel hernieuwbare energie en de reductie van broeikasgassen ten opzichte van het basispad, SP^a

	Hernieuwbare energie	Reductie van broeikasgassen (Mton CO ₂ -eq)		
		Aandeel in eindgebruik (%) ^b	Totaal	Niet-ETS-sector ^c
Nederland totaal	7	20 tot 21	3	18
w.v. gebouwde omgeving		1	1	0
energiesector		- 1	0	- 1
hernieuwbare energie		19	1	18
verkeer		0	0	0
industrie		1	1	0
overig		0 tot 1	0	0 tot 1

^a Cijfers zijn op hele Mtonnen afgerond. Daardoor kan de optelling van ETS en niet-ETS en van de sectoren maximaal 1 Mton afwijken van de totaalcijfers.

^b De Europese doelstelling voor Nederland is een aandeel van 14% hernieuwbaar in het eindgebruik in 2020. In het basispad wordt een aandeel van 7% gerealiseerd.

^c De emissie in de niet-ETS sector is de emissie die niet onder het Europese emissiehandelssysteem valt: met name gebouwde omgeving en verkeer. De Europese taakstelling voor de Nederlandse niet-ETS-sector is 16% reductie in 2020 ten opzichte van 2005. Dit komt overeen met een emissieplafond van 99 Mton CO₂-equivalent. In het basispad is de emissie van broeikasgassen in de niet-ETS-sector geraamd op 102 Mton CO₂-eq.

^d De emissies in de ETS-sector vallen onder het Europese emissiehandelssysteem. Dit betreft vooral de industrie en de energiesector. In het basispad is de emissie van broeikasgassen in de ETS-sector geraamd op 116 Mton CO₂-eq.

- Een maatregelenpakket voor de gebouwde omgeving, waaronder aanscherping van de Energie Prestatie Coëfficiënt (EPC), differentiatie van de onroerendzaakbelasting (ozb) op basis van het energielabel en een verplichting voor woningcorporaties om in 2030 alle huurwoningen tot label B te hebben verbeterd.

Het voorgestelde maatregelenpakket van de SP is toereikend om de EU-verplichtingen voor hernieuwbare energie en de emissiereductie in de niet-ETS-sector te realiseren.

De invoering van een hybride leveranciersverplichting voor hernieuwbare energie vervangt de huidige sde-subsidie. Dit levert een bezuiniging op van 0,5 mld euro in 2020. Daartegenover staat een toename van de lasten voor bedrijven en gezinnen als gevolg van de hybride leveranciersverplichting. Deze lasten nemen toe met 2,9 mld in 2020.

De neveneffecten van de voorgestelde energie- en klimaatmaatregelen op luchtverontreinigende emissies zijn weergegeven in tabel 5.9. Meer hernieuwbare energie leidt tot minder draaiuren van elektriciteitscentrales, waardoor minder fossiele brandstof nodig is. Hierdoor nemen de emissies van stikstofoxiden (NO_x) en zwaveldioxide (SO₂) af. Ook de maatregelen binnen de andere sectoren dragen in beperkte mate bij aan de reductie van stikstofoxiden.

	NO _x (kton)	SO ₂ (kton)	Fijnstof (kton)
Basispad	185	46	29
Effect Nederland totaal	- 5,7	- 1,4	- 0,0

^a Reductie in 2020 van de emissie van luchtverontreinigende stoffen ten opzichte van het basispad als gevolg van de energie- en klimaatmaatregelen.

5.7 Landbouw, natuur en landschap

Algemeen beeld

De SP stelt een ingrijpende wijziging voor van de huidige Meststoffenwet door de stikstofderogatie in de melkveehouderij af te schaffen, in 2015 dierrechten in te voeren voor alle landbouwdieren en deze met 25% te korten, en de resterende rechten voorwaardelijk te verhuren aan veehouders. De SP wil ook door aanpassing van subsidies de verduurzaming van de productie bevorderen.

	Eenheid	
Emissiereductie NH3	-- - 0 + ++ ^a	++
Milieucondities voor natuur	-- - 0 + ++	++
Natuurkwantiteit	-- - 0 + ++	-/0
Natuurkwaliteit	-- - 0 + ++	+
(Nationale) landschappen	-- - 0 + ++	+
Economie landbouwsector	-- - 0 + ++ ^b	--
Saldo overheidsinkomsten en -uitgaven	mld euro	- 0,63 ^c

^a 0/+ : 0-2 kton; + : 2-10 kton; ++ : > 10 kton.
^b 0 : - 25 - + 25 mln €; - : 25-300 mln €; -- : > 300 mln €.
^c Waarvan - 0,7 eenmalig.

Het verkiezingsprogramma van de SP bevat veel maatregelen die zijn gericht op de verbetering van de milieukwaliteit, waaronder een versnelde realisatie van de Kader Richtlijn Water (KRW) en het naar beneden bijstellen van fosfaat- en stikstofnormen. Op de realisatie van de EHS wordt bezuinigd. Wel wordt sterker ingezet op de kwaliteitsdoelen voor Natura 2000-gebieden en het planologisch vastleggen van de EHS.

Effecten op milieudruk landbouw

De SP wil in 2015 bovengrenzen stellen aan de varkens- en pluimveestapel en die indicatief met 25% korten en dus lager uitkomen dan in het basispad (PBL gaat uit van een reductie van 25% t.o.v. 2008). Dit leidt tot een daling van de aan deze sectoren verbonden emissies van ammoniak met circa 6 kton. Een krimp van de melkveestapel met 25% zal de ammoniakemissies nog met circa 8 kton extra verlagen. Afschaffing van de derogatie drukt ook op de melkveestapel, maar het belangrijkste effect is dat er 30% minder dierlijke mest op grasland kan worden gebruikt. Dit leidt tot een extra afname van de ammoniakuitstoot met circa 5 kton.

Door de verminderde ammoniakuitstoot neemt de stikstofdepositie op de natuur met bijna 10% af. Aanscherping van de fosfaatgebruiksnormen zal de fosfaatbelasting van de bodem met circa 6 kton beperken en op termijn ook de waterkwaliteit verbeteren. De voorstellen voor inname van productierechten zullen op juridische bezwaren stuiten. Waarschijnlijk is de vermindering van dierrechten juridisch alleen mogelijk als veehouders hiervoor financieel worden gecompenseerd. Als de overheid de benodigde dierrechten tegen de huidige prijs opkoopt, kost de compensatie eenmalig circa 0,7 miljard euro; opkoop van 25% van het melkquotum zou circa 3 miljard euro kosten. Het negatieve effect van een 25% krimp op de toegevoegde waarde van de landbouw is circa 0,6 miljard euro/jaar. Als ook de gevolgen voor de toeleverende en verwerkende industrie worden meegenomen, kan het negatieve effect op het nationaal inkomen oplopen tot circa 3 miljard euro/jaar. Door afschaffing van de derogatie nemen de mestafzetkosten met circa 0,5 mld euro/jaar toe. Tot slot wil de SP de omschakeling van gangbare landbouw naar biologische landbouw stimuleren met een subsidie. Dit zorgt voor enige afname van de ammoniakemissie en enige beperking van het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen.

Effecten op natuur en landschap

Door de keuze voor enkele onderdelen uit variant 1 'Maatschappelijk efficiënt en solide' uit de Brede Heroverweging voor Leefomgeving en Natuur, komt een kleinere oppervlakte EHS tot stand dan in het basispad. Het stellen van strengere kwaliteitseisen bij het verstrekken van een bijdrage voor agrarisch natuurbeheer zal resulteren in een lagere participatie bij een verder onveranderd beleid.

Een aantal andere maatregelen kan leiden tot een versnelde verwerving en inrichting van de EHS (vastleggen van de EHS in de nationale structuurvisie en in gemeentelijke bestemmingsplannen) en daarmee tot een hogere natuurkwaliteit en betere milieuoedities in

vergelijking met het basispad. Ook het omringen van de EHS met duurzame landbouwbuffers en een strengere handhaving op het naleven van de eisen die Natura 2000 stelt, komen de milieu- en natuurkwaliteit ten goede. Het toekennen van een beschermde status voor 25 tot 30 % van het Nederlandse Noordzeegebied zou positief kunnen uitpakken voor de mariene natuurkwaliteit, mits de intensiteit van visserijactiviteiten buiten deze reservaten niet toeneemt. De bovengenoemde effecten op de milieudruk door de landbouw leiden daarnaast tot verbetering van milieucondities, waar vervolgens de natuurkwaliteit van profiteert.

De openruimteheffing zal er toe bijdragen dat het stedelijke gebied intensiever bebouwd zal worden (verdichting). Hierdoor neemt de druk om te bouwen in het open gebied af en de landschappelijke kwaliteit toe. Door de korting op het overheidsbudget voor Recreatie om de Stad zal minder recreatiegebied worden gerealiseerd.

Per saldo zijn de voorstellen positief voor natuur en landschap, en voor de milieucondities voor natuur zeer positief in vergelijking met het basispad.

5.8 Onderwijs en innovatie

Onderwijs

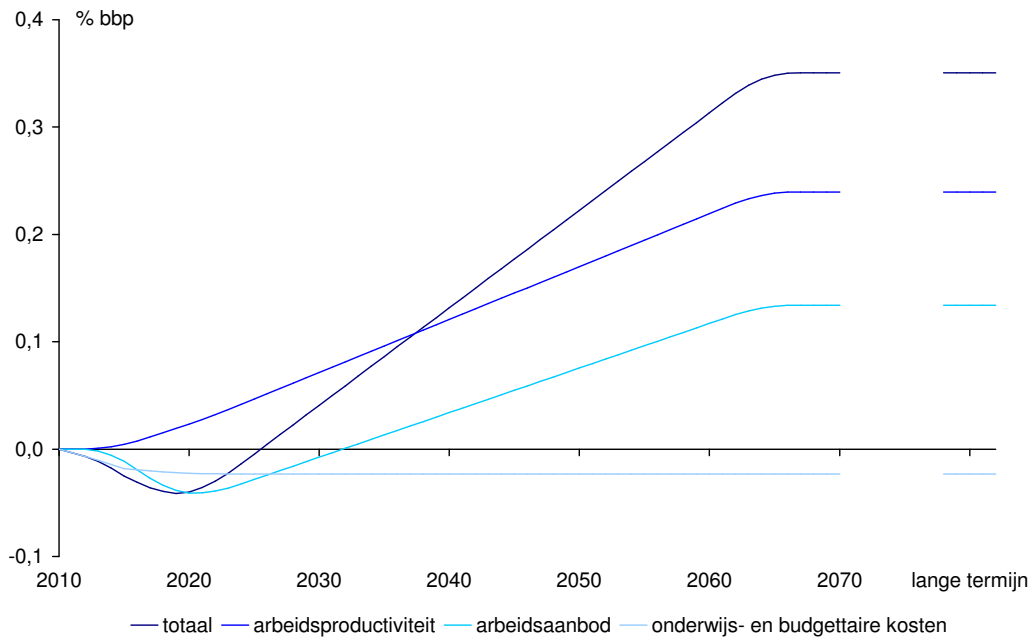
De SP stelt voor om op het terrein van onderwijs 1,3 mld euro te intensiveren en voor 0,6 mld euro om te buigen. Per saldo komt dit neer op een netto intensivering van 0,6 mld euro.

De extra middelen gaan vooral naar een verhoging van lerarensalarissen (0,40 mld euro), middelen voor de bouw van kleine scholen (0,30 mld euro) en de aanpak van schooluitval door intensieve begeleiding (0,10 mld).

De SP buigt om door te korten op de lumpsum financiering voor scholen (0,15 mld euro). Daarnaast wil de SP de lumpsum financiering splitsen in een leraren- en een ondersteuningsdeel, met een additionele taakstellende korting op dit laatste deel (0,28 mld euro). In de institutionele sfeer wil de SP landelijke examens in het mbo invoeren. De SP stimuleert gemengde scholen en wil de kwalificatieplicht in het onderwijs oprekken tot 23 jaar.

Van het totaal aan maatregelen valt 0,1 mld euro in de categorie *kansrijk*, geheel bestaande uit intensiveringen (zie bijlage K.1). Van deze maatregelen zijn de effecten op het onderwijs geanalyseerd, volgens de methodologie in bijlage J.7. Figuur 5.2 presenteert het totale lange termijn bbp-effect van het pakket aan kansrijke maatregelen van de SP.

Op de lange termijn leidt het onderwijspakket van de SP tot een structurele stijging van het bbp met ¼% ten opzichte van het basispad. Deze stijging wordt veroorzaakt door de inzet op aanpak van voortijdig schoolverlaten door middel van intensieve begeleidingsprogramma's.

Figuur 5.2 Effect van onderwijsmaatregelen SP op bbp

Wetenschappelijk onderzoek en innovatie

De SP²⁹ intensiveert in beperkte mate op het wetenschappelijk onderzoek. Wel vermindert de partij de fiscale voordelen voor kennisimmigratie, wat als niet kansrijk moet worden gekwalificeerd. De SP brengt verder geen verandering aan in het huidige innovatiebeleid. Sommige maatschappelijke vraagstukken worden aangepakt met bijvoorbeeld groene belastingheffing en energiezuinig bouwen. Deze maatregelen zullen leiden tot enige extra innovatie. De welvaartseffecten zijn verwaarloosbaar.

5.9 Woningmarkt

De SP concentreert het woningmarktbeleid op het beperken van de fiscale subsidiering van koopwoningen. Dit krijgt vooral vorm door de mogelijkheden voor aftrek van de betaalde hypotheekrente in te perken. Zo beperkt de SP de hypotheekschuld waarover de hypotheekrente in mindering mag worden gebracht in 2011 tot 1 mln euro. Deze grens wordt vervolgens afgebouwd tot 500 000 euro in 2015 en 350 000 euro in 2021. Deze laatste grens wordt tot 2040 nominaal constant gelaten. De aftrekbaarheid wordt verder beperkt doordat de SP voor nieuwe gevallen fiscaal gezien uitgaat van annuïtaire aflossing in 30 jaar.³⁰ Verder beperkt de SP het maximale belastingtarief voor de hypotheekrenteafrek in 10 jaar van 52% naar 42%.

²⁹ Voor een verklaring van de terminologie, zie bijlage J.8 over innovatie.

³⁰ Bij een annuïtaire hypotheek blijven de maandlasten constant. De maandlasten bestaan uit een deel rente en een deel aflossing. Hoe meer er van de hoofdsom is afgelost, hoe kleiner het deel van de maandlasten dat bestaat uit rentebetalingen. De mogelijkheden voor de hypotheekrenteafrek nemen bij een dergelijke hypotheekvorm daarom af met de looptijd van de hypotheek.

Naast de beperking van de aftrekbaarheid van betaalde hypotheekrente vermindert de SP de fiscale subsidie voor koopwoningen door de grens waarboven het hoogste percentage aan eigenwoningforfait wordt berekend niet langer te indexeren, maar nominaal constant te houden. Ook schaft de SP met ingang van 2011 de wet af die voorschrijft dat de bijtelling vanwege het eigenwoningforfait niet hoger kan zijn dan de aftrek vanwege betaalde hypotheekrente (Wet Hillen). Daar staat tegenover dat de SP de overdrachtsbelasting op woningen in 30 jaar halveert.

Waar de SP de fiscale subsidie voor koopwoningen beperkt, breidt zij de huurverlagende werking van huurregulering juist uit. In de eerste plaats beperkt de SP de maximale huurstijging van corporatiewoningen tot de inflatie. De corporatiehuren zullen daardoor 1%-punt minder hard stijgen dan de structurele huurprijsstijging uit het basispad. Daarnaast vergroot de SP de reikwijdte van de huurregulering door de liberalisatiegrens te verhogen van een huur van 650 euro per maand naar een huur van 850 euro per maand.³¹ Omdat de huur van huurwoningen met huren tussen 650 en 850 euro per maand voor het grootste deel nu ook al onder de maximaal redelijke huur liggen, heeft deze maatregel naar verwachting nauwelijks effect op de hoogte van de huren.

Tabel 5.11 Woningmarkteffecten SP		2015	Structureel % bbp
Welvaartswinst			0,4
Effect op Rijksbegroting			1,4
		Verschil met basispad in %	
Prijsmutatie koopwoningen	- 6,1		- 6,0
Mutatie netto huur	- 3,3		- 3,3
Mutatie consumptie koopwoningen			- 4,0
Mutatie consumptie huurwoningen			- 4,9
			% huurwaarde
Subsidiepercentage koopsector			13,0

Ten slotte voert de SP een openruimteheffing in (de SP noemt het een 'groeneruimteheffing'). Deze levert structureel 0,25 mld op. Het effect van de groeneruimteheffing zal regionaal verschillen: grond is in dunbevolkte gebieden goedkoper. Als in heel Nederland de openruimteheffing gelijk is, dan heeft de heffing een grotere impact op de kosten van het bouwen van een huis in een dunbevolkt gebied dan in bijvoorbeeld de Randstad. Daarnaast hebben woningen in dunbevolkte gebieden in de regel een grotere oppervlakte, wat dit effect versterkt.

³¹ De liberalisatiegrens is het huurbedrag waarboven een huurwoning geliberaliseerd kan worden. De huur van een geliberaliseerde huurwoning is niet gekoppeld aan het woningwaarderingstelsel, maar kan in vrije onderhandeling tussen verhuurder en huurder worden bepaald.

De hervormingen op de koopmarkt impliceren dat op termijn de fiscale subsidie voor eigenaar-bewoners daalt van ongeveer 25% in de uitgangssituatie tot zo'n 13% structureel. Hoewel de maatregelen geleidelijk worden ingevoerd, reageren de huizenprijzen direct. Eigenaar-bewoners anticiperen immers op de aangekondigde maatregelen. Door aanpassingen in de voorraad – er worden minder woningen gebouwd dan in het basispad – is het structurele effect op de huizenprijs overigens minder groot. De lagere subsidies op de eigen woning resulteren tevens in een structureel lagere consumptie van koopwoningen.³² De huren stijgen gedurende de kabinetsperiode minder dan in het basispad en zijn daardoor structureel iets lager. Omdat verhuren hierdoor minder aantrekkelijk wordt, worden er minder nieuwe huurwoningen gebouwd. Dit versterkt de mate van rantsoenering op de huurmarkt, waardoor wachtlijsten langer worden en meer huishoudens uitwijken naar de koopmarkt. Dit dempt de daling van koopwoningprijzen.

Nominale huizenprijsontwikkeling

Het effect op huizenprijzen betreft een verschil met het basispad. Als gevolg van het beleid van de SP zijn koopwoningprijzen in 2015 gemiddeld ruim 6% lager dan zonder het SP-beleid. Daarnaast is echter sprake van een onderliggende structurele nominale woningprijsstijging in het basispad. Dat betekent dat door de hervormingen de woningprijzen inderdaad eerst inzakken, maar door de onderliggende structurele prijsstijging al na enkele jaren nominaal weer terug zijn op het niveau van vóór de hervormingen. Voor het SP-beleid duurt dit twee jaar: in 2012 zijn woningprijzen naar verwachting weer terug op hun niveau 2010.

Per saldo leiden de maatregelen tot een structurele welvaartwinst van 0,4% bbp (2,1 mld euro). De welvaartwinst is vooral terug te zien in een beter saldo voor de Rijksbegroting. De welvaart van de huishoudens neemt af.

5.10 Zorg

De SP kiest voor een strakkere kostenbeheersing in de curatieve zorg, langs de lijnen geschetst in variant A van heroverwegingsrapport 11. Het systeem van diagnosebehandelingcombinaties (dbc's) en vrije prijsvorming bij de ziekenhuiszorg verdwijnen. Ook maakt het huidige stelsel, dat zich kenmerkt door 'recht op verzekerde zorg', plaats voor een voorzieningssysteem waardoor strakke budgettering beter mogelijk is. De rol van zorgverzekeraars wordt beperkt tot gebudgetteerde zorginkopers.

Ten opzichte van het basispad verhoogt de SP het budget met bijna 1 mld euro, onder andere bestemd voor verlaging van de werkdruk. De SP beperkt het collectief verzekerde pakket alleen door een stringenter beleid bij het toelaten van nieuwe behandelingen. Ook krijgen zorginkoopkantoren meer ruimte voor het voeren van preferentiebeleid bij geneesmiddelen. Daarnaast wordt wettelijk een rem gezet op topinkomens in de zorg, zowel voor medisch

³² Met woonconsumptie wordt bedoeld het voor kwaliteit gecorrigeerde volume aan geconsumeerde woningdiensten. De woonconsumptie kan dus toenemen doordat er meer woningen komen, maar ook doordat de kwaliteit van woningen toeneemt.

specialisten als voor bestuurders, en wordt de positie van de Raad van Bestuur van ziekenhuizen versterkt ten opzichte van de medisch specialisten. De kwaliteit van de zorgverlening wordt vergroot door de oprichting van een kwaliteitsinstituut, dat kwaliteitsverschillen ook beter inzichtelijk maakt. De SP schaft het eigen risico zvw uit het basispad, 775 euro in 2015, in zijn geheel af (dus ook het huidige eigen risico verdwijnt).

De SP laat de awbz volledig intact. Het huidige stelsel waarin cliënten een verzekerd recht op zorg hebben blijft behouden en zorgaanspraken worden niet beperkt. Wel krijgen zorgverleners de verantwoordelijkheid voor het stellen van de indicatie en wordt het Centraal Indicatieorgaan Zorg (CIZ) opgeheven. Deze maatregel bespaart op de uitvoeringskosten, maar versterkt de prikkel om meer zorg aan te bieden, zodat zeker geen besparing optreedt. De SP neemt de verhoging van de eigen bijdrage awbz van 0,8 mld en de korting op de wmo van 0,2 mld uit de Economische Verkenning van het CPB niet over.

Samenvattend kiest de SP niet voor de sterke verhoging van de eigen betalingen waarmee is gerekend in het basispad van de Economische Verkenning 2011-2015. Integendeel, de collectief gefinancierde zorg komt in 2015 ruim 6 mld euro hoger uit dan in het basispad. De werkgelegenheid in de zorg, publiek en privaat, groeit in de periode 2010-2015 met 165 000 arbeidsjaren. Dat is 15 000 meer dan in het basispad.

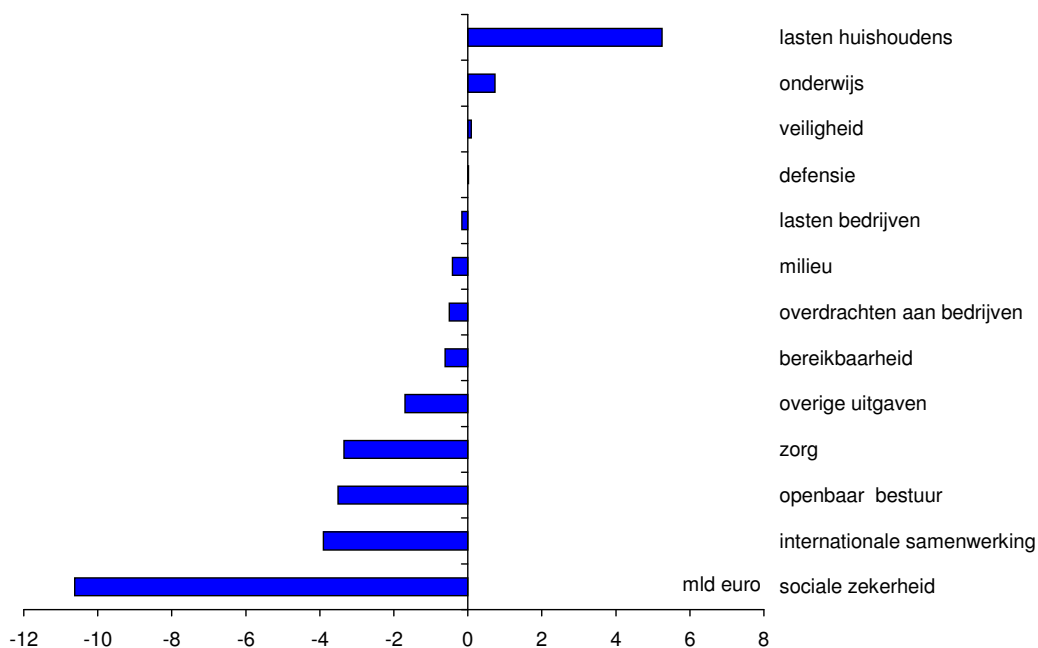
6 VVD

6.1 Budgettaire effecten

Het beleidspakket van de VVD³³ verbetert het EMU-saldo met 20 mld euro in 2015 ten opzichte van het basispad in de Economische Verkenning 2011-2015. Dit is de ex ante verbetering, dat wil zeggen ongerekend macro-economische doorwerkingseffecten. Deze verbetering van het begrotingssaldo komt uitsluitend door lagere uitgaven en wordt beperkt door lastenverlichting. Het houdbaarheidseffect van het pakket van de VVD bedraagt 6,0% bbp; hierbij is ook rekening gehouden met de budgettaire uitwerking van de maatregelen op lange termijn en met de macro-economische doorwerking ervan, zoals die op de werkgelegenheid (zie 6.4).

	mld euro (prijzen 2010)	% bbp 2015
Effect op EMU-saldo 2015 (ex ante)	20	3,1
Verbetering houdbaarheidstekort	39	6,0

Figuur 6.1 Ex ante budgettaire effecten van beleidspakket VVD t.o.v. basispad, 2015 (gecorrigeerd voor financieringsverschuivingen, 2015, mld euro in prijzen 2010; – = positief effect op EMU-saldo)

³³ Bijlage D geeft een gedetailleerde beschrijving van het VVD-programma.

De VVD wil per saldo 23¼ mld euro ombuigen in 2015 ten opzichte van het basispad. Dit is gecorrigeerd voor financieringsverschuivingen die de EMU-relevante uitgaven per saldo met 1½ mld euro verlagen. De netto ombuiging is het resultaat van 28 mld euro aan ombuigingen en 4¼ mld euro aan intensiveringen. In het beleidspakket wordt vooral omgebogen bij sociale zekerheid en internationale samenwerking. De intensiveringen betreffen vooral onderwijs. De reële groei van de collectieve uitgaven (gecorrigeerd voor financieringsverschuivingen) komt na verwerking van het beleidspakket uit op een daling van ½% per jaar in 2011-2015, tegenover een stijging van 1¼% in het basispad.

Het beleidspakket van de VVD verlaagt het totaal van belastingen en sociale premies met per saldo 5 mld euro in 2015 ten opzichte van het basispad. Dit is gecorrigeerd voor financieringsverschuivingen.

Tabel 6.2	Reële collectieve uitgavenontwikkeling, VVD, 2011-2015							
	Basispad	Ombuigingen (-)	Bruto intensiveringen	Netto intensiveringen	Basispad inclusief beleids-pakket	Basispad	Basispad inclusief beleids-pakket	
	mld euro, in prijzen 2010					% per jaar		
Distributief beleid								
Sociale zekerheid	4¾	- 11	¼	- 10¾	- 5¾	1¼	- 1½	
Zorg	8	- 4	½	- 3¼	4¾	2¾	1½	
Onderwijs	1¾	- 1¾	2½	¾	2½	1	1½	
Overdrachten aan bedrijven	- 1¼	- ½	0	- ½	- 1¾	- 2	- 3	
Overig beleid								
Openbaar bestuur	- 3	- 3½	0	- 3½	- 6½	- 1	- 2	
w.v. Rijk		- 1¼	0	- 1¼				
lokaal bestuur		- 1¾	0	- 1¾				
Overig		- ½	0	- ½				
Veiligheid	¼	- ¼	¼	0	¼	½	½	
Defensie	0	0	0	0	0	¼	¼	
Bereikbaarheid	- 1	- 1	½	- ½	- 1½	- 1¾	- 3	
Milieu		- ½	¼	- ½				
Internationale samenwerking	1½	- 4	0	- 4	- 2½	2	- 4	
Overig		- 1¼	- ½	- 1¾				
Totaal netto collectieve uitgaven (gecorrigeerd)	17½	- 28	4¼	- 23¾	- 6¼	1¼	- ½	
Financieringsverschuivingen	- 4½	- 6	4½	- 1½	- 6			
Totaal EMU-relevante netto uitgaven	13	- 34	8½	- 25½	- 12¼	1	- 1	

Collectieve uitgaven

De VVD verlaagt de uitgaven voor **sociale zekerheid** met 10¾ mld euro in 2015. Dit is voor financieringsverschuivingen gecorrigeerd. De grootste bezuinigingen betreffen de zorgtoeslag (3¾ mld euro; door deze te baseren op een lagere premie (zonder correctie voor collectieve contracten), bevroering, beperking doelgroep, invoering vermogenstoets en doorwerking

zorgpakket), de beperking van de maximale ww-duur tot één jaar (1 mld euro) en beperking re-integratiebudgetten en afschaffing bemiddelingstaak UWV (1¼ mld euro).

De VVD verlaagt de bruto **zorguitgaven** per saldo met 3¼ mld euro. Dit is de voor financieringsverschuivingen gecorrigeerde daling. De VVD bespaart op de awbz vooral door het schrappen van begeleiding (1 mld euro) en extramuralisering (¾ mld euro). Op de zvw bespaart de VVD vooral door het tegengaan van aanbod-geïnduceerde vraag (½ mld euro).

Ten opzichte van het basisbeeld verhoogt de VVD de **onderwijsuitgaven** netto met ¾ mld euro op. Dit is de resultante van intensiveringen van 2½ mld euro en ombuigingen van 1¾ mld euro. De grootste intensiveringen betreffen extra middelen voor (prestatie)beloning van leraren en schoolleiders (bruto ½ mld euro en netto na belasting ¼ mld euro) en meer middelen voor hoger onderwijs en onderzoek (½ mld euro). De grootste ombuigingen betreffen plafonnering budget zorgleerlingen (½ mld euro) en de invoering van een sociaal leenstelsel (½ mld euro).

De VVD bezuinigt per saldo voor ½ mld euro op **overdrachten aan bedrijven**, vooral door het afschaffen van innovatiesubsidies (¼ mld euro).

De VVD bezuinigt 3½ mld euro op **openbaar bestuur**, waarvan 1¾ mld euro op het ambtenarenapparaat van het Rijk en zbo's (exclusief veiligheid en defensie en inclusief overig openbaar bestuur, zoals uwv) en 1¾ mld euro op lokaal bestuur, wat tot vermindering van het ambtenarenapparaat van de lokale overheid zal leiden. Dit is de maximale bezuiniging die door het CPB voor de komende kabinetsperiode mogelijk wordt gehouden op openbaar bestuur (inclusief ombuigingen op het ambtenarenapparaat in andere functies 3¼ mld euro in 2015 en 4 mld euro structureel). Het CPB tekent aan dat deze besparingen alleen onder strikte voorwaarden ten aanzien van politieke en ambtelijke sturing haalbaar zijn en zullen leiden tot minder dienstverlening (zie bijlage J.1).

De VVD laat de uitgaven voor **veiligheid** per saldo ongewijzigd. Dit is de resultante van besparingen door het instellen van een nationale politie (¼ mld euro) en het aantrekken van 3500 extra politieagenten (¼ mld euro).

Wat betreft **defensie** houden de beperkte ombuigingen en intensiveringen elkaar in evenwicht.

De VVD verlaagt de uitgaven voor **bereikbaarheid** per saldo met ½ mld euro. Openbare aanbesteding van het hoofdtrainnet en van het openbaar vervoer in de drie grote steden verminderen de uitgaven met ¼ mld euro. Er wordt ¼ mld euro bezuinigd op de exploitatiebijdrage ov via een korting op de bdu. De belangrijkste intensiveringen betreffen middelen voor extra wegen (¼ mld euro) en spoor (¼ mld euro).

De VVD verlaagt de **milieu**-uitgaven per saldo met ½ mld euro door diverse subsidies, waaronder de sde, stop te zetten (¼ mld euro).

De VVD bezuinigt 4 mld euro op **internationale samenwerking**. De uitgaven voor ontwikkelingssamenwerking dalen met 3 mld euro en de EU-uitgaven dalen met 1 mld euro, door continuering van de huidige korting op de EU-afdrachten.

Op de **overige uitgaven** bezuinigt de VVD per saldo 1¼ mld euro; vooral door afschaffing van de centra voor jeugd en gezin (½ mld euro) en de afschaffing van het budget voor inburgering (½ mld euro). De VVD intensiveert vooral op sportvoorzieningen (¼ mld euro). Op deze post zijn ook de directe belastingeffecten geboekt van maatregelen die inkomens beïnvloeden (uitkeringsgerechtigden en leraren).

Het beleidspakket van de VVD vermindert de werkgelegenheid in de sector overheid met 32 000 in 2015 ten opzichte van het basispad. De daling van de werkgelegenheid in de sector overheid komt inclusief het beleidspakket van de VVD uit op 1¼% per jaar, tegen ¾% per jaar in het basispad van de Economische Verkenning 2011-2015. In de zorg daalt de werkgelegenheid 50 000 arbeidsjaren door het beleidspakket van de VVD ten opzichte van het basispad.

Tabel 6.3 Werkgelegenheidseffecten collectieve sector, beleidspakket VVD, 2011-2015

	Uitgangspositie	Basispad	Effect	Pad incl.	Basispad	Pad incl.
	2010	2011-2015	beleidspakket	beleidspakket	2011-2015	beleidspakket
	niveau	mutatie	mutatie	mutatie	mutatie	mutatie
	dzd arbeidsjaren				% per jaar	
Openbaar bestuur	577	- 37	- 37	- 72	- 1¼	- 2½
w.v. rijk ^a	74	- 6	- 11	- 16	- 1½	- 4¾
lokaal bestuur	176	- 27	- 20	- 47	- 3¼	- 6
Overig	327	- 5	- 7	- 12	- ¼	- ¾
Veiligheid	89	- 2	1	- 1	- ½	- ¼
Defensie	61	- 2	0	- 2	- ¾	- ¾
Onderwijs	344	2	5	7	0	½
Sector overheid	1071	- 40	- 32	- 71	- ¾	- 1¼
Zorg	926	150	- 50	100	3	2
Overheid en zorg	1997	110	- 82	28	1	¼

^a Exclusief veiligheid en defensie.

Belastingen en sociale premies

De VVD verlaagt de collectieve lasten met per saldo 5 mld euro in 2015 ten opzichte van het basispad in de Economische Verkenning 2011-2015. Dit is de ex ante verlaging van collectieve lasten, dat wil zeggen ongerekend macro-economische doorwerkingseffecten. Verder is deze verlaging gecorrigeerd voor financieringsverschuivingen. De belastingdruk verschuift naar belastingen op vermogens en winst.

De VVD verlaagt de **milieubelastingen** met ¼ mld euro, door het afschaffen van de verpakkingenbelasting.

De VVD verlaagt de **lasten op inkomen en arbeid** per saldo met 3¾ mld euro. Dit is de voor financieringsverschuivingen gecorrigeerde verlaging. De netto verlaging is de resultante

van 9 mld euro verlichting en 5¼ mld euro verzwarend. De belangrijkste lastenverlichting betreft de verlaging van alle tarieven van de loon- en inkomstenheffing met 1%-punt (3½ mld euro). Tegenover de verhoging van de arbeidskorting in de loon- en inkomstenheffing (2½ mld euro) staat de afschaffing van de inkomensafhankelijke arbeidskorting (¾ mld euro). De belangrijkste verzwarend betreft de directe versoering van het Witteveen kader (¾ mld euro).

De VVD verhoogt de **lasten op vermogen en winst** per saldo met ½ mld euro. De belangrijkste verzwarend is de betaling van de huurtoeslag door woningcorporaties (1½ mld euro). De belangrijkste verlichting is de halvering van de schenk- en erfbelasting (1 mld euro). De opbrengst van de vennootschapsbelasting wijzigt niet, doordat de beperking van de renteaftrek in de vennootschapsbelasting (1 mld euro) gecompenseerd wordt door verlaging van de vennootschapsbelastingtarieven met 2%-punt.

De VVD verlaagt de **overige belastingen** met 1¾ mld euro, vooral door halvering van de overdrachtsbelasting (1½ mld euro).

	Basispad	Lasten- verzwarend	Lasten- verlichting	Netto lasten- verzwarend	Basispad plus beleidspakket
Milieu	¼	0	- ¼	- ¼	0
Inkomen en arbeid	7¾	5¼	- 9	- 3¾	4
Vermogen en winst	2	2¾	- 2¼	½	2½
Overig	0	0	- 1¾	- 1¾	- 1¾
Totaal lastenmaatregelen (gecorrigeerd)	10	8	- 13	- 5	5
w.v. huishoudens	5¾	5¼	- 10½	- 5¼	½
bedrijven	4¼	2¾	- 2¾	¼	4½
w.v. woningcorporaties		1½		1½	
Financieringsverschuivingen	- 4½	- ¼	0	- ¼	- 4¾
Totaal EMU-relevante lasten	5½	7¾	- 13	- 5¼	¼

6.2 Koopkracht en winst

Het beleidspakket van de VVD vermindert het nominaal beschikbaar inkomen van huishoudens met 1½ mld euro ten opzichte van het basispad in de Economische Verkenning 2011-2015 (zie tabel 6.5). Dit is het ex ante effect, dat wil zeggen ongerekend macro-economische doorwerkingseffecten. De gemiddelde koopkrachtmutatie valt hierdoor ¼% per jaar lager uit dan in het basispad.

De belangrijkste maatregelen die de macrokoopkracht verbeteren zijn: de verlaging van de tarieven in box 1 met 1%-punt, de verhoging van de arbeidskorting en de halvering van de overdrachtsbelasting. De belangrijkste maatregelen die de macrokoopkracht verslechteren zijn:

de beperking van de zorgtoeslag, het afschaffen van het kindgebonden budget en de koppeling van uitkeringen (exclusief de aow) aan de inflatie in plaats van aan de contractlonen.

Beleidsmatig effect op koopkracht	– 1½
w.v. lastenmaatregelen	5¼
uitgavenmaatregelen	– 6½
Beleidsmatig effect op winst	– 1¼
w.v. lastenmaatregelen	– ¼
uitgavenmaatregelen	– 1

De effecten zijn niet gelijk over de inkomens verdeeld, omdat een aantal belangrijke maatregelen beperkte groepen betreffen. De beperking van de zorgtoeslag (door bevrozing, beperking doelgroep, invoering vermogenstoets en doorwerking maatregel zorgpakket) treft vooral de lagere en middeninkomens. De koppeling van uitkeringen (exclusief de aow) aan de inflatie en de afbouw van de dubbele algemene heffingskorting in het sociaal minimum voor de bijstand treffen lagere inkomens. De volledige afschaffing van de mogelijkheid om de algemene heffingskorting te verzilveren tegen de heffing van de partner treft de huishoudens met één kostwinner. De afschaffing van het kindgebonden budget en de beperking van de kinderopvangtoeslag treffen huishoudens met kinderen. Huishoudens met een eigen woning profiteren van de halvering van de overdrachtsbelasting en de overgang naar het lage btw-tarief voor onderhoud en verbouwing van de eigen woning.

Het verschil tussen netto loon en netto uitkering neemt toe door de achterblijvende indexatie van de uitkeringen, de aanpassing van het sociaal minimum voor de bijstand en de verhoging van de arbeidskorting. Voor werknemers van 62 jaar en ouder staat hier tegenover dat de doorwerkbonus wordt afgeschaft.

De winst voor bedrijven daalt door het beleidspakket van de VVD met 1¼ mld euro ten opzichte van het basispad. De feitelijke winst daalt waarschijnlijk minder, doordat de verandering in de lasten en subsidies voor bedrijven veelal wordt doorberekend in de afzetprijzen. De belangrijkste maatregelen die de totale winst van bedrijven verbeteren zijn: het verlagen van de tarieven in de vennootschapsbelasting, het afschaffen van de verpakkingenbelasting en het verhogen van de wbo. De belangrijkste maatregelen die de totale winst verslechteren zijn: de verschuiving van de huurtoeslag van het Rijk naar de woningcorporaties, de beperking van de renteaftrek in de vennootschapsbelasting en het verminderen van innovatiesubsidies.

6.3 Structurele werkgelegenheid

Het programma van VVD impliceert een hervorming van de Nederlandse arbeidsmarkt. De ontslagbescherming wordt beperkt, de maximale duur van de ww-uitkering wordt verlaagd en de aow-leeftijd wordt verhoogd. Daarnaast zorgen verschillende fiscale maatregelen, waaronder lagere tarieven voor de inkomstenbelasting, ervoor dat arbeid meer oplevert. In totaal neemt de werkgelegenheid met 5¾% toe en daalt de werkloosheid met 1¼%-punt.

De ontslagbescherming wordt beperkt doordat banen zonder tussenkomst van derden beëindigd kunnen worden. Bovendien wordt een wettelijke ontslagvergoeding ingevoerd van twee weken per gewerkt jaar met een maximum van een jaarsalaris. Het effect van de hervorming van de ontslagbescherming op de werkgelegenheid en werkloosheid is gering. De beperking zorgt wel voor meer mobiliteit en doorstroming op de arbeidsmarkt. De verlaging van de maximale duur van de ww-uitkering en de aanscherping van de referentie-eis naar een halve maand per gewerkt jaar leidt tot een toename van de werkgelegenheid met 1% en een daling van de werkloosheid met ¾%-punt.

Het samenvoegen van wajong, wsw en bijstand tot één regeling op het sociaal minimum voor mensen met afstand tot de arbeidsmarkt leidt tot een stijging van de werkgelegenheid, evenals het koppelen van de uitkeringen (exclusief de aow) aan de prijzen in plaats van aan de lonen. Tezamen verhogen deze maatregelen de werkgelegenheid met 1%.

De stijging van de aow- en pensioenleeftijd wordt verondersteld ook de maatschappelijke norm voor de uitredleeftijd te verhogen. Men werkt hierdoor langer door. De verhoging van de aow-leeftijd leidt tot een stijging van de werkgelegenheid met 1%. Het effect van de maatregel op de werkloosheid is gering.

Fiscale maatregelen, zoals het aanpassen van de nominale zorgpremie, lagere tarieven in de loon- en inkomstenbelasting en de hogere arbeidskorting, leiden tot een stijging van de werkgelegenheid van 2%. De werkloosheid daalt met ½%-punt.

De verlaging van het tarief in de vennootschapsbelasting leidt tot een geringe stijging van de werkgelegenheid, maar vermindering van de renteaftrek voor bedrijven neutraliseert dit effect. Het effect op de werkloosheid van deze maatregelen is nihil.

Onderwijsbeleid, zoals prestatiebeloning en -bekostiging in primair en voortgezet onderwijs en uitbreiding van voorschoolse educatie, leidt structureel tot een hoger opleidingsniveau en daarmee tot een opwaarts effect op de werkgelegenheid van 1%.

6.4 Houdbaarheid van de overheidsfinanciën

Het VVD-programma verbetert de houdbaarheid met 6,0% bbp. Hiermee wordt in een kabinetsperiode de houdbaarheidsopgave van 4½% bbp volledig ingevuld.³⁴ Een groot deel van

³⁴ Bij de bepaling van het houdbaarheidstekort is geen rekening gehouden met een verdere ophoop van de zorgtoeslag als gevolg van hogere zvw-premies door vergrijzing voor de periode na 2015. Inclusief deze ophoop valt het houdbaarheidstekort 0,4%-punt hoger uit.

de verbetering van de houdbaarheid wordt gerealiseerd door middel van een verbetering van het ex ante EMU-saldo met 3,1% bbp in de komende kabinetsperiode. De structurele maatregelen die het VVD-programma bevat om de houdbaarheid te verbeteren zijn een verhoging van de aow-leeftijd naar 67 jaar en ombuigingen bij de langdurige zorg. Hiertegenover staat lastenverlichting door afschaffing van de schenk- en erfbelasting en de overdrachtsbelasting. Daarnaast zorgt de verbetering van de werkgelegenheid voor extra belastinginkomsten waardoor de houdbaarheid verbetert.

De verbetering van de houdbaarheid gaat gepaard met ombuigingen. Hierdoor daalt het netto profijt, het saldo van baten van overheidsbestedingen minus belastingen en premies. Het netto profijt verslechtert in de loop der jaren, doordat een deel van de VVD-maatregelen, zoals de hervormingen van de aow, een lange aanloopfase kennen. Daardoor daalt het gemiddelde netto profijt in de periode 2016-2040 meer dan dat in 2011-2015. In de periode na 2040 zijn geen additionele maatregelen nodig om de begroting houdbaar te maken. Integendeel, bij de netto profijt berekening van na 2040 wordt een intensivering ingezet, die mogelijk is doordat het VVD-programma ruim aan de houdbaarheidsopgave voldoet. De VVD geeft aan dit overschot te willen aanwenden voor lastenverlichting in de komende kabinetsperiodes.

Tabel 6.6 Effect op houdbaarheid en netto profijt, VVD	
	% bbp
Verbetering EMU-saldo 2015	3,1
Verbetering houdbaarheid	6,0
w.v. aow en pensioenen	0,7
woningmarkt	0,0
zorg	1,2
zorgtoeslag	0,3
werkgelegenheidsstijging excl. effect aow en woningmarkt	1,4
Verandering netto profijt	
2011 – 2015	– 1,3
2016 – 2040	– 5,5
2041 en verder ^a	– 4,1

^a Inclusief resterende houdbaarheidsopgave na 2040.

6.5 Bereikbaarheid

Maatregelen

De VVD neemt de volgende maatregelen ten aanzien van bereikbaarheid:

- 1,5 mld euro aan extra investeringen in wegen in de periode 2011-2015 (gemiddeld 0,3 mld euro per jaar).
- 1 mld euro extra investeringen in openbaar vervoer, met name op de hoofdverbindingen (gemiddeld 0,2 mld euro per jaar).

- Een jaarlijkse korting van 0,35 mld euro op de exploitatiebijdrage voor regionaal en lokaal openbaar vervoer via de brede doeluitkering (bdu).

Daarnaast neemt de VVD nog een aantal andere maatregelen die niet konden worden meegenomen bij het bepalen van de bereikbaarheidseffecten. Deze maatregelen zullen het beeld van de bereikbaarheidseffecten echter niet fundamenteel veranderen. Het gaat daarbij om maatregelen als:

- Het stopzetten van de ombouw van de bpm naar mrb ter voorbereiding op de invoering van de kilometerheffing.
- Het aanbrengen van een onderscheid tussen regionale, nationale en internationale wegen.
- Efficiencyverbetering bij de aanleg van wegen door publiek-private samenwerking.
- Het openbaar vervoer in steden door particulieren laten uitvoeren; in de Randstad één instantie verantwoordelijk maken voor het openbaar vervoer. De efficiencywinst van het aanbesteden van het openbaar vervoer in de drie grote steden komt ten gunste van het EMU-saldo.
- Aanbesteden van het hoofdrailnet. De wijze van aanbesteding die de VVD voor ogen heeft, staat nog niet vast. De efficiencywinst – alhoewel moeilijk van te voren te voorspellen – wordt geschat op 0,2 mld euro per jaar. De te bereiken efficiencywinst komt ten goede aan het EMU-saldo.

Effecten

De bovengenoemde investeringen in extra wegen leiden tot een verbetering van de doorstroming, waardoor het aantal uren dat weggebruikers in de file staan, uitgedrukt in voertuigverliesuren, met ruim 5% daalt ten opzichte van het basispad. De extra wegen leiden tot een zeer geringe toename van het autogebruik en vrachtverkeer. Door de investeringen in het openbaar vervoer neemt de frequentie van het aantal treinen per uur toe. Deze kwaliteitsverbetering leidt tot een kleine stijging van het ov-gebruik, maar deze stijging wordt gedempt door de besparingen op de bdu. Per saldo zal het ov-gebruik nauwelijks veranderen.

Tabel 6.7 Verandering in bereikbaarheid in 2020 t.o.v. basispad, VVD (structurele effecten, zie bijlage J.4)

Verkeerseffecten^a	
Autogebruik	+ 0%
OV-gebruik	+ 0%
Voertuigverliesuren	- 5%
Welvaartseffecten	
Reistijdbaten	+ ¼ mld euro/jaar
Mobiliteitsverlies door minder autogebruik	geen

^a Auto- en ov-gebruik gemeten in reizigerskilometers per jaar. In het basispad is het autogebruik gelijk aan 150 mld reizigerskilometers per jaar, het ov-gebruik is gelijk aan 25 mld reizigerskilometers per jaar. Voertuigverliesuren: extra reistijd voor weggebruikers door wachttijd in files.

De verbeterde doorstroming en het feit dat mensen daardoor sneller op hun plaats van bestemming zijn, leidt tot reistijdbaten van circa ¼ mld euro per jaar. Deze bereikbaarheidsbaten treden voornamelijk op bij het wegverkeer. De reistijdbaten door de investeringen in het spoorweginet worden gecompenseerd door de besparingen op het regionale openbaar vervoer door de korting op de bdu met 0,35 mld euro per jaar. Per saldo zijn de reistijdbaten voor het totale ov verwaarloosbaar.

6.6 Energie en klimaat

De VVD wil een tweede kerncentrale in Borssele mogelijk maken. Daarnaast wil de VVD de Subsidie Duurzame Energieregeling (sde) afschaffen. Deze maatregelen leiden tot een afname van het aandeel hernieuwbare energie met 1%-punt en een afname van de broeikasgasemissies met 1 tot 3 Mton ten opzichte van het basispad (tabel 6.8). Deze emissiereductie wordt volledig gerealiseerd in de ETS-sector. Omdat deze emissies begrensd worden door het Europese emissieplafond, heeft een afname in Nederland geen effect op de totale emissie in Europa.

Tabel 6.8 Verandering in 2020 in het aandeel hernieuwbare energie en de reductie van broeikasgassen ten opzichte van het basispad, VVD^a

	Hernieuwbare energie Aandeel in eindgebruik (%) ^b	Reductie van broeikasgassen (Mton CO ₂ -eq)		
		Totaal	Niet-ETS-sector ^c	ETS-sector ^d
Nederland totaal	- 1	1 tot 3	0	1 tot 3
w.v. gebouwde omgeving		0	0	0
energiesector		5 tot 7	0	5 tot 7
hernieuwbare energie		- 4	0	- 4
Verkeer		0	0	0
industrie		0	0	0
Overig		0	0	0

^a Cijfers zijn op hele Mtonnen afgerond. Daardoor kan de optelling van ETS en niet-ETS en van de sectoren maximaal 1 Mton afwijken van de totaalcijfers..

^bDe Europese doelstelling voor Nederland is een aandeel van 14% hernieuwbaar in het eindgebruik in 2020. In het basispad wordt een aandeel van 7% gerealiseerd.

^c De emissie in de niet-ETS sector is de emissie die niet onder het Europese emissiehandelssysteem valt: met name gebouwde omgeving en verkeer. De Europese taakstelling voor de Nederlandse niet-ETS-sector is 16% reductie in 2020 ten opzichte van 2005. Dit komt overeen met een emissieplafond van 99 Mton CO₂-equivalent. In het basispad is de emissie van broeikasgassen in de niet-ETS-sector geraamd op 102 Mton CO₂-eq.

^dDe emissies in de ETS-sector vallen onder het Europese emissiehandelssysteem. Dit betreft vooral de industrie en de energiesector. In het basispad is de emissie van broeikasgassen in de ETS-sector geraamd op 116 Mton CO₂-eq.

De maatregelen met een substantieel effect op de emissies van broeikasgassen zijn:

- Het afschaffen van de sde-regeling. Dat betekent dat vanaf 2012 geen nieuwe beschikkingen worden afgegeven. Bestaande verplichtingen blijven echter overeind.
- Het mogelijk maken van een nieuwe kerncentrale. Conform de planning van energiemaatschappij Delta is uitgegaan van de komst van een nieuwe kerncentrale met een elektrisch vermogen van 1800 tot 2500 MW, die in 2018 gaat produceren. Daardoor gaan met name gascentrales en in mindere mate kolencentrales minder elektriciteit produceren. Dit wordt nader toegelicht in bijlage J.5.

Het voorgestelde maatregelenpakket van de VVD is niet toereikend om de EU-verplichtingen voor hernieuwbare energie en de emissiereductie in de niet-ETS-sector te realiseren. Het beëindigen van de sde-regeling levert een bezuiniging op van 0,5 mld euro in 2020.

De neveneffecten van de voorgestelde energie- en klimaatmaatregelen op luchtverontreinigende emissies zijn weergegeven in tabel 6.9. Het maatregelenpakket van de VVD leidt per saldo tot een lichte afname van de emissies van stikstofoxiden (NO_x) en zwaveldioxide (SO₂). Enerzijds wordt er door het afschaffen van de sde-regeling en de verandering van een aantal subsidies van VROM en EZ minder hernieuwbare energie gerealiseerd, anderzijds leidt de realisatie van een nieuwe kerncentrale tot een geringere inzet van fossiele brandstoffen.

	NO _x (kton)	SO ₂ (kton)	Fijnstof (kton)
Basispad	185	46	29
Effect Nederland totaal	- 1,8	- 1,0	- 0,0

^a Reductie in 2020 van de emissie van luchtverontreinigende stoffen ten opzichte van het basispad als gevolg van de energie- en klimaatmaatregelen.

6.7 Landbouw, natuur en landschap

Algemeen beeld

De VVD ziet de landbouw als een economische sector van betekenis, die een belangrijke rol speelt in zowel de voedselvoorziening als in het beheer van het typische Nederlandse landschap, inclusief de daarbij behorende cultuur en tradities. De VVD wil substantieel bezuinigen op de huidige budgetten voor de aankoop, de inrichting en het beheer van natuur en op termijn de verwerving van gebieden beëindigen. Verder wil de VVD de milieu- en natuurregelgeving versoepelen. Daarnaast worden maatregelen voorgesteld die gericht zijn op de landschapskwaliteit van het landelijke gebied.

Tabel 6.10 Verandering in 2020 van landbouw-, natuur- en landschapsindicatoren ten opzichte van het basispad, VVD		
	Eenheid	
Emissiereductie NH3	-- - 0 + ++ ^a	0
Milieucondities voor natuur	-- - 0 + ++	-
Natuurkwantiteit	-- - 0 + ++	--
Natuurkwaliteit	-- - 0 + ++	--
(Nationale) landschappen	-- - 0 + ++	-
Economie landbouwsector	-- - 0 + ++ ^b	0/+
Saldo overheidsinkomsten en -uitgaven	mld euro	+ 0,21

^a 0/+ : 0-2 kton; + : 2-10 kton; ++ : > 10 kton.
^b 0 : - 25 - + 25 mln €; - : 25-300 mln €; -- : > 300 mln €.

Effecten milieudruk landbouw

De VVD stelt geen aanvullende maatregelen in de landbouw voor. De milieudruk door de landbouw is daardoor gelijk aan die in het basispad.

Effecten natuur en landschap

De VVD stelt nadere prioriteiten binnen het huidige natuurbeleid en de Natura 2000-gebieden. Tot 2014 wordt bezuinigd op de aankoop, de inrichting en het beheer van natuur. Daarna wordt verdere verwerving en daarmee ook de inrichting en beheer van die nieuwe hectaren voor de EHS beëindigd. De VVD wil wel dat de circa 34.000 hectare grond die al is aangekocht, wordt ingericht. Desondanks zal de verdere realisatie van de EHS sterk vertragen. Agrarisch en particulier natuurbeheer blijven wel gehandhaafd, maar de voortgang is daar de laatste jaren beperkt en het partijprogramma bevat geen voorstellen om dit te versnellen. Afromen van het ILG verwervingsbudget en het voorstel om de rente en aflossing op leningen voor verwerving niet meer te betalen, kunnen consequenties hebben voor contractuele verplichtingen. Naar verwachting neemt de natuurkwaliteit af. Het aantal Nederlandse Natura 2000-gebieden met een streng beschermingsregime neemt af. De milieudruk op de natuur zal toenemen in vergelijking met die in het basispad. Verder zullen de voorgestelde ruimere toegankelijkheid van natuurgebieden en de mogelijkheid tot wonen aan de rand van de natuur de druk op de natuurkwaliteit vergroten. De ruimere toegankelijkheid vermindert de afstand tussen burger en groen. Door de voorstellen om minder natuurgrond aan te kopen, is er wel meer ruimte voor de landbouw waardoor de netto toegevoegde waarde van de landbouwsector iets zal toenemen.

Tevens wordt het bestaande ruimtelijke-orderingsregime en de huidige wet- en regelgeving versoepeld. De VVD laat het restrictieve ruimtelijke beleid los. Hierdoor worden de mogelijkheden om te bouwen in het landelijke gebied verruimd. Deze maatregelen zetten de landschapskwaliteit onder druk. De VVD wil Europese gelden inzetten voor het beheer van landschapselementen in bijzondere landschappen. Dit zal de kwaliteit van het landschap bevorderen. Voor een deel van het budget (7%) kan Nederland daar over besluiten. Of het inzetten van meer budget mogelijk is, is afhankelijk van besluitvorming op Europees niveau.

De voorstellen voor natuur en landschap houden een stevige beleidswijziging in. De effecten hiervan zijn per saldo sterk negatief in vergelijking met die in het basispad.

6.8 Onderwijs en innovatie

Onderwijs

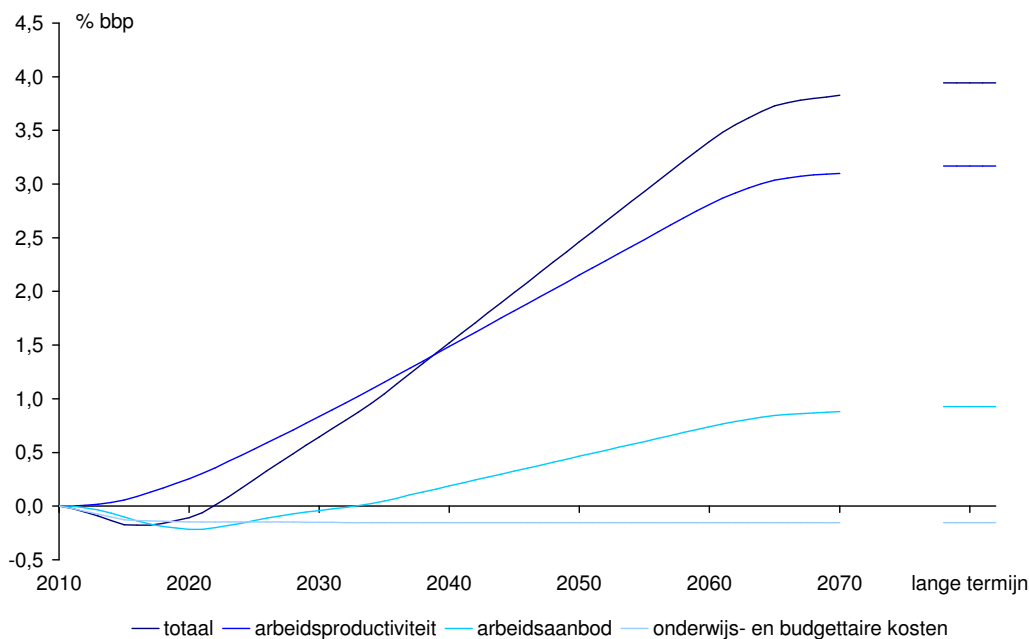
De VVD stelt voor om op het terrein van onderwijs 2,5 mld euro te intensiveren en voor 1,8 mld euro om te buigen. Per saldo komt dit neer op een netto intensivering van 0,7 mld euro.

De extra middelen worden voor de helft aangewend voor hogere salarissen in het onderwijs. Zo wordt ingezet op hogere salarissen voor beter opgeleide leraren (0,20 mld euro), prestatiebeloning in het onderwijs (0,25 mld euro), grotere verschillen tussen start- en eindsalarissen voor leraren en schoolleiders (0,30 mld euro) en hogere salarissen in het hoger onderwijs (0,50 mld euro). Daarnaast gaan extra middelen naar voor- en vroegschoolse educatie (0,25 mld euro) en een kwaliteitsimpuls (0,50 mld euro) in het hoger onderwijs.

De belangrijkste ombuigingen op het terrein van onderwijs zijn de introductie van het sociaal leenstelsel in het hoger onderwijs, waarbij de basisbeurs en aanvullende beurs worden vervangen door een lening (0,46 mld euro in 2015 en 1,02 mld euro structureel vanaf 2020), en de plafonnering van het budget voor zorgleerlingen (0,55 mld euro).

In de institutionele sfeer wil de VVD prestatiebekostiging invoeren, waarbij onderwijsinstellingen niet langer alleen bekostigd worden op basis van aantal leerlingen en diploma's, maar ook op basis van kwaliteit. Om deze kwaliteit in beeld te brengen wil de VVD begin-, voortgangs- en eindtoetsen, waarmee de toegevoegde waarde van onderwijsinstellingen bepaald kan worden, verplicht stellen.

Figuur 6.2 Effect van onderwijsmaatregelen VVD op bbp

Van het totaal aan maatregelen valt 0,7 mld euro in de categorie *kansrijk*, geheel bestaande uit intensiveringen (zie bijlage K.1). Van deze maatregelen zijn de effecten op het onderwijs geanalyseerd, volgens de methodologie in bijlage J.7. Eén maatregel krijgt de kwalificatie *neutraal*. Dit betreft de introductie van het sociaal leenstelsel in het hoger onderwijs. Deze maatregel zorgt voor een financieringsschuif tussen publieke en private middelen en heeft geen effecten op de kwaliteit van het onderwijs. Figuur 6.2 presenteert de totale lange termijn bbp-effecten van het pakket aan kansrijke maatregelen van de VVD.

Op de lange termijn leidt het onderwijspakket van de VVD tot een structurele stijging van het bbp met 4% ten opzichte van het basispad. Deze stijging wordt voor een belangrijk deel veroorzaakt door de inzet op prestatiebekostiging, prestatiebeloning en voor- en vroegschoolse educatie. De eerste twee vereisen relatief weinig middelen waarmee op korte termijn een grote groep leerlingen bereikt kan worden. De laatste heeft relatief sterke effecten op een kleinere doelgroep. Aangezien deze middelen worden ingezet op jonge leerlingen duurt het langer voordat de baten van deze maatregel gerealiseerd worden.

Wetenschappelijk onderzoek en innovatie

De VVD³⁵ laat het budget voor wetenschappelijk onderzoek ongewijzigd. De partij verlaagt de innovatiesubsidies met per saldo 0,1 mld euro, overeenkomend met 7% van de innovatiesubsidies in 2014. De budgetten van de wbo en de innovatie prestatie contracten worden verhoogd en de themaspecifieke subsidies worden vrijwel geschrapt. Zodoende verschuift de VVD het beleid sterk in de richting van een meer generiek instrumentarium. De wbo wordt zo ingericht dat de behandeling van het mkb en grootbedrijf meer gelijk is. Deze veranderingen zijn kansrijk vergeleken met het huidige beleid.

6.9 Woningmarkt

Het woningmarktpakket van de VVD laat de fiscale behandeling van koopwoningen in de inkomstenbelasting ongemoeid en bevordert het eigenwoningbezit door de overdrachtsbelasting voor woningen af te schaffen.

De plannen van de VVD voorzien op termijn in vrije marktwerking op de huurmarkt met verhuur op commerciële basis. Hiertoe geeft de VVD verhuurders meer ruimte om de huren te verhogen. Vanaf 2012 stijgen de huren jaarlijks met 3%-punt boven inflatie, ofwel 2%-punt harder dan waarvan in het basispad wordt uitgegaan. De huren bereiken zo rond 2040 een marktconform niveau. Op dat moment worden de woningcorporaties gesplitst in een vermogensbeheerstichting en een vennootschap voor de exploitatie van huurwoningen. Hiermee is de vrije marktwerking op de huurmarkt gerealiseerd.

³⁵ Voor een verklaring van de terminologie, zie bijlage J.8 over innovatie.

Om de betaalbaarheid van huurwoningen voor de huurders met de laagste inkomens te waarborgen, verhoogt de VVD de huurtoeslag. Tegelijkertijd beperkt de VVD de reikwijdte van de huurtoeslag door de inkomensgrens van de huurtoeslag te verlagen en de subsidie op relatief dure huurwoningen te verlagen. Zo wordt de huurtoeslag op een nauwer gedefinieerde doelgroep huurders met een laag inkomen gericht en wordt de prikkel in de huidige huurtoeslag om luxe te wonen verminderd. Dit betekent dat de totale uitgaven aan de huurtoeslag tot 2015 licht verminderen (vanwege de ingevoerde beperkingen), maar daarna toenemen (vanwege de verhoging voor de beperktere doelgroep).

De VVD hevelt de financiering van de huurtoeslag geleidelijk over naar de woningcorporaties. In 2015 financieren de woningcorporaties de huurtoeslag ten bedrage van 1,5 mld euro. In 2040 is de huurtoeslag volledig overgeheveld. Na splitsing van de woningcorporaties wordt de huurtoeslag gefinancierd door de vermogensbeheerstichting uit het rendement op het beheerde vermogen.

Tabel 6.11 Woningmarkteffecten VVD		2015	Structureel % bbp
Welvaartswinst			0,3
Effect op Rijksbegroting			0
		Verschil met basispad in %	
Prijsmutatie koopwoningen		- 2,4	- 4,8
Mutatie netto huur		10,1	57,3
Mutatie consumptie koopwoningen			- 3,1
Mutatie consumptie huurwoningen			26,8
			% huurwaarde
Subsidiepercentage koopsector			30,0

De huren stijgen door de voorstellen van de VVD aanzienlijk. Rond 2040 wordt het marktconforme niveau bereikt.³⁶ De hogere huren maken het aantrekkelijker om te investeren in huurwoningen, waardoor er veel nieuwe huurwoningen worden gebouwd. Hierdoor verdwijnt op termijn de rantsoenering op de huurwoningmarkt en stijgt de consumptie van huurwoningdiensten. Huishoudens die voorheen geen huurwoning konden bemachtigen, stappen nu over van koop naar huur. De vraag naar koopwoningdiensten daalt, waardoor ook de prijzen en het aanbod van koopwoningen dalen. De totale woningvoorraad stijgt – in verhouding tot het basispad vindt er meer nieuwbouw plaats. Het negatieve effect op de huizenprijs wordt getemperd door het afschaffen van de overdrachtsbelasting.

³⁶ Het gaat hier om een gemiddelde huurstijging. Regionaal kunnen er verschillen zijn. Bij marktconforme huren zullen naar verwachting de regionale verschillen in huren meer het patroon van de regionale verschillen in koopwoningprijzen volgen. In meer ontspannen woningmarktregio's zullen de huren minder kunnen stijgen dan in gespannen woningmarkten.

Nominale huizenprijsontwikkeling

Het effect op huizenprijzen betreft een verschil met het basispad. Als gevolg van het beleid van de VVD zijn koopwoningprijzen in 2015 gemiddeld ruim 2% lager dan zonder het VVD-beleid. Daarnaast is echter sprake van een onderliggende structurele nominale woningprijsstijging in het basispad. Dat betekent dat door de hervormingen van de VVD woningprijzen per saldo niet zakken, maar een aantal jaar iets minder hard stijgen.

De maatschappelijke welvaart stijgt door de maatregelen van de VVD structureel met 0,3% bbp (2 mld euro). Dit komt met name ten goede aan verhuurders, die hogere huuropbrengsten ontvangen.³⁷ Bij splitsing van woningcorporaties komen de extra huuropbrengsten tot uitdrukking in een grotere waarde van het vermogen van de vermogensbeheerinstellingen. Huishoudens zien hun welvaart afnemen: het negatieve effect van hogere huren op hun inkomen wordt niet volledig gecompenseerd door de doelmatigheidswinst op de woningmarkt.

6.10 Zorg

Bij de curatieve zorg wil de VVD de doelmatigheid verder vergroten langs de lijnen geschetst in variant B van heroverwegingsrapport 11 over de curatieve zorg. Dat betekent dat de zorgverzekeraars volledig risicodragend worden maar ook meer instrumenten krijgen om hun rol als marktpartij waar te maken, vooral door een sterke uitbreiding van het vrij onderhandelbare B-segment van de ziekenhuiszorg. Daarnaast krijgen de verzekeraars meer ruimte voor het voeren van preferentiebeleid bij geneesmiddelen. Ook wordt de rol van de markt vergroot doordat zorgaanbieders privaat kapitaal mogen aantrekken, met medezeggenschap en winstuitkering. De kwaliteit van de zorgverlening wordt vergroot door oprichting van een kwaliteitsinstituut, dat kwaliteitsverschillen ook beter inzichtelijk maakt.

De VVD beperkt het collectief verzekerde pakket. Naast een stringenter beleid bij het toelaten van nieuwe behandelingen worden onder andere dbc's voor een geringe ziektelast, een aantal genees- en hulpmiddelen, lichtere ggz-behandelingen en een deel van de paramedische zorg uit de basispolis geschrapt.

In plaats van de verhoging van het eigen risico zvw van 210 euro naar 775 euro in 2015 uit het basispad kiest de VVD voor een verhoging naar 300 euro. Huisartskosten gaan ook onder dit eigen risico vallen.

Bij de langdurige zorg kiest de VVD voor een model dat sterk overeenkomt met de variant Zorg Verzekerd in heroverwegingsrapport 12 over de langdurige zorg. Dit houdt in dat de VVD het grootste deel van de awbz overhevelt naar ziektekostenverzekeraars, doch met behoud van meesubsidies. In tegenstelling tot de Heroverwegingswerkgroep kent het CPB hieraan geen doelmatigheidswinst toe, behalve voor overheveling van revalidatiezorg. De reden hiervoor is dat langdurige zorg niet past binnen het stramien van de zvw. Hierbinnen lijkt het namelijk niet

³⁷ Dit geldt niet in gelijke mate voor alle verhuurders; niet in alle regio's zullen de verhuurders de huren in gelijke mate kunnen verhogen.

goed mogelijk om enerzijds verzekeraars te compenseren voor meerjarige risico's en anderzijds prikkels te behouden om het zorggebruik te beperken.

De VVD behoudt voor de meest complexe zorg (intramurale ggz en ghz) een romp-awbz die door een landelijke zbo als voorziening wordt aangeboden. Hierdoor vervalt het verzekerde recht op zorg en wordt het mogelijk zorg beter af te stemmen op de mogelijkheden van de cliënt. Ook heeft de zbo een betere inkoopprikkel dan de huidige zorgkantoren, waarvan de budgetten minder hard begrensd zijn. Daarom kan van deze maatregel een doelmatigheidswinst worden verwacht.

Naast deze stelselwijzigingen beperkt de VVD met verschillende maatregelen de zorgaanspraken. Zo worden de functies begeleiding en dagbesteding geschrapt, waarbij de helft van de huidige kosten wordt gereserveerd voor financiering van weglek naar andere regelingen, met name de wmo. Ook wordt minder complexe zorg voor nieuwe cliënten niet langer intramuraal aangeboden. Dit geldt zowel voor de ggz als voor ouderenzorg. Tevens schrapt de VVD de gehandicaptenzorg voor cliënten met een IQ boven de 70. Ook hier wordt de helft van de huidige kosten gereserveerd voor weglek naar andere domeinen.

De VVD kiest ervoor de kosten van zorg en wonen te scheiden. Zorginstellingen zullen huur en servicekosten bij cliënten in rekening brengen. Zo worden zij geprikkeld zich beter te richten op de woonwensen van cliënten. Omdat de VVD cliënten niet compenseert voor deze extra kosten, leidt dit tot een forse stijging van de eigen bijdrage van 1,3 mld euro. Daar staat tegenover dat de VVD de verhoging van de eigen bijdrage awbz uit de Economische Verkenning 2011-2015 terughraait. Wel wordt de korting op de wmo gehandhaafd.

Samenvattend kiest de VVD niet voor de sterke verhoging van de eigen betalingen waarmee is gerekend in het basispad van de Economische Verkenning 2011-2015. De VVD legt de nadruk op maatregelen die leiden tot een doelmatige zorgverlening en op inperkingen van het collectief verzekerde pakket. Met deze andere invulling komt de collectief gefinancierde zorg in 2015 ruim 3 mld euro lager uit dan in het basispad. De werkgelegenheid in de zorg, publiek en privaat, groeit in de periode 2010-2015 met 99 000 arbeidsjaren. Dat is 50 000 minder dan in het basispad.

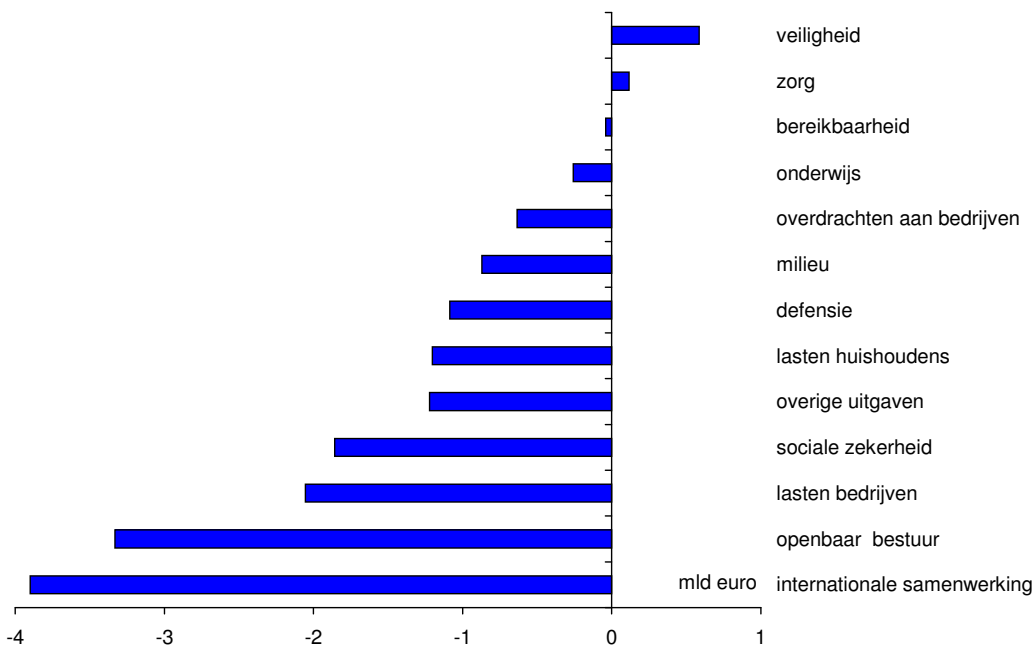
7 PVV

7.1 Budgettaire effecten

Het beleidspakket van de PVV³⁸ verbetert het EMU-saldo met 15¾ mld euro in 2015 ten opzichte van het basispad in de Economische Verkenning 2011-2015. Dit is de ex ante verbetering, dat wil zeggen ongerekend macro-economische doorwerkingseffecten. Deze verbetering van het begrotingssaldo komt vooral door lagere uitgaven en in beperktere mate door lastenverzwaring. Tegenover ombuigingen en lastenverzwaringen die het EMU-saldo 23¾ mld euro verbeteren staan intensiveringen en lastenverlichtingen van 8 mld euro die het verslechteren. Het houdbaarheidseffect van het pakket van de PVV bedraagt 2,6% bbp; hierbij is ook rekening gehouden met de budgettaire uitwerking van de maatregelen op lange termijn en met de macro-economische doorwerking ervan, zoals die op de werkgelegenheid (zie 7.4).

Tabel 7.1 Budgettaire effecten van beleidspakket PVV t.o.v. basispad	mld euro (prijzen 2010)	
		% bbp 2015
Effect op EMU-saldo 2015 (ex ante)	15¾	2,5
Verbetering houdbaarheidstekort	17	2,6

Figuur 7.1 Ex ante budgettaire effecten van beleidspakket van de PVV t.o.v. basispad (gecorrigeerd voor financieringsverschuivingen, 2015, mld euro in prijzen 2010; – = positief effect op EMU-saldo)

³⁸ Bijlage E geeft een gedetailleerde beschrijving van het PVV-programma.

De PVV wil per saldo 12½ mld euro ombuigen in 2015 ten opzichte van het basispad. Dit is gecorrigeerd voor financieringsverschuivingen die de EMU-relevante overheidsuitgaven verhogen met netto 3¼ mld euro. De netto ombuiging is het resultaat van 15 mld euro aan ombuigingen en 2½ mld euro aan intensiveringen. In het beleidspakket wordt vooral omgebogen op internationale samenwerking en bij openbaar bestuur. De bruto intensiveringen betreffen vooral zorg en veiligheid. De reële groei van de collectieve uitgaven (gecorrigeerd voor financieringsverschuivingen) komt na verwerking van het beleidspakket uit op ½% per jaar in 2011-2015, tegenover 1¼% in het basispad.

Het beleidspakket van de PVV verhoogt het totaal van belastingen en sociale premies met 3¼ mld euro in 2015 ten opzichte van het basispad. Dit is gecorrigeerd voor financieringsverschuivingen.

Tabel 7.2	Reële collectieve uitgavenontwikkeling, PVV, 2011-2015						
	Basispad	Ombuigingen (-)	Bruto intensiveringen	Netto intensiveringen	Basispad inclusief beleids-pakket	Basispad	Basispad inclusief beleids-pakket
	mld euro, in prijzen 2010				% per jaar		
Distributief beleid							
Sociale zekerheid	4¾	- 1¾	0	- 1¾	3	1¼	¾
Zorg	8	- 1¼	1¼	0	8	2¾	2¾
Onderwijs	1¾	- ¼	0	- ¼	1½	1	1
Overdrachten aan bedrijven	- 1¼	- ¾	0	- ¾	- 1¾	- 2	- 3¼
Overig beleid							
Openbaar bestuur	- 3	- 3¼	0	- 3¼	- 6¼	- 1	- 2
w.v. Rijk		- 1¼	0	- 1¼			
lokaal bestuur		- 1¾	0	- 1¾			
Overig		- ¼	0	- ¼			
Veiligheid	¼	- ¼	1	½	¾	½	1½
Defensie	0	- 1	0	- 1	- 1	¼	- 3
Bereikbaarheid	- 1	- ½	½	0	- 1	- 1¾	- 1¾
Milieu		- ¾	0	- ¾			
Internationale samenwerking	1½	- 4	0	- 4	- 2½	2	- 4
Overig		- 1	- ¼	- 1¼			
Totaal netto collectieve uitgaven (gecorrigeerd)							
	17½	- 15	2½	- 12½	5	1¼	½
Financieringsverschuivingen	- 4½	- ¼	3½	3¼	- 1¼		
Totaal EMU-relevante netto uitgaven	13	- 15¼	5¾	- 9¼	3¾	1	¼

Collectieve uitgaven

De PVV verlaagt de uitgaven voor **sociale zekerheid** met 1¾ mld euro in 2015. Dit is gecorrigeerd voor financieringsverschuivingen. Het afschaffen van de re-integratiebudgetten vermindert de uitgaven met 1 mld euro. Het beperken van de kinderbijslag en het kindgebonden budget tot maximaal twee kinderen vermindert de uitgaven met ½ mld euro.

De PVV laat de **zorguitgaven** per saldo ongewijzigd. Dit is gecorrigeerd voor financieringsverschuivingen. De PVV intensiveert op de care-uitgaven door het verhogen van het aantal verplegers en verzorgers met 10 000 en het verhogen van hun salaris ($\frac{3}{4}$ mld euro). Op de zvw bezuinigt de PVV vooral door een wettelijke rem op de inkomens van medisch specialisten en bestuurders in de zorg (bruto $\frac{1}{2}$ mld euro; na belastingen $\frac{1}{4}$ mld euro) en door versobering van de ggz ($\frac{1}{4}$ mld euro).

Ten opzichte van het basisbeeld bezuinigt de PVV $\frac{1}{4}$ mld euro op de **onderwijsuitgaven**, vooral door het stoppen met gratis schoolboeken voor midden- en hoge inkomens.

De PVV bezuinigt $\frac{3}{4}$ mld euro op **overdrachten aan bedrijven**, vooral door minder innovatiesubsidies ($\frac{1}{4}$ mld euro; heroverwegingsrapport 18, variant 2) en andere EZ-subsidies ($\frac{1}{4}$ mld euro).

De PVV bezuinigt $3\frac{1}{4}$ mld euro op **openbaar bestuur**, waarvan $1\frac{1}{4}$ mld euro op het ambtenarenapparaat van het Rijk (exclusief veiligheid en defensie en inclusief overig openbaar bestuur, zoals uvv) en $1\frac{3}{4}$ mld euro op lokaal bestuur, wat tot vermindering van het ambtenarenapparaat van de lokale overheid zal leiden. Dit is de maximale bezuiniging die door het CPB voor de komende kabinetsperiode mogelijk wordt gehouden op openbaar bestuur (inclusief ombuigingen op het ambtenarenapparaat in andere functies $3\frac{1}{4}$ mld euro in 2015 en 4 mld euro structureel). Het CPB tekent aan dat deze besparingen alleen onder strikte voorwaarden ten aanzien van politieke en ambtelijke sturing haalbaar zijn en zullen leiden tot minder dienstverlening (zie bijlage J.1).

De PVV verhoogt de uitgaven voor **veiligheid** per saldo met $\frac{1}{2}$ mld euro. De PVV intensiveert door het aantrekken van 10 000 extra politieagenten (1 mld euro). De PVV bezuinigt vooral door afschaffing tbs ($\frac{1}{4}$ mld euro).

De PVV bezuinigt 1 mld euro op **defensie**, vooral door het niet aanschaffen van nieuwe jsg-gevechtsvliegtuigen ($\frac{1}{2}$ mld euro) en het beperken van de mogelijkheden tot internationale interventies ($\frac{1}{4}$ mld euro).

Wat betreft **bereikbaarheid** houden ombuigingen en intensiveringen elkaar in evenwicht. Tegenover meer uitgaven aan wegen ($\frac{1}{2}$ mld euro) staat vooral het vrijvallen van middelen door het niet invoeren van de kilometerheffing ($\frac{1}{4}$ mld euro).

De PVV bezuinigt $\frac{3}{4}$ mld euro op uitgaven op het gebied van **milieu**. Naast een sterkere toepassing van de 'vervuiler betaalt' bij bodemsanering ook minder middelen voor de ehs ($\frac{1}{2}$ mld euro; heroverwegingsrapport 2, variant 1).

De PVV bezuinigt 4 mld euro op **internationale samenwerking**. De uitgaven voor ontwikkelingssamenwerking dalen met 3 mld euro. Juridische verplichtingen maken in 2015 een grotere verlaging voor ontwikkelingssamenwerking niet mogelijk. Structureel wordt er voor 4 mld euro omgebogen op ontwikkelingssamenwerking. De EU-uitgaven dalen met 1 mld euro, door continuering van de huidige korting.

Op de **overige uitgaven** bezuinigt de PVV $1\frac{1}{4}$ mld euro. De grootste posten zijn minder culturele subsidies ($\frac{1}{2}$ mld euro) en de verschuiving van de kosten van inburgering van de

overheidsbegroting naar de inburgeraars (½ mld euro). Op deze post zijn ook de directe belastingeffecten geboekt van maatregelen die inkomens beïnvloeden (verplegers, leraren en medisch specialisten).

Het beleidspakket van de PVV vermindert de werkgelegenheid in de sector overheid met 30 000 in 2015 ten opzichte van het basispad. De daling van de werkgelegenheid in de sector overheid komt inclusief het beleidspakket van de PVV uit op 1¼% per jaar, tegen ¾% per jaar in het basispad van de Economische Verkenning 2011-2015. In de zorg stijgt de werkgelegenheid 10 000 arbeidsjaren door het beleidspakket van de PVV ten opzichte van het basispad.

Tabel 7.3 Werkgelegenheidseffecten collectieve sector, beleidspakket PVV, 2011-2015						
	Uitgangspositie	Basispad	Effect	Pad incl.	Basispad	Pad incl.
	2010	2011-2015	beleidspakket	beleidspakket	2011-2015	beleidspakket
	niveau	mutatie	mutatie	mutatie	mutatie	mutatie
	dzd arbeidsjaren				% per jaar	
Openbaar bestuur	577	- 37	- 33	- 70	- 1¼	- 2½
w.v. rijk ^a	74	- 6	- 11	- 16	- 1½	- 5
lokaal bestuur	176	- 27	- 20	- 47	- 3¼	- 6
Overig	327	- 5	- 3	- 8	- ¼	- ½
Veiligheid	89	- 2	8	6	- ½	1¼
Defensie	61	- 2	- 5	- 7	- ¾	- 2¼
Onderwijs	344	2	0	2	0	0
Sector overheid	1071	- 40	- 30	- 70	- ¾	- 1¼
Zorg	926	150	10	160	3	3¼
Overheid en zorg	1997	110	- 20	90	1	1

^a Exclusief veiligheid en defensie.

Belastingen en sociale premies

De PVV verhoogt de collectieve lasten met 3¼ mld euro in 2015 ten opzichte van het basispad in de Economische Verkenning 2011-2015. Dit is de ex ante verlaging van collectieve lasten, dat wil zeggen ongerekend macro-economische doorwerkingseffecten. Verder is deze verlaging gecorrigeerd voor financieringsverschuivingen. De belastingdruk verschuift vooral naar belastingen op vermogens en winst.

De PVV verhoogt de **milieubelastingen** met ¾ mld euro, vooral door het afschaffen van milieuaftrekposten (¼ mld euro).

De PVV verhoogt de **lasten op inkomen en arbeid** per saldo met ½ mld euro. Dit is de voor financieringsverschuivingen gecorrigeerde verhoging. De netto verhoging is de resultante van 6¼ mld euro verzwaring en 5½ mld euro verlichting. De belangrijkste verzwaring (1¾ mld euro) komt door de volledige afschaffing van de mogelijkheid om de algemene

heffingskorting te verzilveren tegen de heffing van de partner. De belangrijkste lastenverlichting betreft de verlaging van de tweede schijf in de loon- en inkomstenheffing met 2%-punt (1¼ mld euro).

De PVV verhoogt de **lasten op vermogen en winst** met 2 mld euro. Dit betreft vooral een bankenheffing (1 mld euro) en een woningcorporatieheffing (½ mld euro). De opbrengst van de bankenheffing wordt gedrukt doordat is uitgegaan van eenzijdige invoering. Bij de corporatieheffing dient te worden opgemerkt dat niet zeker is of deze juridisch haalbaar is.

De PVV neemt geen maatregelen wat betreft de **overige belastingen**.

	Basispad	Lasten- verzwaring	Lasten- verlichting	Netto lasten- verzwaring	Basispad plus beleidspakket
Milieu	¼	¾	0	¾	1
Inkomen en arbeid	7¾	6¼	- 5½	½	8¼
Vermogen en winst	2	2	0	2	4
Overig	0	0	0	0	0
Totaal lastenmaatregelen (gecorrigeerd)	10	8¾	- 5½	3¼	13¼
w.v. huishoudens	5¾	6½	- 5¼	1¼	7
Bedrijven	4¼	2¼	- ¼	2	6¼
w.v. woningcorporaties		½		½	
Financieringsverschuivingen	- 4½	0	3¼	3¼	- 1¼
Totaal EMU-relevante lasten	5½	8¾	- 2¼	6½	12

7.2 Koopkracht en winst

Het beleidspakket van de PVV vermindert het nominaal beschikbaar inkomen van huishoudens met 2 mld euro ten opzichte van het basispad in de Economische Verkenning 2011-2015 (zie tabel 7.5). Dit is het ex ante effect, dat wil zeggen ongerekend macro-economische doorwerkingseffecten. De gemiddelde koopkrachtmutatie valt hierdoor ¼% per jaar lager uit dan in het basispad.

Beleidsmatig effect op koopkracht	- 2
w.v. lastenmaatregelen	- 1¼
uitgavenmaatregelen	- ¾
Beleidsmatig effect op winst	- 2¾
w.v. lastenmaatregelen	- 2
uitgavenmaatregelen	- ¾

De belangrijkste maatregel die de macrokoopkracht verbetert is de verlaging van het tarief tweede schijf met 2%-punt. De belangrijkste maatregelen die de macrokoopkracht verslechteren zijn: de volledige afschaffing van de mogelijkheid om de algemene heffingskorting te

verzilveren tegen de heffing van de partner, het afschaffen van de expatregeling en de beperking van de kinderbijslag tot maximaal 2 kinderen.

De effecten zijn niet gelijk over de inkomens verdeeld, omdat een aantal belangrijke maatregelen beperkte groepen betreffen. Het afschaffen van de mogelijkheid om de algemene heffingskorting te verzilveren tegen de heffing van de partner treft de alleenverdieners. De beperking van zowel de kinderbijslag als het kindgebonden budget tot twee kinderen verslechtert de koopkracht van huishoudens met meer dan twee kinderen.

Het verschil tussen netto loon en netto uitkering verandert niet door het beleidspakket van de PVV.

De winst voor bedrijven daalt door het beleidspakket van de PVV met 2³/₄ mld euro ten opzichte van het basispad. De feitelijke winst daalt waarschijnlijk minder, doordat de verandering in de lasten en subsidies voor bedrijven veelal wordt doorberekend in de afzetprijzen. De PVV neemt geen significante maatregelen die de totale winst van bedrijven verbeteren. De belangrijkste maatregelen die de totale winst van bedrijven verslechteren zijn: de invoering van een bankenheffing en een woningcorporatieheffing en het verminderen van innovatiesubsidies.

7.3 Structurele werkgelegenheid

Het programma van de PVV heeft geringe gevolgen voor de arbeidsmarkt. De werkgelegenheid stijgt met ¼% en de werkloosheid blijft onveranderd. Door de bezuinigingen op de publieke sector treedt een verschuiving op naar werkgelegenheid in de private sector.

De toename van de werkgelegenheid is vooral het gevolg van de afschaffing van de ‘overdraagbaarheid’ van de algemene heffingskorting. Daarnaast leidt de verlaging van de belastingtarieven tot een geringe toename van de werkgelegenheid. De gevolgen van de hervormingen in de sociale zekerheid voor de arbeidsmarkt zijn gering. De heffing op banken verzwart de lasten voor het bedrijfsleven. Daardoor daalt de werkgelegenheid met ¼% en stijgt de werkloosheid in geringe mate.

7.4 Houdbaarheid van de overheidsfinanciën

Het PVV-programma verbetert de houdbaarheid met 2,6% bbp. Hiermee wordt in één kabinetsperiode ten dele voldaan aan de houdbaarheidsopgave van 4½% bbp.³⁹ Een groot deel van de verbetering van de houdbaarheid wordt gerealiseerd door middel van een verbetering van het EMU-saldo met 2,5% bbp in de komende kabinetsperiode.

De verbetering van de houdbaarheid gaat gepaard met ombuigingen en lastenverzwaring. Hierdoor daalt het netto profijt, het saldo van baten van overheidsbestedingen minus

³⁹ Bij de bepaling van het houdbaarheidstekort is geen rekening gehouden met een verdere oloploop van de zorgtoeslag als gevolg van hogere zvw-premies door vergrijzing voor de periode na 2015. Inclusief deze oloploop valt het houdbaarheidstekort 0,4%-punt hoger uit.

belastingen en premies. Het netto profijt verslechtert in de loop der jaren. Daardoor daalt het gemiddelde netto profijt in de periode 2016-2040 meer dan dat in 2011-2015. Het PVV-programma vult de houdbaarheidsopgave van 4½% bbp niet volledig in. Aan de resterende opgave wordt in de berekening van het netto profijt voldaan door middel van een extra bezuiniging op de overheidsbestedingen in de periode na 2040. De verlaging van het netto profijt na 2040 dat hiervan een gevolg is laat zien dat het PVV-programma een deel van de rekening naar de toekomst doorschuift. De PVV geeft aan dat ze de resterende opgave na 2015 wil invullen door verdere ombuigingen.

Tabel 7.6 Effect op houdbaarheid en netto profijt, PVV	
	% bbp
Verbetering EMU-saldo 2015	2,5
Verbetering houdbaarheid	2,6
w.v. aow en pensioenen	0,0
woningmarkt	0,1
zorg	- 0,2
zorgtoeslag	0,0
werkgelegenheidsstijging, excl. effect van aow en woningmarkt	0,1
Verandering netto profijt	
2011 – 2015	- 1,7
2016 – 2040	- 2,5
2041 en verder ^a	- 5,1

^a Inclusief resterende houdbaarheidsopgave na 2040.

7.5 Bereikbaarheid

Maatregelen

De PVV neemt de volgende maatregel ten aanzien van bereikbaarheid:

- 0,4 mld euro per jaar aan investeringen in wegen, totaal 2 mld euro in de periode 2011-2015.

Daarnaast neemt de PVV nog een andere maatregel die niet kon worden meegenomen bij het bepalen van de bereikbaarheidseffecten. Deze maatregel zal het beeld van de bereikbaarheidseffecten echter niet fundamenteel veranderen. Het gaat daarbij om de volgende maatregel:

- Het afschaffen van de lagere fiscale bijtelling voor zuinige zakelijke auto's.

Effecten

De bovengenoemde extra investeringen in wegen leiden tot een verbetering van de doorstroming, waardoor het aantal uren dat weggebruikers in de file staan, uitgedrukt in

voertuigverliesuren, daalt met ruim 5% daalt ten opzichte van het basispad. De verbeterde doorstroming, en het feit dat mensen daardoor sneller op hun plaats van bestemming zijn, leidt tot reistijdbaten van circa ¼ mld euro per jaar. Het toegenomen aanbod van weginfrastructuur leidt tot een zeer geringe toename van het autogebruik en het vrachtverkeer. Ook het aantal vrachtautokilometers neemt iets toe. De relatieve verbetering van de reistijd over de weg heeft nauwelijks gevolgen voor het gebruik van het openbaar vervoer.

Tabel 7.7 Verandering in bereikbaarheid in 2020 t.o.v. basispad, PVV (structurele effecten, zie bijlage J.4)

Verkeerseffecten^a

Autogebruik	0%
OV-gebruik	0%
Voertuigverliesuren	- 5%

Welvaartseffecten

Reistijdbaten	+ ¼ mld euro/jaar
Mobiliteitsverlies door minder autogebruik	geen

^a Auto- en ov-gebruik gemeten in reizigerskilometers per jaar. In het basispad is het autogebruik gelijk aan 150 mld reizigerskilometers per jaar, het ov-gebruik is gelijk aan 25 mld reizigerskilometer per jaar

Voertuigverliesuren: extra reistijd voor weggebruikers door wachttijd in files.

7.6 Energie en klimaat

De PVV wil de subsidieregelingen van VROM en EZ – waaronder de Subsidie Duurzame Energieregeling (sde) – afschaffen. De PVV wil de komst van een nieuwe kerncentrale toelaten. Deze maatregelen leiden tot een afname van het aandeel hernieuwbare energie met 1%-punt en een afname van de broeikasgasemissies met 1 tot 3 Mton ten opzichte van het basispad (tabel 7.8). Deze emissiereductie wordt volledig gerealiseerd in de ETS-sector. Omdat deze emissies begrensd worden door het Europese emissieplafond, heeft een afname in Nederland geen effect op de totale emissie in Europa.

De maatregelen met een substantieel effect op de emissies van broeikasgassen zijn:

- Het afschaffen van de sde-regeling. Dat betekent dat vanaf 2012 geen nieuwe beschikkingen worden afgegeven. Bestaande verplichtingen blijven echter overeind.
- Het mogelijk maken van een nieuwe kerncentrale. Conform de planning van energiemaatschappij Delta is uitgegaan van de komst van een nieuwe kerncentrale met een elektrisch vermogen van 1800 tot 2500 MW, die in 2018 gaat produceren. Daardoor gaan met name gascentrales en in mindere mate kolencentrales minder elektriciteit produceren. Dit wordt nader toegelicht in bijlage J.5.

Tabel 7.8 Verandering in 2020 in het aandeel hernieuwbare energie en de reductie van broeikasgassen ten opzichte van het basispad, PVV^a				
	Hernieuwbare energie	Reductie van broeikasgassen (Mton CO ₂ -eq)		
	Aandeel in eindgebruik (%) ^b	Totaal	Niet-ETS-sector ^c	ETS-sector ^d
Nederland totaal	- 1	1 tot 3	0	1 tot 3
w.v. gebouwde omgeving		0	0	0
energiesector		5 tot 7	0	5 tot 7
hernieuwbare energie		- 4	0	- 4
verkeer		0	0	0
industrie		0	0	0
overig		0	0	0

^a Cijfers zijn op hele Mtonnen afgerond. Daardoor kan de optelling van ETS en niet-ETS en van de sectoren maximaal 1 Mton afwijken van de totaalcijfers.

^b De Europese doelstelling voor Nederland is een aandeel van 14% hernieuwbaar in het eindgebruik in 2020. In het basispad wordt een aandeel van 7% gerealiseerd.

^c De emissie in de niet-ETS sector is de emissie die niet onder het Europese emissiehandelssysteem valt: met name gebouwde omgeving en verkeer. De Europese taakstelling voor de Nederlandse niet-ETS-sector is 16% reductie in 2020 ten opzichte van 2005. Dit komt overeen met een emissieplafond van 99 Mton CO₂-equivalent. In het basispad is de emissie van broeikasgassen in de niet-ETS-sector geraamd op 102 Mton CO₂-eq.

^d De emissies in de ETS-sector vallen onder het Europese emissiehandelssysteem. Dit betreft vooral de industrie en de energiesector. In het basispad is de emissie van broeikasgassen in de ETS-sector geraamd op 116 Mton CO₂-eq.

Het voorgestelde maatregelenpakket van de PVV is niet toereikend om de EU-verplichtingen voor hernieuwbare energie en de emissiereductie in de niet-ETS-sector te realiseren. Het beëindigen van de sde-regeling levert een bezuiniging op van 0,5 mld euro in 2020.

De neveneffecten van de voorgestelde energie- en klimaatmaatregelen op luchtverontreinigende emissies zijn weergegeven in tabel 7.9. Het maatregelenpakket van de PVV leidt per saldo tot een lichte afname van de NO_x- en SO₂-emissies ten opzichte van het basispad. Enerzijds wordt er minder hernieuwbare energie gerealiseerd, anderzijds leidt de realisatie van een nieuwe kerncentrale tot een geringere inzet van fossiele brandstoffen. De maatregelen hebben geen effect op de emissie van fijnstof.

Tabel 7.9 Emissie van luchtverontreinigende stoffen, PVV^a			
	NO _x (kton)	SO ₂ (kton)	Fijnstof (kton)
Basispad	185	46	29
Effect Nederland totaal	- 1,7	- 1,0	- 0,0

^a Reductie in 2020 van de emissie van luchtverontreinigende stoffen ten opzichte van het basispad als gevolg van de energie- en klimaatmaatregelen.

7.7 Landbouw, natuur en landschap

Algemeen beeld

De PVV ziet de landbouw als een gewone economische sector. Daarom is het bevorderen van goed ondernemerschap geen overheidstaak. Subsidies dienen te vervallen, te hoge administratieve lasten dienen aangepakt te worden. De PVV is op de lange termijn voor een gecontroleerde afbouw van de bio-industrie. De PVV richt zich op het terugdringen van regelgeving. De partij wil bezuinigen op het bestaande beleid voor natuur en landschap, maar houdt vast aan het realiseren en handhaven van door Europa gestelde doelen.

Tabel 7.10 Verandering in 2020 van landbouw-, natuur- en landschapsindicatoren ten opzichte van het basispad, PVV

	Eenheid	
Emissiereductie NH3	-- - 0 + ++ ^a	0
Milieucondities voor natuur	-- - 0 + ++	-
Natuurkwantiteit	-- - 0 + ++	-
Natuurkwaliteit	-- - 0 + ++	-
(Nationale) landschappen	-- - 0 + ++	-
Economie landbouwsector	mld euro ^b	0
Saldo overheidsinkomsten en -uitgaven	mld euro	+ 0,2

^a 0/+: 0-2 kton; +: 2-10 kton; ++: > 10 kton.
^b 0: - 25 - + 25 mln €; -: 25-300 mln €; --: > 300 mln €.

Effecten milieudruk landbouw

De PVV stelt geen aanvullende maatregelen in de landbouw voor. De effecten zijn daarom gelijk aan het basispad.

Effecten natuur en landschap

Het programma van de PVV is beoordeeld op een bezuiniging van 0,1 mld euro conform variant 1 uit de Brede Heroverweging 2 en 0,1 mld euro op het EHS-budget. Deze 0,1 mld euro is ongeveer een kwart van het huidige budget. Door de bezuinigingen zal een kleiner oppervlak aan EHS gerealiseerd worden dan in het basispad. Tevens zullen de milieucondities en de natuurkwaliteit verslechteren in vergelijking met het basispad.

De PVV geeft prioriteit aan de Europese verplichtingen. Dit zijn de Natura 2000-gebieden en de kaderrichtlijn-watergebieden. Er blijven middelen beschikbaar om verbeteringen te realiseren voor natuur, maar dat zal naar verwachting onvoldoende zijn voor de duurzame instandhouding van de beoogde natuurkwaliteit in de Natura 2000-gebieden. De bestaande en beoogde EHS vervult ook een rol in de duurzame instandhouding van de Natura 2000-natuur. Wordt de EHS niet gerealiseerd of neemt de kwaliteit in de EHS af, dan werkt dit negatief door op de kwaliteit van de Natura 2000-natuur.

De ombuiging conform variant 1 uit de Brede Heroverweging 2 betekent ook dat er minder groen bij de stad kan worden gerealiseerd. Daarnaast is minder overheidsbudget beschikbaar voor het beheer van landschapselementen in de Nationale Landschappen. De landschapskwaliteit zal hierdoor verslechteren. Per saldo zijn de voorstellen negatief voor natuur en landschap vergeleken met het basispad.

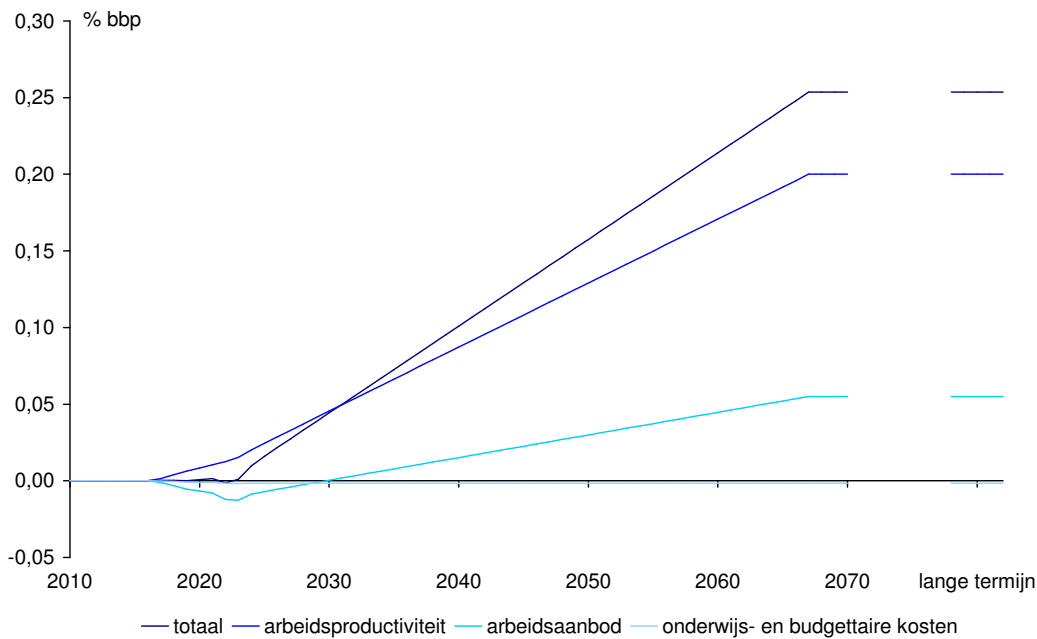
7.8 Onderwijs en innovatie

Onderwijs

De PVV bezuinigt voor 0,2 mld op het onderwijs. De gratis schoolboeken worden afgeschaft en vervangen door een boekenfonds en de bijdrage aan buitenlandse studenten wordt gestopt. Verder neemt de PVV een aantal institutionele onderwijsmaatregelen, zoals het verplichten van centrale examens, het strenger optreden tegen spijbelen en een verbetertijd van een jaar voor zwakke scholen.

Het verplichten van centrale examens in het primair onderwijs is een kansrijke maatregel, zie daarvoor bijlage K.1. Van deze maatregel is het effect op het onderwijs geanalyseerd, volgens de methodologie uit bijlage J.7. De resultaten staan samengevat in figuur 7.2.

Figuur 7.2 Effecten van onderwijsmaatregelen PVV op bbp

De budgettaire kosten van het verplichten van het centraal examen zijn nihil, de CITO-toets bestaat al maar wordt nog niet op elke basisschool afgenomen. Centrale examens kunnen zorgen voor transparantie en verantwoording. Dit prikkelt docenten om zich te concentreren op het verbeteren van prestaties van leerlingen. De arbeidsproductiviteit neemt door de maatregel

van de PVV enigszins toe. Het volledige effect is pas na lange tijd bereikt. Op dat moment is de gehele beroepsbevolking door de maatregelen beter geschoold. Het totale effect op het bbp is de som van de hogere arbeidsproductiviteit en iets hoger arbeidsaanbod, minus de budgettaire kosten. Op lange termijn is dit totale effect door de PVV-maatregel ¼% bbp.

Wetenschappelijk onderzoek en innovatie

De PVV⁴⁰ laat het budget voor wetenschappelijk onderzoek ongewijzigd. Wel schaft de partij de fiscale voordelen af voor kennisimmigratie. Dit is niet kansrijk voor de welvaart. De partij handhaaft de wbo, maar schrapt vrijwel alle andere innovatiesubsidies aan bedrijven.

Bovendien wordt 20% bezuinigd op de subsidies van de Grote Technologische Instituten en worden de subsidies aan de Dienst Landbouwkundig Onderzoek (DLO) volledig gestopt. In totaal bedraagt de bezuiniging op innovatie 0,8 mld euro, overeenkomend met een daling van ruim veertig procent van het subsidiebudget in 2014. Deze daling is zo groot dat het pakket aan maatregelen niet kansrijk is, dat wil zeggen dat het de welvaart op lange termijn kan schaden.

7.9 Woningmarkt

Het woningmarktbeleid van de PVV beperkt zich tot invoering van een heffing op woningcorporaties. Deze heffing wordt vanaf 2012 geleidelijk ingevoerd en heeft vanaf 2015 een structurele opbrengst van 0,5 mld euro.

Tabel 7.11 Woningmarkteffecten PVV		2015	Structureel % bbp
Welvaartswinst			- 0,1
Effect op Rijksbegroting			0,1
		Verschil met basispad in %	
Prijsmutatie koopwoningen	0,4		0,9
Mutatie netto huur	0,0		0,0
Mutatie consumptie koopwoningen			0,6
Mutatie consumptie huurwoningen			- 3,6
			% huurwaarde
Subsidiepercentage koopsector			25,1

De invoering van de heffing op woningcorporaties gaat niet gepaard met een verruiming van de mogelijkheden om de huren te verhogen. Dit komt tot uitdrukking in de onveranderde huur voor huurders. Dit betekent dat het per saldo minder aantrekkelijk wordt om woningen te verhuren. De inkomsten blijven immers gelijk, maar er moet wel een extra heffing worden betaald.

⁴⁰ Voor een verklaring van de terminologie, zie bijlage J.8 over innovatie.

Hierdoor krimpt de huursector ten opzichte van het basispad. Dit komt tot uitdrukking in de structurele vermindering van de consumptie van huurwoningdiensten met 3,6%.

Het beleid van de PVV heeft een klein negatief effect op de maatschappelijke welvaart van 0,1% bbp (0,6 mld euro). Dit komt voornamelijk doordat het verminderde aanbod van huurwoningen de problemen op de huurwoningmarkt vergroot. Wachtlijsten worden langer en een deel van de huurders moet uitwijken naar de koopwoningmarkt. Dit stuwt daar de prijzen verder op. Dit maakt het nog moeilijker voor toekomstige eigenaar-bewoners om een huis te kopen. Het maakt investeren in koopwoningen wel aantrekkelijker, zodat de koopwoningvoorraad structureel wat groter wordt. Per saldo neemt de totale woningvoorraad (voor koop- en huurwoningen) iets af: er wordt minder nieuwbouw gerealiseerd dan in het basispad. Het welvaartsverlies wordt gevoeld door huishoudens en verhuurders. Het saldo van de Rijksbegroting komt door deze maatregel positiever uit.

7.10 Zorg

De PVV houdt vast aan de manier waarop het stelsel van de curatieve zorg momenteel is georganiseerd. De PVV neemt de verhoging van het eigen risico zvw van 210 euro naar 775 euro in 2015 uit het basispad niet over. Daarnaast wordt wettelijk een rem gezet op topinkomens in de zorg, zowel voor medisch specialisten als voor bestuurders. De PVV verkleint het collectief verzekerde pakket van de ggz en verhoogt voor deze zorg de drempel door invoering van aanvullende eigen bijdragen. Ook treft de PVV enkele aanvullende maatregelen om de doelmatigheid in de ggz te verbeteren.

De PVV laat de awbz volledig intact. Het huidige stelsel waarin cliënten een verzekerd recht op zorg hebben blijft behouden en zorgaanspraken worden niet beperkt. Wel handhaaft de PVV de verhoging van de eigen bijdrage in de awbz en de korting op de wmo conform de Economische Verkenning 2011-2015 van gezamenlijk 1 mld euro. De PVV trekt 0,75 mld uit voor een salarisverhoging van verzorgenden in verpleeg- en verzorgingstehuizen en het creëren van 10 000 extra banen in de zorg.

Samenvattend kiest de PVV niet voor de sterke verhoging van de eigen betalingen waarmee is gerekend in het basispad van de Economische Verkenning 2011-2015. Daarentegen kiest de PVV voor een beperkt aantal ombuigingen en intensiveringen die elkaar grosso modo in evenwicht houden. Daarmee komt de collectief gefinancierde zorg in 2015 3¼ mld euro hoger uit dan in het basispad (daar staat tegenover een verlaging van de private uitgaven als gevolg van het terugdraaien van de verhoging van de eigen betalingen uit het basispad). De werkgelegenheid in de zorg, publiek en privaat, groeit in de periode 2010-2015 met 160 000 arbeidsjaren. Dat is 10 000 meer dan in het basispad.

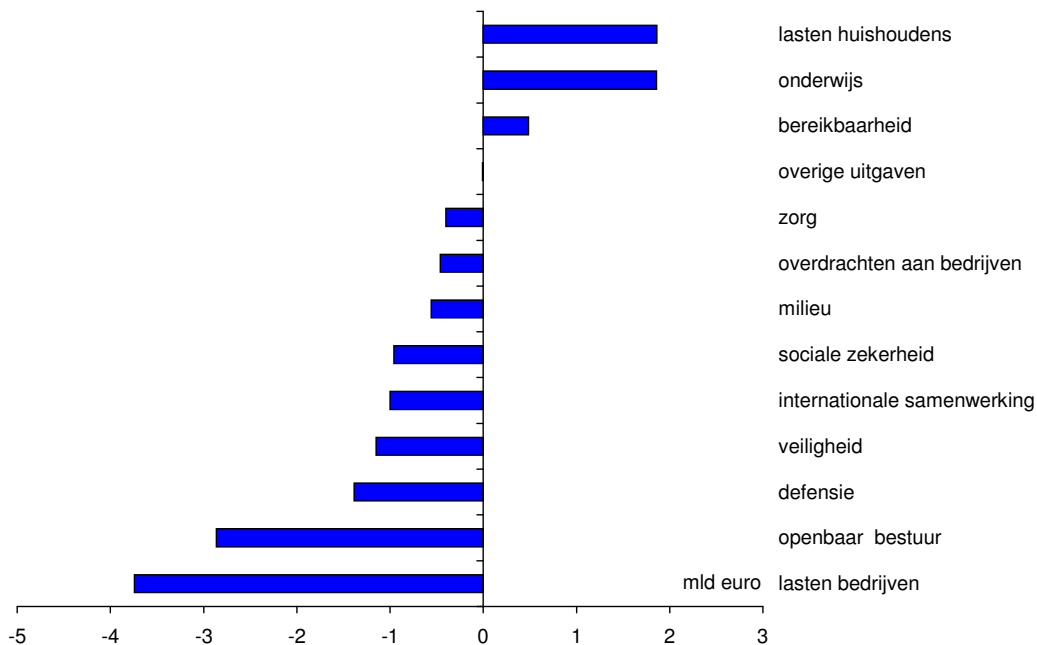
8 GroenLinks

8.1 Budgettaire effecten

Het beleidspakket van GroenLinks⁴¹ verbetert het EMU-saldo met 10¼ mld euro in 2015 ten opzichte van het basispad in de Economische Verkenning 2011-2015. Dit is de ex ante verbetering, dat wil zeggen ongerekend macro-economische doorwerkingseffecten. Deze verbetering van het begrotingssaldo komt vooral door lagere uitgaven en in beperktere mate door lastenverzwaring. Het houdbaarheidseffect van het pakket van GroenLinks bedraagt 5,3% bbp; hierbij is ook rekening gehouden met de budgettaire uitwerking van de maatregelen op lange termijn en met de macro-economische doorwerking ervan, zoals die op de werkgelegenheid (zie 8.4).

Tabel 8.1	Budgettaire effecten van beleidspakket GroenLinks t.o.v. basispad	
	mld euro (prijzen 2010)	% bbp 2015
Effect op EMU-saldo 2015 (ex ante)	10¼	1,6
Verbetering houdbaarheidstekort	34	5,3

Figuur 8.1 Ex ante budgettaire effecten van beleidspakket GroenLinks t.o.v. basispad (gecorrigeerd voor financieringsverschuivingen, 2015, mld euro in prijzen 2010; – = positief effect op EMU-saldo)

GroenLinks wil per saldo 6½ mld euro ombuigen in 2015 ten opzichte van het basispad. Dit is gecorrigeerd voor financieringsverschuivingen die de EMU-relevante overheidsuitgaven verlagen met netto 4¾ mld euro. De netto ombuiging is het resultaat van 14¼ mld euro aan

⁴¹ Bijlage F geeft een gedetailleerde beschrijving van het GroenLinks-programma.

ombuigingen en 7¼ mld euro aan intensiveringen. In het beleidspakket wordt in netto termen vooral omgebogen bij openbaar bestuur en defensie. GroenLinks intensiveert vooral op onderwijs. De reële groei van de collectieve uitgaven (gecorrigeerd voor financieringsverschuivingen) komt na verwerking van het beleidspakket uit op ¾% per jaar in 2011-2015, tegenover 1¼% in het basispad.

Het beleidspakket van GroenLinks verhoogt het totaal van belastingen en sociale premies met per saldo 2 mld euro in 2015 ten opzichte van het basispad. Deze verzwaring is gecorrigeerd voor financieringsverschuivingen.

	Tabel 8.2 Reële collectieve uitgavenontwikkeling, GroenLinks, 2011-2015							
	Basispad	Ombuigingen (-)	Bruto Intensiveringen	Netto intensiveringen	Basispad inclusief beleids-pakket	Basispad	Basispad inclusief beleids-pakket	
	mld euro, in prijzen 2010				% per jaar			
Distributief beleid								
Sociale zekerheid	4¾	- 2½	1½	- 1	4	1¼	1	
Zorg	8	- 2	1½	- ½	7½	2¾	2½	
Onderwijs	1¾	- ¾	2½	1¾	3¾	1	2¼	
Overdrachten aan bedrijven	- 1¼	- ½	0	- ½	- 1½	- 2	- 3	
Overig beleid								
Openbaar bestuur	- 3	- 2¾	0	- 2¾	- 6	- 1	- 1¾	
w.v. Rijk		- ¾	0	- ¾				
lokaal bestuur		- 1¾	0	- 1¾				
Overig		- ½	0	- ½				
Veiligheid	¼	- 1¼	¼	- 1¼	- 1	½	- 1¾	
Defensie	0	- 1½	0	- 1½	- 1¼	¼	- 4	
Bereikbaarheid	- 1	- 1	1½	½	- ½	- 1¾	- ¾	
Milieu		- 1	½	- ½				
Internationale samenwerking	1½	- 1	0	- 1	½	2	½	
Overig		0	0	0				
Totaal netto collectieve uitgaven (gecorrigeerd)	17½	- 14¼	7¾	- 6½	11	1¼	¾	
Financieringsverschuivingen	- 4½	- 8¼	3¾	- 4¾	- 9¼			
Totaal EMU-relevante netto uitgaven	13	- 22½	11½	- 11¼	2	1	¼	

Collectieve uitgaven

GroenLinks verlaagt de uitgaven voor **sociale zekerheid** per saldo met 1 mld euro in 2015. Dit is gecorrigeerd voor financieringsverschuivingen. De grootste ombuigingen vloeien voort uit het inkomensafhankelijk maken van de kinderbijslag (1¼ mld euro) en de verkorting van de ww-duur naar maximaal één jaar (¾ mld euro). De grootste intensiveringen betreffen de verhoging van het participatiebudget van gemeenten voor onder meer re-integratie en scholing (1 mld euro) en middelen voor participatiecontracten (½ mld euro).

GroenLinks verlaagt de bruto **zorguitgaven** per saldo met ½ mld euro. Dit is de voor financieringsverschuivingen gecorrigeerde daling. GroenLinks intensiveert in de awbz door bij overheveling van delen van de awbz naar de wmo extra middelen ter beschikking te stellen. GroenLinks bespaart op de awbz vooral door extramuralisering (½ mld euro). De belangrijkste ombuigingen op de zvw zijn een wettelijke rem op de inkomens van medisch specialisten en bestuurders in de zorg (bruto ½ mld euro), na belasting ¼ mld euro) en het tegengaan van aanbod-geïnduceerde vraag (½ mld euro).

Ten opzichte van het basisbeeld verhoogt GroenLinks de **onderwijsuitgaven** netto met 1¾ mld euro. Dit is de resultante van intensivering van 2½ mld euro en ombuigingen van ¾ mld euro. De grootste intensivering betreft extra middelen voor voor- en vroegschoolse educatie (½ mld euro). De grootste ombuiging betreft de vervanging van de basisbeurs door een sociaal leenstelsel (¼ mld euro).

GroenLinks bezuinigt per saldo voor ½ mld euro op **overdrachten aan bedrijven**, vooral door vermindering van innovatiesubsidies (¼ mld euro).

GroenLinks bezuinigt 2¾ mld euro op **openbaar bestuur**, waarvan 1¼ mld euro op het ambtenarenapparaat van het Rijk (exclusief veiligheid en defensie en inclusief overig openbaar bestuur, zoals uvv) en 1¾ mld euro op lokaal bestuur, wat tot vermindering van het ambtenarenapparaat van de lokale overheid zal leiden. Dit is de maximale bezuiniging die door het CPB voor de komende kabinetsperiode mogelijk wordt gehouden op openbaar bestuur (inclusief ombuigingen op het ambtenarenapparaat in andere functies ¾ mld euro in 2015 en 4 mld euro structureel). Het CPB tekent aan dat deze besparingen alleen onder strikte voorwaarden ten aanzien van politieke en ambtelijke sturing haalbaar zijn en zullen leiden tot minder dienstverlening (zie bijlage J.1)

GroenLinks verlaagt de uitgaven voor **veiligheid** met per saldo 1¼ mld euro. Uitgaven dalen vooral door efficiencymaatregelen op de uitvoerende diensten van de ministeries van justitie en binnenlandse zaken (½ mld euro; heroverwegingsrapport 19, variant 1). De intensivering betreft vooral het aantrekken van extra stadswachten (¼ mld euro).

GroenLinks bezuinigt 1½ mld euro op **defensie**, vooral door het niet aanschaffen van jsf-gevechtsvliegtuigen (½ mld euro) en ander defensiematerieel (¼ mld euro).

Op het gebied van de **bereikbaarheid** intensiveert GroenLinks per saldo voor ½ mld euro. De uitgaven voor bereikbaarheid nemen vooral toe door de investerings- en exploitatiekosten van de kilometerbeprijzing (½ mld euro) en de hogere uitgaven aan het spoor (½ mld euro). GroenLinks bezuinigt op wegeaanleg (1 mld euro).

GroenLinks bezuinigt per saldo ½ mld euro op **milieu**-uitgaven. Tegenover de inkomsten van de invoering van een vliegbelasting (buitenland deel; 1 mld euro) staan extra uitgaven voor vooral de versnelde invoering van de ehs (¼ mld euro).

GroenLinks geeft 1 mld euro minder uit voor **internationale samenwerking** door lagere EU-uitgaven door continuering van de huidige korting.

De netto **overige uitgaven** blijven bij GroenLinks per saldo ongewijzigd. Op deze post zijn ook de directe belastingeffecten geboekt van maatregelen die inkomens beïnvloeden (medisch specialisten en leraren).

Het beleidspakket van GroenLinks vermindert de werkgelegenheid in de sector overheid met 1 000 in 2015 ten opzichte van het basispad; de stijging bij overig openbaar bestuur komt door de introductie van participatiebanen. De daling van de werkgelegenheid in de sector overheid komt inclusief het beleidspakket van GroenLinks uit op $\frac{3}{4}\%$ per jaar, net als in het basispad van de Economische Verkenning 2011-2015. In de zorg stijgt de werkgelegenheid 15 000 arbeidsjaren door het beleidspakket van GroenLinks ten opzichte van het basispad.

Tabel 8.3 Werkgelegenheidseffecten collectieve sector, beleidspakket Groen Links, 2011-2015						
	Uitgangspositie	Basispad	Effect	Pad incl.	Basispad	Pad incl.
	2010	2011-2015	beleidspakket	beleidspakket	2011-2015	beleidspakket
	niveau	mutatie	mutatie	mutatie	mutatie	mutatie
	dzd arbeidsjaren				% per jaar	
Openbaar bestuur	577	- 37	- 6	- 43	- $\frac{1}{4}$	- $\frac{1}{2}$
w.v. rijk ^a	74	- 6	- 6	- 12	- $\frac{1}{2}$	- $\frac{3}{2}$
lokaal bestuur	176	- 27	- 20	- 46	- $\frac{3}{4}$	- 6
Overig	327	- 5	21	15	- $\frac{1}{4}$	1
Veiligheid	89	- 2	- 8	- 10	- $\frac{1}{2}$	- $\frac{2}{2}$
Defensie	61	- 2	- 7	- 9	- $\frac{3}{4}$	- $\frac{3}{4}$
Onderwijs	344	2	20	22	0	$\frac{1}{4}$
Sector overheid	1071	- 40	- 1	- 41	- $\frac{3}{4}$	- $\frac{3}{4}$
Zorg	926	150	15	165	3	$\frac{3}{4}$
Overheid en zorg	1997	110	14	123	1	$\frac{1}{4}$

^a Exclusief veiligheid en defensie.

Belastingen en sociale premies

GroenLinks verzwart de collectieve lasten per saldo met 2 mld euro in 2015 ten opzichte van het basispad in de Economische Verkenning 2011-2015. Dit is de ex ante verhoging van collectieve lasten, dat wil zeggen ongerekend macro-economische doorwerkingseffecten. Verder is deze verhoging gecorrigeerd voor financieringsverschuivingen. De belastingdruk verschuift fors van belastingen op inkomen en arbeid naar milieubelastingen.

GroenLinks verhoogt de **milieubelastingen** per saldo met 13 mld euro. Dit komt vooral door hogere energiebelastingen ($\frac{3}{4}$ mld euro) en de invoering van kilometerbeprijzing ($\frac{2}{4}$ mld euro). De verpakkingenbelasting wordt met $\frac{1}{2}$ mld euro verhoogd. De lasten stijgen 1 mld euro door de invoering van een openruimteheffing en 1 mld euro door beëindiging van de belastingaftrek voor woon-werkverkeer per auto. Milieubelastingen nemen $\frac{1}{2}$ mld euro af door extra aftrekmogelijkheden voor investeringen die leiden tot lagere emissies.

GroenLinks verlaagt de **lasten op inkomen en arbeid** per saldo met 15¼ mld euro. Dit is de voor financieringsverschuivingen gecorrigeerde verlaging. De netto verlaging is de resultante van 31 mld euro verlichting en 15¼ mld euro verzwaring. De grootste lastenverlichting betreft de loon- en inkomstenheffing (10¾ mld euro), door aanpassing van schijfgrenzen en tarieven, vooral door lagere tarieven in de eerste en tweede schijf. Lasten dalen 4 mld euro door het afschaffen van premies voor sectorfondsen en het verlagen van de awf-premie; daar staat een lastenverhoging tegenover door directe ww-betaling door bedrijven voor het eerste half jaar ww (1 mld euro). De verplichting voor werkgevers om gedurende een half jaar de ww te betalen hoeft niet te leiden tot hogere loonkosten, aangezien de ontslagvergoeding wordt omgezet in een individueel scholingsbudget en hierdoor per saldo lager uitvalt. De grootste verzwaring betreft de versnelde fiscalisering van de aow (¾ mld euro). GroenLinks vervangt een groot deel van de nominale zvw-premie door een inkomensafhankelijke premie (lastenneutrale maatregel). De middelen die vrijkomen door het afschaffen van de zorgtoeslag worden gebruikt voor het verlagen van deze inkomensafhankelijke zvw-premie.

GroenLinks verhoogt de **lasten op vermogen en winst** met per saldo 2 mld euro. Dit betreft vooral een bankenheffing (1 mld euro) en hogere schenk- en erfbelasting (1 mld euro). De opbrengst van de bankenheffing wordt gedrukt doordat uit is gegaan van eenzijdige invoering. De lasten dalen vooral door de uitbreiding van de wbo (½ mld euro).

GroenLinks verhoogt de **overige belastingen** per saldo met 2¼ mld euro. Dit betreft vooral verhoging van de assurantiebelasting (1½ mld euro) en de verhoging van accijnzen op tabak en alcohol (¾ mld euro).

Tabel 8.4	Belastingen en sociale premies in beleidspakket GroenLinks, 2011-2015 (mld euro, prijzen 2010)				
	Basispad	Lasten- verzwaring	Lasten- verlichting	Netto lasten- verzwaring	Basispad plus beleidspakket
Milieu	¼	14¼	- 1¼	13	13¼
Inkomen en arbeid	7¾	15¾	- 31	- 15¼	- 7½
Vermogen en winst	2	2¼	- ½	2	4
Overig	0	2¼	- ¼	2¼	2¼
Totaal lastenmaatregelen (gecorrigeerd)	10	34¾	- 32¾	2	12
w.v. huishoudens	5¾	24	- 26	- 1¾	4
bedrijven	4¼	10½	- 6¾	3¾	8
Financieringsverschuivingen	- 4½	- 6	3¼	- 2¾	- 7¼
Totaal EMU- relevante lasten	5½	28¾	- 29½	- 1	4½

8.2 Koopkracht en winst

Het beleidspakket van GroenLinks laat het nominaal beschikbaar inkomen van huishoudens afgerond onveranderd ten opzichte van het basispad in de Economische Verkenning 2011-2015 (zie tabel 8.5). Dit is het ex ante effect, dat wil zeggen ongerekend macro-economische doorwerkingseffecten. De gemiddelde koopkrachtmutatie ten opzichte van het basispad is afgerond 0% per jaar.

Beleidsmatig effect op koopkracht	0
w.v. lastenmaatregelen	1¼
uitgavenmaatregelen	- 2
Beleidsmatig effect op winst	- 4¼
w.v. lastenmaatregelen	- 3¾
uitgavenmaatregelen	- ½

De belangrijkste maatregelen die de macrokoopkracht verbeteren zijn: de aanpassing van de schijven en de verlaging van de tarieven voor lage en middeninkomens in box 1, de verhoging van de inkomensafhankelijke arbeidskorting (eic) en de fiscale stimulering van energiebesparing bij woningen. De belangrijkste maatregelen die de macrokoopkracht verslechteren zijn: het inkomensafhankelijk maken van de kinderbijslag, de invoering van een openruimteheffing, het afschaffen van de belastingaftrek voor het woon-werkverkeer per auto en de invoering van een toptarief van 60% voor inkomens boven 150 000 euro.

De effecten zijn niet gelijk over de inkomens verdeeld, omdat een aantal belangrijke maatregelen beperkte groepen betreffen. De herziening van de schijven en tarieven in box 1 is gunstig voor lage en middeninkomens, maar ongunstig voor inkomens boven 150 000 euro. Het inkomensafhankelijk maken van de kinderbijslag en het invoeren van een vermogensheffing treft de hogere inkomens. De geleidelijke beperking van de hypotheekrenteaf trek treft tot en met 2015 alleen de hogere inkomens. Het beperken van de fiscale vrijstelling van pensioenpremies tot 1½ keer modaal treft de midden- en hogere inkomens. De huurbelasting verslechtert de koopkracht van hogere inkomens in een sociale huurwoning. Voor alleenverdieners verslechtert de koopkracht door de versnelde afbouw van de mogelijkheid om de algemene heffingskorting tegen de heffing van de partner te verzilveren. Het versneld fiscaliseren van de aow verslechtert de koopkracht van 65-plussers; de lagere inkomens worden hiervoor gecompenseerd.

Het verschil tussen netto loon en netto uitkering neemt toe door de verhoging van de inkomensafhankelijke arbeidskorting. Voor werknemers van 62 jaar en ouder staat hier tegenover dat de doorwerkbonus wordt afgeschaft.

De winst voor bedrijven daalt door het beleidspakket van GroenLinks met 4¼ mld euro ten opzichte van het basispad. De feitelijke winst daalt waarschijnlijk minder, doordat de verandering in de lasten en subsidies voor bedrijven veelal wordt doorberekend in de afzetprijzen. De belangrijkste maatregelen die de totale winst van bedrijven verbeteren zijn: het afschaffen van de premies voor de sectorfondsen en het verlagen van de awf-premie, de herinvoering van de afdrachtsvermindering voor langdurig werklozen (vlw) en laagbetaalde jongeren (een op spak gelijkende maatregel) en het uitbreiden van de wbo. De belangrijkste maatregelen die de totale winst verslechteren zijn: de verhoging van de energiebelasting op elektriciteit, de omzetting van de mrb in een kilometerheffing voor vrachtwagens en bestelauto's en de verhoging van de verpakkingenbelasting.

8.3 Structurele werkgelegenheid

Het programma van GroenLinks impliceert een hervorming van de arbeidsmarkt en sociale zekerheid. De ontslagbescherming wordt beperkt, de kosten van de eerste maanden van ww door ontslagen werknemers worden op de werkgevers verhaald, de maximale duur van de ww-uitkering wordt verlaagd en de hoogte van de ww-uitkering wordt verhoogd. De bijstand, wajong en delen van de wsw worden afgeschaft en vervangen door een nieuwe regeling. De aow-rechten worden afhankelijk gemaakt van het arbeidsverleden. Fiscale maatregelen, zoals de geleidelijke afschaffing van de hypotheekrenteaftrek, hebben een effect op de belastingdruk. De werkgelegenheid neemt toe met 4¼% en de werkloosheid neemt af met ¾%-punt.

Het effect van de beperking van de ontslagbescherming op de totale werkgelegenheid en werkloosheid is gering. De beperking zorgt voor meer mobiliteit en doorstroming op de arbeidsmarkt. Het verhalen van de kosten van de eerste periode van ww op werkgevers heeft ook een gering effect op de werkgelegenheid en werkloosheid, maar door deze kosten houden werkgevers rekening met de maatschappelijke kosten die ze veroorzaken bij het ontslaan van werknemers. Door verlaging van de maximale duur van de ww-uitkering zullen werklozen proberen sneller een nieuwe baan te vinden, waarbij de verhoging van de uitkering dit effect weer enigszins dempt. De maatregelen leiden tot een stijging van de werkgelegenheid van 1% en een daling van de werkloosheid van ¾%-punt.

De bijstand, wajong en delen van de wsw worden vervangen door de wet investeren in mensen (wim). Daarbij wordt de toegang tot de wajong beperkt tot volledig en duurzaam arbeidsongeschikten. Gemeenten worden verantwoordelijk gemaakt voor de uitvoering van de wim en krijgen meer zeggenschap over de besteding van re-integratiegelden. Gemeenten mogen loonkostensubsidies gaan verstrekken. De werkgeverslasten voor werknemers onder de 27 jaar die minder dan 110% van het wml verdienen worden kwijtgescholden. Daarnaast komt er een quotum voor het aantal arbeidsgehandicapten dat een bedrijf in dienst dient te hebben. In totaal neemt de werkgelegenheid toe met 1¼%.

De koppeling van de aow-rechten aan het arbeidsverleden oefent een positieve invloed uit op de werkgelegenheid. Niet-werkende partners worden aangemoedigd om de arbeidsmarkt te

betreden, omdat ze op die manier aow-rechten kunnen opbouwen. De maatregel zorgt voor een stijging van de werkgelegenheid met 1½%. Het effect op de werkloosheid is gering.

De fiscale maatregelen leiden tezamen tot een afname van de werkgelegenheid met ¾%, terwijl de werkloosheid daalt met ¼%-punt. De geleidelijke afschaffing van de hypotheekrenteaftrek leidt tot een daling van de werkgelegenheid van 1½% en verhoogt de werkloosheid met ¼%-punt. De aanpassing van de inkomensafhankelijke arbeidskorting (eitc) en de aanpassing van tarieven en schijfgrenzen in de inkomstenbelasting verhogen tezamen de werkgelegenheid met 1½% en verlagen de werkloosheid met ¾%-punt. Extra indirecte belastingen, invoering van een huurbelasting en samenvoegen en verhoging van de kinderbijslag en kindgebonden budget leiden tot een 1¾% lagere werkgelegenheid en ¾%-punt hogere werkloosheid.

De heffing op banken verzwaart de lasten voor het bedrijfsleven. Daardoor daalt de werkgelegenheid met ¼% en stijgt de werkloosheid licht.

Onderwijsbeleid, zoals invoering van prestatiebeloning voor leraren, uitbreiding van voor- en vroegschoolse educatie en bijscholing van docenten in het voortgezet onderwijs, leidt structureel tot een hoger opleidingsniveau en daarmee tot een opwaarts effect op de werkgelegenheid van 1¼%.

8.4 Houdbaarheid van de overheidsfinanciën

Het GL-programma verbetert de houdbaarheid met 5,4% bbp. Hiermee wordt in één kabinetsperiode de houdbaarheidsopgave van 4½% bbp volledig ingevuld.⁴² Een deel van de verbetering van de houdbaarheid wordt gerealiseerd door middel van een verbetering van het EMU-saldo met 1,6% bbp in de komende kabinetsperiode. De structurele maatregelen die het GL-programma bevat om de houdbaarheid te verbeteren zijn een hervorming van de aow waarbij de uitkering wordt gekoppeld aan participatie en maatregelen op het huizenmarktdossier. Daarnaast zorgt ook de verbetering van de werkgelegenheid voor extra belastinginkomsten, waardoor de houdbaarheid verbetert.

De verbetering van de houdbaarheid gaat gepaard met ombuigingen en/of lastenverzwaring. Hierdoor daalt het netto profijt, het saldo van baten van overheidsbestedingen minus belastingen en premies. Het netto profijt verslechtert in de loop der jaren, doordat een deel van de GL-maatregelen, zoals de hervormingen van de aow en de hypotheekrenteaftrek, een lange aanloopfase kennen. Daardoor daalt het gemiddelde netto profijt in de periode 2016-2040 meer dan dat in 2011-2015, en daalt dat van na 2040 weer meer dan dat van de periode 2016-2040. In de periode na 2040 zijn geen additionele maatregelen nodig om de begroting houdbaar te maken. Integendeel, bij de netto profijt berekening van na 2040 wordt een intensivering ingezet, die mogelijk is doordat het GL-programma ruim aan de houdbaarheidsopgave voldoet. Deze

⁴² Bij de bepaling van het houdbaarheidstekort is geen rekening gehouden met een verdere oploop van de zorgtoeslag als gevolg van hogere zvw-premies door vergrijzing voor de periode na 2015. Inclusief deze oploop valt het houdbaarheidstekort 0,4%-punt hoger uit.

ingezette verhoging mitigeert het negatieve effect op het netto profijt van de voortgaande doorwerking van de aow-maatregel op de uitkeringen.

Tabel 8.6 Effect op houdbaarheid en netto profijt, GroenLinks	
	% bbp
Verbetering EMU-saldo 2015	1,6
Verbetering houdbaarheid	5,4
w.v. aow en pensioenen	1,0
woningmarkt	1,4
zorg	-0,1
zorgtoeslag	0,4
werkgelegenheidsstijging, excl. effect aow en woningmarkt	1,3
Verandering netto profijt	
2011 – 2015	- 0,9
2016 – 2040	- 4,1
2041 en verder ^a	- 4,6
^a Inclusief resterende houdbaarheidsopgave na 2040.	

8.5 Bereikbaarheid

Maatregelen

GroenLinks heeft een uitgebreid maatregelenpakket gericht op bereikbaarheid. Concreet gaat het om de volgende maatregelen:

- Verhoging van de aanschafbelasting op personenauto's (bpm) met 2,0 mld ten opzichte van het basispad tot 3,3 mld euro opbrengsten in 2020, zodat het niveau van de bpm gelijk is aan dat van 2008. Hierdoor wordt de gemiddelde auto ten opzichte van het basispad in aanschaf circa 3 500 euro⁴³ duurder in 2020. De bpm wordt gedifferentieerd naar CO₂-uitstoot. De mrb (inclusief provinciale opcenten van circa 2 mld euro) wordt omgeslagen in het kilometertarief.
- Invoering van een naar milieukeurmerken gedifferentieerde kilometerbeprijzing voor personenauto's met een tarief van gemiddeld ruim 7 euroct/km. Deze kilometerprijs (in combinatie met de verhoging van de bpm) leidt tot een verbetering van het EMU-saldo met 1 mld euro per jaar.
- Invoering van een naar milieukeurmerken gedifferentieerde kilometerbeprijzing voor bestelauto's en vrachtverkeer van gemiddeld bijna 5 ct/km respectievelijk 20 ct/km. Deze kilometerprijs leidt tot een EMU-saldoverbetering van circa 1,5 mld euro.
- 4,7 mld euro minder investeringen in wegen in de periode 2011-2015 (gemiddeld circa 0,9 mld euro per jaar).⁴⁴

⁴³ Onder de afname van 0,6 mln verkochte nieuwe personenauto's per jaar.

⁴⁴ Groenlinks wil in 2015 2,2 mld euro besparen op de aanleg van wegen. Volgens het heroverwegingsrapport 3 (blz. 101) bedraagt het maximum te bezuinigen bedrag voor wegen in 2015 1,0 mld euro. Uitgegaan is van dit laatste bedrag.

- 4,4 mld euro extra investeringen in openbaar vervoer (inclusief een reservering voor een eventueel benodigde exploitatiesubsidie en beheer en onderhoud voor 5 jaar) in de periode 2011-2015. Hiervan gaat 1,9 mld naar spoorvervoer, 1,5 mld naar infrastructuur voor stads- en streekvervoer en 1 mld naar regionale overheden voor additionele exploitatievergoeding. De ov-investeringen bedragen gemiddeld circa 0,9 mld euro per jaar)
- Introductie van een congestieheffing (spitstarief) van 15 ct per kilometer.
- Aanpassing van de maximumsnelheid op snelwegen naar 80 km/uur in bebouwd gebied en 100 km/uur op alle overige snelwegen.

Daarnaast neemt GroenLinks maatregelen die niet konden worden meegenomen bij het bepalen van de bereikbaarheidseffecten. Deze maatregelen zullen het beeld van de bereikbaarheidseffecten echter niet fundamenteel veranderen. Het gaat daarbij om maatregelen als:

- Een *variabel* spitstarief,
- Het wettelijk recht op thuiswerken voor een dag in de week voor kantoorpersoneel,
- Een beperking van de reiskostenvergoeding voor woon-werkverkeer per auto,
- Het afschaffen van de vrijstellingsgrens van de bijtellingregeling van 500 km voor privégebruik van zakelijke auto's,
- Een ticketheffing op alle vliegtickets (vertrekkende en transferpassagiers).

Effecten

Door de in beschouwing genomen maatregelen neemt het aantal reizigerskilometers met de auto af met zo'n 20% ten opzichte van het basispad. Door de investeringen in openbaar vervoer neemt de frequentie van het aantal treinen per uur toe. Door de invoering van de kilometerbeprijzing en de verbetering van de kwaliteit van het openbaar vervoer neemt het ov-gebruik (uitgedrukt in reizigerskilometers) met circa 15% toe. Om deze percentages in perspectief te plaatsen: het autogebruik ligt thans - gemeten in gereisde kilometers - een factor zes hoger dan het ov-gebruik.

Door de afname van het autogebruik verbetert de doorstroming over de weg, waardoor het aantal uren dat weggebruikers in de file staan, uitgedrukt in voertuigverliesuren, daalt met circa 60%. De verbetering van de doorstroming en het feit dat mensen daardoor sneller op hun plaats van bestemming zijn, leiden tot reistijdbaten van zo'n ½ mld euro per jaar. Deze bereikbaarheidsbaten treden voornamelijk op bij het wegverkeer en zijn in relatie tot de forse congestievermindering relatief bescheiden, met name vanwege de opgelegde verlaging van de maximumsnelheid. De reistijdbaten bij het openbaar vervoer bedragen circa 40 mln euro per jaar en zijn daarmee klein in verhouding tot de reistijdbaten van het wegverkeer, voornamelijk omdat het ov-gebruik uitgedrukt in reizigerskilometers veel lager ligt dan het autogebruik. De voorgestelde maatregelen veranderen de verhouding tussen autogebruik en ov-gebruik in geringe mate.

De bereikbaarheidsmaatregelen leiden tot vraaguitval bij het wegverkeer. Door de invoering van de kilometerbeprijzing nemen namelijk de variabele reiskosten toe, waardoor automobilisten afzien van sommige verplaatsingen dan wel een bestemming (bijvoorbeeld: werk) dichterbij huis zoeken. Deze daling van het autogebruik resulteert in een welvaartsverlies van circa 1 mld euro per jaar.

Tabel 8.7 Verandering in bereikbaarheid in 2020 t.o.v. basispad, GroenLinks (structurele effecten, zie bijlage J.4)	
Effecten op verkeer en vervoer^a	
Autogebruik	– 20%
OV-gebruik	+ 15%
Voertuigverliesuren	– 60%
Welvaartseffecten	
Reistijdbaten	+ ½ mld euro/jaar
Mobiliteitsverlies door minder autogebruik	– 1 mld euro/jaar
^a Auto- en ov-gebruik gemeten in reizigerskilometers per jaar. In het basispad is het autogebruik gelijk aan 150 mld reizigerskilometers per jaar, het ov-gebruik is gelijk aan 25 mld reizigerskilometer per jaar. Voertuigverliesuren: extra reistijd voor weggebruikers door wachttijd in files.	

8.6 Energie en klimaat

In de voorstellen van Groenlinks dragen alle sectoren bij aan emissiereductie. Ook bevordert GroenLinks de opwekking van hernieuwbare energie. Binnen de meeste sectoren omvatten de maatregelen een mix van verplichtingen, heffingen en fiscale stimuleringsmaatregelen. De maatregelen leiden tot een toename van het aandeel hernieuwbare energie met 10%-punt en een afname van de CO₂-emissie met 61 tot 64 Mton ten opzichte van het basispad (tabel 8.8). Hiervan wordt 49 tot 51 Mton gerealiseerd in de ETS-sector. Omdat deze emissies begrensd worden door het Europese emissieplafond, heeft een afname in Nederland geen effect op de totale emissie in Europa.

De reducties van broeikasgasemissies treden vooral op door de verhoging van het aandeel hernieuwbare energie en door maatregelen in de energiesector. Maatregelen in de gebouwde omgeving, industrie en verkeer dragen in mindere mate bij aan de reductie van broeikasgassen. De concrete maatregelen die het meest bijdragen aan de emissiereducties zijn:

Tabel 8.8 Verandering in 2020 in het aandeel hernieuwbare energie en de reductie van broeikasgassen ten opzichte van het basispad, GroenLinks^a

	Hernieuwbare energie	Reductie van broeikasgassen (Mton CO ₂ -eq)		
	Aandeel in eindgebruik (%) ^b	Totaal	Niet-ETS-sector ^c	ETS-sector ^d
Nederland totaal	10	61 tot 64	12 tot 14	49 tot 51
w.v. gebouwde omgeving		3 tot 4	3 tot 4	0
energiesector		27	0	27
hernieuwbare energie		23	3	20
verkeer		5	5	0
industrie		3 tot 4	1 tot 2	2 tot 3
overig		1	0	1

^a Cijfers zijn op hele Mtonnen afgerond. Daardoor kan de optelling van ETS en niet-ETS en van de sectoren maximaal 1 Mton afwijken van de totaalcijfers.

^b De Europese doelstelling voor Nederland is een aandeel van 14% hernieuwbaar in het eindgebruik in 2020. In het basispad wordt een aandeel van 7% gerealiseerd.

^c De emissie in de niet-ETS sector is de emissie die niet onder het Europese emissiehandelssysteem valt: met name gebouwde omgeving en verkeer. De Europese taakstelling voor de Nederlandse niet-ETS-sector is 16% reductie in 2020 ten opzichte van 2005. Dit komt overeen met een emissieplafond van 99 Mton CO₂-equivalent. In het basispad is de emissie van broeikasgassen in de niet-ETS-sector geraamd op 102 Mton CO₂-eq.

^d De emissies in de ETS-sector vallen onder het Europese emissiehandelssysteem. Dit betreft vooral de industrie en de energiesector. In het basispad is de emissie van broeikasgassen in de ETS-sector geraamd op 116 Mton CO₂-eq.

- Een hybride leveranciersverplichting om in 2020 een aandeel van 20% duurzame energie te leveren (zie bijlage J.6). Een substantiële verhoging van het aandeel hernieuwbare energie vergt de inzet van veel biomassa. Invulling met reststromen uit de agrarische productieketen kan leiden tot concurrentie met andere toepassingen (bijvoorbeeld veevoer). Import van geteelde biomassa legt een extra beslag op agrarische grond in het buitenland. Hierdoor kan ter plaatse verlies aan biodiversiteit en concurrentie met voedselproductie optreden, en kunnen extra broeikasgasemissies plaatsvinden. De negatieve effecten worden groter als meer landen ambitieuze doelstellingen voor bio-energie formuleren. Bestaande EU-duurzaamheidscriteria dekken de indirecte negatieve effecten onvoldoende af. Bij verscherping van de criteria zal het aanbod van biomassa afnemen.
- Een vertienvoudiging van de belasting op kolen voor kolencentrales tot 127,60 euro per ton kolen. Dit komt neer op een heffing van ruim 46 euro/ton CO₂. Kolencentrales die minder uitstoten dan 550 g CO₂/kWh, zijn vrijgesteld van de belasting. Door de kolenbelasting wordt de kolenprijs ongeveer drie keer zo hoog. Die toename is dusdanig hoog dat de kolencentrales in de praktijk niet meer zullen worden ingezet. Ongeveer de helft van de weggevallen productie wordt overgenomen door gascentrales.
- Een stapsgewijze verhoging in vier jaar (2011 tot en met 2014) van de energiebelasting voor aardgas en elektriciteit. Voor aardgas is de totale verhoging 3,5 cent/m³ voor de tweede en derde schijf, en 4,5 cent/m³ voor de vierde en vijfde schijf. Voor elektriciteit is de totale verhoging 3,5/kWh voor alle schijven. De verhoging geldt niet voor duurzame elektriciteit. Een

deel van de opbrengsten wordt beschikbaar gesteld voor groene innovatie door bedrijven (extra energie-investeringsaftrek), zoals duurzame energie en energiebesparende maatregelen. Waarschijnlijk leidt de verhoging van de energiebelasting tot een verslechtering van de concurrentiepositie van industriële grootgebruikers. Mogelijk leidt dit tot een productieverlaging ten opzichte van het basispad. Het effect hiervan op de broeikasgasemissies is echter niet geraamd.

- Een pakket maatregelen voor de gebouwde omgeving, waaronder een stapsgewijze verlaging van de Energie Prestatie Coëfficiënt (EPC) naar 0,4 in 2015, verplichtingen voor kopers van een bestaande woning om de energiekwaliteit minimaal op energielabel B te brengen in combinatie met een wittecertificatenregeling. Deze regeling verplicht energieleveranciers een besparingsdoelstelling te realiseren in de gebouwde omgeving. Daarnaast introduceert GroenLinks een plicht voor de utiliteitsbouw om alle rendabele energiebesparende maatregelen te nemen. Huiseigenaren met lage inkomens worden financieel geholpen om hun huizen naar energielabel B te krijgen. Als het convenant met de woningbouwcorporaties om energie te besparen in huurwoningen voor 2012 niet op schema ligt, komt er een wetgeving om huizenisolatie af te dwingen.
- Een pakket maatregelen voor het verkeer, waaronder een kilometerheffing voor personen- en vrachtauto's en een verlaging van de maximumsnelheid op snelwegen. GroenLinks wil de aanschafbelasting op nieuwe auto's handhaven en differentiëren naar CO₂-uitstoot. Daarnaast zet GroenLinks in op het bevorderen van elektrisch vervoer en verplichte snelheidsbegrenzers voor bestelauto's.

Het voorgestelde maatregelenpakket van GroenLinks is toereikend om de EU-verplichtingen voor hernieuwbare energie en de emissiereductie in de niet-ETS-sector te realiseren.

Met het voorgestelde maatregelenpakket wordt een aandeel hernieuwbare energie van 18% gerealiseerd. De ambitie van GroenLinks is om een aandeel van 20% hernieuwbare energie te realiseren.⁴⁵ Daarnaast streeft GroenLinks naar 30% reductie van broeikasgassen in 2020 ten opzichte van 1990. Dit komt overeen met een emissiedoel van 150 Mton CO₂-eq. Het maatregelenpakket van GroenLinks leidt tot een emissie van 154 tot 157 Mton CO₂-eq. in 2020.

Deze overschrijding van het emissiedoel is nagenoeg evenredig verdeeld over de ETS-sector en de niet-ETS-sector. Voor de niet-ETS-sector komt 30% emissiereductie overeen met een emissiedoelstelling van 87 Mton. Het maatregelenpakket van GroenLinks voor deze sector leidt

⁴⁵ Volgens de Nederlandse definitie van hernieuwbare energie. Het aandeel hernieuwbare energie volgens de Nederlandse definitie kan afwijken van de in dit hoofdstuk gepresenteerde cijfers, die berekend zijn volgens de Europese definitie. Een belangrijke reden is dat in de Nederlandse definitie gerekend wordt met de hoeveelheid fossiele brandstof die door hernieuwbare elektriciteit wordt vermeden, terwijl in de Europese definitie het verbruik van (hernieuwbare) elektriciteit als zodanig in de berekeningen wordt meegenomen. Bij een grote bijdrage van hernieuwbare elektriciteit in de totale hoeveelheid hernieuwbare energie zal het aandeel volgens de Nederlandse definitie daarom hoger zijn dan het aandeel volgens de Europese definitie, en vice versa. Er is niet nagegaan welk aandeel hernieuwbare energie de partijen volgens de Nederlandse definitie realiseren.

tot een emissie van 88 tot 90 Mton. De invoering van een hybride leveranciersverplichting voor hernieuwbare energie vervangt de huidige sde-subsidie. Hierdoor nemen de lasten voor bedrijven en gezinnen toe met 3,8 mld euro in 2020. Daarnaast worden de middelen die vrijvallen vanwege het beëindigen van de sde, 0,5 mld euro in 2020, besteed aan de financiering van hernieuwbare energie.

De neveneffecten van de voorgestelde energie- en klimaatmaatregelen op luchtverontreinigende emissies zijn weergegeven in tabel 8.9. Het verhogen van de kolenbelasting met als gevolg het uit bedrijf nemen van de kolencentrales levert een emissiereductie op van 8,5 kton stikstofoxiden (NO_x) en 13,5 kton zwaveldioxide (SO₂). Daarnaast leidt meer hernieuwbare energie tot minder draaiuren van elektriciteitscentrales, waardoor minder fossiele brandstof nodig is. Hierdoor nemen de emissies van NO_x en SO₂ verder af. Ook andere maatregelen, zoals de verhoging van de energiebelasting in combinatie met de fiscale aftrek voor groene innovatie, de normering in de gebouwde omgeving en de maatregelen bij het wegverkeer dragen bij aan de reductie van de NO_x-emissie. De maatregelen bij het wegverkeer hebben tevens een gunstig effect op de emissie van fijnstof.

	NO _x (kton)	SO ₂ (kton)	Fijnstof (kton)
Basispad	185	46	29
Effect Nederland totaal	- 24,8	- 13,5	- 0,6

^a Reductie in 2020 van de emissie van luchtverontreinigende stoffen ten opzichte van het basispad als gevolg van de energie- en klimaatmaatregelen. Voor fijnstof zijn uitsluitend de effecten van de maatregelen voor verkeer geanalyseerd

8.7 Landbouw, natuur en landschap

Algemeen beeld

GroenLinks wil de omvang van de veestapel beperken, hoogrendementsluchtwassers verplichten voor alle stallen, de landbouw verduurzamen door biologische landbouw te stimuleren en de schaalvergroting van de gangbare landbouw ontmoedigen.

GroenLinks zet verder in op verwezenlijking van de EHS in 2018 en trekt in haar programma substantieel extra middelen uit voor natuur- en landschapsbeleid. Verduurzaming van de landbouw via het stimuleren van groene keuzes en biologische landbouw krijgt een accent.

Tabel 8.10 Verandering in 2020 van landbouw-, natuur- en landschapsindicatoren ten opzichte van het basispad, GroenLinks

	Eenheid	
Emissiereductie NH3	-- - 0 + ++ ^a	++
Milieucondities voor natuur	-- - 0 + ++	++
Natuurkwantiteit	-- - 0 + ++	+
Natuurkwaliteit	-- - 0 + ++	++
(Nationale) landschappen	-- - 0 + ++	++
Economie landbouwsector	-- - 0 + ++ ^b	--
Saldo overheidsinkomsten en -uitgaven	mld euro	1,58 ³

^a 0/+ : 0-2 kton; +: 2-10 kton; ++: > 10 kton.
^b 0: - 25 - + 25 mln €; -: 25-300 mln €; --: > 300 mln €.
^c Waarvan 0,15 mld eenmalige uitgave.

Effecten milieudruk landbouw

In het basispad is verondersteld dat pluimvee- en varkensstallen vanaf 2013 aan emissie- en dierenwelzijnseisen moeten voldoen. Daarnaast wil GroenLinks de veestapel met 10% inkrimpen en het plaatsen van hoogrendementsluchtwassers op alle stallen verplichten.⁴⁶ Door de verplichting tot plaatsing van hoogrendementsluchtwassers op alle varkens-, pluim- en melkveestallen neemt de ammoniakuitstoot uit de landbouw met 21 kton (ruim 20%) af. De kosten van deze verplichting worden geschat op circa 300 mln euro per jaar. De krimp van de veestapel vermindert de ammoniakuitstoot nog eens met circa 4 kton. Door de verminderde ammoniakuitstoot neemt de stikstofdepositie op de natuur met ruim 10% af.

Waarschijnlijk is de reductie van de veestapel juridisch alleen mogelijk als veehouders hiervoor door de overheid financieel worden gecompenseerd. Als de overheid de benodigde dierrechten voor varkens en pluimvee tegen de huidige prijs opkoopt, kost de compensatie eenmalig circa 0,3 miljard euro, en voor melkkoeien 1,5 miljard euro. Het negatieve effect op de toegevoegde waarde van de landbouw is circa 0,3 miljard euro/jaar. Als ook de gevolgen voor de toeleverende en verwerkende industrie worden meegenomen, kan het negatieve effect op het nationaal inkomen oplopen tot 1,2 miljard euro/jaar.

De toepassing van het hoge btw-tarief op vlees levert het rijk circa 0,6 mld euro aan inkomsten op, maar heeft een gering effect op de milieudruk. De Btw-verhoging leidt tot een kleine afname (2 - 5%) van de vleesconsumptie. De Nederlandse veestapel zal hierdoor niet of nauwelijks kleiner worden. Dit komt doordat de afgenomen binnenlandse vraag wordt gecompenseerd door een toename van de export van vlees. Afschaffing van de btw-heffing op biologische voedingsmiddelen (inclusief vlees) draagt bij aan een betere concurrentiepositie van biologische voedingsmiddelen, maar is te klein om een groot effect op de consumptie te hebben. Hoewel het marktaandeel van biologische landbouw hierdoor zal groeien, zal dit vooralsnog klein blijven. Het verbod op megastallen groter dan 1,5 ha zorgt voor een harde bovengrens aan de stalgrootte, maar zorgt niet voor afzwakking van de trend naar schaalvergroting in de

⁴⁶ Met uitzondering van stallen waarin het vee niet permanent is opgesteld.

intensieve veehouderij. Een stal met een bouwblok van 1,5 ha is 4 tot 5 keer zo groot als een gemiddeld bedrijf. Bij een grens van 1,5 ha is er voor een groot deel van de landbouwbedrijven dus nog relatief veel ruimte om te groeien. Bedrijven die uitbreiden maar (aanzienlijk) kleiner zijn dan 1,5 ha, zijn vrijwel altijd uitgerust met een luchtwasser. Door opkoop van dierrechten van (veelal stoppende) bedrijven die niet uitgerust zijn met een luchtwasser door uitbreidende bedrijven die meestal wel zijn voorzien van een luchtwasser, wordt milieuwinst geboekt. Hiermee is in het basispad rekening gehouden. Of de uitbreidende bedrijven groter of kleiner dan 1,5 ha zijn, maakt geen verschil. Het milieueffect van een verbod op megastallen is daarom te verwaarlozen. Voor het dierenwelzijn hoeft het verbod op megastallen geen effect te hebben: de ruimte per dier is niet kleiner dan bij een niet-megastal. Omschakelsubsidies zorgen voor enige afname van de ammoniakemissie en een geringe vermindering van het gebruik van gewasbeschermingmiddelen.

Effecten natuur en landschap

Zowel de extra investeringen voor de realisatie van de EHS als het extra geld uit de 'bouwopgave' die geïnvesteerd worden in natuur en landschap, zullen extra natuur- en landschapskwaliteit opleveren. Ten opzichte van het basispad zal er een grotere oppervlakte natuurgebied zijn. De geringe grondmobiliteit zal wel een beperkende factor blijven bij de oppervlakte natuur die verworven kan worden.

De milieukwaliteit verbetert door de voorgestelde maatregelen. Vooral de extra inzet op de realisatie van de EHS, de emissiereducerende maatregelen in de landbouw en de extra bestrijding van de verdroging dragen hieraan bij. De verwachting is dat een aantal maatregelen niet budgettair neutraal kunnen plaatsvinden, zoals in het verkiezingsprogramma is voorgesteld. Door de toepassing van de openruimteheffing neemt de druk om te bouwen in het open gebied af. Dit leidt er toe dat de landschappelijke kwaliteiten in het landelijke gebied beter behouden blijft. Tegelijkertijd stimuleert de openruimteheffing de verdichting in het stedelijk gebied. In vergelijking met het basispad investeert GroenLinks substantieel extra in de oppervlakte en de kwaliteit van natuur en landschap.

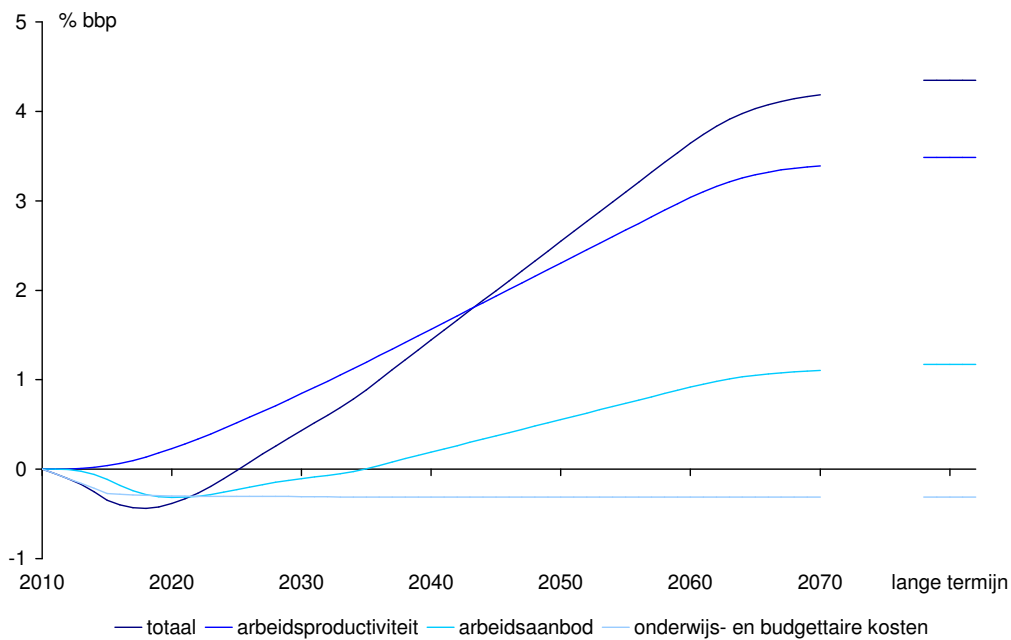
8.8 Onderwijs en innovatie

Onderwijs

De GroenLinks intensificeert voor 2,4 mld en bezuinigt voor 0,7 mld euro op het onderwijs, per saldo een intensivering van 1,7 mld euro. Er gaat 0,4 mld euro naar het invoeren van prestatiebeloning voor leraren in primair en voortgezet onderwijs en mbo. Voor het tegengaan van schooluitval, onder meer door intensieve coaching, trekt GroenLinks 0,35 mld euro uit. Het budget voor vroeg- en voorschoolse educatie (vve) wordt uitgebreid met 0,45 mld euro. De uitgaven aan bijscholing van docenten en begeleiding van startende docenten worden verhoogd met 0,5 mld euro. GroenLinks bezuinigt op de gratis schoolboeken (0,2 mld euro) en voert het sociaal leenstelsel in (-0,35 mld euro).

Van de intensivering is 1,6 mld kansrijk, zie daarvoor bijlage K.1. Van deze maatregelen zijn de effecten op het onderwijs geanalyseerd, volgens de methodologie uit bijlage J.7. Het grootste effect komt van de breed ingevoerde prestatiebeloning voor leraren. Dit kan door de best presterende docenten een bonus te geven, of een bonus voor het team dat het meest de resultaten van de leerlingen verbetert. Dit prikkelt de docenten tot het geven van goed onderwijs. Daarnaast is er een groot effect van extra bijscholing voor docenten op alle niveaus en begeleiding van startende docenten. Ook het vergroten van het bereik van de vve en de maatregelen gericht op het terugdringen van schooluitval hebben een positief effect. Hierdoor hebben de leerlingen een grotere kans om hun opleiding af te ronden en door te stromen naar vervolgopleidingen. Op lange termijn is totale effect van de GroenLinks-maatregelen 4¼% bbp. De resultaten staan samengevat in figuur 8.2.

Figuur 8.2 Effecten van onderwijsmaatregelen GroenLinks op bbp

Wetenschappelijk onderzoek en innovatie

GroenLinks⁴⁷ verhoogt het budget voor wetenschappelijk onderzoek met 0,2 mld euro, oftewel met 10%. Hiervan is de helft bestemd voor extra onderzoek met prestatiebeloning. Het laatste is waarschijnlijk gunstig voor de welvaart. De partij verhoogt ook de innovatiesubsidies en wel met per saldo 0,2 mld euro, overeenkomend met 12% van de innovatiesubsidies in 2014. Het budget van de wbo wordt met 0,4 mld euro verhoogd en de themaspecifieke subsidies worden vrijwel geschrapt. Zodoende verschuift GroenLinks het beleid sterk in de richting van een meer generiek instrumentarium. De wbo wordt zo ingericht dat de behandeling van het mkb en grootbedrijf meer gelijk is. Deze veranderingen zijn kansrijk vergeleken met het huidige beleid. Bovendien stimuleert GroenLinks onderzoek naar een beter milieu en klimaat op universiteiten

⁴⁷ Voor een verklaring van de terminologie, zie bijlage J.8 over innovatie.

en door bedrijven met in totaal 0,18 mld euro.⁴⁸ Het doel van een beter milieu en klimaat kan meestal effectiever worden bereikt met wet- en regelgeving, inclusief heffingen, dan met overheidsfinanciering van onderzoek.

8.9 Woningmarkt

GroenLinks hevelt vanaf 2015 de belasting van de eigen woning geleidelijk over van box 1 naar box 3.⁴⁹ In 2040 is de overheveling afgerond. Het belastbaar inkomen uit eigen woning wordt dan niet langer bepaald op basis van het eigenwoningforfait (momenteel 0,55%) en belast tegen het schijventarief van box 1 (maximaal 52%), maar wordt bepaald op basis van het forfaitair rendement van box 3 (4%) en belast tegen het vlakke box 3 tarief (30%). Wel voorziet GroenLinks hierbij een vrijstelling van 150 000 euro per belastingplichtige. Fiscale partners kennen zo een vrijstelling van 300 000 euro. Alleenstaanden ontvangen een extra vrijstelling van 60 000 euro. Alleenstaanden met kinderen ontvangen daar bovenop een extra vrijstelling van 90 000 euro. De vrijstelling wordt geïndexeerd met de huizenprijzinflatie.

GroenLinks schaft vanaf 2015 ook de hypotheekrenteaftrek geleidelijk in 25 jaar af. Hier komt geen aftrek in box 3 voor terug. GroenLinks beperkt de fiscale subsidie van koopwoningen verder door de afschaffing van de box 3 vrijstelling van de kapitaalverzekering van de eigen woning (kew; inclusief soortgelijke regelingen) met ingang van 2011 voor nieuwe gevallen. Vanwege de looptijd van 30 jaar voor dat soort verzekeringen is deze vrijstelling in 2040 volledig verdwenen. Daar staat tegenover dat GroenLinks de overdrachtsbelasting vanaf 2015 in 25 jaar geleidelijk afschaft.

Op de huurmarkt voert GroenLinks een huurbelasting in voor scheefwoners. Deze belasting belast het positieve verschil tussen een aan het huishoudinkomen gerelateerde normhuur en de feitelijke huur. Als men feitelijk minder huur betaalt dan de normhuur, wordt over het verschil belasting geheven. De huurbelasting wordt vanaf 2012 in tien stappen ingevoerd. In 2021 levert deze huurbelasting 1,3 mld euro op.⁵⁰

Ten slotte voert GroenLinks vanaf 2015 een openruimteheffing in van 25 euro per vierkante meter voor bouwen buiten bestaand bebouwd gebied en een gebruiksheffing van 1 euro per vierkante meter voor bestaande woningen. De gebruiksheffing werkt analytisch hetzelfde als een bezitsbelasting, alleen is de grondslag niet de waarde van de woning, maar het perceeloppervlak. De openruimteheffing maakt woningbouw op uitleglocaties duurder ten opzichte van bouwen in bestaand bebouwd gebied. Gemiddeld wordt het bouwen van woningen hierdoor duurder. De opbrengst van beide heffingen tezamen bedraagt 1,4 mld euro structureel.

⁴⁸ Het bestaat uit een bedrag van 0,08 mld euro voor wetenschappelijk onderzoek naar milieu en klimaat en 0,1 mld euro fiscale subsidie aan bedrijven voor milieuonderzoek.

⁴⁹ De vormgeving van de fasering staat beschreven in bijlage F.

⁵⁰ Analytisch werkt deze huurbelasting hetzelfde als een huurverhoging voor de huurder in combinatie met afroaming van de extra huuropbrengst bij de verhuurder.

De opbrengst in 2015 is echter 100 mln euro lager, omdat wordt aangenomen dat in dat jaar een deel van de nieuwbouw plaats vindt op grond waarvan de bestemming al voor de aankondiging van de maatregel gewijzigd was. De heffing zal wel regionaal verschillend uitwerken: grond is in de dunbevolkte gebieden goedkoper. Als in heel Nederland de openruimteheffing gelijk is, dan heeft de heffing een grotere impact op de kosten van het bouwen van een huis in een dunbevolkt gebied dan in de Randstad. Daarnaast hebben woningen in dunbevolkte gebieden in de regel een groter oppervlakte, wat dit effect versterkt.

	2015	Structureel % bbp
Welvaartswinst		0,8
Effect op Rijksbegroting		2,1
	Verschil met basispad in %	
Prijsmutatie koopwoningen	- 5,8	- 10,1
Mutatie netto huur	5,7	10,5
Mutatie consumptie koopwoningen		- 6,7
Mutatie consumptie huurwoningen		0,0
		% huurwaarde
Subsidiepercentage koopsector		8,2

De afschaffing van de hypotheekrenteaftrek, de overheveling van de waarde van de eigen woning van box 1 naar box 3 en de afschaffing van de box 3 vrijstelling van de kapitaalverzekering eigen woning betekent dat de fiscale subsidie voor eigenaar-bewoners in belangrijke mate wordt versoerd. De afschaffing van de overdrachtsbelasting en de gedeeltelijke vrijstelling van de waarde van de eigen woning in box 3 staan daar tegenover. Desalniettemin daalt de fiscale subsidie van de huidige 25% van de huurwaarde naar 8%.

Ondanks de geleidelijke invoering worden de effecten op de prijs van koopwoningen al direct gevoeld. Eigenaar-bewoners anticiperen immers op de aangekondigde maatregelen. De som van alle toekomstige subsidies zit in de huizenprijs verwerkt, zodat een geleidelijke fasering al direct een substantieel effect heeft op de huizenprijs. Hierdoor zijn de prijzen van koopwoningen al in 2015 bijna 6% lager dan in het basispad. Door deze lagere prijzen wordt het minder aantrekkelijk om te investeren in koopwoningen. De nieuwbouw van koopwoningen daalt, waardoor de voorraad koopwoningen na verloop van tijd kleiner is dan in het basispad. Dit komt tot uitdrukking in de verminderde consumptie van koopwoningdiensten. Het verminderde aanbod betekent echter ook dat prijzen van koopwoningen zich op termijn weer wat herstellen.

Nominale huizenprijsontwikkeling

Het gerapporteerde effect op huizenprijzen betreft een verschil met het basispad. Als gevolg van het beleid van GroenLinks zijn koopwoningprijzen in 2015 gemiddeld bijna 6% lager dan zonder dit beleid. Daarnaast is echter sprake van een onderliggende structurele nominale woningprijsstijging in het basispad. Dat betekent dat door de hervormingen de woningprijzen inderdaad eerst inzakken, maar door de onderliggende structurele prijsstijging al na enkele jaren nominaal weer terug zijn op het niveau van vóór de hervormingen. Voor het GroenLinks-beleid duurt dit twee jaar: in 2012 zijn woningprijzen naar verwachting weer terug op hun niveau 2010.

De huurbelasting betekent dat de netto huren in 2015 bijna 6% hoger liggen en op termijn ruim 10%. Omdat in de huidige situatie huurders gerantsoeneerd zijn, hebben deze huurverhogingen geen invloed op het geconsumeerde volume huurwoningdiensten. Sommige huurders – scheefwoners – zullen vanwege de huurverhoging de huurmarkt verlaten. Hun plek wordt echter onmiddellijk ingenomen door huishoudens die daarvoor geen geschikte huurwoning konden vinden. Dit zal regionaal verschillend uitwerken, omdat scheefwonen niet in alle woningmarktregio's in gelijke mate voorkomt. Omdat GroenLinks de aanbodkant van de huurmarkt ongemoeid laat, is er geen effect op het aanbod van huurwoningen.

De maatregelen van GroenLinks verhogen de maatschappelijke welvaart structureel met 0,8% bbp (5¼ mld euro). Dit komt doordat de hogere netto huren de vraag naar huurwoningen wat verminderen en zo grosso modo tot wat minder lange wachtlijsten leiden. Ook zal een deel van de scheefwoners hierdoor zijn goedkope huurwoning verlaten. Al met al resulteert een betere verdeling van (schaarse) huurwoningruimte. De verminderde fiscale subsidie voor koopwoningen beperkt bovendien de overconsumptie van koopwoningen en de lagere prijzen maken koopwoningen beter bereikbaar voor toekomstige eigenaar-bewoners. De welvaartswinst vertaalt zich met name in een beter saldo van de Rijksbegroting. Huishoudens zien hun welvaart iets afnemen.

8.10 Zorg

Bij de curatieve zorg wil GL de doelmatigheid weliswaar vergroten langs de lijnen geschetst in variant B van heroverwegingsrapport 11 over de curatieve zorg, maar minder vergaand. Dat betekent dat de zorgverzekeraars wel volledig risicodragend worden, maar dat het systeem van vrij onderhandelbare prijzen in de ziekenhuiszorg vervangen wordt door maatstafconcurrentie. Wel krijgen de verzekeraars meer ruimte voor het voeren van preferentiebeleid bij geneesmiddelen. De positie van de Raad van Bestuur van ziekenhuizen ten opzichte van de medisch specialisten wordt versterkt. De kwaliteit en transparantie van de zorgverlening wordt vergroot door de oprichting van een kwaliteitsinstituut. Daarnaast wordt wettelijk een rem gezet op topinkomens in de zorg, zowel voor medisch specialisten als voor bestuurders.

In plaats van de verhoging van het eigen risico zvw van 210 euro naar 775 euro in 2015 uit het basispad kiest GL voor een eigen risico van 150 à 300 euro per jaar, afhankelijk van de hoogte van het inkomen van de verzekerde.

Groenlinks ziet binnen de langdurige zorg een grotere rol voor gemeenten, maar gaat hierin minder ver dan de variant Zorg Dichtbij uit heroverwegingsrapport 12 over de langdurige zorg. Alleen de extramurale begeleiding en dagbesteding worden overgeheveld van de awbz naar de wmo. Door deze langdurige zorg in een voorziening aan te bieden vervalt het verzekerd recht op zorg en wordt het mogelijk dat gemeenten maatwerk leveren door beter rekening te houden met de eigen mogelijkheden van cliënten. In combinatie met een sterkere prikkel om zorg scherp in te kopen leidt dit in potentie tot doelmatigheidswinst. Wanneer het gemeenten niet lukt deze efficiencyverbetering te realiseren zal minder zorg worden geleverd. Groenlinks past op deze functies een beperkte korting toe, maar stelt ruim extra middelen beschikbaar voor thuiszorg en kleinschalige voorzieningen in de wijk. Ook wordt een bedrag gereserveerd voor meer personeel en betere opleidingen en loopbaanmogelijkheden in de langdurende zorg.

Groenlinks beperkt zorgaanspraken alleen doordat minder complexe zorg voor nieuwe cliënten niet langer intramuraal wordt aangeboden. Dit geldt zowel voor de ggz als voor ouderenzorg. Gemeenten krijgen extra middelen om deze cliënten extramurale zorg te bieden. Groenlinks kiest ervoor de kosten van zorg en wonen te scheiden. Zorginstellingen dienen huur en servicekosten direct bij cliënten in rekening te brengen, die hier via een verlaging van de eigen bijdrage en verhoging van de huurtoeslag grotendeels voor worden gecompenseerd. Per saldo nemen de eigen betalingen hierdoor licht toe. Zorginstellingen worden op deze manier geprikkeld zich beter te richten op de woonwensen van cliënten.

Groenlinks verhoogt de eigen bijdrage verder door invoering van een vermogenstoets en door het overnemen van de forse verhoging van de eigen bijdrage voor de awbz uit de Economische Verkenning van het CPB. Groenlinks wil dit in sterke mate inkomensafhankelijk doen zodat lagere inkomens zo veel mogelijk worden ontzien. De invoering van een quote systeem, waardoor de maximale eigen bijdrage wordt begrensd als percentage van het inkomen, betekent een vereenvoudiging ten opzichte van de huidige systematiek. Ook verhoogt Groenlinks de eigen bijdrage in de wmo.

Samenvattend kiest Groenlinks minder sterk voor verhoging van de eigen betalingen zvw dan waarmee is gerekend in het basispad. Groenlinks legt enige nadruk op maatregelen die een doelmatige zorgverlening verhogen en stelt geld beschikbaar voor extra zorg. Met deze andere invulling komt de collectief gefinancierde zorg in 2015 2½ mld euro hoger uit dan in het referentiescenario. De werkgelegenheid in de zorg, publiek en privaat, groeit in de periode 2010-2015 met 165 000 arbeidsjaren. Dat is 15 000 meer dan in het referentiescenario.

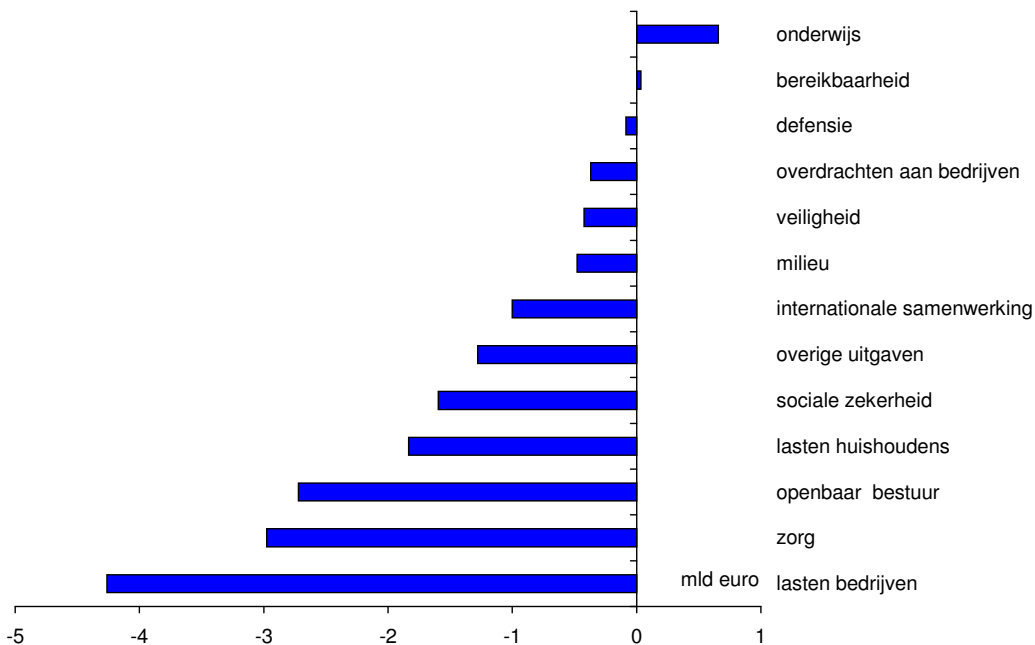
9 ChristenUnie

9.1 Budgettaire effecten

Het beleidspakket van de ChristenUnie⁵¹ verbetert het EMU-saldo met 16 mld euro in 2015 ten opzichte van het basispad in de Economische Verkenning 2011-2015. Dit is de ex ante verbetering, dat wil zeggen ongerekend macro-economische doorwerkingseffecten. Deze verbetering van het begrotingssaldo komt vooral door lagere uitgaven en in beperktere mate door lastenverzwaring. Het houdbaarheidseffect van het pakket van de ChristenUnie bedraagt 5,5% bbp; hierbij is ook rekening gehouden met de budgettaire uitwerking van de maatregelen op lange termijn en met de macro-economische doorwerking ervan, zoals die op de werkgelegenheid (zie 9.4).

Tabel 9.1	Budgettaire effecten van beleidspakket ChristenUnie t.o.v. basispad	
	mld euro (prijzen 2010)	% bbp 2015
Effect op EMU-saldo 2015 (ex ante)	16	2,5
Verbetering houdbaarheidstekort	35	5,5

Figuur 9.1 Ex ante budgettaire effecten van beleidspakket ChristenUnie t.o.v. basispad (gecorrigeerd voor financieringsverschuivingen, 2015, mld euro in prijzen 2010; – = positief effect op EMU-saldo)

De ChristenUnie wil per saldo 10¼ mld euro ombuigen in 2015 ten opzichte van het basispad. Dit is gecorrigeerd voor financieringsverschuivingen die de EMU-relevante overheidsuitgaven verlagen met netto 7 mld euro. De netto ombuiging is het resultaat van 15 mld euro aan

⁵¹ Bijlage G geeft een gedetailleerde beschrijving van het ChristenUnie-programma.

ombuigingen en 4¾ mld euro aan intensiveringen. In het beleidspakket wordt vooral omgebogen bij openbaar bestuur en zorg. De reële groei van de collectieve uitgaven (gecorrigeerd voor financieringsverschuivingen) komt na verwerking van het beleidspakket uit op ½% per jaar in 2011-2015, tegenover 1¼% in het basispad.

Het beleidspakket van de ChristenUnie verhoogt het totaal van belastingen en sociale premies met per saldo 6 mld euro in 2015 ten opzichte van het basispad. Dit is gecorrigeerd voor financieringsverschuivingen.

	Basispad				Basispad			
	Basispad	Ombui- gingen (-)	Bruto Intensive- ringen	Netto intensi- veringen	Basispad inclusief beleids- pakket	Basispad	Basispad inclusief beleids- pakket	
	mld euro, in prijzen 2010				% per jaar			
Distributief beleid								
Sociale zekerheid	4¾	- 2	- ½	- 1½	3¼	1¼	¾	
Zorg	8	- 3½	½	- 3	5	2¾	1¾	
Onderwijs	1¾	- 1	1¾	¾	2½	1	1½	
Overdrachten aan bedrijven	- 1¼	- ½	0	- ¼	- 1½	- 2	- 2¾	
Overig beleid								
Openbaar bestuur	- 3	- 3	¼	- 2¾	- 5¾	- 1	- 1¾	
w.v. Rijk		- ¾	0	- ¾				
lokaal bestuur		- 1¾	0	- 1¾				
Overig		- ¼	0	- ¼				
Veiligheid	¼	- 1	½	- ½	- ¼	½	- ¼	
Defensie	0	0	0	0	0	¼	0	
Bereikbaarheid	- 1	- 1	1	0	- 1	- 1¾	- 1¾	
Milieu		- ¾	¼	- ½				
Internationale samenwerking	1½	- 1	0	- 1	½	2	½	
Overig		- 1¼	0	- 1¼				
Totaal netto collectieve uitgaven								
(gecorrigeerd)	17½	- 15	4¾	- 10¼	7¼	1¼	½	
Financieringsverschuivingen	- 4½	- 10¼	3½	- 7	- 11½			
Totaal EMU-relevante netto uitgaven	13	- 25¼	8¼	- 17¼	- 4¼	1	- ¼	

Collectieve uitgaven

De ChristenUnie verlaagt de uitgaven voor **sociale zekerheid** per saldo met 1½ mld euro in 2015. Dit is de voor financieringsverschuivingen gecorrigeerde daling. De grootste bezuiniging betreft de vermindering van de kinderopvangtoeslag (¾ mld euro). De ChristenUnie intensificeert door de kinderbijslag en het kindgebonden budget samen te voegen en te verhogen (½ mld euro).

De ChristenUnie verlaagt de **zorguitgaven** per saldo met 3 mld euro. Dit is de voor financieringsverschuivingen gecorrigeerde daling. De ChristenUnie bespaart op de awbz, vooral door een 5% doelmatigheidskorting en door deze te laten uitvoeren door een landelijke zbo

(1 mld euro) en extramuralisering (½ mld euro). Op de zvw bezuinigt de ChristenUnie vooral door een wettelijke rem op de inkomens van medisch specialisten en bestuurders in de zorg (bruto ½ mld euro; netto na belasting ¼ mld euro) en het tegengaan van aanbod-geïnduceerde vraag (½ mld euro).

Ten opzichte van het basisbeeld verhoogt de ChristenUnie de **onderwijsuitgaven** netto met ¾ mld euro. Dit is de resultante van intensiveringen van 1¾ mld euro en ombuigingen van 1 mld euro. De grootste intensivering betreft het aantrekken van 5000 extra leraren (½ mld euro). De grootste ombuiging betreft versterking van het profijtbeginsel in het volwassenenonderwijs (¼ mld euro).

De ChristenUnie bezuinigt per saldo voor ¼ mld euro op **overdrachten aan bedrijven**.

De ChristenUnie bezuinigt bruto 2¾ mld euro op **openbaar bestuur**, waarvan 1 mld euro op het ambtenarenapparaat van het Rijk (exclusief veiligheid en defensie en inclusief overig openbaar bestuur, zoals UWV) en 1¾ mld euro op lokaal bestuur, wat tot vermindering van het ambtenarenapparaat van de lokale overheid zal leiden. Dit is de maximale bezuiniging die door het CPB voor de komende kabinetsperiode mogelijk wordt gehouden op openbaar bestuur (inclusief ombuigingen op het ambtenarenapparaat in andere functies 3¼ mld euro in 2015 en 4 mld euro structureel). Het CPB tekent aan dat deze besparingen alleen onder strikte voorwaarden ten aanzien van politieke en ambtelijke sturing haalbaar zijn en zullen leiden tot minder dienstverlening (zie bijlage J.1). De ChristenUnie wil de ombuiging deels realiseren via loonmatiging in de collectieve sector. Het CPB heeft de ombuiging in de volumesfeer geboekt, omdat de overheid niet eenzijdig de arbeidsvoorwaarden in de overheids- en zorgsector kan bepalen. Bovendien is de arbeidsmarkt in de periode 2011-2015 naar verwachting relatief evenwichtig (zie bijlage J.2). Wat betreft openbaar bestuur intensificeert de ChristenUnie vooral op participatiebanen (¼ mld euro).

De ChristenUnie verlaagt de uitgaven voor **veiligheid** met per saldo ½ mld euro. Uitgaven dalen vooral door efficiencymaatregelen op de uitvoerende diensten van de ministeries van justitie en binnenlandse zaken (½ mld euro; heroverwegingsrapport 19, variant 1). De intensivering betreft vooral het aantrekken van 5 000 extra politieagenten, straatcoaches en toezichthouders (½ mld euro).

De ChristenUnie laat per saldo de uitgaven voor **defensie** ongewijzigd.

Op het gebied van de **bereikbaarheid** houden de ombuigingen en intensiveringen elkaar in evenwicht. De ChristenUnie bezuinigt op wegeaanleg (½ mld euro). Uitgaven voor bereikbaarheid nemen vooral toe door de investerings- en exploitatiekosten van de in te voeren kilometerbeprijzing (½ mld euro). De ChristenUnie intensificeert verder op openbaar vervoer (¼ mld euro).

De ChristenUnie bezuinigt per saldo ½ mld euro op het gebied van **milieu**, vooral door de inkomsten van de invoering van een vliegbelasting (buitenland deel; ¼ mld euro).

De ChristenUnie geeft 1 mld euro minder uit voor **internationale samenwerking** door lagere EU-uitgaven door continuering van de huidige korting.

Op de **overige uitgaven** bezuinigt de ChristenUnie 1¼ mld euro. De grootste bezuiniging betreft een hogere eigen bijdrage voor inburgeringscursussen (¼ mld euro). Verder nemen de niet-belastingmiddelen toe door verhoging van boetes. Op deze post zijn ook de directe belastingeffecten geboekt van maatregelen die inkomens beïnvloeden (leraren en medisch specialisten).

Het beleidspakket van de ChristenUnie vermindert de werkgelegenheid in de sector overheid met 18 000 in 2015 ten opzichte van het basispad. De daling van de werkgelegenheid in de sector overheid komt inclusief het beleidspakket van de ChristenUnie uit op 1% per jaar, tegen ¾% per jaar in het basispad van de Economische Verkenning 2011-2015. In de zorg daalt de werkgelegenheid 30 000 arbeidsjaren door het beleidspakket van de ChristenUnie ten opzichte van het basispad.

Tabel 9.3 Werkgelegenheidseffecten collectieve sector, beleidspakket ChristenUnie, 2011-2015

	Uitgangspositie	Basispad	Effect	Pad incl.	Basispad	Pad incl.
	2010	2011-2015	beleidspakket	beleidspakket	2011-2015	beleidspakket
	niveau	mutatie	mutatie	mutatie	mutatie	mutatie
	dzd arbeidsjaren				% per jaar	
Openbaar bestuur	577	- 37	- 25	- 63	- 1¼	- 2¼
w.v. rijk ^a	74	- 6	- 6	- 12	- 1½	- 3½
lokaal bestuur	176	- 27	- 20	- 47	- 3¼	- 6
Overig	327	- 5	1	- 4	- ¼	- ¼
Veiligheid	89	- 2	- 3	- 5	- ½	- 1
Defensie	61	- 2	- 1	- 3	- ¾	- 1
Onderwijs	344	2	11	13	0	¾
Sector overheid	1071	- 40	- 18	- 57	- ¾	- 1
Zorg	926	150	- 30	120	3	2½
Overheid en zorg	1997	110	- 48	62	1	½

^a Exclusief veiligheid en defensie.

Belastingen en sociale premies

De ChristenUnie verzwakt de collectieve lasten per saldo met 6 mld euro in 2015 ten opzichte van het basispad in de Economische Verkenning 2011-2015. Dit is de ex ante verhoging van collectieve lasten, dat wil zeggen ongerekend macro-economische doorwerkingseffecten. Verder is deze verhoging gecorrigeerd voor financieringsverschuivingen. De belastingdruk verschuift naar milieubelastingen.

De ChristenUnie verhoogt de **milieubelastingen** per saldo met 3 mld euro. Dit komt vooral door de invoering van een hogere kilometerbeprijzing voor vrachtauto's (1 mld euro) en door vlees over te hevelen van het lage naar het algemene btw-tarief (¾ mld euro) en door invoering van een verplicht aandeel duurzame energie (¾ mld euro).

De ChristenUnie verhoogt de **lasten op inkomen en arbeid** per saldo met $\frac{3}{4}$ mld euro. Dit is de voor financieringsverschuivingen gecorrigeerde verhoging. De netto verhoging is de resultante van 12 mld euro verzwaring en $11\frac{1}{4}$ mld euro verlichting. De grootste verzwaring betreft de beperking van de hypotheekrenteaftrek (1 mld euro). De grootste lastenverlichting betreft de verhogingen van de (inkomensafhankelijke) arbeidskorting (1 mld euro). De herinvoering van de belastingvrije som per huishouden in de loon- en inkomstenheffing ($1\frac{1}{2}$ mld euro) is per saldo neutraal, doordat tegelijkertijd kortingen in de loon- en inkomstenheffing worden geschrapt ($1\frac{1}{2}$ mld euro). De ChristenUnie verlaagt de nominale zvw-premie en voert een inkomensafhankelijke zvw-premie voor werknemers in (lastenneutrale maatregel). Het budget van de zorgtoeslag wordt aangewend om de benodigde premie te verlagen.

De ChristenUnie verhoogt de **lasten op vermogen en winst** met $2\frac{1}{4}$ mld euro. Dit betreft vooral een bankenheffing (1 mld euro). De opbrengst van de bankenheffing wordt gedrukt doordat uit is gegaan van eenzijdige invoering.

De ChristenUnie laat de **overige belastingen** per saldo ongewijzigd. Tegenover de invoering van een reclameheffing ($\frac{1}{2}$ mld euro) en hogere accijns op tabak en alcohol ($\frac{1}{4}$ mld euro) staat vooral het afschaffen van de overdrachtsbelasting voor starters ($\frac{1}{2}$ mld euro).

	Basispad	Lasten- verzwaring	Lasten- verlichting	Netto lasten- verzwaring	Basispad plus beleidspakket
Milieu	$\frac{1}{4}$	$3\frac{3}{4}$	$-\frac{3}{4}$	3	$3\frac{1}{4}$
Inkomen en arbeid	$7\frac{3}{4}$	12	$-11\frac{1}{4}$	$\frac{3}{4}$	$8\frac{1}{2}$
Vermogen en winst	2	$2\frac{1}{4}$	0	$2\frac{1}{4}$	$4\frac{1}{4}$
Overig	0	$\frac{3}{4}$	$-\frac{1}{2}$	0	0
Totaal lastenmaatregelen (gecorrigeerd)	10	$18\frac{3}{4}$	$-12\frac{1}{2}$	6	16
w.v. huishoudens	$5\frac{3}{4}$	14	$-12\frac{1}{4}$	$1\frac{3}{4}$	$7\frac{1}{2}$
bedrijven	$4\frac{1}{4}$	$4\frac{1}{2}$	$-\frac{1}{4}$	$4\frac{1}{4}$	$8\frac{1}{2}$
w.v. woningcorporaties		1		1	
Financieringsverschuivingen	$-4\frac{1}{2}$	$-8\frac{1}{4}$	$\frac{3}{4}$	$-7\frac{1}{4}$	$-11\frac{3}{4}$
Totaal EMU-relevante lasten	$5\frac{1}{2}$	$10\frac{1}{2}$	$-11\frac{3}{4}$	$-1\frac{1}{4}$	$4\frac{1}{4}$

9.2 Koopkracht en winst

Het beleidspakket van de ChristenUnie verlaagt het nominaal beschikbaar inkomen van huishoudens met $2\frac{3}{4}$ mld euro ten opzichte van het basispad in de Economische Verkenning 2011-2015 (zie tabel 9.5). Dit is het ex ante effect, dat wil zeggen ongerekend macro-economische doorwerkingseffecten. De gemiddelde koopkrachtmutatie valt hierdoor $\frac{1}{4}\%$ per jaar lager uit dan in het basispad.

Tabel 9.5 Beleidsmatige effecten op koopkracht en winst, ChristenUnie (ex ante, mld euro, prijzen 2010)	
Beleidsmatig effect op koopkracht	- 2 ³ / ₄
w.v. lastenmaatregelen	- 1 ³ / ₄
uitgavenmaatregelen	- 1
Beleidsmatig effect op winst	- 4 ³ / ₄
w.v. lastenmaatregelen	- 4 ¹ / ₄
uitgavenmaatregelen	- 1 ¹ / ₂

De belangrijkste maatregelen die de macrokoopkracht verbeteren zijn: het schrappen van de overdrachtsbelasting voor starters en de verhoging van de arbeidskorting en de inkomensafhankelijke arbeidskorting. De belangrijkste maatregelen die de macrokoopkracht verslechteren zijn: de beperking van de hypotheekrenteaftrek, de vermindering van de kinderopvangtoeslag en de overgang van vlees van het lage naar het algemene btw-tarief.

De effecten zijn niet gelijk over de inkomens verdeeld, omdat een aantal belangrijke maatregelen beperkte groepen betreffen. De invoering van een vermogenstoets voor huurtoeslag, zorgtoeslag, kinderopvangtoeslag en kindgebonden budget verslechtert de koopkracht van huishoudens met een vermogen boven de 50 000 euro die gebruik maken van (één van) deze regelingen. De beperking van de hypotheekrenteaftrek treft de midden- en hogere inkomens. Het aftoppen van de aow-tegemoetkoming en partnertoeslag voor de hoogste inkomens treft 65-plussers met een hoog inkomen. Het beperken van de fiscale vrijstelling van pensioenpremies tot 2¹/₂ keer modaal treft de hogere inkomens. Voor alleenverdieners verbetert de koopkracht door de invoering van een belastingvrije som per huishouden; de beperking van de mogelijkheid om de algemene heffingskorting te verzilveren tegen de heffing van de partner vervalt hiermee.

Het verschil tussen netto loon en netto uitkering neemt toe door verhoging van de arbeidskorting en de inkomensafhankelijke arbeidskorting. Voor werknemers van 62 jaar en ouder staat hier tegenover dat de doorwerkbonus wordt afgeschaft.

De winst voor bedrijven daalt door het beleidspakket van de ChristenUnie met 4³/₄ mld euro ten opzichte van het basispad. De feitelijke winst daalt waarschijnlijk minder, doordat de verandering in de lasten en subsidies voor bedrijven veelal wordt doorberekend in de afzetprijzen. De belangrijkste maatregelen die de totale winst van bedrijven verbeteren zijn de ombuigingen in de zorg die leiden tot lagere zorgpremies. De belangrijkste maatregelen die de totale winst verslechteren zijn: de invoering van de kilometerheffing voor vrachtauto's en de bankenheffing en de overheveling van de huurtoeslag van het Rijk naar woningcorporaties.

9.3 Structurele werkgelegenheid

Het programma van de ChristenUnie heeft een gematigd effect op de Nederlandse arbeidsmarkt. Het fiscale stelsel wordt weer meer gebaseerd op het huishouden en de kinderopvangtoeslag wordt verlaagd. Daarnaast wordt de aow-leeftijd verhoogd. De werkgelegenheid neemt met 1¼% toe en de werkloosheid neemt met ¼% af.

De invoering van loondoorbetaling bij ontslag verhoogt de werkgelegenheid met ¼%. Werkgevers die personeel ontslaan worden geconfronteerd met hogere kosten. Daardoor gaan werkgevers meer rekening houden met de maatschappelijke kosten die ze veroorzaken bij ontslag.

De toegang van tweeverdieners tot de arbeidsongeschiktheidsregelingen wordt beperkt (tot anderhalve uitkering per huishouden). De prikkel tot participatie op de arbeidsmarkt neemt toe en de werkgelegenheid stijgt met ¾%.

De fiscale maatregelen leiden tot een afname van de werkgelegenheid met ½%, terwijl de werkloosheid licht daalt met ¼%-punt. De geleidelijke beperking van de hypotheekrenteaftrek leidt tot een daling van de werkgelegenheid van ¾%. Verder zorgen de beperking van de kinderopvangtoeslag, het stopzetten van de afbouw van de 'overdraagbaarheid' van de algemene heffingskorting voor een hogere belastingdruk voor de tweede verdiener van een huishouden. Hierdoor neemt het arbeidsaanbod en daarmee de werkgelegenheid af. De hogere inkomensafhankelijke arbeidskorting (eitc) bevordert juist weer het arbeidsaanbod van tweede verdieners, maar degenen die een baan hebben werken dan wel vaak in deeltijd.

De stijging van de aow- en pensioenleeftijd wordt verondersteld ook de maatschappelijke norm voor de uitredleeftijd te verhogen. Men werkt hierdoor langer door. De verhoging van de aow-leeftijd leidt tot een stijging van de werkgelegenheid met 1%. Het effect van de maatregel op de werkloosheid is gering.

De invoering van een bankenbelasting leidt tot een daling van de werkgelegenheid van ¼%.

Onderwijsbeleid, zoals uitbreiding van voorschoolse educatie en extra rekenonderwijs in het voortgezet onderwijs, leidt structureel tot een hoger opleidingsniveau en daarmee tot een opwaarts effect op de werkgelegenheid van ¼%.

9.4 Houdbaarheid van de overheidsfinanciën

Het ChristenUnie-programma verbetert de houdbaarheid met 5,5% bbp. Hiermee wordt in één kabinetsperiode de houdbaarheidsopgave van 4½% bbp volledig ingevuld.⁵² Een deel van de verbetering van de houdbaarheid wordt gerealiseerd door middel van een verbetering van het EMU-saldo met 2,5% bbp in de komende kabinetsperiode. De structurele maatregelen die het ChristenUnie-programma bevat om de houdbaarheid te verbeteren zijn een verhoging van de

⁵² Bij de bepaling van het houdbaarheidstekort is geen rekening gehouden met een verdere ophoop van de zorgtoeslag als gevolg van hogere zvw-premies door vergrijzing voor de periode na 2015. Inclusief deze ophoop valt het houdbaarheidstekort 0,4%-punt hoger uit.

aow-leeftijd naar 67 jaar, de maatregelen op het woningmarktdossier en ombuigingen bij de langdurige zorg.

De verbetering van de houdbaarheid gaat gepaard met ombuigingen en lastenverzwaring. Hierdoor daalt het netto profijt, het saldo van baten van overheidsbestedingen minus belastingen en premies. Het netto profijt verslechtert in de loop der jaren, doordat een deel van de ChristenUnie-maatregelen, zoals de hervormingen van de aow en de hypotheekrenteaf trek, een lange aanloopfase kennen. Daardoor daalt het gemiddelde netto profijt in de periode 2016-2040 meer dan dat in 2011-2015. In de periode na 2040 zijn geen additionele maatregelen nodig om de begroting houdbaar te maken. Integendeel, bij de nettoprofijtberekening van na 2040 wordt een intensivering ingezet, die mogelijk is doordat het ChristenUnie-programma ruim aan de houdbaarheidsopgave voldoet. Het netto profijt na 2040 verslechtert hierdoor niet verder ten opzichte van dat in de periode 2016-2040.

Tabel 9.6 Effect op houdbaarheid en netto profijt, ChristenUnie	
	% bbp
Verbetering EMU-saldo 2015	2,5
Verbetering houdbaarheid	5,5
aow en pensioenen	0,7
woningmarkt	1,0
zorg	0,8
zorgtoeslag	0,4
werkgelegenheidsstijging, excl. effect van aow en woningmarkt	0,3
Verandering netto profijt	
2011 – 2015	– 1,7
2016 – 2040	– 4,4
2041 en verder ^a	– 4,4

^a Inclusief resterende houdbaarheidsopgave na 2040.

9.5 Bereikbaarheid

Maatregelen

Ten aanzien van bereikbaarheid neemt de ChristenUnie de volgende maatregelen:

- Invoering van een naar milieukennmerken gedifferentieerde kilometerprijs waarbij de vaste autobelastingen (mrb en bpm) worden omgezet in een gemiddeld kilometertarief van circa 7 ct/km. De provinciale opcenten, de accijnsderving en de systeemkosten worden niet omgeslagen in het kilometertarief, zodat de invoering uiteindelijk tot een verslechtering van het EMU-saldo leidt van jaarlijks 2,5 mld euro. Dit gaat gepaard met een lastenverlichting van jaarlijks 1,9 mld euro. De aanschafbelasting (bpm) op personenauto's wordt afgeschaft,

waardoor nieuwe auto's ten opzichte van het basispad in aanschaf gemiddeld zo'n 2000 euro⁵³ goedkoper worden in 2020.

- Invoering van een kilometerprijs voor het vrachtverkeer van gemiddeld 15 ct/km. Dit leidt tot een EMU-saldo verbetering (en lastenverzwaring) van circa 1 mld euro.
- Introductie van een congestieheffing (spitstarief) van 8 ct/km.
- Een verbod voor vrachtverkeer op zondag.
- 1,5 mld euro minder investeringen in wegen in de periode 2011-2015 (gemiddeld 0,3 mld euro per jaar).
- 0,6 mld euro extra investeringen in met name het regionale openbaar vervoer en het openen van nieuwe stations (gemiddeld 0,1 mld euro per jaar)
- Invoering van een gebruiksvergoeding voor het spoor. Het EMU-saldo verbetert hierdoor met 0,075 mld euro per jaar (0,05 mld van personen en 0,025 mld per jaar van goederen). Dit zal leiden tot tariefstijging van zo'n 3 à 4% voor personen en minder dan 1% voor goederen.
- Het verplicht aanbesteden van openbaar vervoer in de drie grote steden.
- Invoering van een ov-jaarkaart voor 16- en 17-jarige mbo-scholieren.

Daarnaast neemt de ChristenUnie nog een aantal andere maatregelen die niet konden worden meegenomen bij het bepalen van de bereikbaarheidseffecten. Deze maatregelen zullen het beeld van de bereikbaarheidseffecten echter niet fundamenteel veranderen. Het gaat daarbij om maatregelen als:

- Efficiencyverbetering bij beheer en onderhoud van infrastructuur.
- 0,15 mld euro aan extra investeringen in nieuwe fietssnelwegen en (gratis) fietsparkeerplekken in de periode 2011-2015 (gemiddeld 0,03 mld per jaar).
- Het invoeren van een CO₂-afhankelijke landing and take-off heffing voor het vliegverkeer.
- Het beperken van de onbelaste woon-werkvergoeding.
- Actieplan kleine vaarwegen en kleine binnenvaartschepen.

Effecten

Het autogebruik neemt af met 10 à 15% ten opzichte van het basispad. Ook het aantal vrachtautokilometers daalt. Door de kilometerprijs en de investeringen in het regionaal openbaar vervoer neemt het ov-gebruik met 5 à 10% toe, ondanks de iets duurdere treinkaartjes. Om deze percentages in perspectief te plaatsen: het autogebruik ligt thans - gemeten in gereisde kilometers - een factor zes hoger dan het ov-gebruik.

De doorstroming verbetert, waardoor het aantal uren dat weggebruikers in de file staan, uitgedrukt in het aantal voertuigverliesuren, daalt met circa 45%. Deze verbetering van de doorstroming leidt tot reistijdbaten van 1¼ mld euro per jaar. Deze bereikbaarheidsbaten treden

⁵³ Onder de aanname van 0,6 mln verkochte nieuwe personenauto's per jaar.

voornamelijk op bij het wegverkeer. De reistijdbaten bij het openbaar vervoer bedragen 10 à 20 mln euro per jaar, en zijn daarmee klein in verhouding tot de reistijdbaten van het wegverkeer, voornamelijk omdat het ov-gebruik uitgedrukt in reizigerskilometers veel lager ligt dan het autogebruik.

De bereikbaarheidsmaatregelen (minder nieuwe wegen, de kilometerbeprijzing en de congestieheffing) leiden tot vraaguitval bij het wegverkeer. Door de invoering van de kilometerbeprijzing nemen de variabele reiskosten toe, waardoor automobilisten afzien van sommige verplaatsingen dan wel een bestemming (bijvoorbeeld: werk) dichterbij huis zoeken. Deze daling van het autogebruik resulteert in een welvaartsverlies van circa ¾ mld euro per jaar.

Tabel 9.7 Verandering in 2020 t.o.v. basispad, ChristenUnie (structurele effecten, zie bijlage K)	
Verkeerseffecten^a	
Autogebruik	- 10 à 15%
OV-gebruik	+ 5 à 10%
Voertuigverliesuren	- 45%
Welvaartseffecten	
Reistijdbaten	+ 1¼ mld euro/jaar
Mobiliteitsverlies door minder autogebruik	- ¾ mld euro/jaar
^a Auto- en ov-gebruik gemeten in reizigerskilometers per jaar. In het basispad is het autogebruik gelijk aan 150 mld reizigerskilometers per jaar, het ov-gebruik is gelijk aan 25 mld reizigerskilometer per jaar. Voertuigverliesuren: extra reistijd voor weggebruikers door wachttijd in files.	

9.6 Energie en klimaat

In de voorstellen van de ChristenUnie dragen alle sectoren bij aan emissiereductie. De ChristenUnie neemt maatregelen in alle sectoren die bijdragen aan de emissie van broeikasgassen, met uitzondering van de land- en tuinbouw. Ook bevordert de ChristenUnie de opwekking van hernieuwbare energie. Een groot deel van de maatregelen heeft een verplichtend karakter. De maatregelen leiden tot een toename van het aandeel hernieuwbare energie met 11%-punt en een afname van de CO₂-emissie met 37 tot 39 Mton ten opzichte van het basispad (tabel 9.8). Hiervan wordt 21 tot 22 Mton gerealiseerd in de ETS-sector. Omdat deze emissies begrensd worden door het Europese emissieplafond, heeft een afname in Nederland geen effect op de totale emissie in Europa.

De reducties van broeikasgasemissies treden vooral op door de verhoging van het aandeel hernieuwbare energie en door maatregelen in de energiesector. Maatregelen in industrie, de gebouwde omgeving en het verkeer dragen in mindere mate bij aan de reductie van broeikasgassen. De concrete maatregelen die vooral aan de emissiereductie bijdragen zijn:

Tabel 9.8 Verandering in 2020 in het aandeel hernieuwbare energie en de reductie van broeikasgassen ten opzichte van het basispad, ChristenUnie^a

	Hernieuwbare energie	Reductie van broeikasgassen (Mton CO ₂ -eq)		
	Aandeel in eindgebruik (%) ^b	Totaal	Niet-ETS-sector ^c	ETS-sector ^d
Nederland totaal	11	37 tot 39	16 tot 17	21 tot 22
w.v. gebouwde omgeving		4 tot 5	3 tot 5	0
energiesector		0	0	27
hernieuwbare energie ^e		24	3	21
verkeer		3	3	0
industrie		5	5	0 tot 1
overig		1	1	1

^a Cijfers zijn op hele Mtonnen afgerond. Daardoor kan de optelling van ETS en niet-ETS en van de sectoren maximaal 1 Mton afwijken van de totaalcijfers.

^b De Europese doelstelling voor Nederland is een aandeel van 14% hernieuwbaar in het eindgebruik in 2020. In het basispad wordt een aandeel van 7% gerealiseerd.

^c De emissie in de niet-ETS sector is de emissie die niet onder het Europese emissiehandelssysteem valt: met name gebouwde omgeving en verkeer. De Europese taakstelling voor de Nederlandse niet-ETS-sector is 16% reductie in 2020 ten opzichte van 2005. Dit komt overeen met een emissieplafond van 99 Mton CO₂-equivalent. In het basispad is de emissie van broeikasgassen in de niet-ETS-sector geraamd op 102 Mton CO₂-eq.

^d De emissies in de ETS-sector vallen onder het Europese emissiehandelssysteem. Dit betreft vooral de industrie en de energiesector. In het basispad is de emissie van broeikasgassen in de ETS-sector geraamd op 116 Mton CO₂-eq.

^e Inclusief biobrandstoffen bij verkeer.

- Een hybride leveranciersverplichting om in 2020 een aandeel van 20% duurzame energie te leveren (zie bijlage J.6). Een substantiële verhoging van het aandeel hernieuwbare energie en van het aandeel biobrandstoffen vergen de inzet van veel biomassa. Invulling met reststromen uit de agrarische productieketen kan leiden tot concurrentie met andere toepassingen (bijvoorbeeld veevoer). Import van geteelde biomassa legt een extra beslag op agrarische grond in het buitenland. Hierdoor kan ter plaatse verlies aan biodiversiteit en concurrentie met voedselproductie optreden, en kunnen extra broeikasgasemissies plaatsvinden.⁵⁴ De negatieve effecten worden groter als meer landen ambitieuze doelstellingen voor bio-energie zouden formuleren. Bestaande EU-duurzaamheidscriteria dekken de indirecte negatieve effecten onvoldoende af. Bij verscherping van de criteria zal het aanbod van biomassa afnemen.
- Geen emissieruimte meegeven bij de overgang in 2013 van de procesemissies van chemiebedrijven naar het Europese emissiehandelssysteem (ETS) Deze maatregel leidt tot een verruiming van het Schoon-en-Zuinig-doel voor de niet-ETS-sector met 4,7 Mton. De feitelijke emissiereductie vindt plaats binnen de Europese ETS-sector.⁵⁵ Voor de industrie geldt verder een verplichting om alle energiebesparende maatregelen te nemen met een terugverdientijd van 7 jaar of minder.
- Voor de gebouwde omgeving zijn de belangrijkste maatregelen een wittecertificatenregeling voor energieleveranciers. Deze regeling verplicht energieleveranciers een

⁵⁴ Om deze negatieve effecten te beperken kiest de ChristenUnie uitsluitend voor tweede generatie biobrandstoffen.

⁵⁵ Zie: Daniëls, B.W. en H.E. Elzenga (coörd.), Aanvullende beleidsopties Schoon en Zuinig, ECN-E--10-015, april 2010.

besparingsdoelstelling te realiseren in de gebouwde omgeving. Deze geldt zowel voor de woningbouw als voor de utiliteitsbouw. Voor de utiliteitsbouw geldt tevens een verplichting om alle energiebesparende maatregelen te nemen met een terugverdientijd van 7 jaar of minder, en voor particuliere koop- en huurwoningen een differentiatie van het eigenwoningforfait op basis van het energielabel. Met de woningcorporaties worden individuele afspraken gemaakt om al hun woningen per 2020 op label C te brengen.

- Voor verkeer zijn de belangrijkste maatregelen een kilometerheffing voor personenauto's en het stimuleren van elektrisch rijden. De vaste belastingen – de motorrijtuigenbelasting en de BPM op de aanschaf van auto's – worden zodanig omgezet in de kilometerprijs dat de gemiddelde lasten voor de automobilisten gelijk blijven.

Het voorgestelde maatregelenpakket van de ChristenUnie is toereikend om de EU-verplichtingen voor hernieuwbare energie en de emissiereductie in de niet-ETS-sector te realiseren.

Met het voorgestelde maatregelenpakket wordt een aandeel hernieuwbare energie van 18% gerealiseerd. De ambitie van ChristenUnie is om een aandeel van 20% hernieuwbare energie te realiseren.⁵⁶ Daarnaast streeft de ChristenUnie naar 30 procent reductie van broeikasgassen in 2020 ten opzichte van 1990. Dit komt overeen met een emissiedoel van 150 Mton CO₂-eq. Het maatregelenpakket van de ChristenUnie leidt tot een emissie van circa 179 tot 181 Mton CO₂-eq. in 2020. De overschrijding van het emissiedoel vindt plaats binnen de ETS-sector. Voor de niet-ETS-sector komt 30% emissiereductie overeen met een emissiedoelstelling van 87 Mton. Het maatregelenpakket van de ChristenUnie voor deze sector leidt tot een emissie van 85 – 86 Mton.

De invoering van een hybride leveranciersverplichting voor hernieuwbare energie vervangt de huidige sde-subsidie. Dit levert een bezuiniging op van 0,5 mld euro in 2020. Daartegenover staat een toename van de lasten voor bedrijven en gezinnen als gevolg van de hybride leveranciersverplichting. Deze lasten nemen toe met 4,3 mld in 2020.

De neveneffecten van de voorgestelde energie- en klimaatmaatregelen op luchtverontreinigende emissies zijn weergegeven in tabel 9.9. Meer hernieuwbare energie leidt tot minder draaiuren van elektriciteitscentrales, waardoor minder fossiele brandstof nodig is. Hierdoor nemen de emissies van stikstofoxiden (NO_x) en zwaveldioxide (SO₂) af. Ook de energiebesparende maatregelen in de gebouwde omgeving en de industrie dragen bij aan de reductie van de NO_x-

⁵⁶ Volgens de Nederlandse definitie van hernieuwbare energie. Het aandeel hernieuwbare energie volgens de Nederlandse definitie kan afwijken van de in dit hoofdstuk gepresenteerde cijfers, die berekend zijn volgens de Europese definitie. Een belangrijke reden is dat in de Nederlandse definitie gerekend wordt met de hoeveelheid fossiele brandstof die door hernieuwbare elektriciteit wordt vermeden, terwijl in de Europese definitie het verbruik van (hernieuwbare) elektriciteit als zodanig in de berekeningen wordt meegenomen. Bij een grote bijdrage van hernieuwbare elektriciteit in de totale hoeveelheid hernieuwbare energie zal het aandeel volgens de Nederlandse definitie daarom hoger zijn dan het aandeel volgens de Europese definitie, en vice versa. Er is niet nagegaan welk aandeel hernieuwbare energie de partijen volgens de Nederlandse definitie realiseren.

emissies. Daarnaast hebben bereikbaarheidsmaatregelen voor het wegverkeer en het stimuleren van duurzame (elektrische) mobiliteit een gunstig effect op de emissie van NO_x en fijnstof.

	NO _x (kton)	SO ₂ (kton)	Fijnstof (kton)
Basispad	185	46	29
Effect Nederland totaal	- 10,0	- 1,3	- 0,4

^a Reductie in 2020 van de emissie van luchtverontreinigende stoffen ten opzichte van het basispad als gevolg van de energie- en klimaatmaatregelen. Voor fijnstof zijn uitsluitend de effecten van de maatregelen voor verkeer geanalyseerd

9.7 Landbouw, natuur en landschap

Algemeen beeld

De ChrU-voorstellen voor landbouw richten zich op de stimulering van een meer milieuvriendelijke en diervriendelijke productie. De Christen Unie zet in haar programma in op een duurzame agrarische sector die beloond wordt voor het behoud en de versterking van de kwaliteiten van het landelijke gebied. De EHS zal meer dan in het basispad met behulp van particulier en agrarisch natuurbeheer tot stand komen. Verschillende voorgestelde maatregelen verbeteren de kwaliteit van het landschap.

	Eenheid	
Emissiereductie NH ₃	-- - 0 + ++ ^a	0/+
Milieucondities voor natuur	-- - 0 + ++	0
Natuurkwantiteit	-- - 0 + ++	0
Natuurkwaliteit	-- - 0 + ++	0/+
(Nationale) landschappen	-- - 0 + ++	++
Economie landbouwsector	-- - 0 + ++ ^b	0
Saldo overheidsinkomsten en -uitgaven	mld euro	+ 0,57

^a 0/+ : 0-2 kton; + : 2-10 kton; ++ : > 10 kton.
^b 0 : - 25 - + 25 mln €; - : 25-300 mln €; -- : > 300 mln €.

Effecten milieudruk landbouw

Toepassing van het algemene btw-tarief op vlees levert het rijk circa 0,6 mld euro aan inkomsten op, maar heeft een gering effect op de milieudruk. De btw-verhoging leidt tot een kleine afname (2 - 5%) van de vleesconsumptie. De Nederlandse veestapel zal hier niet of nauwelijks kleiner van worden. Dit komt doordat de afgenomen binnenlandse vraag wordt gecompenseerd door een toename van de export van vlees. Het verbod op megastallen groter dan 1,5 ha respectievelijk 2,5 ha (voor bedrijven in landbouwontwikkelingsgebieden) zorgt voor een harde grens aan de stalgrootte, maar zorgt niet voor afzwakking van de trend naar schaalvergroting in de intensieve veehouderij. Een stal met een bouwblok van 1,5 ha is 4 tot 5

keer zo groot als een gemiddeld bedrijf. Bij een bovengrens van 1,5 ha is er voor een groot deel van de landbouwbedrijven dus nog relatief veel ruimte om te groeien. Bedrijven die uitbreiden maar (aanzienlijk) kleiner zijn dan 1,5 ha, zijn vrijwel altijd uitgerust met een luchtwasser. Door opkoop van dierrechten van (veelal stoppende) bedrijven die niet uitgerust zijn met een luchtwasser door uitbreidende bedrijven die meestal wel zijn voorzien van een luchtwasser, wordt milieuwinst geboekt. Hiermee is in het basispad rekening gehouden. Of de uitbreidende bedrijven groter of kleiner dan 1,5 ha zijn, maakt weinig uit. Het milieueffect van een verbod op megastallen is daarom te verwaarlozen. Voor het dierenwelzijn heeft het verbod op megastallen geen effect: de ruimte per dier is niet kleiner dan bij een niet-megastal. Het effect van het voortzetten van het systeem van dierrechten is beperkt, omdat in het basispad de veestapel krimpt door marktontwikkeling en toenemende milieukosten. Uitbreiding van het systeem van dierrechten voor melkvee leidt tot vrijwel gelijke dieraantallen als in het basispad. Behoud van dierrechten is wel een extra slot op de veestapel in geval van ontwikkelingen die niet zijn meegenomen in het basispad. De ammoniakuitstoot neemt met maximaal 2 kiloton af (2%). Verder is de voorgestelde stimulering van Best Beschikbare Technieken vrijwel conform het basispad.

Effecten natuur

Door de inzet op agrarisch- en particulier natuurbeheer zal de EHS minder snel gerealiseerd worden dan in het basispad. De realisatie van de EHS is in de afgelopen paar jaar door middel van verwerving sneller verlopen dan via agrarisch- en particulier natuurbeheer. Het beschikbaar stellen van extra middelen voor beheer en langjarige subsidiekaders zijn wel een stimulans zijn voor agrarisch en particulier natuurbeheer, maar zullen de vertraging niet ongedaan maken. De vertraagde EHS-realisatie werkt door in een lagere milieukwaliteit, doordat minder antiverdrogingsmaatregelen genomen kunnen worden en doordat maatregelen die zijn gericht op de vermindering van de milieudruk op de natuur, minder effectief zijn.

De mogelijkheden voor financiering van natuur en landschapsbeheer worden verruimd doordat er meer budget beschikbaar komt via de openruimteheffing. Hierdoor neemt de natuurkwaliteit enigszins toe. Ook de landschapskwaliteit profiteert van de verruiming van het budget. In het basispad bestaat namelijk een financieel tekort voor het beheer van landschapselementen. Ook neemt door de toepassing van de openruimteheffing de druk om te bouwen in het open gebied af. Dit leidt ertoe dat de landschappelijke kwaliteiten in het landelijke gebied beter behouden blijft. Tegelijkertijd stimuleert de openruimteheffing de verdichting in het stedelijk gebied. Een dichtbebouwde woonomgeving wordt door bewoners negatiever beoordeeld dan een minder dicht bebouwde.

Per saldo leiden de maatregelen voor natuurkwaliteit niet tot een afwijking van het basispad, maar de natuurkwaliteit verbetert wel enigszins. De landschappelijke kwaliteit verbetert sterk door de voorgestelde maatregelen.

9.8 Onderwijs en innovatie

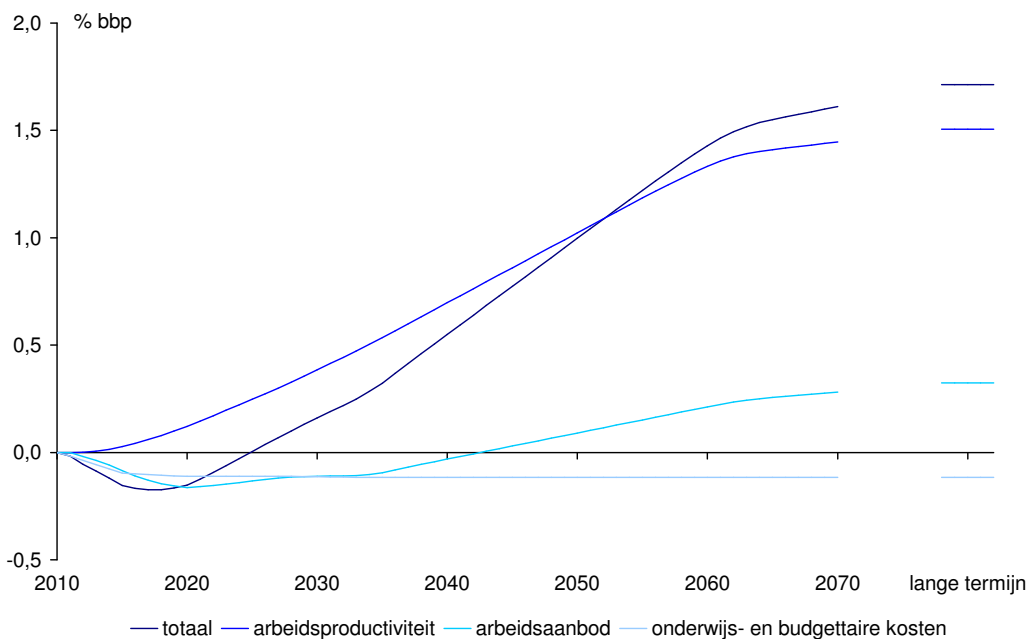
Onderwijs

De ChristenUnie intensiveert voor 1,8 mld en bezuinigt voor 1,1 mld euro op het onderwijs, per saldo een intensivering van 0,7 mld euro. Er gaat 0,45 mld euro naar het verminderen van het aantal lesuren per docent. De ChristenUnie steekt 0,3 mld euro in het hoger onderwijs voor het verbeteren van de student-docent-ratio. Voor teambeloning van leraren wordt 0,1 mld uitgetrokken en het budget voor vroeg- en voorschoolse educatie (vve) wordt uitgebreid met 0,22 mld euro. De ChristenUnie verhoogt het budget voor universiteiten zodat meer studenten een meerjarige masteropleiding kunnen volgen. De ChristenUnie bezuinigt 0,4 mld euro op het mbo, door leerlingen boven de 27 jaar niet meer te financieren, door alleen nog bredere opleidingen aan te bieden en studievertraging tegen te gaan. De uitgaven aan hoger onderwijs nemen af met 0,4 mld euro, onder meer door een productiviteitskorting, minder onderzoek en hogere collegegelden voor masterstudenten met studievertraging. Verder gaan de regelingen voor levensloop en spaarloon op in een (persoonsgebonden) talentenbudget.

Van de intensiveringen is 0,5 mld euro kansrijk, zie daarvoor bijlage K.1. Van deze maatregelen zijn de effecten op het onderwijs geanalyseerd, volgens de methodologie uit bijlage J.7. De effecten van de invoering van een talentenbudget zijn onbekend.

Op lange termijn is het totale effect door de ChristenUnie-maatregelen 1¾% bbp. Vooral de meerjarige masters heeft een groot effect. Dit stelt een deel van de studenten in staat een extra jaar onderwijs te volgen, waardoor ze na hun studie meer gaan verdienen. Ook het vergroten van het bereik van de vve en meer onderwijstijd in het voortgezet onderwijs hebben een positief effect op de onderwijsuitkomsten. De resultaten staan samengevat in figuur 9.2.

Figuur 9.2 Effecten van onderwijsmaatregelen ChristenUnie op bbp

Wetenschappelijk onderzoek en innovatie

De ChristenUnie⁵⁷ verhoogt per saldo in beperkte mate het budget voor wetenschappelijk onderzoek. De partij verslechtert de aantrekkelijkheid van kennisimmigratie aanzienlijk. De maatregel is niet kansrijk voor de welvaart. De themaspecifieke subsidies worden geschrapt en op de subsidies aan de Grote Technologische Instituten wordt 20% bezuinigd. De wbo blijft vrijwel ongewijzigd. Per saldo bezuinigt de partij 0,25 mld euro op innovatiesubsidies, overeenkomend met 15% van de innovatiesubsidies in 2014. Het welvaartseffect is onbekend, maar de forse omvang van de bezuiniging zou de welvaart op lange termijn kunnen schaden. Een voordeel is wel dat voor de minst schadelijke vorm van bezuiniging wordt gekozen.

9.9 Woningmarkt

De ChristenUnie beperkt de aftrekbaarheid van de hypotheekrente langs drie wegen. Ten eerste wordt de hypothecaire schuld waarover hypotheekrente mag worden afgetrokken begrensd op 750 000 euro in 2011. Deze grens wordt tot 2040 nominaal constant gelaten. Na 2040 loopt de grens mee met de huizenprijsinflatie. Ten tweede gaat de ChristenUnie voor de aftrekbaarheid van hypotheekrente, fiscaal gezien, uit van annuïtaire aflossing in 30 jaar.⁵⁸ Deze maatregel geldt echter alleen voor nieuwe gevallen. Ten slotte beperkt de ChristenUnie met ingang van 2011 het maximale belastingtarief waartegen de hypotheekrente mag worden afgetrokken in 22 jaar van 52% naar 30%. Voor nieuwe gevallen daalt het maximale belastingtarief met ingang van 2011 van 52% naar 42%. Vanaf 2020 wordt dit in 12 jaarlijkse stappen verder beperkt tot 30%.

Zodra dit tarief is gedaald naar 30% verplaatst de ChristenUnie de fiscale behandeling van de eigen woning vanuit box 1 naar box 3. De vormgeving van de bijtelling en de belasting in box 3 zal zodanig zijn dat het overbrengen van de eigen woning naar box 3 gemiddeld genomen geen effect op de lasten heeft.

Tegenover deze beperking van de fiscale subsidie voor koopwoningen staat dat de ChristenUnie de overdrachtsbelasting op woningen afschaft. Voor starters wordt dit per 2011 volledig geëffectueerd, voor doorstromers geleidelijk in 22 jaar.

Op de huurwoningmarkt hevelt de ChristenUnie de financiering van de huurtoeslag geleidelijk over naar de woningcorporaties. Woningcorporaties mogen daarvoor hun huren jaarlijks laten stijgen met 2%-punt boven de inflatie in de periode 2011-2023. In 2023 is de overheveling afgerond.

⁵⁷ Voor een verklaring van de terminologie, zie bijlage J.8 over innovatie.

⁵⁸ Bij een annuïtaire hypotheek blijven de maandlasten constant. De maandlasten bestaan uit een deel rente en een deel aflossing. Hoe meer er van de hoofdsom is afgelost, hoe kleiner het deel van de maandlasten dat bestaat uit rentebetalingen. De mogelijkheden voor de hypotheekrenteaftrek nemen bij een dergelijke hypotheekvorm daarom af met de looptijd van de hypotheek.

Ten slotte voert de ChristenUnie een openruimteheffing in voor bouwen buiten bestaand bebouwd gebied. Deze wordt vorm gegeven als een heffing op de waardeverandering van een stuk grond bij bestemmingswijziging. De hoogte van de heffing wordt zo vastgesteld dat de opbrengst 200 mln euro bedraagt. Hiermee wordt bouwen op uitleglocaties duurder gemaakt ten opzichte van bouwen in bestaand bebouwd gebied. Gemiddeld wordt het bouwen van huis daarmee duurder.

Tabel 9.11 Woningmarkteffecten ChristenUnie		2015	Structureel % bbp
Welvaartswinst			0,5
Effect op Rijksbegroting			1,3
		Verschil met basispad in %	
Prijsmutatie koopwoningen		- 5,2	- 5,8
Mutatie netto huur		5,6	14,3
Mutatie consumptie koopwoningen			- 3,8
Mutatie consumptie huurwoningen			0,0
			% huurwaarde
Subsidiepercentage koopsector			16,5

De hervormingen op de koopmarkt impliceren dat op termijn de fiscale subsidie voor eigenaar-bewoners daalt van ongeveer 25% in de uitgangssituatie tot ruim 16% structureel. Hoewel de maatregelen geleidelijk worden ingevoerd reageren de huizenprijzen direct. Eigenaar-bewoners anticiperen immers op de aangekondigde maatregelen. De som van alle toekomstige subsidies zit in de huizenprijs verwerkt, zodat een geleidelijke fasering wel degelijk direct een substantieel effect heeft op de huizenprijs. Door aanpassingen in de voorraad is het structurele effect op de huizenprijs overigens minder groot. De lagere subsidies op de eigen woning resulteren tevens in een structureel lagere consumptie van koopwoningen.⁵⁹ Toekomstige starters hebben profijt van deze maatregelen. Door de lagere prijzen van koopwoningen worden deze immers beter betaalbaar. Zij profiteren ook van de lagere overdrachtsbelasting.

⁵⁹ Met woonconsumptie wordt bedoeld het voor kwaliteit gecorrigeerde volume aan geconsumeerde woningdiensten. De woonconsumptie kan dus toenemen doordat er meer woningen komen, maar ook doordat de kwaliteit van woningen toeneemt.

Nominale huizenprijsontwikkeling

Het gerapporteerde effect op huizenprijzen betreft een verschil met het basispad. Als gevolg van het beleid van de ChristenUnie zijn koopwoningprijzen in 2015 ruim 5% lager dan zonder dit beleid. Daarnaast is echter sprake van een onderliggende structurele nominale woningprijsstijging in het basispad. Dat betekent dat door de hervormingen de woningprijzen inderdaad eerst inzakken, maar door de onderliggende structurele prijsstijging al na enkele jaren nominaal weer terug zijn op het niveau van vóór de hervormingen. Voor het ChristenUnie-beleid duurt dit twee jaar: in 2012 zijn woningprijzen naar verwachting weer terug op hun niveau 2010.

De hervormingen op de huurmarkt leiden tot stijgende huren. Omdat de huren echter nog steeds onder het marktconforme niveau liggen blijft de vraag naar huurwoningen ook na hervorming groter dan het aanbod. Het aanbod van huurwoningen verandert niet, omdat de extra huuropbrengsten volledig moeten worden ingezet voor de financiering van de huurtoeslag. De inkomsten voor een verhuurder blijven per saldo dan ook gelijk.

De structurele welvaartswinst als gevolg van de maatregelen bedraagt 0,5% bbp (3¼ mld euro). De verminderde fiscale subsidie voor koopwoningen beperkt de overconsumptie van koopwoningen en de lagere prijzen maken koopwoningen beter bereikbaar voor toekomstige eigenaar-bewoners. Doordat huren meer marktconform worden dalen de inefficiënties als gevolg van rantsoenering op de huurmarkt.

Voor huishoudens wegen deze doelmatigheidswinsten op de woningmarkt echter niet op tegen het koopkrachtverlies dat zij lijden vanwege verminderde subsidie op koopwoningen en hogere huren. De welvaartswinst wordt afgeroomd door de overheid en komt ten goede van het begrotingssaldo.

9.10 Zorg

Bij de curatieve zorg wil de ChristenUnie doelmatigheid verder vergroten langs de lijnen geschetst in variant B van heroverwegingsrapport 11 over de curatieve zorg. Dat betekent dat de zorgverzekeraars volledig risicodragend worden maar ook meer instrumenten krijgen om hun rol als marktpartij waar te maken, vooral door een sterke uitbreiding van het vrij onderhandelbare B-segment van de ziekenhuiszorg. Daarnaast krijgen de verzekeraars meer ruimte voor het voeren van preferentiebeleid bij geneesmiddelen. Ook wordt de rol van de markt vergroot doordat zorgaanbieders privaat kapitaal mogen aantrekken, met medezeggenschap. De ChristenUnie versterkt de positie van de Raad van Bestuur van ziekenhuizen ten opzichte van de medisch specialisten en zet een wettelijke rem op topinkomens in de zorg, zowel voor medisch specialisten als voor bestuurders. De kwaliteit van de zorgverlening wordt vergroot door oprichting van een kwaliteitsinstituut, dat kwaliteitsverschillen ook beter inzichtelijk maakt.

De ChristenUnie beperkt het collectief verzekerde pakket. Naast een stringenter beleid bij het toelaten van nieuwe behandelingen worden onder andere dbc's voor een geringe ziektelast, een aantal genees- en hulpmiddelen en een deel van de paramedische zorg uit de basispolis geschrapt.

In plaats van de verhoging van het eigen risico zvw van 210 euro naar 775 euro in 2015 uit het basispad kiest de ChristenUnie voor een eigen risico tussen de 200 en 600 euro per jaar, dat oploopt met het inkomen van de verzekerde. Daarnaast komt er een eigen bijdrage van 5 euro per ligdag in ziekenhuizen en een eigen bijdrage voor tweedelijns ggz-behandelingen.

De ChristenUnie maakt van de awbz een voorziening die wordt uitgevoerd door een landelijk zelfstandig bestuursorgaan (zbo). Het budget van deze zbo wordt met 5% gekort ten opzichte van het groeipad van de huidige awbz. Omdat het verzekerde recht op zorg wordt omgezet in een voorziening kan de zorg beter worden afgestemd op de eigen mogelijkheden van cliënten. Ook heeft de zbo een sterkere inkoopprikkel dan de huidige zorgkantoren, waarvan de budgetten minder hard zijn begrensd. Daarom kan van deze stelselwijziging een doelmatigheidswinst worden verwacht, die de budgetkorting (gedeeltelijk) compenseert. Voor zover dit niet lukt, zal minder zorg worden verleend.

Naast deze stelselwijziging beperkt de ChristenUnie met enkele maatregelen de zorgaanpak. Zo vervalt voor ouderen de aanspraak op begeleiding en zullen cliënten met een indicatie persoonlijke verzorging van korter dan 6 maanden deze zorg zelf moeten organiseren. Zij zullen een groter beroep moeten doen op hun netwerk of met eigen middelen deze zorg zelf moeten inkopen. Ook wordt de minder complexe ouderenzorg voor nieuwe cliënten niet langer intramuraal aangeboden. Daarentegen trekt de ChristenUnie extra geld uit voor informele zorg, hospices, opvanghuizen voor tienermoeders en uitstapprogramma's voor prostituees. De ChristenUnie kiest ervoor de kosten van zorg en wonen te scheiden. Zorginstellingen dienen huur en servicekosten direct bij cliënten in rekening te brengen, die hier via een verlaging van de eigen bijdrage en verhoging van de huurtoeslag voor worden gecompenseerd. Zorginstellingen worden op deze manier geprikkeld zich beter te richten op de woonwensen van cliënten.

De ChristenUnie handhaaft de verhoging van de eigen bijdrage in de awbz en de korting op de wmo conform de Economische Verkenning van het CPB van gezamenlijk 1 mld euro. Vermogens gaan bovendien zwaarder wegen bij het bepalen van de eigen bijdrage. Op vermogen boven de 20 000 euro wordt een fictief rendement van 12% in aanmerking genomen in plaats van de gebruikelijke 4%.

Samenvattend kiest de ChristenUnie maar zeer ten dele voor de sterke verhoging van de eigen betalingen waarmee is gerekend in het basispad van de Economische Verkenning 2011-2015. De ChristenUnie legt de nadruk meer op maatregelen die een doelmatige zorgverlening verhogen en op inperkingen van het collectief verzekerde pakket. Met deze andere invulling komt de collectief gefinancierde zorg in 2015 ongeveer 2 mld euro lager uit dan in het basispad.

De werkgelegenheid in de zorg, publiek en privaat, groeit in de periode 2010-2015 met 120 000 arbeidsjaren. Dat is 30 000 minder dan in het basispad.

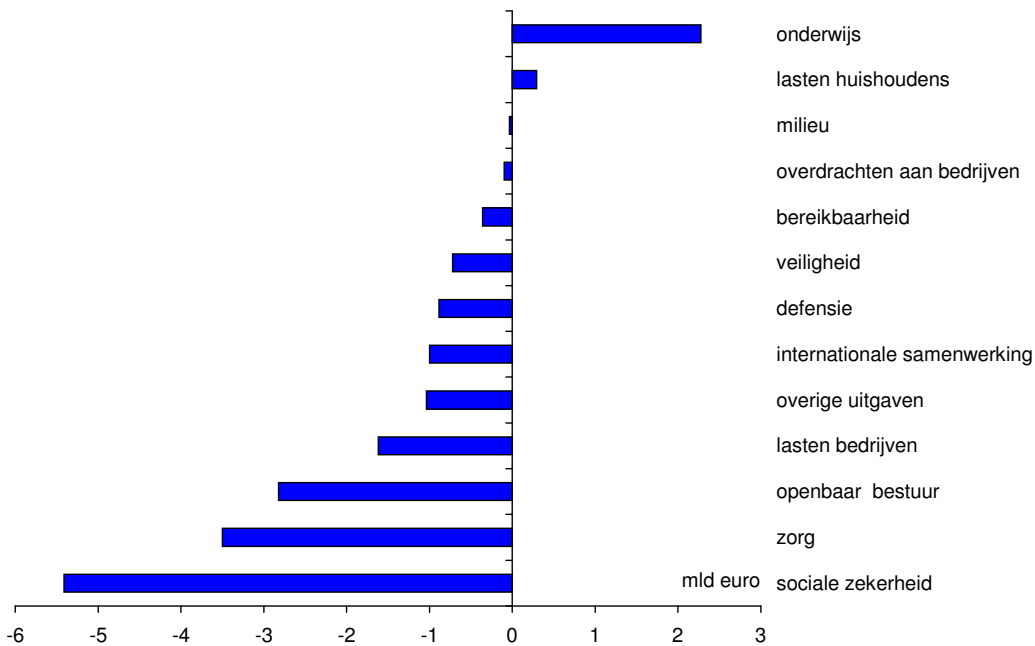
10 D66

10.1 Budgettaire effecten

Het beleidspakket van D66⁶⁰ verbetert het EMU-saldo met 14¾ mld euro in 2015 ten opzichte van het basispad in de Economische Verkenning 2011-2015. Dit is de ex ante verbetering, dat wil zeggen ongerekend macro-economische doorwerkingseffecten. Deze verbetering van het begrotingssaldo komt vooral door lagere uitgaven en in zeer beperkte mate door lastenverzwaring. Het houdbaarheidseffect van het pakket van D66 bedraagt 5,7% bbp; hierbij is ook rekening gehouden met de budgettaire uitwerking van de maatregelen op lange termijn en met de macro-economische doorwerking ervan, zoals die op de werkgelegenheid (zie 10.4).

Tabel 10.1 Budgettaire effecten van beleidspakket D66 t.o.v. basispad	mld euro (prijzen 2010)	
		% bbp 2015
Effect op EMU-saldo 2015 (ex ante)	14¾	2,3
Verbetering houdbaarheidstekort	37	5,7

Figuur 10.1 Ex ante budgettaire effecten van beleidspakket van D66 t.o.v. basispad, 2015 (gecorrigeerd voor financieringsverschuivingen, 2015, mld euro in prijzen 2010; – = positief effect op EMU-saldo)

D66 wil per saldo 13½ mld euro ombuigen in 2015 ten opzichte van het basispad. Dit is gecorrigeerd voor financieringsverschuivingen die de EMU-relevante overheidsuitgaven verhogen met netto 2¾ mld euro. De netto ombuiging is het resultaat van 17¼ mld euro aan ombuigingen en 3½ mld euro aan intensiveringen. In het beleidspakket wordt vooral

⁶⁰ Bijlage H geeft een gedetailleerde beschrijving van het D66-programma.

omgebogen bij sociale zekerheid en zorg. D66 intensiveert op onderwijs. De reële groei van de collectieve uitgaven (gecorrigeerd voor financieringsverschuivingen) komt na verwerking van het beleidspakket uit op ¼% per jaar in 2011-2015, tegenover 1¼% in het basispad.

Het beleidspakket van D66 verhoogt het totaal van belastingen en sociale premies per saldo met 1¼ mld euro in 2015 ten opzichte van het basispad. Dit is gecorrigeerd voor financieringsverschuivingen.

	Basispad	Ombui- gingen (-)	Bruto Intensive- ringen	Netto intensi- veringen	Basispad inclusief beleids- pakket	Basispad	Basispad inclusief beleids- pakket
	mld euro, in prijzen 2010				% per jaar		
Distributief beleid							
Sociale zekerheid	4¾	- 5½	0	- 5 ½	- ½	1¼	- ¼
Zorg	8	- 4	½	- 3½	4½	2¾	1¾
Onderwijs	1¾	- ¼	2¾	2¼	4	1	2½
Overdrachten aan bedrijven	- 1¼	- ¼	0	0	- 1¼	- 2	- 2¼
Overig beleid							
Openbaar bestuur	- 3	- 2¾	0	- 2¾	- 5¾	- 1	- 1¾
w.v. Rijk		- ¾	0	- ¾			
lokaal bestuur		- 1¾	0	- 1¾			
Overig		- ¼	0	- ¼			
Veiligheid	¼	- ¾	¼	- ¾	- ½	½	- 1
Defensie	0	- 1	0	- 1	- ¾	¼	- 2½
Bereikbaarheid	- 1	- ¾	½	- ¼	- 1¼	- 1¾	- 2½
Milieu		0	0	0			
Internationale samenwerking	1½	- 1	0	- 1	½	2	½
Overig		- ½	- ½	- 1			
Totaal netto collectieve uitgaven (gecorrigeerd)							
	17½	- 17¼	3½	- 13½	4	1¼	¼
Financieringsverschuivingen	- 4½	- 1¾	4½	2¾	- 1¾		
Totaal EMU-relevante netto uitgaven	13	- 19	8	- 11	2	1	¼

Collectieve uitgaven

D66 verlaagt de uitgaven voor **sociale zekerheid** met 5½ mld euro in 2015. Dit is gecorrigeerd voor financieringsverschuivingen. De grootste bezuinigingen vloeien voort uit de beperking van de kindregelingen (1½ mld euro), de beperking van de zorgtoeslag (1¼ mld euro), de verkorting van de maximale ww-duur naar één jaar (1 mld euro) en de verhoging van de pensioengerechtigde leeftijd (¾ mld euro).

D66 verlaagt de **zorguitgaven** per saldo met 3¼ mld euro. Dit is de voor financieringsverschuivingen gecorrigeerde daling. D66 bezuinigt vooral op de awbz door een met de overheveling van alle extramurale en intramurale verzorging van de awbz naar gemeenten (wmo) samenhangende doelmatigheidswinst van 1 mld euro en verlaging van

gebruikelijke zorg voor begeleiding en persoonlijke verzorging (1½ mld euro). De bezuiniging op de zvw betreft vooral het tegengaan van aanbod-geïnduceerde vraag (½ mld euro).

Ten opzichte van het basisbeeld verhoogt D66 de **onderwijsuitgaven** netto met 2¼ mld euro. Dit is de resultante van intensiveringen van 2¾ mld euro en ombuigingen van ¼ mld euro. De grootste intensivering betreft extra middelen voor salarissen van leraren en schoolleiders (1 mld euro) en meer middelen voor voor- en vroegschoolse educatie (½ mld euro). De grootste ombuiging betreft de afschaffing van gratis schoolboeken met de herinvoering van de wtos (¼ mld euro).

D66 laat per saldo de **overdrachten aan bedrijven** ongewijzigd.

D66 bezuinigt 2¾ mld euro op **openbaar bestuur**, waarvan 1 mld euro op het ambtenarenapparaat van het Rijk en zbo's (exclusief veiligheid en defensie en inclusief overig openbaar bestuur, zoals uwv) en 1¾ mld euro op lokaal bestuur, wat tot vermindering van het ambtenarenapparaat van de lokale overheid zal leiden. Dit is de maximale bezuiniging die door het CPB voor de komende kabinetsperiode mogelijk wordt gehouden op openbaar bestuur (inclusief ombuigingen op het ambtenarenapparaat in andere functies 3¼ mld euro in 2015 en 4 mld euro structureel). Het CPB tekent aan dat deze besparingen alleen onder strikte voorwaarden ten aanzien van politieke en ambtelijke sturing haalbaar zijn en zullen leiden tot minder dienstverlening (zie bijlage J.1).

D66 verlaagt de uitgaven voor **veiligheid** met ¾ mld euro, vooral door efficiency-verbeteringen op de betrokken ministeries (½ mld euro). D66 bezuinigt niet op het aantal agenten.

D66 buigt voor 1 mld euro om op **defensie**, door onder andere het opheffen van de tankbataljons en één luchtmobiel bataljon.

D66 verlaagt de uitgaven voor **bereikbaarheid** per saldo met ¼ mld euro. Er wordt bezuinigd op infrastructuur door minder middelen beschikbaar te stellen voor het infrastructuurfonds (¾ mld euro). De intensiveringen betreffen investeringskosten voor de kilometerbeprijzing (¼ mld euro) en extra middelen voor openbaar vervoer (¼ mld euro).

D66 laat de uitgaven op het gebied van **milieu** per saldo ongewijzigd.

D66 bezuinigt 1 mld euro op **internationale samenwerking**, door lagere EU-uitgaven door continuering van de huidige korting op de EU-afdracht.

Op de **overige uitgaven** bezuinigt D66 1 mld euro. D66 bespaart op subsidies (½ mld euro) en op inburgering (¼ mld euro). Op deze post zijn ook de directe belastingeffecten geboekt van maatregelen die inkomens beïnvloeden (leraren en schoolleiders).

Het beleidspakket van D66 vermindert de werkgelegenheid in de sector overheid met 4 000 arbeidsjaren in 2015 ten opzichte van het basispad. De daling van de werkgelegenheid in de sector overheid komt inclusief het beleidspakket van D66 uit op 1¼% per jaar, tegen ¾% per jaar in het basispad van de Economische Verkenning 2011-2015. In de zorg daalt de

werkgelegenheid 40 000 arbeidsjaren door het beleidspakket van D66 ten opzichte van het basispad.

Tabel 10.3 Werkgelegenheidseffecten collectieve sector, beleidspakket D66, 2011-2015

	Uitgangspositie	Basispad	Effect	Pad incl.	Basispad	Pad incl.
	2010	2011-2015	beleidspakket	beleidspakket	2011-2015	beleidspakket
	niveau	mutatie	mutatie	mutatie	mutatie	mutatie
	dzd arbeidsjaren				% per jaar	
Openbaar bestuur	577	- 37	- 29	- 66	- 1¼	- 2½
w.v. rijk ^a	74	- 6	- 7	- 13	- 1½	- 3¾
lokaal bestuur	176	- 27	- 19	- 45	- 3¼	- 5¾
Overig	327	- 5	- 3	- 8	- ¼	- ½
Veiligheid	89	- 2	- 6	- 8	- ½	- 2
Defensie	61	- 2	- 7	- 10	- ¾	- 3¼
Onderwijs	344	2	19	21	0	1¼
Sector overheid	1071	- 40	- 24	- 63	- ¾	- 1¼
Zorg	926	150	- 40	110	3	2¼
Overheid en zorg	1997	110	- 64	46	1	½

^a Exclusief veiligheid en defensie.

Belastingen en sociale premies

D66 verhoogt de collectieve lasten per saldo met 1¼ mld euro in 2015 ten opzichte van het basispad in de Economische Verkenning 2011– 2015. Dit is de ex ante verhoging van collectieve lasten, dat wil zeggen ongerekend macro-economische doorwerkingseffecten. Verder is deze verhoging gecorrigeerd voor financieringsverschuivingen. De belastingdruk verschuift naar milieubelastingen.

D66 verhoogt de **milieubelastingen** met per saldo 2¾ mld euro. De grootste lastenstijgingen zijn het verplicht stellen van het gebruik van duurzame energie (¾ mld euro) en het afschaffen van het verlaagde btw-tarief voor niet-biologisch vlees (¾ mld euro)

D66 verlicht de **lasten op inkomen en arbeid** per saldo met 2¼ mld euro. Dit is de voor financieringsverschuivingen gecorrigeerde verlaging. De netto verlaging is de resultante van 6 mld euro verzwaring en 8¼ mld euro verlichting. De grootste verzwaringen betreffen de verdere vermindering van de mogelijkheid om de algemene heffingskorting te verzilveren tegen de heffing van de partner (1 mld euro). De grootste lastenverlichtingen betreffen de vergroting van de inkomensafhankelijke arbeidskorting (1¼ mld euro) en de verlaging van het tarief in de eerste schijf van de loon- en inkomstenheffing met 0,5%-punt (1 mld euro).

D66 verhoogt de **lasten op vermogen en winst** per saldo met 1 mld euro. Dit komt vooral door een heffing op woningcorporaties (1 mld euro).

D66 verlaagt de **overige belastingen** per saldo met ¼ mld euro. Tegenover het afschaffen van de overdrachtsbelasting voor starters (½ mld euro) staat vooral een accijns op softdrugs in combinatie met legalisering (¼ mld euro).

	Basispad	Lasten- verzwaring	Lasten- verlichting	Netto lasten- verzwaring	Basispad plus beleidspakket
Milieu	¼	2¾	0	2¾	3
Inkomen en arbeid	7¾	6	- 8¼	- 2¼	5½
Vermogen en winst	2	1	0	1	3
Overig	0	½	- ¾	- ¼	- ¼
Totaal lastenmaatregelen (gecorrigeerd)	10	10¼	- 9	1¼	11¼
w.v. huishoudens	5¾	8	- 8¼	- ¼	5½
bedrijven	4¼	2½	- ¾	1½	5¾
w.v. woningcorporaties		1		1	
Financieringsverschuivingen	- 4½	- ¼	2¾	2½	- 2
Totaal EMU-relevante lasten	5½	10	- 6¼	3¾	9¼

10.2 Koopkracht en winst

Het beleidspakket van D66 verlaagt het nominaal beschikbaar inkomen van huishoudens met 3 mld euro ten opzichte van het basispad in de Economische Verkenning 2011-2015 (zie tabel 10.5). Dit is het ex ante effect, dat wil zeggen ongerekend macro-economische doorwerkingseffecten. De gemiddelde koopkrachtmutatie valt hierdoor ¼% per jaar lager uit dan in het basispad.

Beleidsmatig effect op koopkracht	- 3
w.v. lastenmaatregelen	¼
uitgavenmaatregelen	- 3¼
Beleidsmatig effect op winst	- 1¾
w.v. lastenmaatregelen	- 1½
uitgavenmaatregelen	0

De belangrijkste maatregelen die de macrokoopkracht verbeteren zijn: de verhoging van de inkomensafhankelijke arbeidskorting, de verlaging van het tarief eerste schijf met 0,5%-punt en het tarief tweede schijf met 1%-punt en het afschaffen van de overdrachtsbelasting voor starters. De belangrijkste maatregelen die de macrokoopkracht verslechteren zijn: het samenvoegen en beperken van kinderbijslag en kindgebonden budget, het versneld beperken van de mogelijkheid om de algemene heffingskorting tegen de heffing van de partner te verzilveren en de beperking van de hypotheekrenteaftrek.

De effecten zijn niet gelijk over de inkomens verdeeld, omdat een aantal belangrijke maatregelen beperkte groepen betreffen. Het versneld beperken van de mogelijkheid om de algemene heffingskorting tegen de heffing van de partner te verzilveren verslechtert de koopkracht van alleenverdieners. De hervorming van de hypotheekrenteaftrek treft tot en met 2015 vooral de hogere inkomens, maar de effecten hiervan worden beperkt door de verlaging van de overdrachtsbelasting en een overgangsregeling met een budget van 700 mln euro. De beperking van de zorgtoeslag treft de lagere en middeninkomens.

Het verschil tussen netto loon en netto uitkering neemt toe door verhoging van de inkomensafhankelijke arbeidskorting. Voor werknemers van 62 jaar en ouder staat hier tegenover dat de doorwerkbonus wordt afgeschaft.

De winst voor bedrijven daalt door het beleidspakket van D66 met 1¾ mld euro ten opzichte van het basispad. De feitelijke winst daalt waarschijnlijk minder, doordat de verandering in de lasten en subsidies voor bedrijven veelal wordt doorberekend in de afzetprijzen. De belangrijkste maatregel die de totale winst van bedrijven verbetert is de invoering van fiscale subsidies voor scholing. De belangrijkste maatregelen die de totale winst verslechteren zijn: de verschuiving van de huurtoeslag naar de woningcorporaties, de hogere energieheffingen voor grootgebruikers en de hogere elektriciteitsprijzen als gevolg van de invoering van een verplicht aandeel duurzaam.

10.3 Structurele werkgelegenheid

Het programma van D66 impliceert een hervorming van de Nederlandse arbeidsmarkt. De ontslagbescherming wordt beperkt, de maximale duur van de ww-uitkering wordt verlaagd en de aow-leeftijd wordt verhoogd. Fiscale maatregelen, zoals de geleidelijke beperking van de hypotheekrenteaftrek en de reductie van de zorgtoeslag, hebben een effect op de marginale druk. De werkgelegenheid neemt toe met 3¾% en de werkloosheid neemt af met ½%-punt.

Het effect van de beperking van de ontslagbescherming op de totale werkgelegenheid en werkloosheid is gering. De beperking zorgt voor meer mobiliteit en doorstroming op de arbeidsmarkt. De verlaging van de maximale duur van de ww-uitkering en de verhoging van de uitkering in de eerste maanden leiden per saldo tot een stijging van de werkgelegenheid van ¾% en een daling van de werkloosheid van ½%-punt.

De stijging van de aow- en pensioenleeftijd wordt verondersteld ook de maatschappelijke norm voor de uitredleeftijd te verhogen. Men werkt hierdoor langer door. De verhoging van de aow-leeftijd (met op termijn koppeling van de aow-leeftijd aan de levensverwachting) zorgt voor een stijging van de werkgelegenheid met 1½%. Het effect op de werkloosheid is gering. De fiscale maatregelen werken tezamen neutraal uit op de werkgelegenheid en de werkloosheid. De reductie van de zorgtoeslag leidt tot een stijging van de werkgelegenheid, omdat vooral partners zich vaker op de arbeidsmarkt zullen melden. De geleidelijke beperking van de hypotheekrenteaftrek leidt tot een daling van de werkgelegenheid van ¾%. Verder leiden de

afschaffing van de overdraagbaarheid van de algemene heffingskorting, de daling van de tarieven van de inkomstenbelasting en andere fiscale maatregelen tot een lichte stijging van de werkgelegenheid en een neutraal effect op de werkloosheid.

De beperking van de wajong tot volledig en duurzaam arbeidsongeschikten voor nieuwe gevallen tezamen met de omvorming van de wsw naar een systeem met loondispensatie leidt tot een toename van de werkgelegenheid met ½%.

Onderwijsbeleid, zoals invoering van prestatiebeloning voor leraren, uitbreiding van voor- en vroegschoolse educatie en extra taal- en rekenonderwijs in het voortgezet onderwijs, leidt structureel tot een hoger opleidingsniveau en daarmee tot een opwaarts effect op de werkgelegenheid van ¾%.

10.4 Houdbaarheid van de overheidsfinanciën

Het D66-programma verbetert de houdbaarheid met 5,7% bbp. Hiermee wordt in één kabinetsperiode de houdbaarheidsopgave van 4½% bbp volledig ingevuld.⁶¹ Een deel van de verbetering van de houdbaarheid wordt gerealiseerd door middel van een verbetering van het EMU-saldo met 2,3% bbp in de komende kabinetsperiode. De structurele maatregelen die het D66-programma bevat om de houdbaarheid te verbeteren zijn een verhoging van de aow-leeftijd naar 67 jaar gevolgd door koppeling aan de levensverwachting, maatregelen voor de woningmarkt en ombuigingen bij de langdurige zorg. Daarnaast zorgt ook de verbetering van de werkgelegenheid voor extra belastinginkomsten, waardoor de houdbaarheid verbetert.

De verbetering van de houdbaarheid gaat gepaard met ombuigingen en lastenverzwaringen. Hierdoor daalt het netto profijt, het saldo van baten van overheidsbestedingen minus belastingen en premies. Het netto profijt verslechtert in de loop der jaren, doordat een deel van de D66-maatregelen, zoals de hervormingen van de aow en de hypotheekrenteaftrek, een lange aanloopfase kennen. Hierdoor daalt het gemiddelde netto profijt in de periode 2016-2040 meer dan dat in 2011-2015. In de periode na 2040 zijn geen additionele maatregelen nodig om de begroting houdbaar te maken. Integendeel, bij de netto profijt berekening van na 2040 wordt een intensivering ingezet, die mogelijk is doordat het D66-programma ruim aan de houdbaarheidsopgave voldoet. D66 geeft aan dit overschot te reserveren voor lastenverlichting in de komende kabinetsperiodes.

⁶¹ Bij de bepaling van het houdbaarheidstekort is geen rekening gehouden met een verdere oploop van de zorgtoeslag als gevolg van hogere zvw-premies door vergrijzing voor de periode na 2015. Inclusief deze oploop valt het houdbaarheidstekort 0,4%-punt hoger uit.

Tabel 10.6 Effect op houdbaarheid en netto profijt, D66	
	% bbp
Verbetering EMU-saldo 2015	2,3
Verbetering houdbaarheid	5,7
w.v. aow en pensioenen	1,1
woningmarkt	1,2
zorg	1,0
zorgtoeslag	0,1
werkgelegenheidsstijging, excl. effect aow en woningmarkt	0,8
Verandering netto profijt	
2011 – 2015	– 1,3
2016 – 2040	– 4,6
2041 en verder ^a	– 4,4
^a Inclusief resterende houdbaarheidsopgave na 2040.	

10.5 Bereikbaarheid

Maatregelen

Ten aanzien van bereikbaarheid neemt D66 de volgende maatregelen:

- De opbrengsten van de aanschafbelasting op personenauto's (bpm) daalt in het basispad in 2020 naar zo'n 40% ten opzichte van het 2008-niveau. D66 verlaagt de bpm minder ver: de bpm-opbrengsten worden in 2020 op ongeveer 75% van het 2008-niveau gezet. Dit betekent dus een verhoging van de aanschafbelasting op personenauto's (bpm) met 1,3 mld euro ten opzichte van het basispad tot 2,6 mld euro opbrengsten in 2020.⁶² Hierdoor wordt de gemiddelde auto ten opzichte van het basispad in aanschaf circa 2 000 euro⁶³ duurder in 2020. De bpm wordt hiermee op ongeveer 75% van het 2008-niveau gebracht.
- Invoering van een naar milieukeurmerken gedifferentieerde kilometerbeprijzing waarbij de mrb (exclusief provinciale opcenten) en 25% van de bpm worden omgezet in een kilometertarief van ruim 5 ct/km. De exploitatiekosten van de kilometerprijs (circa 0,6 mld euro per jaar) worden ook omgezet in het kilometertarief. De provinciale opcenten (circa 2 mld euro in 2020) blijven bestaan. Het gemiddelde kilometertarief is zodanig gekozen dat in combinatie met de bpm-inkomsten de invoering op termijn neutraal is voor het EMU-saldo.
- Invoering van een kilometerprijs voor het vrachtverkeer van ruim 2 ct/km.
- Invoering van een congestieheffing (spitstarief) van 11 ct/km.
- 2,75 mld euro minder investeringen in wegen in de periode 2011-2015 (gemiddeld circa 0,6 mld euro per jaar).
- 1,25 mld euro extra investeringen in openbaar vervoer in de periode 2011-2015 (gemiddeld 0,25 mld euro per jaar).

⁶² De bpm-opbrengsten in 2020 in het basispad bedragen zo'n 40% van het 2008-niveau.

⁶³ Onder de afname van 0,6 mln verkochte nieuwe personenauto's per jaar.

Effecten

Door de bovengenoemde maatregelen neemt het autogebruik af met 10 à 15% ten opzichte van het basispad. Ook het aantal vrachtautokilometers daalt. De daling van het autogebruik wordt voor een deel gecompenseerd door een toename van het ov-gebruik. Daarnaast zorgen de investeringen in het openbaar vervoer voor een toename van het ov-gebruik. Het aantal ov-kilometers neemt met een kleine 10% toe. Om deze percentages in perspectief te plaatsen: het autogebruik ligt thans - gemeten in gereisde kilometers - een factor zes hoger dan het ov-gebruik.

De doorstroming over de weg verbetert waardoor het aantal uren dat weggebruikers in de file staan, uitgedrukt in voertuigverliesuren, daalt met circa 45%. Deze verbetering van de doorstroming leidt tot reistijdbaten van circa 1¼ mld euro per jaar. Deze bereikbaarheidsbaten treden voornamelijk op bij het wegverkeer. Hoewel de investeringen in het openbaar vervoer leiden tot een frequentieverhoging zijn de reistijdbaten in het openbaar vervoer relatief beperkt (ruim tien mln euro per jaar). De reden hiervoor is dat het ov-gebruik veel lager ligt dan het autogebruik. De voorgestelde maatregelen veranderen de verhouding tussen autogebruik en ov-gebruik nauwelijks.

De bereikbaarheidsmaatregelen (minder nieuwe wegen, de kilometerbeprijzing en de congestieheffing) leiden tot minder autogebruik. Door de invoering van de kilometerbeprijzing nemen de variabele reiskosten toe, waardoor automobilisten afzien van sommige verplaatsingen dan wel een bestemming (bijvoorbeeld: werk) dichterbij huis zoeken. Deze daling van het autogebruik resulteert in een welvaartsverlies van circa ½ mld euro per jaar.

Tabel 10.7 Verandering in bereikbaarheid in 2020 t.o.v. basispad, D66 (structurele effecten, zie bijlage J.4)

Verkeerseffecten^a

Autogebruik	- 10 à - 15%
OV-gebruik	+ 10%
Voertuigverliesuren	- 45%

Welvaartseffecten

Reistijdbaten	+ 1¼ mld euro/jaar
Mobiliteitsverlies door minder autogebruik	- ½ mld euro/jaar

^a Auto- en ov-gebruik gemeten in reizigerskilometers per jaar. In het basispad is het autogebruik gelijk aan 150 mld reizigerskilometers per jaar, het ov-gebruik is gelijk aan 25 mld reizigerskilometer per jaar. Voertuigverliesuren: extra reistijd voor weggebruikers door wachttijd in files.

10.6 Energie en klimaat

D66 neemt maatregelen in alle sectoren die bijdragen aan de emissies van broeikasgassen. Ook bevordert D66 de opwekking van hernieuwbare energie. De maatregelen omvatten verplichtingen, een verhoging van de tarieven voor de tweede en derde schijf van de energiebelasting tot het niveau van de eerste schijf alsmede fiscale stimuleringsmaatregelen en een kilometerheffing. De maatregelen leiden tot een toename van het aandeel hernieuwbare

energie met 11%-punt en een afname van de CO₂-emissie met 30 tot 32 Mton ten opzichte van het basispad (tabel 10.8). Hiervan wordt 25 tot 27 Mton gerealiseerd in de ETS-sector. Omdat deze emissies begrensd worden door het Europese emissieplafond, heeft een afname in Nederland geen effect op de totale emissie in Europa.

Tabel 10.8 Verandering in 2020 in het aandeel hernieuwbare energie en de reductie van broeikasgassen ten opzichte van het basispad, D66^a

	Hernieuwbare energie	Reductie van broeikasgassen (Mton CO ₂ -eq)		
		Aandeel in eindgebruik (%) ^b	Totaal	Niet-ETS-sector ^c
Nederland totaal	11	30 tot 32	5 tot 6	25 tot 27
w.v. gebouwde omgeving		1	1	0
energiesector		3 tot 5	0	3 tot 5
hernieuwbare energie ^e		25	4	21
verkeer		2	2	0
industrie		- 1	- 1	0
overig		0	- 1	1

^a Cijfers zijn op hele Mtonnen afgerond. Daardoor kan de optelling van ETS en niet-ETS en van de sectoren maximaal 1 Mton afwijken van de totaalcijfers.

^b De Europese doelstelling voor Nederland is een aandeel van 14% hernieuwbaar in het eindgebruik in 2020. In het basispad wordt een aandeel van 7% gerealiseerd.

^c De emissie in de niet-ETS sector is de emissie die niet onder het Europese emissiehandelssysteem valt: met name gebouwde omgeving en verkeer. De Europese taakstelling voor de Nederlandse niet-ETS-sector is 16% reductie in 2020 ten opzichte van 2005. Dit komt overeen met een emissieplafond van 99 Mton CO₂-equivalent. In het basispad is de emissie van broeikasgassen in de niet-ETS-sector geraamd op 102 Mton CO₂-eq.

^d De emissies in de ETS-sector vallen onder het Europese emissiehandelssysteem. Dit betreft vooral de industrie en de energiesector. In het basispad is de emissie van broeikasgassen in de ETS-sector geraamd op 116 Mton CO₂-eq.

^e Inclusief biobrandstoffen bij verkeer.

De reducties van broeikasgasemissies treden vooral op door de verhoging van het aandeel hernieuwbare energie en door maatregelen in de energiesector. Maatregelen in de gebouwde omgeving en het verkeer dragen in mindere mate bij aan de reductie van broeikasgassen. De concrete maatregelen die vooral aan de emissiereductie bijdragen zijn:

- Een hybride leveranciersverplichting om in 2020 een aandeel van 20% hernieuwbare energie te leveren (zie bijlage J.6), en de verhoging van het aandeel biobrandstoffen in verkeer van 10 naar 14% in 2020. Een substantiële verhoging van het aandeel hernieuwbare energie en van het aandeel biobrandstoffen vergen de inzet van veel biomassa. Invulling met reststromen uit de agrarische productieketen kan leiden tot concurrentie met andere toepassingen (bijvoorbeeld veevoer). Import van geteelde biomassa legt een extra beslag op agrarische grond in het buitenland. Hierdoor kan ter plaatse verlies aan biodiversiteit en concurrentie met voedselproductie optreden, en kunnen extra broeikasgasemissies plaatsvinden. De negatieve effecten worden groter als meer landen ambitieuze doelstellingen voor bio-energie formuleren.

Bestaande EU-duurzaamheidscriteria dekken de indirecte negatieve effecten onvoldoende af. Bij verscherping van de criteria zal het aanbod van biomassa afnemen.

- Maatregelen voor de gebouwde omgeving. Kopers van een huis worden verplicht het energielabel van hun woning te verbeteren. Dit wordt zo uitgevoerd dat de koper van het huis de extra investering binnen 7 jaar terug kan verdienen. Daarnaast wordt het eigenwoningforfait maximaal gedifferentieerd op basis van het energielabel van woningen. De sociale huursector wordt verplicht om in de periode tot 2020 de woningen met de laagste energielabels met drie labelklassen te verbeteren.
- Een verhoging van de energiebelastingtarieven voor de tweede en derde schijf tot het niveau van de eerste schijf. Deze maatregel leidt tot een toename van warmtekrachtkoppeling in de gebouwde omgeving, de (kleine) industrie en de glastuinbouw. Daardoor nemen de emissies binnen deze sectoren – die geheel of grotendeels tot het niet-ETS behoren – toe, terwijl de emissies in de energiesector afnemen. Per saldo leidt de maatregel tot reductie van broeikasgasemissies.
- Een kilometerheffing voor personenauto's. De vaste belastingen – de motorrijtuigenbelasting en de bpm op de aanschaf van auto's – worden zodanig verminderd dat de gemiddelde lasten voor de automobilisten gelijk blijven.

Het voorgestelde maatregelenpakket van D66 is toereikend om de EU-verplichtingen voor hernieuwbare energie en de emissiereductie in de niet-ETS-sector te realiseren.

Met het voorgestelde maatregelenpakket wordt een aandeel hernieuwbare energie van 18% gerealiseerd. De ambitie van D66 is om een aandeel van 20% hernieuwbare energie te realiseren.⁶⁴

De invoering van een hybride leveranciersverplichting voor hernieuwbare energie vervangt de huidige sde-subsidie. Hierdoor nemen de lasten voor bedrijven en gezinnen toe met 3,8 mld euro in 2020. Daarnaast worden de middelen die vrijvallen vanwege het beëindigen van de sde (0,5 mld euro in 2020), besteed aan de financiering van hernieuwbare energie.

De neveneffecten van de voorgestelde energie- en klimaatmaatregelen op luchtverontreinigende emissies zijn weergegeven in tabel 10.9. Meer hernieuwbare energie leidt tot minder draaiuren van elektriciteitscentrales, waardoor minder fossiele brandstof nodig is. Hierdoor nemen de emissies van stikstofoxiden (NO_x) en zwaveldioxide (SO₂) af. Ook de verhoging van de

⁶⁴ Volgens de Nederlandse definitie van hernieuwbare energie. Het aandeel hernieuwbare energie volgens de Nederlandse definitie kan afwijken van de in dit hoofdstuk gepresenteerde cijfers, die berekend zijn volgens de Europese definitie. Een belangrijke reden is dat in de Nederlandse definitie gerekend wordt met de hoeveelheid fossiele brandstof die door hernieuwbare elektriciteit wordt vermeden, terwijl in de Europese definitie het verbruik van (hernieuwbare) elektriciteit als zodanig in de berekeningen wordt meegenomen. Bij een grote bijdrage van hernieuwbare elektriciteit in de totale hoeveelheid hernieuwbare energie zal het aandeel volgens de Nederlandse definitie daarom hoger zijn dan het aandeel volgens de Europese definitie, en vice versa. Er is niet nagegaan welk aandeel hernieuwbare energie de partijen volgens de Nederlandse definitie realiseren.

energiebelasting en de maatregelen in de gebouwde omgeving en het verkeer dragen bij aan een verminderde uitstoot van stikstofoxiden. De maatregelen voor het verkeer hebben ook een gunstig effect op de emissies van fijnstof.

	NO _x (kton)	SO ₂ (kton)	Fijnstof (kton)
Basispad	185	46	29
Effect Nederland totaal	- 8,4	- 1,3	- 0,3

^a Reductie in 2020 van de emissie van luchtverontreinigende stoffen ten opzichte van het basispad als gevolg van de energie- en klimaatmaatregelen. Voor fijnstof zijn uitsluitend de effecten van de maatregelen voor verkeer geanalyseerd

10.7 Landbouw, natuur en landschap

Algemeen beeld

De D66-voorstellen voor landbouw richten zich op de stimulering van een meer milieu- en diervriendelijke productie. Daarnaast wil D66 het Gemeenschappelijke Landbouwbeleid (GLB) van de Europese Unie verregaand herzien door inkomenstoelagen af te schaffen en duurzame productie te steunen.

Het programma van D66 benadrukt het belang van een duurzame en groene leefomgeving binnen en buiten het bebouwde gebied. De voorgenomen maatregelen richten zich onder andere op een duurzame agrarische sector die actief gestimuleerd wordt om de natuur- en milieukwaliteit van het landelijke gebied te verbeteren, en op een tijdige realisatie van de EHS.

	Eenheid	
Emissiereductie NH3	-- - 0 + ++ ^a	0/+
Milieucondities voor natuur	-- - 0 + ++	0/+
Natuurkwantiteit	-- - 0 + ++	0/+
Natuurkwaliteit	-- - 0 + ++	0/+
(Nationale) landschappen	-- - 0 + ++	0/+
Economie landbouwsector	-- - 0 + ++ ^b	0
Saldo overheidsinkomsten en -uitgaven	mld euro	+ 0,60

^a 0/+ : 0-2 kton; + : 2-10 kton; ++ : > 10 kton.
^b 0 : - 25 - + 25 mln €; - : 25-300 mln €; -- : > 300 mln €.

Effecten milieudruk landbouw

Toepassing van het hoge BTW-tarief op vlees levert het rijk circa 0,6 mld euro aan inkomsten op, maar heeft een gering effect op de milieudruk. De BTW-verhoging leidt tot een kleine afname (2 - 5%) van de vleesconsumptie. Echter de Nederlandse veestapel zal niet of nauwelijks kleiner worden. Dit komt doordat de afgenomen binnenlandse vraag wordt gecompenseerd door een toename van de export van vlees. De voorstellen over de stimulering

van duurzame productie zijn hier niet beoordeeld, omdat de financiering ervan – door overheveling van inkomstenstoelagen – door de EU niet is toegestaan.

Effecten natuur en landschap

De realisatie van de EHS zal naar verwachting enigszins versnellen dankzij de inzet van onteigening. Dit instrument onderstreept de bestuurlijke intenties en versnelt het planologisch proces van EHS-realisatie. De versnelling zal beperkt blijven doordat geen extra budget wordt ingezet. De inzet op een tijdige realisatie van de EHS, waarbij verwerving van kwetsbare natuur de voorkeur geniet, leidt tot een verbetering van de milieucondities en een betere natuurkwaliteit dan in het basispad. Het instellen van zeereservaten en het tegengaan van overbevissing zal een positief effect hebben op de kwaliteit van de Nederlandse (mariene) natuur. Een snellere toewijzing van de Natura 2000-status aan gebieden zal niet leiden tot een betere milieu- en natuurkwaliteit, omdat daarmee het gevoerde beheer niet verandert in vergelijking met het basispad.

Maatregelen gericht op biotechnologie, duurzame en diervriendelijke landbouw, het beschermen van nationale parken en het combineren van functies hebben slechts heel indirect invloed op de kwaliteit van natuur en landschap en zijn daarom niet beoordeeld.

Het beter benutten van de bestaande ruimte op bedrijventerreinen en de beperkte aanleg van nieuwe terreinen vermindert de behoefte aan nieuwe bedrijventerreinen. Dit is positief voor de kwaliteit van het landschap, omdat hierdoor minder ruimtebeslag plaatsvindt. Een groter deel van de GLB-middelen inzetten voor natuur en landschap zal een positief effect hebben op de landschapskwaliteit omdat voor het beheer van landschapselementen nu een financieel tekort is.

De voornemens leveren per saldo een lichte verbetering op voor natuur en landschap in vergelijking tot het basispad.

10.8 Onderwijs en innovatie

Onderwijs

D66 stelt voor om op het terrein van onderwijs 2,6 mld euro te intensiveren en voor 0,4 mld euro om te buigen. Per saldo komt dit neer op een netto intensivering van 2,2 mld euro.

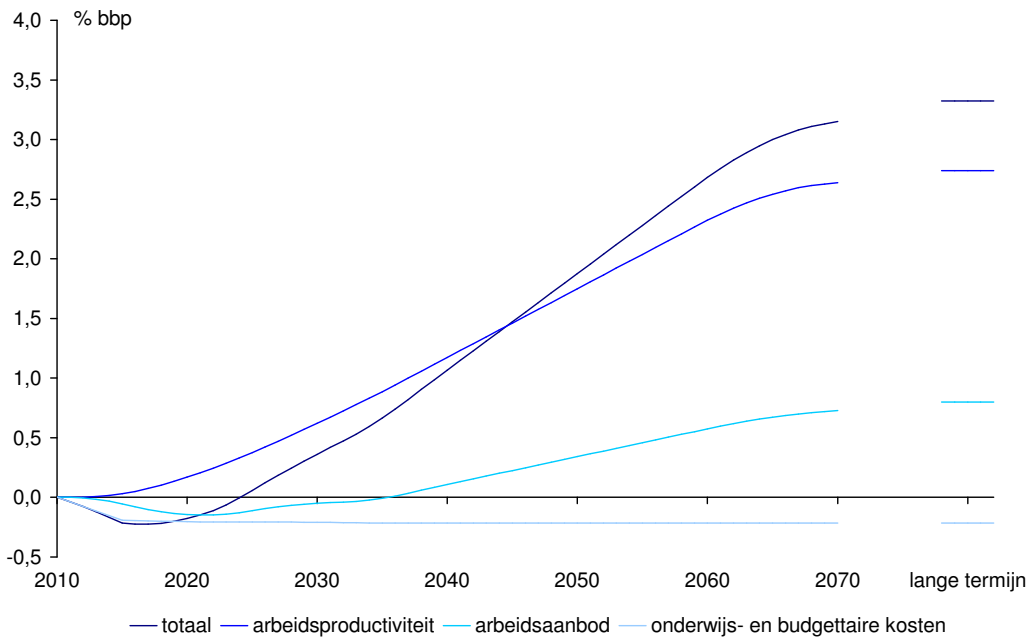
De extra middelen gaan vooral naar voor- en vroegschoolse educatie (0,45 mld euro), prestatiebeloning voor leraren (0,42 mld euro), extra beloning voor leraren in moeilijke gebieden (0,40 mld euro) en meer uren taal en rekenen in het voortgezet onderwijs (0,30 mld euro). Daarnaast gaan extra middelen naar het hoger onderwijs (0,27 mld euro) en naar de aanpak van voortijdig schoolverlaten door middel van schakelklassen en summer courses (0,18 mld euro).

D66 buigt om door het afschaffen van de fusieprikkels in het voortgezet onderwijs (0,08 mld euro) en het terugdraaien van gratis schoolboeken (0,20 mld euro). In de institutionele sfeer wil D66 een centrale eindtoets in het primair onderwijs, wat inhoudt dat elke basisschool mee moet doen aan de Cito-eindtoets. Daarnaast wil D66 een leerlingvolgsysteem om inzicht te

verschaffen in de voortgang van leerlingen door middel van regelmatige toetsing van leerlingen in verschillende fasen van hun schoolcarrière.

Van het totaal aan maatregelen valt 1,1 mld euro in de categorie *kansrijk*, geheel bestaande uit intensiveringen (zie bijlage K.1). Van deze maatregelen zijn de effecten op het onderwijs geanalyseerd, volgens de methodologie in bijlage J.7. Figuur 10.2 presenteert de totale lange termijn bbp-effecten van het pakket aan kansrijke maatregelen van D66.

Figuur 10.2 Effect van onderwijsmaatregelen D66 op bbp

Op lange termijn leidt het onderwijspakket van D66 tot een structurele stijging van het bbp met 3¼% ten opzichte van het basispad. Deze stijging wordt voor een belangrijk deel veroorzaakt door de inzet op prestatiebeloning, voor- en vroegschoolse educatie en extra uren taal en rekenen in het voortgezet onderwijs. Prestatiebeloning vereist relatief weinig middelen om op korte termijn een grote groep leerlingen te bereiken. Voor- en vroegschoolse educatie heeft relatief sterke effecten op een kleinere doelgroep. Aangezien deze middelen worden ingezet op jonge leerlingen duurt het langer voordat de baten van deze maatregel gerealiseerd worden.

Wetenschappelijk onderzoek en innovatie

D66⁶⁵ verhoogt het budget voor wetenschappelijk onderzoek met 0,05 mld euro door samenwerking van universiteiten met bedrijven te bevorderen en verhoogt per saldo de innovatiesubsidies met 0,15 mld euro, overeenkomend met een stijging van 10% van de innovatiesubsidies in 2014. De stijging is vooral het gevolg van een vergroting van het budget van de wbo, waardoor het beleid enigszins verschuift in de richting van een meer generiek instrumentarium. Het welvaartseffect op de lange termijn van de stijgingen van de budgetten is

⁶⁵ Voor een verklaring van de terminologie, zie bijlage J.8 over innovatie.

onbekend. D66 wil bij themabeleid scherper kiezen tussen thema's dan nu het geval is. Dat beleid is mogelijk kansrijk, maar risicovol vanwege een grote kans op overheidsfalen.

10.9 Woningmarkt

Het woningmarktprogramma van D66 kenmerkt zich door stevige hervormingen van zowel de koopwoningmarkt als de huurwoningmarkt.

D66 beperkt de fiscale subsidie voor koopwoningen door de aftrekbaarheid van de betaalde hypotheekrente te beperken door fiscaal uit te gaan van een lineair aflossingsschema in 30 jaar.⁶⁶ Dat houdt in dat elk jaar de hypotheekschuld waarover rente afgetrokken mag worden met 3,3%-punt daalt. Daarnaast verlaagt D66 het maximale tarief waartegen de hypotheekrente mag worden afgetrokken. Het tarief daalt vanaf 2014 geleidelijk van 52% naar 30% in 22 jaar. Dit tarief is ook van toepassing op het eigenwoningforfait.

Tegenover deze beperking van de fiscale subsidie voor koopwoningen staat dat D66 de overdrachtsbelasting voor woningen afschaft. Voor starters wordt dit in 2014 volledig geëffectueerd. Vanaf 2015 wordt ook de overdrachtsbelasting voor doorstromers geleidelijk afgeschaft, hetgeen rond 2040 is voltooid.

Op de huurmarkt streeft D66 op termijn naar meer marktconforme huren. Daartoe begint D66 met hervorming van het woningwaarderingstelsel. Er worden 25 extra punten toegekend aan huurwoningen in de tien corop-gebieden met de hoogste gemiddelde woz-waarde per vierkante meter woonoppervlak (huur- en koopwoningen). De maximale jaarlijkse huurverhoging en de stijging van de maximaal redelijke huur bedragen inflatie plus 1%-punt. Dat is gelijk aan de huurstijging in het basispad. Echter, voor huishoudens met een bruto huishoudinkomen boven 30 000 euro is de huurstijging maximaal 6%-punt boven de inflatie. Voor deze groep ligt de huurstijging 5%-punt boven het basispad. Bij verhuizing gaan huurders direct de maximaal redelijke huur betalen.

Om de betaalbaarheid van huurwoningen voor huurders met een laag inkomen te waarborgen, verhoogt D66 de huurtoeslag voor huurders met de laagste inkomens. De totale uitgaven aan huurtoeslag nemen hierdoor toe.

D66 roemt een deel van de extra huuropbrengsten van woningcorporaties af en wel zodanig dat met de opbrengst ervan de extra uitgaven aan huurtoeslag kunnen worden bekostigd en een saldoverbetering voor het rijk resulteert van 1 mld euro in 2015 en 2,8 mld euro structureel. Dit betekent dat woningcorporaties 70% van hun extra huuropbrengsten afdragen aan de overheid en 30% zelf mogen houden. Woningbouwcorporaties dienen dit geld te investeren in nieuwe woningen en het energiezuiniger maken van woningen.

⁶⁶ D66 treft een overgangsregeling voor bestaande hypotheekrenten, die de kosten compenseert die worden gemaakt voor het afsluiten van nieuwe hypotheekrenten op basis van de gewijzigde regelingen.

Tabel 10.11 Woningmarkteffecten D66		2015	Structureel
			% bbp
Welvaartswinst			0,9
Effect op Rijksbegroting			1,5
			Verschil met basispad in %
Prijsmutatie koopwoningen	- 9,8		- 9,8
Mutatie netto huur	9,5		31,3
Mutatie consumptie koopwoningen			- 6,4
Mutatie consumptie huurwoningen			14,5
			% huurwaarde
Subsidiepercentage koopsector			16,8

De hervormingen op de koopmarkt impliceren dat op termijn de fiscale subsidie voor eigenaar-bewoners daalt van ongeveer 25% in de uitgangssituatie tot iets minder dan 17% structureel. Hoewel de maatregelen geleidelijk worden ingevoerd reageren de huizenprijzen direct. Eigenaar-bewoners anticiperen immers op de aangekondigde maatregelen. De som van alle toekomstige subsidies zit in de huizenprijs verwerkt, zodat ondanks een geleidelijke fasering er toch direct een substantieel effect op de huizenprijs is. De lagere huizenprijs maakt het minder aantrekkelijk om koopwoningen bij te bouwen, zodat het aanbod van koopwoningen achterblijft bij het basispad. Dit komt tot uitdrukking in de structureel lagere woonconsumptie van koopwoningen. Door aanpassingen in de voorraad is het structurele effect op de huizenprijs overigens minder groot.

Nominale huizenprijsontwikkeling

Het gerapporteerde effect op huizenprijzen betreft een verschil met het basispad. Als gevolg van het beleid van D66 zijn koopwoningprijzen in 2015 bijna 10% lager dan zonder dit beleid. Daarnaast is echter sprake van een onderliggende structurele nominale woningprijsstijging in het basispad. Dat betekent dat door de hervormingen de woningprijzen inderdaad eerst inzakken, maar door de onderliggende structurele prijsstijging al na enkele jaren nominaal weer terug zijn op het niveau van vóór de hervormingen. Voor het D66-beleid duurt dit ruim drie jaar: in de loop van 2014 zijn de woningprijzen naar verwachting weer terug op het niveau van 2010.

De hervormingen op de huurmarkt leiden tot hogere en meer marktconforme huren. Volledige liberalisatie en marktconformiteit wordt echter niet bereikt. Structureel komen de bruto huren circa 40% hoger te liggen dan in het basispad. Omdat de huurtoeslag wordt verhoogd, is de stijging van de netto huren beperkter: ruim 31%.

De hogere (bruto) huren maken het verhuren van woningen veel rendabeler dan nu, waardoor het aanbod van huurwoningen stijgt.⁶⁷ Dit komt onder meer doordat er meer

⁶⁷ Met woningaanbod wordt bedoeld het voor kwaliteit gecorrigeerde volume aan aangeboden woningdiensten. Het woningaanbod kan dus toenemen doordat er meer woningen komen, maar ook doordat de kwaliteit van woningen toeneemt.

nieuwbouw van huurwoningen wordt gerealiseerd dan in het basispad.⁶⁸ Structureel stijgt het aanbod van huurwoningen met 14,5%. Dit ruimere aanbod van huurwoningen betekent tevens dat huishoudens die voorheen geen huurwoning konden bemachtigen, nu overstappen van koop naar huur. Deze vraaguitval op de koopwoningmarkt zorgt voor een groter prijsdalend effect dan alleen op basis van de beperking van de fiscale subsidies op koopwoningen zou worden verwacht.

De maatregelen van D66 leiden tot een structurele welvaartswinst van 0,9% bbp (5¼ mld euro). De verminderde fiscale subsidie voor koopwoningen beperkt de overconsumptie van koopwoningen en de lagere prijzen maken koopwoningen beter bereikbaar voor toekomstige eigenaar-bewoners. De hogere en meer marktconforme huren leiden tot een vermindering van de rantsoenering op de huurmarkt waardoor wachtlijsten korter worden en huurders eerder een bij hun voorkeuren passende woning vinden.

Voor huishoudens wegen deze doelmatigheidswinsten op de woningmarkt echter niet op tegen het koopkrachtverlies dat zij lijden vanwege verminderde subsidie op koopwoningen en hogere huren. De extra huuropbrengst wordt voor een deel afgeroomd door de overheid. De welvaartswinst komt zo vooral ten goede aan het begrotingssaldo.

10.10 Zorg

Bij de curatieve zorg wil D66 de doelmatigheid verder vergroten langs de lijnen geschetst in variant B van heroverwegingsrapport 11 over de curatieve zorg. Dat betekent dat de zorgverzekeraars volledig risicodragend worden, maar ook meer instrumenten krijgen om hun rol als marktpartij waar te maken, vooral door een sterke uitbreiding van het vrij onderhandelbare B-segment van de ziekenhuiszorg. Daarnaast krijgen de verzekeraars meer ruimte voor het voeren van preferentiebeleid bij geneesmiddelen. Ook wordt de rol van de markt vergroot doordat zorgaanbieders privaat kapitaal mogen aantrekken, met medezeggenschap en winstuitkering. D66 versterkt de positie van de Raad van Bestuur van ziekenhuizen ten opzichte van de medisch specialisten. De kwaliteit van de zorgverlening wordt vergroot door oprichting van een kwaliteitsinstituut, dat kwaliteitsverschillen ook beter inzichtelijk maakt.

D66 beperkt het collectief verzekerde pakket. Naast een stringenter beleid bij het toelaten van nieuwe behandelingen worden onder andere dbc's voor een geringe ziektelast, een aantal hulpmiddelen, lichtere ggz-behandelingen, mondzorg voor 18-21 jarigen en een deel van de paramedische zorg uit de basispolis geschrapt.

In plaats van de verhoging van het eigen risico zvw van 210 euro naar 775 euro in 2015 uit het basispad kiest D66 voor een eigen bijdrage van 25% van de gemaakte zorgkosten met een maximum tussen de 210 en 400 euro per jaar, dat oploopt met het inkomen van de verzekerde.

⁶⁸ De nieuwbouw van koopwoningen blijft iets achter ten opzichte van het basispad. Per saldo is de totale nieuwbouw (koop en huur) even groot als in het basispad.

D66 kiest in grote lijnen voor de variant Zorg Dichtbij zoals geschetst in heroverwegingsrapport 12 over de langdurige zorg. Dit impliceert dat alle extramurale zorg en de intramurale verzorging en verpleging wordt overgeheveld van de awbz naar de wmo. Door deze langdurige zorg in een voorziening aan te bieden vervalt het verzekerde recht op zorg en wordt het mogelijk dat gemeenten maatwerk leveren door beter rekening te houden met de eigen mogelijkheden van cliënten. In combinatie met een sterkere prikkel om zorg scherp in te kopen leidt dit naar verwachting tot een doelmatigheidswinst, deze is geraamd op 5%. Wanneer het gemeenten niet lukt deze efficiencyverbetering te realiseren zal minder zorg worden geleverd.

Voor de meest complexe zorg (de intramurale ggz en ghz) zal een romp-awbz blijven bestaan, eveneens in de vorm van een voorziening. Revalidatie gaat naar de zvw, waar het vanwege het kortdurende karakter goed past.

Naast deze stelselwijzigingen beperkt D66 met enkele maatregelen de zorgaanpak. Zo wordt voor cliënten die gebruik maken van begeleiding en/of persoonlijke verzorging de gebruikelijke zorg verhoogd met 90 minuten per week. Ook wordt de minder complexe zorg voor nieuwe cliënten niet langer intramuraal aangeboden. Dit geldt zowel voor de ggz als voor ouderenzorg. D66 kiest ervoor de kosten van zorg en wonen te scheiden. Zorginstellingen dienen huur en servicekosten direct bij cliënten in rekening te brengen, die hier via een verlaging van de eigen bijdrage en verhoging van de huurtoeslag gedeeltelijk voor worden gecompenseerd. Per saldo nemen de eigen betalingen toe met 0,4 mld euro. Zorginstellingen worden door deze verandering geprikkeld zich beter te richten op de woonwensen van cliënten.

Tot slot verhoogt D66 de eigen bijdrage door de invoering van een vermogenstoets, maar draait de verhoging van de eigen bijdrage uit de Economische Verkenning van het CPB terug.

Samenvattend kiest D66 niet voor de sterke verhoging van de eigen betalingen waarmee is gerekend in het basispad van de Economische Verkenning 2011-2015. D66 legt de nadruk sterk op maatregelen die een doelmatige zorgverlening verhogen en op inperkingen van het collectief verzekerde pakket. Met deze andere invulling komt de collectief gefinancierde zorg in 2015 1 mld euro lager uit dan in het basispad. De werkgelegenheid in de zorg, publiek en privaat, groeit in de periode 2010-2015 met 109 000 arbeidsjaren. Dat is 40 000 minder dan in het basispad.

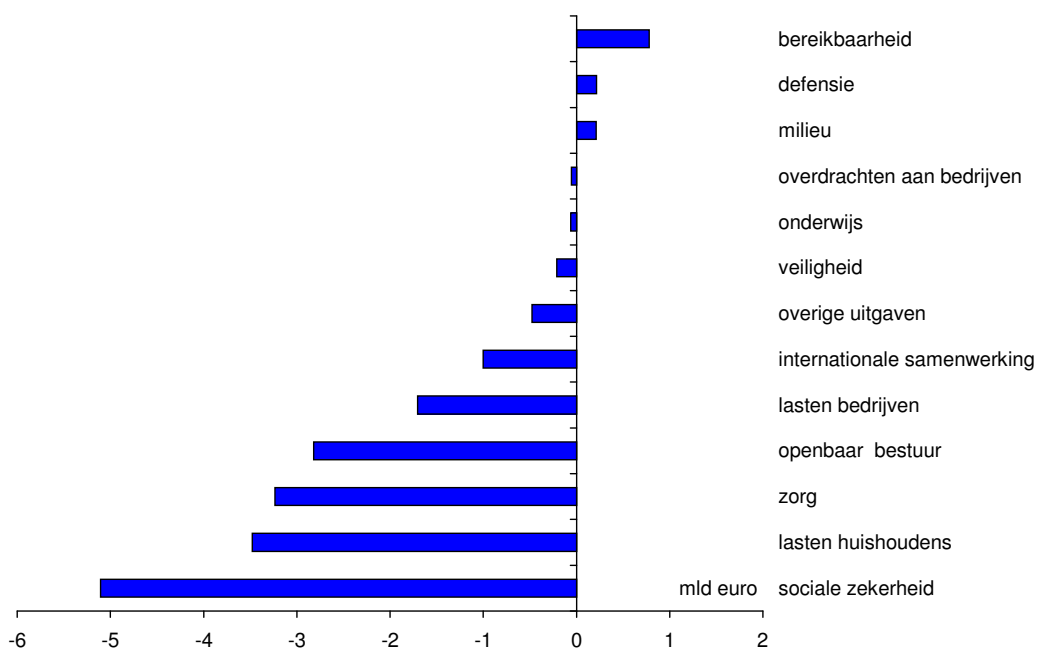
11 SGP

11.1 Budgettaire effecten

Het beleidspakket van de SGP⁶⁹ verbetert het EMU-saldo met 18 mld euro in 2015 ten opzichte van het basispad in de Economische Verkenning 2011-2015. Dit is de ex ante verbetering, dat wil zeggen ongerekend macro-economische doorwerkingseffecten. Deze verbetering van het begrotingssaldo komt vooral door lagere uitgaven en in beperktere mate door lastenverzwaring. Het houdbaarheidseffect van het pakket van de SGP bedraagt 5,0% bbp; hierbij is ook rekening gehouden met de budgettaire uitwerking van de maatregelen op lange termijn en met de macro-economische doorwerking ervan, zoals die op de werkgelegenheid (zie 11.4).

Tabel 11.1	Budgettaire effecten van beleidspakket SGP t.o.v. basispad	
	mld euro (prijzen 2010)	% bbp 2015
Effect op EMU-saldo 2015 (ex ante)	18	2,8
Verbetering houdbaarheidstekort	32	5,0

Figuur 11.1 Ex ante budgettaire effecten van beleidspakket SGP t.o.v. basispad (gecorrigeerd voor financieringsverschuivingen, 2015, mld euro in prijzen 2010; – = positief effect op EMU-saldo)

De SGP wil per saldo 11¼ mld euro ombuigen in 2015 ten opzichte van het basispad. Dit is gecorrigeerd voor financieringsverschuivingen die de EMU-relevante overheidsuitgaven verhogen met netto 4½ mld euro. De netto ombuiging is het resultaat van 19 mld euro aan ombuigingen en 7¼ mld euro aan intensiveringen. In het beleidspakket wordt vooral

⁶⁹ Bijlage I geeft een gedetailleerde beschrijving van het SGP-programma.

omgebogen bij sociale zekerheid en zorg. In bruto termen intensiveert de SGP vooral op het gebied van onderwijs. De reële groei van de collectieve uitgaven (gecorrigeerd voor financieringsverschuivingen) komt na verwerking van het beleidspakket uit op ½% per jaar in 2011-2015, tegenover 1¼% in het basispad.

Het beleidspakket van de SGP verzwakt het totaal van belastingen en sociale premies met 5¼ mld euro in 2015 ten opzichte van het basispad. Dit is gecorrigeerd voor financieringsverschuivingen.

	Basispad		Ombu- gingen (-)	Bruto Intensive- ringen	Netto intensi- veringen	Basispad		Basispad inclusief beleids- pakket
	mld euro, in prijzen 2010					% per jaar		
Distributief beleid								
Sociale zekerheid	4¾	- 6¾	1½	- 5	- ¼	1¼	0	
Zorg	8	- 4¼	1	- 3¼	4¾	2¾	1½	
Onderwijs	1¾	- 2¾	2½	0	1¾	1	1	
Overdrachten aan bedrijven	- 1¼	- ¼	0	0	- 1¼	- 2	- 2	
Overig beleid								
Openbaar bestuur	- 3	- 2¾	0	- 2¾	- 5¾	- 1	- 1¾	
w.v. Rijk		- ¾	0	- ¾				
lokaal bestuur		- 1¾	0	- 1¾				
overig		- ¼	0	- ¼				
Veiligheid	¼	- ½	¼	- ¼	0	½	0	
Defensie	0	0	¼	¼	¼	¼	¾	
Bereikbaarheid	- 1	0	¾	¾	- ¼	- 1¾	- ¼	
Milieu		- ½	¾	¼				
Internationale samenwerking	1½	- 1	0	- 1	½	2	½	
Overig		- ½	0	- ½				
Totaal netto collectieve uitgaven								
(gecorrigeerd)	17½	- 19	7¼	- 11¾	5¾	1¼	½	
Financieringsverschuivingen	- 4½	- 1½	6	4½	0			
Totaal EMU- relevante netto uitgaven	13	- 20½	13¼	- 7¼	5¾	1	½	

Collectieve uitgaven

De SGP verlaagt de uitgaven voor **sociale zekerheid** per saldo met 5 mld euro in 2015. Dit is gecorrigeerd voor financieringsverschuivingen. De grootste bezuinigingen betreffen de beperking van de kinderopvangtoeslag (2¼ mld euro) en de verlaging van de inkomensgrens voor de zorgtoeslag (2 mld euro). Hier tegenover staat een intensivering bij kinderbijslag en kindgebonden budget (¾ mld euro) en een bonus voor werkgevers die ouderen, werklozen of arbeidsongeschikten in dienst nemen (naast financieringsschuif nog een intensivering van ½ mld euro).

De SGP verlaagt de **zorguitgaven** per saldo met $3\frac{1}{4}$ mld euro. Dit is gecorrigeerd voor financieringsverschuivingen. De SGP bezuinigt vooral op de awbz door een met de overheveling van alle extramurale zorg en intramurale verzorging van de awbz naar gemeenten (wmo) samenhangende doelmatigheidswinst van $1\frac{1}{4}$ mld euro en verlaging van gebruikelijke zorg voor begeleiding en persoonlijke verzorging ($1\frac{1}{2}$ mld euro). De collectieve zvw-uitgaven worden vooral verlaagd door een wettelijke rem op de inkomens van medisch specialisten en bestuurders in de zorg (bruto $\frac{1}{2}$ mld euro; netto na belasting $\frac{1}{4}$ mld euro) en het tegengaan van aanbod-geïnduceerde vraag ($\frac{1}{2}$ mld euro).

Ten opzichte van het basisbeeld laat de SGP de **onderwijsuitgaven** ongewijzigd. Dit is de resultante van ombuigingen van $2\frac{3}{4}$ mld euro en intensiveringen van $2\frac{1}{2}$ mld euro. De grootste ombuigingen betreffen een efficiencykorting van 5% op alle typen onderwijs ($1\frac{1}{4}$ mld euro) en het terugdraaien van de klassenverkleining in het basisonderwijs ($\frac{3}{4}$ mld euro). De grootste intensiveringen betreffen het aantrekken van hoger gekwalificeerd personeel ($\frac{1}{2}$ mld euro) en de verbetering van lerarsalarissen (bruto $\frac{1}{4}$ mld euro).

De SGP laat per saldo de **overdrachten aan bedrijven** ongewijzigd.

De SGP bezuinigt $2\frac{3}{4}$ mld euro op **openbaar bestuur**, waarvan 1 mld euro op het ambtenarenapparaat van het Rijk (exclusief veiligheid en defensie en inclusief overig openbaar bestuur, zoals uuv) en $1\frac{3}{4}$ mld euro op lokaal bestuur, wat tot vermindering van het ambtenarenapparaat van de lokale overheid zal leiden. Dit is de maximale bezuiniging die door het CPB voor de komende kabinetsperiode mogelijk wordt gehouden op openbaar bestuur (inclusief ombuigingen op het ambtenarenapparaat in andere functies $3\frac{1}{4}$ mld euro in 2015 en 4 mld euro structureel). Het CPB tekent aan dat deze besparingen alleen onder strikte voorwaarden ten aanzien van politieke en ambtelijke sturing haalbaar zijn en zullen leiden tot minder dienstverlening (zie bijlage J.1). De SGP wil daarnaast een ombuiging van 2 mld euro realiseren via loonmatiging in de collectieve sector, met het oog op bevordering van werkgelegenheid. Het CPB heeft hiervoor geen additionele opbrengst ingeboekt, omdat naar haar oordeel de overheid niet eenzijdig de arbeidsvoorwaarden in de overheids- en de zorgsector kan bepalen. Bovendien is de arbeidsmarkt in de periode 2011-2015 naar verwachting relatief evenwichtig (zie bijlage J.2). De SGP wil de eventuele opbrengst van loonmatiging aanwenden voor verlaging van het tarief van de eerste schijf, mede ter bevordering van de werkgelegenheid.

De SGP verlaagt de uitgaven voor **veiligheid** met per saldo $\frac{1}{4}$ mld euro. Uitgaven dalen vooral door efficiëncymaatregelen in het gevangeniswezen ($\frac{1}{2}$ mld euro; heroverwegingsrapport 19, variant 1). De intensivering betreft vooral het aantrekken van extra politieagenten ($\frac{1}{4}$ mld euro).

De SGP intensiveert voor per saldo $\frac{1}{4}$ mld euro op **defensie**.

Op het gebied van de **bereikbaarheid** intensiveert de SGP per saldo voor $\frac{3}{4}$ mld euro. Uitgaven voor bereikbaarheid nemen vooral toe door de investerings- en exploitatiekosten van de in te voeren kilometerbeprijzing ($\frac{1}{2}$ mld euro).

De SGP intensiveert per saldo $\frac{1}{4}$ mld euro op **milieu**-uitgaven. De SGP intensiveert vooral de uitgaven voor duurzame energievoorziening ($\frac{1}{2}$ mld euro). De ombuigingen betreffen vooral een sterkere toepassing van de ‘vervuiler betaalt’ bij bodemsanering en minder middelen voor invoering van de ehs ($\frac{1}{2}$ mld euro; heroverwegingsrapport 2, variant 1).

De SGP geeft per saldo 1 mld euro minder uit voor **internationale samenwerking** door lagere EU-uitgaven door continuering van de huidige korting.

De SGP bespaart $\frac{1}{2}$ mld euro op **overige uitgaven**. De uitgaven dalen vooral door het sterker toepassen van het profijtbeginnel in de cultuursector ($\frac{1}{2}$ mld euro). Op deze post zijn ook de directe belastingeffecten geboekt van maatregelen die inkomens beïnvloeden (uitkeringsgerechtigden, topinkomens en leraren).

Het beleidspakket van de SGP vermindert de werkgelegenheid in de sector overheid met 33 000 in 2015 ten opzichte van het basispad. De daling van de werkgelegenheid in de sector overheid komt inclusief het beleidspakket van de SGP uit op $1\frac{1}{2}\%$ per jaar, tegen $\frac{3}{4}\%$ per jaar in het basispad van de Economische Verkenning 2011-2015. In de zorg daalt de werkgelegenheid 35 000 arbeidsjaren door het beleidspakket van de SGP ten opzichte van het basispad.

Tabel 11.3 Werkgelegenheidseffecten collectieve sector, beleidspakket SGP, 2011-2015

	Uitgangspositie	Basispad	Effect	Pad incl.	Basispad	Pad incl.
	2010	2011-2015	beleidspakket	beleidspakket	2011-2015	beleidspakket
	niveau	mutatie	mutatie	mutatie	mutatie	mutatie
	dzd arbeidsjaren			% per jaar		
Openbaar bestuur	577	- 37	- 33	- 70	- $\frac{1}{4}$	- $2\frac{1}{2}$
w.v. rijk ^a	74	- 6	- 7	- 13	- $1\frac{1}{2}$	- $3\frac{3}{4}$
lokaal bestuur	176	- 27	- 19	- 45	- $3\frac{1}{4}$	- $5\frac{3}{4}$
Overig	327	- 5	- 7	- 12	- $\frac{1}{4}$	- $\frac{3}{4}$
Veiligheid	89	- 2	- 2	- 4	- $\frac{1}{2}$	- 1
Defensie	61	- 2	2	0	- $\frac{3}{4}$	0
Onderwijs	344	2	0	2	0	$\frac{1}{4}$
Sector overheid	1071	- 40	- 33	- 73	- $\frac{3}{4}$	- $1\frac{1}{2}$
Zorg	926	150	- 35	115	3	$2\frac{1}{4}$
Overheid en zorg	1997	110	- 68	41	1	$\frac{1}{2}$

^a Exclusief veiligheid en defensie.

Belastingen en sociale premies

De SGP verzwart de collectieve lasten per saldo met $5\frac{1}{4}$ mld euro in 2015 ten opzichte van het basispad in de Economische Verkenning 2011-2015. Dit is de ex ante verhoging van collectieve lasten, dat wil zeggen ongerekend macro-economische doorwerkingseffecten. Verder is deze verhoging gecorrigeerd voor financieringsverschuivingen. De belastingdruk loopt op voor alle onderscheiden categorieën.

De SGP verhoogt de **milieubelastingen** met 1 mld euro. Dit komt vooral door verplicht gebruik van duurzame energie (½ mld euro) en door het dekken van de exploitatiekosten van de kilometerbeprijzing (¼ mld euro).

De SGP verzwart de **lasten op inkomen en arbeid** per saldo met 2 mld euro. Dit is de voor financieringsverschuivingen gecorrigeerde verlaging. De netto verhoging is de resultante van 8¾ mld euro verzwaring en 7 mld euro verlichting. De verzwaringen betreffen vooral het afschaffen van de inkomensafhankelijke combinatiekorting (1½ mld euro) en de versnelde fiscalisering van de aow (1 mld euro). De lasten dalen vooral door verlaging van het tarief van de eerste schijf van de loon- en inkomstenheffing met 0,8% punt (1½ mld euro). De SGP vervangt de huidige premiekortingen voor werkgevers (1½ mld euro), op een voor bedrijven lastenneutrale manier, door een bonussysteem. De SGP maakt het eigen risico in de zvw inkomensafhankelijk.

De SGP verhoogt de **lasten op vermogen en winst** per saldo met 1¼ mld euro, vooral door de invoering van een bankenheffing (1 mld euro). De opbrengst van de bankenheffing wordt gedrukt doordat is uitgegaan van eenzijdige invoering.

De SGP verhoogt de **overige belastingen** met 1 mld euro, vooral door de verhoging van de alcohol- en tabaksaccijnzen (½ mld euro) en door kermessen, circussen, bioscopen en dergelijke onder het algemene btw-tarief te brengen (¼ mld euro).

Tabel 11.4 Belastingen en sociale premies in beleidspakket SGP, 2011-2015 (mld euro, prijzen 2010)

	Basispad	Lasten- verzwaring	Lasten- verlichting	Netto lasten- verzwaring	Basispad plus beleidspakket
Milieu	¼	1	0	1	1¼
Inkomen en arbeid	7¾	8¾	- 7	2	9¾
Vermogen en winst	2	1½	0	1¼	3¼
Overig	0	1	0	1	1
Totaal lastenmaatregelen (gecorrigeerd)	10	12¼	- 7	5¼	15¼
w.v. huishoudens	5¾	8¾	- 5¼	3½	9¼
Bedrijven	4¼	3½	- 1¾	1¾	6
Financieringsverschuivingen	- 4½	1	4½	5½	1
Totaal EMU-relevante lasten	5½	13¼	- 2½	10½	16

11.2 Koopkracht en winst

Het beleidspakket van de SGP verlaagt het nominaal beschikbaar inkomen van huishoudens met 8 mld euro ten opzichte van het basispad in de Economische Verkenning 2011-2015 (zie tabel 11.5). Dit is het ex ante effect, dat wil zeggen ongerekend macro-economische doorwerkingseffecten. De gemiddelde koopkrachtmutatie valt hierdoor ½% per jaar lager uit dan in het basispad.

Tabel 11.5 Beleidsmatige effecten op koopkracht en winst, SGP (ex ante, mld euro, prijzen 2010)	
Beleidsmatig effect op koopkracht	- 8
w.v. lastenmaatregelen	- 3½
Uitgavenmaatregelen	- 4½
Beleidsmatig effect op winst	- 1¼
w.v. lastenmaatregelen	- 1¾
Uitgavenmaatregelen	½

De belangrijkste maatregelen die de macrokoopkracht verbeteren zijn: de verlaging van het tarief in de eerste schijf met 0,8%-punt, de verhoging van de kinderbijslag en het kindgebonden budget en de verhoging van de alleenstaande ouderkorting. De belangrijkste maatregelen die de macrokoopkracht verslechteren zijn: de beperking van de kinderopvangtoeslag, de verlaging van de inkomensgrens voor de zorgtoeslag en het afschaffen van de inkomensafhankelijke combinatiekorting.

De effecten zijn niet gelijk over de inkomens verdeeld, omdat een aantal belangrijke maatregelen beperkte groepen betreffen. De versnelling van de fiscalisering van de aow en het beperken van de fiscale vrijstelling van pensioenpremies tot 1½ keer modaal treft de midden- en hogere inkomens. De uitkeringen stijgen minder snel dan de contractlonen; dit vermindert de koopkracht van uitkeringsgerechtigden. De beperking van de kinderopvangtoeslag en de afschaffing van de inkomensafhankelijke combinatiekorting treffen tweeverdieners huishoudens met kinderen.

Het verschil tussen netto loon en netto uitkering neemt toe doordat de uitkeringen minder snel stijgen dan de contractlonen. Voor werkende ouders staat hier tegenover dat de inkomensafhankelijke combinatiekorting wordt afgeschaft.

De winst voor bedrijven daalt door het beleidspakket van de SGP met 1¼ mld euro ten opzichte van het basispad. De feitelijke winst daalt waarschijnlijk minder, doordat de verandering in de lasten en subsidies voor bedrijven veelal wordt doorberekend in de afzetprijzen. De belangrijkste maatregelen die de totale winst van bedrijven verbeteren zijn de bonussen die gegeven worden voor het in dienst nemen van werklozen, arbeidsongeschikten, bijstandsgerechtigden en 62-plussers. De belangrijkste maatregelen die de totale winst verslechteren zijn: de invoering van een bankenheffing, het afschaffen van renteaftrek voor buitenlandse filialen en de invoering van een aftrekbeperking voor overnameholdings.

11.3 Structurele werkgelegenheid

Het programma van de SGP bevat een aantal maatregelen met betrekking tot de arbeidsmarkt: de maximale duur van de ww-uitkering wordt verlaagd en de aow-leeftijd wordt verhoogd. De werkgelegenheid neemt toe met 2½% en de werkloosheid neemt af met ¼%-punt.

De verlaging van de maximale duur van de ww-uitkering naar 18 maanden leidt tot een stijging van de werkgelegenheid met ½% en een daling van de werkloosheid met ½%-punt. Oudere werklozen krijgen recht op een loonverzekering, waardoor het makkelijker wordt om een baan met een lager salaris dan voorheen te accepteren.

De toegang tot de wajong wordt beperkt tot volledig en duurzaam arbeidsongeschikten en er wordt loonkostencompensatie ingevoerd voor enkele kwetsbare groepen op de arbeidsmarkt. De werkgelegenheid neemt hierdoor toe met ½%.

De stijging van de aow- en pensioenleeftijd wordt verondersteld ook de maatschappelijke norm voor de uitredleeftijd te verhogen. Men werkt hierdoor langer door. De verhoging van de aow-leeftijd leidt tot een stijging van de werkgelegenheid met 1%. Het effect van de maatregel op de werkloosheid is gering, mede door de loonverzekering.

De fiscale maatregelen leiden tot een afname van de werkgelegenheid met ¼%, terwijl de werkloosheid nauwelijks wijzigt. De beperking van de kinderopvangtoeslag en de afschaffing van de inkomensafhankelijke combinatiekorting leiden tot een hogere belastingdruk voor de tweede verdiener. Hierdoor neemt het arbeidsaanbod en daarmee de werkgelegenheid af. De beperkte indexatie van de uitkeringen laat de werkgelegenheid in geringe mate toenemen.

De heffing op banken verzwaart de lasten voor het bedrijfsleven. Daardoor daalt de werkgelegenheid met ¼% en stijgt de werkloosheid licht.

Onderwijsbeleid, zoals de prestatiebeloning in primair en voortgezet onderwijs, bijscholing docenten in primair, voortgezet en middelbaar beroepsonderwijs en meer maatwerk en begeleiding in het beroepsonderwijs, leidt structureel tot een hoger opleidingsniveau en daarmee tot een opwaarts effect op de werkgelegenheid van 1%.

11.4 Houdbaarheid van de overheidsfinanciën

Het SGP-programma verbetert de houdbaarheid met 5,0% bbp. Hiermee wordt in één kabinetsperiode de houdbaarheidsopgave van 4½% bbp volledig ingevuld.⁷⁰ Een groot deel van de verbetering van de houdbaarheid wordt gerealiseerd door middel van een verbetering van het EMU-saldo met 2,8% bbp in de komende kabinetsperiode. De structurele maatregelen die het SGP-programma bevat om de houdbaarheid te verbeteren zijn onder andere een verhoging van de aow-leeftijd naar 67 jaar en ombuigingen bij de langdurige zorg.

De verbetering van de houdbaarheid gaat gepaard met ombuigingen en lastenverzwaring. Hierdoor daalt het netto profijt, het saldo van baten van overheidsbestedingen minus belastingen en premies. Het netto profijt verslechtert in de loop der jaren, doordat een deel van de SGP-maatregelen, zoals de hervorming van de aow, een lange aanloopfase kennen. Daardoor daalt het gemiddelde netto profijt in de periode 2016-2040 meer dan dat in 2011-2015. In de periode na 2040 zijn geen additionele maatregelen nodig om de begroting houdbaar te maken.

⁷⁰ Bij de bepaling van het houdbaarheidstekort is geen rekening gehouden met een verdere ophoop van de zorgtoeslag als gevolg van hogere zvw-premies door vergrijzing voor de periode na 2015. Inclusief deze ophoop valt het houdbaarheidstekort 0,4%-punt hoger uit.

Het SGP programma voldoet immers ruim aan de houdbaarheidsopgave. Integendeel, bij de netto profijt berekening van na 2040 wordt een intensivering ingezet, die mogelijk is doordat het SGP-programma ruim aan de houdbaarheidsopgave voldoet.

Tabel 11.6 Effect op houdbaarheid en netto profijt, SGP	
	% bbp
Verbetering EMU-saldo 2015	2,8
Verbetering houdbaarheid	5,0
w.v. aow en pensioenen	0,7
woningmarkt	0,1
zorg	0,9
zorgtoeslag	0,0
werkgelegenheidsstijging, excl. effect van aow en woningmarkt	0,4
Verandering netto profijt	
2011 – 2015	– 1,8
2016 – 2040	– 4,3
2041 en verder ^a	– 4,4

^a Inclusief resterende houdbaarheidsopgave na 2040.

11.5 Bereikbaarheid

Maatregelen

Ten aanzien van bereikbaarheid neemt de SGP de volgende maatregelen:

- Invoering van een naar milieukeurmerken gedifferentieerde kilometerprijs waarbij de vaste autobelastingen (mrb en bpm) worden omgezet in een gemiddeld kilometertarief van circa 7 ct/km, opdat de invoering uiteindelijk neutraal is voor het EMU-saldo. De exploitatiekosten van de kilometerprijs (circa 0,6 mld per jaar) worden ook omgezet in het kilometertarief. De partij voert een provinciale ingezetenenheffing in, waarbij de opbrengst gelijk is aan de provinciale opcenten uit de mrb (circa 2 mld euro in 2015) die door de omzetting van de mrb vervalt. De aanschafbelasting (bpm) op personenauto's wordt afgeschaft, waardoor nieuwe auto's in aanschaf ten opzichte van het basispad gemiddeld zo'n 2000 euro⁷¹ goedkoper worden in 2020.
- Een kilometerprijs voor het bestel- en vrachtverkeer van gemiddeld circa 2 ct/km.
- Introductie van een congestieheffing (spitstarief) van 11 ct/km.
- Een verbod voor vrachtverkeer op zondag.
- Jaarlijks 0,2 mld euro extra investeringen in wegen in de periode 2011-2015, totaal 1 mld euro.
- Jaarlijks 50 mln euro extra investeringen in het openbaar vervoer in de periode 2011-2015, totaal 250 mln euro.

⁷¹ Onder de aanname van 0,6 mln verkochte nieuwe personenauto's per jaar.

Daarnaast neemt de SGP nog een aantal andere maatregelen die niet konden worden meegenomen bij het bepalen van de bereikbaarheidseffecten. Deze maatregelen zullen het beeld van de bereikbaarheidseffecten echter niet fundamenteel veranderen. Het gaat daarbij om maatregelen als:

- Extra investeringen in vaarwegen in de periode 2011-2015 (in totaal 0,2 mld euro).
- In totaal 0,05 mld euro extra investeringen in fietspaden en fietsenstallingen.
- Het invoeren van een eenduidig systeem van autobelastingen.
- Het bestrijden van de gevolgen van de crisis voor de binnenvaart (0,08 mld euro in de periode 2011-2015).
- Het creëren van gunstige (fiscale) voorwaarden voor investeringen en ondernemerschap voor onder andere elektrisch rijden.

Effecten

Het autogebruik neemt af met circa 15%. Het aantal vrachtautokilometers daalt per saldo licht. Dat komt enerzijds door een daling als gevolg van het kilometertarief en anderzijds een geringe toename van het vrachtverkeer over de weg op doordeweekse dagen door het vrachtverbod op zondag. Door de investeringen in het ov neemt de frequentie van het aantal treinen per uur in beperkte mate toe. Deze frequentieverhoging bij het openbaar vervoer leidt samen met de invoering van de kilometerbeprijzing tot een stijging van het ov-gebruik met 5 à 10%. Om deze percentages in perspectief te plaatsen: het autogebruik ligt thans - gemeten in gereisde kilometers - een factor zes hoger dan het ov-gebruik.

Tabel 11.7 Verandering in bereikbaarheid in 2020 t.o.v. basispad, SGP (structurele effecten, zie bijlage J.4)

Verkeerseffecten^a	
Autogebruik	- 15%
OV-gebruik	+ 5 à 10%
Voertuigverliesuren	- 40 à - 45%
Welvaartseffecten	
Reistijdbaten	+ 1¼ mld euro/jaar
Mobiliteitsverlies door minder autogebruik	- ¾ mld euro/jaar

^a In het basispad is het autogebruik gelijk aan 150 mld reizigerskilometers per jaar, het ov-gebruik is gelijk aan 25 mld reizigerskilometer per jaar. Voertuigverliesuren: extra reistijd voor weggebruikers door wachttijd in files.

Door de afname van het autogebruik verbetert de doorstroming over de weg. Hierdoor daalt het aantal uren dat weggebruikers in de file staan, uitgedrukt in voertuigverliesuren, met circa 45%. De verbeterde doorstroming van het wegverkeer leidt tot jaarlijkse reistijdbaten van circa 1¼ mld euro. Deze bereikbaarheidsbaten treden voornamelijk op bij het wegverkeer. Door de invoering van de kilometerbeprijzing en de congestieheffing nemen de variabele reiskosten toe, waardoor automobilisten afzien van sommige verplaatsingen dan wel een bestemming

(bijvoorbeeld: werk) dichter bij huis zoeken. Deze daling van het autogebruik resulteert in een welvaartsverlies van circa $\frac{3}{4}$ mld euro per jaar.

11.6 Energie en klimaat

De SGP neemt maatregelen in alle sectoren die bijdragen aan de emissie van broeikasgassen, met uitzondering van de land- en tuinbouw. Ook bevordert de SGP de opwekking van hernieuwbare energie. De maatregelen omvatten verplichtingen, financiële stimulering en een kilometerheffing. De SGP wil tevens een tweede kerncentrale in Borssele mogelijk maken.

Tabel 11.8 Verandering in 2020 in het aandeel hernieuwbare energie en de reductie van broeikasgassen ten opzichte van het basispad, SGP^a

	Hernieuwbare energie	Reductie van broeikasgassen (Mton CO ₂ -eq)		
	Aandeel in eindgebruik (%) ^b	Totaal	Niet-ETS-sector ^c	ETS-sector ^d
Nederland totaal	7	27 tot 29	4	23 tot 25
w.v. gebouwde omgeving		0	0	0
energiesector		5 tot 7	0	5 tot 7
hernieuwbare energie		19	1	18
verkeer		2	2	0
industrie		0	0	0
overig		0	0	0

^a Cijfers zijn op hele Mtonnen afgerond. Daardoor kan de optelling van ETS en niet-ETS en van de sectoren maximaal 1 Mton afwijken van de totaalcijfers.

^b De Europese doelstelling voor Nederland is een aandeel van 14% hernieuwbaar in het eindgebruik in 2020. In het basispad wordt een aandeel van 7% gerealiseerd.

^c De emissie in de niet-ETS sector is de emissie die niet onder het Europese emissiehandelssysteem valt: met name gebouwde omgeving en verkeer. De Europese taakstelling voor de Nederlandse niet-ETS-sector is 16% reductie in 2020 ten opzichte van 2005. Dit komt overeen met een emissieplafond van 99 Mton CO₂-equivalent. In het basispad is de emissie van broeikasgassen in de niet-ETS-sector geraamd op 102 Mton CO₂-eq.

^d De emissies in de ETS-sector vallen onder het Europese emissiehandelssysteem. Dit betreft vooral de industrie en de energiesector. In het basispad is de emissie van broeikasgassen in de ETS-sector geraamd op 116 Mton CO₂-eq.

De maatregelen leiden tot een toename van het aandeel hernieuwbare energie met 7%-punt en een afname van de CO₂-emissie met 27 tot 29 Mton ten opzichte van het basispad. Hiervan wordt 23 tot 25 Mton gerealiseerd in de ETS-sector. Omdat deze emissies begrensd worden door het Europese emissieplafond, heeft een afname in Nederland geen effect op de totale emissie in Europa.

De reducties van broeikasgasemissies treden vooral op door de verhoging van het aandeel hernieuwbare energie en door maatregelen in de energiesector. Maatregelen in het verkeer dragen in mindere mate bij aan de reductie van broeikasgassen. De concrete maatregelen die vooral aan de emissiereductie bijdragen zijn:

- Een hybride leveranciersverplichting om in 2020 een aandeel van 14% duurzame energie in het eindgebruik te leveren (zie bijlage J.6). De SGP wil het aandeel hernieuwbare energie mede realiseren door de aankoop van hernieuwbare energie (certificaten) in het buitenland.⁷² Een substantiële verhoging van het aandeel hernieuwbare energie vergt de inzet van veel biomassa. Invulling met reststromen uit de agrarische productieketen kan leiden tot concurrentie met andere toepassingen (bijvoorbeeld veevoer). Import van geteelde biomassa legt een extra beslag op agrarische grond in het buitenland. Hierdoor kan ter plaatse verlies aan biodiversiteit en concurrentie met voedselproductie optreden, en kunnen extra broeikasgasemissies plaatsvinden. De negatieve effecten worden groter als meer landen ambitieuze doelstellingen voor bio-energie formuleren. Bestaande EU-duurzaamheidscriteria dekken de indirecte negatieve effecten onvoldoende af. Bij verscherping van de criteria zal het aanbod van biomassa afnemen.
- Het mogelijk maken van een nieuwe kerncentrale. Conform de planning van energiemaatschappij Delta is uitgegaan van de komst van een nieuwe kerncentrale met een elektrisch vermogen van 1800 tot 2500 MW, die in 2018 gaat produceren. Daardoor gaan met name gascentrales en in mindere mate kolencentrales minder elektriciteit produceren. Dit wordt nader toegelicht in bijlage J.5.
- Voor verkeer zijn de belangrijkste maatregelen een kilometerheffing voor personenauto's en het stimuleren van elektrisch rijden. De vaste belastingen – de motorrijtuigenbelasting en de bpm op de aanschaf van auto's – worden zodanig verminderd dat de gemiddelde lasten voor de automobilisten gelijk blijven.

Het voorgestelde maatregelenpakket van de SGP is toereikend om de EU-verplichtingen voor hernieuwbare energie en de emissiereductie in de niet-ETS-sector te realiseren.

De invoering van een hybride leveranciersverplichting voor hernieuwbare energie vervangt de huidige sde-subsidie. Dit levert een bezuiniging op van 0,5 mld euro in 2020. Daartegenover staat een toename van de lasten voor bedrijven en gezinnen als gevolg van de hybride leveranciersverplichting. Deze lasten nemen toe met 2,4 mld euro in 2020.

De neveneffecten van de voorgestelde energie- en klimaatmaatregelen op luchtverontreinigende emissies zijn weergegeven in tabel 11.9. De toename van hernieuwbare energie en een nieuwe kerncentrale leiden tot minder draaiuren van elektriciteitscentrales, waardoor minder fossiele brandstof nodig is. Hierdoor nemen de emissies van stikstofoxiden (NO_x) en zwaveldioxide (SO₂) af. Daarnaast hebben de maatregelen voor verkeer een gunstig effect op de emissie van NO_x en fijn stof.

⁷² Hierdoor zijn de kosten voor hernieuwbare energie lager. Het effect van de handel op de binnenlandse emissiereductie van broeikasgassen, NO_x en SO₂ is echter niet verdisconteerd.

	NO _x (kton)	SO ₂ (kton)	Fijnstof (kton)
Basispad	185	46	29
Effect Nederland totaal	- 11,2	- 2,2	- 0,24

^a Reductie in 2020 van de emissie van luchtverontreinigende stoffen ten opzichte van het basispad als gevolg van de energie- en klimaatmaatregelen. Voor fijnstof zijn uitsluitend de effecten van de maatregelen voor verkeer geanalyseerd

11.7 Landbouw, natuur en landschap

Algemeen beeld

De SGP wil de dierrechten behouden en ook de melkveestapel reguleren na de afschaffing van het melkquotum. De SGP heeft verder een aantal algemeen geformuleerde ambities over de verduurzaming van de landbouwproductie en dierwelzijn, maar deze waren onvoldoende geïnstrumenteerd voor nadere analyse. De SGP bezuinigt op natuur en landschap, waarbij een deel van de daardoor vrijgekomen middelen terugvloeien naar het natuurbeleid. Bij de realisatie van de EHS zal het accent sterker komen te liggen op agrarisch en particulier natuurbeheer.

	Eenheid	
Emissiereductie NH ₃	-- - 0 + ++ ^a	0/+
Milieucondities voor natuur	-- - 0 + ++	0
Natuurkwantiteit	-- - 0 + ++	-
Natuurkwaliteit	-- - 0 + ++	0
(Nationale) landschappen	-- - 0 + ++	-
Economie landbouwsector	-- - 0 + ++ ^b	0
Saldo overheidsinkomsten en -uitgaven	mld euro	- 0,09

^a 0/+ : 0-2 kton; + : 2-10 kton; ++ : > 10 kton.
^b 0 : - 25 - + 25 mln €; - : 25-300 mln €; -- : > 300 mln €.

Effecten milieudruk door landbouw

Het effect van het voortzetten van het systeem van dierrechten is beperkt, omdat in het basispad de veestapel krimpt door marktontwikkeling en toenemende milieukosten. Uitbreiding van het systeem van dierrechten met melkvee leidt tot vrijwel gelijke dieraantallen als in het basispad. Behoud van dierrechten is wel een extra slot op de veestapel in geval van ontwikkelingen die niet zijn meegenomen in het basispad. De ammoniakuitstoot neemt met maximaal 2 kiloton af (2%).

Effecten natuur en landschap

Door uitvoering van variant 1 uit de Heroverweging voor Leefomgeving en Natuur, neemt de oppervlakte aan natuur en recreatiegebied af. Bij de realisatie van de EHS wordt meer ingezet op agrarisch natuurbeheer. Hierdoor zal de EHS minder snel gerealiseerd worden dan in het

basispad. De vertraagde EHS-realisatie zal doorwerken in een verminderde milieukwaliteit, omdat dan minder antiverdrogingsprojecten gerealiseerd kunnen worden. Vrijkomende financiële middelen, na uitvoering van de variant 2 uit de Brede Heroverweging, worden geïnvesteerd in natuurkwaliteit, waardoor deze verbetert. Het geheel van positief en negatief uitwerkende maatregelen zal de natuur- en milieukwaliteit per saldo weinig veranderen.

Daarnaast wordt het programma Recreatie om de Stad, zonder budget, gedecentraliseerd naar de provincies. De hiermee beoogde ‘zelfrealisatie’ van deze gebieden is sterk afhankelijk van de mate waarin provincies de regie overnemen van het Rijk. Per saldo zijn de voorstellen licht negatief voor natuur en landschap vergeleken met het basispad.

11.8 Onderwijs en innovatie

Onderwijs

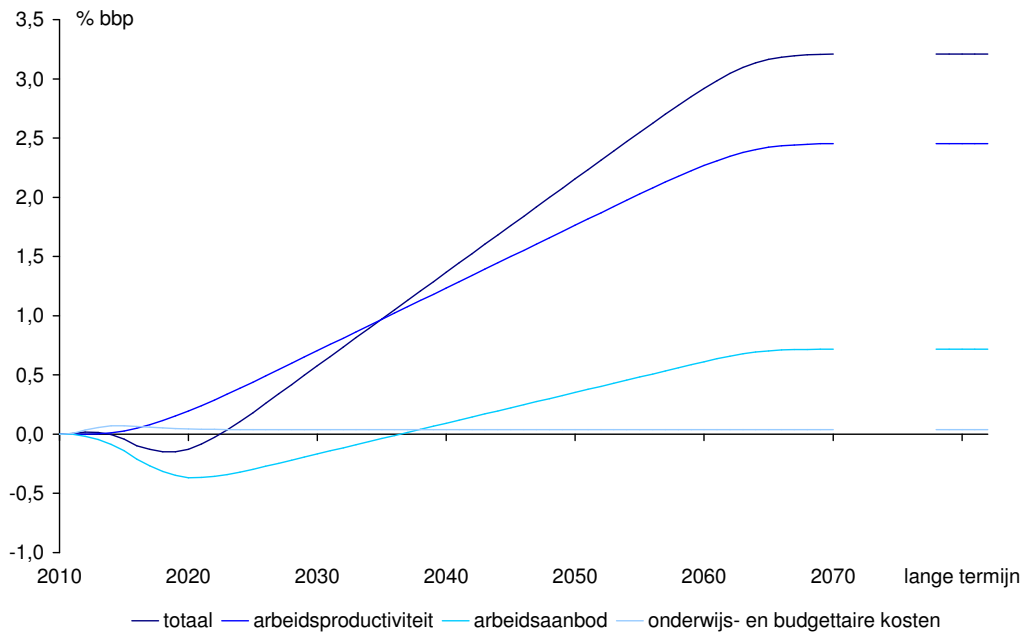
De SGP intensiveert 2,4 mld euro op onderwijs en buigt 2,7 mld euro om. Per saldo komt dit neer op een netto bezuiniging van 0,3 mld euro.

De SGP intensiveert met name in de verbetering van salarissen van docenten (0,3 mld euro) en in prestatiebeloning (0,2 mld euro) en extra scholing (0,3 mld euro) voor docenten.

Daarnaast wil de partij meer maatwerk en begeleiding in het beroepsonderwijs (0,4 mld euro) en wil zij voortijdig schoolverlaten aanpakken (0,2 mld euro). De belangrijkste ombuigingen op het terrein van onderwijs betreffen een toepassing van een efficiencykorting (1,1 mld euro) en het terugdraaien van de klassenverkleining (0,7 mld euro).

Van het totaal aan intensiveringen valt 1 mld euro in de categorie *kansrijk*. Van het totaal aan ombuigingen valt 1,5 mld euro in de categorie *kansrijk*, zie bijlage K.1. Van deze maatregelen zijn de effecten op het onderwijs geanalyseerd, volgens de methodologie in bijlage J.7. Figuur 11.2 presenteert de lange termijn bbp-effecten van het pakket aan kansrijke maatregelen van de SGP.

Op lange termijn is het netto bbp door de SGP-maatregelen 3¼% hoger ten opzichte van het basispad. Deze stijging wordt voor een belangrijk deel veroorzaakt door de inzet op prestatiebeloning, scholing van leraren en het mogelijk maken van tweejarige masters. De eerste vereist relatief weinig middelen, waarmee op korte termijn een grote doelgroep aan leerlingen bereikt kan worden. Scholing van leraren heeft ook redelijk sterke effecten, maar bereikt een kleiner deel van de schoolpopulatie dan prestatiebeloning, omdat niet alle docenten door deze interventie bijgeschoold kunnen worden.

Figuur 11.2 Effect van onderwijsmaatregelen SGP op bbp

Wetenschappelijk onderzoek en innovatie

De SGP⁷³ breidt het budget voor wetenschappelijk (top)onderzoek uit met 0,2 mld euro, overeenkomend met meer 10% van het huidige budget dat door de overheid wordt gefinancierd. Het effect op de welvaart op lange termijn is onbekend. De innovatiesubsidies blijven per saldo ongewijzigd. Het budget voor de wbo wordt verhoogd en voor themaspecifieke subsidies netto verminderd. Zodoende verschuift de SGP het beleid in de richting van een meer generiek instrumentarium. De wbo wordt zo ingericht dat de behandeling van het mkb en het grootbedrijf meer gelijk is. Deze veranderingen zijn kansrijk vergeleken met het huidige beleid. De subsidies aan de Grote Technologische Instituten worden met 10% verminderd.

11.9 Woningmarkt

De SGP laat de koopwoningmarkt grotendeels ongemoeid. Er is alleen sprake van een bescheiden extra subsidie voor starters op de koopwoningmarkt. De SGP richt zijn pijlen vooral op de huurwoningmarkt.

De SGP hervormt het woningwaarderingstelsel. Er worden 25 extra punten toegekend aan huurwoningen in de tien corop-gebieden met de hoogste gemiddelde woz-waarde per vierkante meter woonoppervlak (huur- en koopwoningen). De huurliberalisatiegrens stijgt mee, zodat de mogelijkheden tot huurliberalisatie onveranderd blijven. De maximale jaarlijkse huurverhoging en de stijging van de maximaal redelijke huur zijn gelijk aan de structurele huizenprijsstijging van naar verwachting 1%-punt boven de inflatie. Dat is gelijk aan de huurstijging in het basispad. Echter, voor huishoudens met een bruto huishoudinkomen boven 33 000 euro is de

⁷³ Voor een verklaring van de terminologie, zie bijlage J.8 over innovatie.

huurstijging maximaal 6%-punt boven de inflatie. Voor deze groep ligt de huurstijging 5%-punt boven het basispad. Bij verhuizing gaan huurders direct de maximaal redelijke huur betalen. Dit nieuwe huurregime gaat in 2015 in. De geleidelijke ingroei duurt tot 2040.

De extra huurinkomsten worden niet afgeroomd. Om ervoor te zorgen dat deze huurstijgingen ook daadwerkelijk door woningcorporaties worden gerekend, moeten zij op een meer commerciële basis gaan werken.

Ten slotte beperkt de SGP de huurtoeslag in acht jaar tijd met 20%.

Tabel 11.11 Woningmarkteffecten SGP		2015	Structureel % bbp
Welvaartswinst			0,7
Effect op Rijksbegroting			0,1
		Verschil met basispad in %	
Prijsmutatie koopwoningen	- 5,9		- 6,6
Mutatie netto huur	8,0		39,9
Mutatie consumptie koopwoningen			- 4,3
Mutatie consumptie huurwoningen			21,7
			% huurwaarde
Subsidiepercentage koopsector			25,1

De huren stijgen door de voorstellen van de SGP aanzienlijk – structureel tot 40% boven het basispad. Deze huurstijging is een landelijk gemiddelde. De huurstijging is in de tien duurste woningmarktgebieden gemiddeld hoger dan elders. De hogere huren maken het aantrekkelijker om te investeren in huurwoningen, waardoor er veel nieuwe huurwoningen worden gebouwd.⁷⁴ Hierdoor daalt het rantsoeneringsprobleem op de huurwoningmarkt en stijgt de consumptie van huurwoningdiensten. Huishoudens die voorheen geen huurwoning konden bemachtigen, stappen nu over van koop naar huur. Deze vraaguitval op de koopwoningmarkt heeft een prijsdrukkend effect. Dit wordt enigszins gematigd doordat de lagere prijzen voor koopwoningen de nieuwbouw van koopwoningen onder druk zet, waardoor het aanbod van koopwoningen achterblijft bij het basispad.

De maatregelen van de SGP verhogen de maatschappelijke welvaart structureel met 0,7% BBP. Deze welvaartswinst slaat vooral neer bij verhuurders in de vorm van hogere huuropbrengsten. Huishoudens zien hun welvaart afnemen: het negatieve effect van hogere huren op hun

⁷⁴ Met woningaanbod wordt bedoeld het voor kwaliteit gecorrigeerde volume aan aangeboden woningdiensten. Het woningaanbod kan dus toenemen doordat er meer woningen komen, maar ook doordat de kwaliteit van woningen toeneemt.

inkomen wordt niet volledig gecompenseerd door de doelmatigheidswinst van een ruimere keuze van huurwoningen en lagere prijzen van koopwoningen.

Nominale huizenprijsontwikkeling

Het gerapporteerde effect op huizenprijzen betreft een verschil met het basispad. Als gevolg van het beleid van de SGP zijn koopwoningprijzen in 2015 gemiddeld bijna 6% lager dan zonder dit beleid. Daarnaast is echter sprake van een onderliggende structurele nominale woningprijsstijging in het basispad. Dat betekent dat door de hervormingen de woningprijzen inderdaad eerst inzakken, maar door de onderliggende structurele prijsstijging al na enkele jaren nominaal weer terug zijn op het niveau van vóór de hervormingen. Voor het SGP-beleid duurt dit twee jaar: in 2012 zijn woningprijzen naar verwachting weer terug op hun niveau van 2010.

11.10 Zorg

Bij de curatieve zorg wil de SGP de doelmatigheid verder vergroten langs de lijnen geschetst in variant B van heroverwegingsrapport 11 over de curatieve zorg. Dat betekent dat de zorgverzekeraars volledig risicodragend worden maar ook meer instrumenten krijgen om hun rol als marktpartij waar te maken, vooral door een sterke uitbreiding van het vrij onderhandelbare B-segment van de ziekenhuiszorg. De SGP versterkt de positie van de Raad van Bestuur van ziekenhuizen ten opzichte van de medisch specialisten en zet een wettelijke rem op topinkomens in de zorg, zowel voor medisch specialisten als voor bestuurders. De kwaliteit van de zorgverlening wordt vergroot door oprichting van een kwaliteitsinstituut, dat kwaliteitsverschillen ook beter inzichtelijk maakt.

De SGP beperkt het collectief verzekerde pakket. Naast een stringenter beleid bij het toelaten van nieuwe behandelingen worden onder andere dbc's voor een geringe ziektelast, een aantal genees- en hulpmiddelen, lichtere ggz-behandelingen en mondzorg voor 18-21 jarigen uit de basispolis geschrapt.

In plaats van de verhoging van het eigen risico zvw van 210 euro naar 775 euro in 2015 uit het basispad kiest de SGP voor een eigen risico tussen de 150 en 500 euro per jaar, dat oploopt met het inkomen van de verzekerde.

De SGP kiest voor de variant Zorg Dichtbij zoals geschetst in heroverwegingsrapport 12 over de langdurige zorg. Dit impliceert dat alle extramurale zorg en de intramurale verzorging en verpleging wordt overgeheveld van de awbz naar de wmo. Door deze langdurige zorg in een voorziening aan te bieden vervalt het verzekerde recht op zorg en wordt het mogelijk dat gemeenten maatwerk leveren door beter rekening te houden met de eigen mogelijkheden van cliënten. In combinatie met een sterkere prikkel om zorg scherp in te kopen leidt dit naar verwachting tot een doelmatigheidswinst van 5%. Wanneer het gemeenten niet lukt deze efficiencyverbetering te realiseren zal minder zorg worden geleverd. Voor de meest complexe zorg (de intramurale ggz en ghz) zal een romp-awbz blijven bestaan, eveneens in de vorm van een voorziening.

Naast deze stelselwijziging beperkt de SGP met enkele maatregelen de zorgaanspraken. Zo wordt minder complexe geestelijke gezondheidszorg voor nieuwe cliënten niet langer intramuraal aangeboden. Ook verhoogt de SGP de gebruikelijke zorg met 90 minuten per week voor cliënten die gebruik maken van begeleiding en/of persoonlijke verzorging. De SGP kiest ervoor de kosten van zorg en wonen te scheiden. Zorginstellingen dienen huur en servicekosten direct bij cliënten in rekening te brengen, die hier via een verlaging van de eigen bijdrage en verhoging van de huurtoeslag voor worden gecompenseerd. Zorginstellingen worden op deze manier geprikkeld zich beter te richten op de wensen van cliënten.

De SGP trekt extra geld uit voor het verhogen van de lonen van verzorgend personeel en voor ondersteuning bij ongewenste zwangerschap, palliatieve zorg en het vergroten van het patiëntenperspectief.

De verhoging van de eigen bijdrage awbz en de korting op de wmo uit de Economische Verkenning van het CPB neemt de SGP niet over.

Samenvattend kiest de SGP niet voor de sterke verhoging van de eigen betalingen waarmee is gerekend in het basispad van de Economische Verkenning 2011-2015. De SGP legt de nadruk meer op maatregelen die leiden tot een doelmatige zorgverlening en op inperkingen van het collectief verzekerde pakket. Met deze andere invulling komt de collectief gefinancierde zorg in 2015 op nagenoeg hetzelfde bedrag uit als in het basispad. De werkgelegenheid in de zorg, publiek en privaat, groeit in de periode 2010-2015 met 115 000 arbeidsjaren. Dat is 35 000 minder dan in het basispad.

Verklaring van afkortingen

Afkorting	Betekenis
abvm	Anders betalen voor mobiliteit
ahk	algemene heffingskorting
akw	algemene kinderbijslagwet
aow	algemene ouderdomswet
awbz	algemene wet bijzondere ziektekosten
awf	algemeen werkloosheidsfonds
bbp	bruto binnenlands product
bdu	brede doeluitkering
bpm	belasting op personenauto's en motorrijwielen
btw	belasting toegevoegde waarde
CCS	Carbon Capture and Storage
CIZ	Centraal Indicatieorgaan Zorg
cjz	centra voor jeugd en gezin
CO ₂	kooldioxide
CPB	Centraal Planbureau
CWI	Centrum voor werk en inkomen
dbc's	diagnose-behandelcombinaties (declaratiesysteem zorg)
DLO	Dienst Landbouwkundig Onderzoek
ehs	ecologische hoofdstructuur
eia	energie investeringsaftrek
eitc	inkomensafhankelijke arbeidskorting
EMU	Economische en Monetaire Unie
EU	Europese Unie
EZ	ministerie van Economische Zaken
fes	Fonds Economische Structuurversterking
ggz	geestelijke gezondheids- en verslavingszorg
ghz	gehandicaptenzorg
gvs	geneesmiddelenvergoedingensysteem
ho	heroverwegingsrapporten die 1 april 2010 gepubliceerd zijn; ho.x.y is variant y uit heroverwegingsrapport x.
ht	huurtoeslag (voor 2002 heette dit IHS individuele huursubsidie)
iab	Inkomensafhankelijke bijdrage
ioaw	Wet inkomensvoorziening oudere en gedeeltelijk arbeidsongeschikte werkloze werknemers
jsf	joint strike fighter
kew	kapitaalverzekering eigen woning
kWh	kilowattuur
lhih	loon- en inkomstenheffing
lto	vliegbelasting landing and take-off
maut	tolheffing
mbo	middelbaar beroepsonderwijs
mee	ondersteuningsorganisatie voor mensen met een beperking
mia	milieu-investeringsaftrek
mja	meerjaren afspraken
mkb	midden- en kleinbedrijf
mlo	microlastenontwikkeling
mrh	motorrijtuigenbelasting
NOx	stikstofoxide
OCW	ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap
oda	Official development assistance (Officiële ontwikkelingshulp)

Afkorting	Betekenis
ov	openbaar vervoer
PBL	Planbureau voor de Leefomgeving
pgb	persoonsgebonden budget
sde	stimulering duurzame energieproductie
spak	afdrachtvermindering lage lonen
tbs	terbeschikkingstelling; een behandelmaatregel die de rechter oplegt aan mensen die zware delicten hebben gepleegd
UWV	uitvoeringsorganisatie werknemersverzekeringen
vamil	willekeurige afschrijving milieu-investering.
vlw	afdrachtvermindering langdurig werklozen
vo	voortgezet onderwijs
vpb	vennootschapsbelasting
VROM	ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer
VWS	ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport
vve	voor- en vroegschoolse educatie
wajong	Wet werk en arbeidsondersteuning jonggehandicapten
wao	Wet arbeidsongeschiktheidsverzekering
wbso	Wet bevordering speur- en onderzoekwerk
wia	Wet werk en inkomen naar arbeidsvermogen
wij	Wet investeren in jongeren
wmo	Wet maatschappelijke ondersteuning
woz	wet waardering onroerende zaken
wtcg	wet tegemoetkoming chronisch zieken en gehandicapten
wtos	wet tegemoetkoming onderwijsbijdrage en schoolkosten
ww	werkloosheidswet
wwb	wet werk en bijstand
wwik	wet werk en inkomen kunstenaars
zbo	zelfstandig bestuursorgaan
zoab	zeer open asfaltbeton
zvw	zorgverzekeringswet

SP

SGP

PvdA

VVD

CDA

PARTIJ VOOR DE VRIJHEID

GROENLINKS

ChristenUnie

D66

